

**KÜTAHYA ARKEOLOJİ MÜZESİ'NDE BULUNAN BİR GRUP
TERRAKOTTA FİGÜRİN**

Yüksek Lisans Tezi

Nesrin DEMİR

Eskişehir 2022

**KÜTAHYA ARKEOLOJİ MÜZESİ'NDE BULUNAN BİR GRUP
TERRAKOTTA FİGÜRİN**

Nesrin DEMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Arkeoloji Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Rahşan TAMSÜ POLAT

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Şubat 2022

ÖZET

KÜTAHYA ARKEOLOJİ MÜZESİ'NDE BULUNAN BİR GRUP TERRAKOTTA FİGÜRİN

Nesrin DEMİR

Arkeoloji Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Şubat 2022

Danışman: Doç. Dr. Rahşan TAMSÜ POLAT

Günümüz Kütahya İli ve çevresinde yapılan yüzey araştırmaları ve kazılar sonucu, kentin farklı dönemlerde birçok uygarlığa ev sahipliği yaptığı anlaşılmıştır. Antik dönemde Kütahya, Phrygia ve batı kesimleri Mysia Bölgesi sınırları içinde kalmıştır. Günümüz Kütahya merkezinde Kotiaëion Antik Kenti yer alırken, günümüz Kütahya İl sınırları içinde bulunan ve Roma Dönemi'nde kendi adına sikke basan Aizanoi, Appia, Ankyra-Sidera, Kodai, Kotiaëion, Synaus ve Tiberiopolis, antik kentleri, tarihsel açıdan Kütahya'nın arkeolojik olarak önemli bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir.

Bu çalışma ile Kütahya Arkeoloji Müzesi envanterine kayıtlı, müzeye satın alma, hibe, müsadere, kazı ve yüzey araştırması yolu ile gelmiş 63 adet terrakotta figürinin bilimsel olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Figürinler tipolojik, ikonografik ve stilistik açıdan tanrıça, tanrı, kadın, erkek ve oyuncak olarak gruplara ayrılarak, kataloğu yapılmıştır. İkonografik kökenleri ve teknik özellikleri araştırılmış, analogileri yardımıyla karşılaştırılarak tarihleme yoluna gidilmiştir. Figürinlerin bölgedeki sosyal ve dinsel bağlantıları incelenmiş, benzer tiplerle ortak noktaları ve farkları ortaya konularak, koroplast sanatında bölgeye has özellikler belirlenmeye çalışılmıştır. Değerlendirmeler sonucu, terrakotta figürinler arasında bölgenin dinsel inanışları ve kültürel özellikleri ile bağlantılı olabilecek olanlar tespit edilmiş; bölge koroplast sanatı, inanç sistemi ve adak kültürü hakkında ipuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kütahya Arkeoloji Müzesi, Kotiaëion, Terrakotta figürin, Tanrı, Tanrıça.

ABSTRACT

A GROUP OF TERRECOTTA FIGURINES IN THE KÜTAHYA ARCHEOLOGY MUSEUM

Nesrin DEMİR

Department of Archaeology

Anadolu University, Graduate School of Social Science, February 2022

Supervisor: Doç. Dr. Raşan TAMSÜ POLAT

Kütahya province carry out research the surveys and excavations as a result of was understood that the city has hosted many civilization in different periods. In ancient times Kütahya is located within the borders of Phrygia and its western parts the Mysia region while the ancient city Kotiaion is located in the center of today's Kütahya, within the borders of present day Kütahya city that minted coins in their own name antient Aizanoi, Appia, Ankyra-Sidera, Kodai, Kotiaion, Synaus ve Tiberiopolis, during the Roma Period historically, it shows that Kütahya is an important archeological settlement.

This study is aimed to scientific evaluation of the 63 pieces terracotta figurines registered in the inventory of Kütahya Archeology Museum this pieces has reached way of purchase, grant, confiscation, excavation and survey in the museum. The figurines were categorized as goddess, god, woman, man and toy in terms of typological, iconographic and stylistic. Its iconographic origins and technical features have been investigated, and dating has been done by comparing them with the help of analogies. The social and religious connections of the figurines in the region were examined, their common points and differences with similar types were revealed, and the region-specific features in coroplast art were tried to be determined. As a result of the evaluations, among the terracotta figurines, those that could be related to the religious beliefs and cultural characteristics of the region were determined and clues about the region's coroplast art, belief system and votive culture were found.

Keywords: Kütahya Arkeoloji Müzesi, Kotiaion, Terracotta figurine, Coroplast, God, Goddess.

ÖNSÖZ

Kütahya Arkeoloji Müzesi'nde bulunan bir grup terrakotta figürinin ele alındığı bu tez çalışması, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizin de etkisinde bulunduğu Covid- 19 salgınının yaşandığı ve kısıtlama önlemlerinin alındığı dönemde yapılmıştır. Bu çalışmanın tamamlanmasında, zor koşullara rağmen bana destek veren, işimi kolaylaştıran ve yol gösterici olan danışman hocam Sayın Doç. Dr. Rahşan TAMSÜ POLAT'ın katkısı büyüktür. Konunun belirlenmesinden bitimine kadar geçen sürede her zaman sabırla ve özveri ile yanımda olmuş, değerli görüşlerini eksik etmemiş ve ihtiyacım olan kaynakların bulunmasında kütüphanesini bana açmış olan hocama saygılarımı ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Salgının ve sonrasında da müzenin yeni binaya taşınma sürecinin devam etmesi nedeniyle, Kütahya Arkeoloji Müzesi envanterinde yer alan ve çalışma konumu oluşturan terrakotta figürinler üzerinde doğrudan çalışmam mümkün olmamıştır. Bu malzeme grubunu çalışmam için gerekli izinleri veren ve bu eserlerin fotoğraflarını ve envanter bilgilerini paylaşan Kütahya Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'ne ve Uzman Arkeolog Sayın Serdar ÜNAN'a çok teşekkür ederim.

Son olarak bana hep inanan ve beni her koşulda destekleyen değerli abim Bülent DEMİR'e minnet ve teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xii
GÖRSEL DİZİNİ.....	xiii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiv
GİRİŞ.....	1
1. KÜTAHYA’NIN TARİHİ COĞRAFYASI	3
1.1. Konumu.....	3
1.2. Araştırma Tarihi	3
1.3. Kentin Tarihçesi.....	7
2. KATALOG.....	17
2.1. Tanrıça Figürinleri.....	17
2.1.1. Oturan Tanrıça Figürini	17
2.1.2. Kybele	18
2.1.2.1. Oturan Kybele	18
2.1.2.2. Ayakta Kybele.....	20
2.1.2.3. Kybele Başları.....	21
2.1.3. Aphrodite’ler	25
2.1.3.1. Sandaletini Çözen Aphrodite Tipi.....	25
2.1.3.2. Knidos Aphrodite Tipi	25
2.1.3.3. Aphrodite Anadyomene Tipi.....	27

2.1.3.4.	Venüs Genetrix	30
2.1.4.	Athena	31
2.1.5.	Nemesis (?).....	32
2.1.6.	Persephone.....	33
2.2.	Tanrılar	34
2.2.1.	Eros	34
2.2.2.	Herme.....	36
2.2.3.	Tanrı Men.....	37
2.2.4.	Poloslu Tanrı	38
2.3.	Mitolojik Karakterler	39
2.3.1.	Nympha figürini.....	39
2.3.2.	Attis	40
2.3.3.	Silenos Başı	41
2.4.	Kadın Figürinleri	41
2.4.1.	Kourotrophos	41
2.4.2.	Ayakta Kadın Figürinleri.....	42
2.4.3.	Kadın Başları.....	44
2.4.3.1.	Knidos Saç Stilindeki Kadın Başları.....	44
2.4.3.2.	Stephaneli Başlar	46
2.4.3.3.	Örtülü Kadın Başları	48
2.4.3.4.	Strophionlu Kadın Başları.....	51
2.4.3.5.	Hydrophoros Başı.....	53
2.4.3.6.	Kadın Başı.....	53
2.5.	Erkek Figürinleri	54
2.5.1.	Erkek Başları	54
2.5.2.	Gövde Parçaları	56
2.6.	Oyuncak	57

2.6.1.	Çıngırak	57
2.7.	Teknik Özellikler.....	58
2.7.1	Hamur ve Fırınlama	58
2.7.2.	Boya ve Astar Özellikleri	62
2.7.3.	Üretim Teknikleri	64
2.7.4.	Pişirme Deliği	68
2.7.5.	Kaide	69
2.7.6.	Giysi Tipleri.....	71
2.7.7.	Başlık Tipleri.....	74
2.7.8.	Saç Tipleri.....	77
3.	TERRAKOTTA FİĞÜRİN GRUPLARI	80
3.1.	Tanrıça Figürinleri.....	80
3.1.1.	Oturan Tanrıça Figürini	80
3.1.2.	Kybele	81
3.1.2.1.	Tahtında Oturan Kybele.....	83
3.1.2.2.	Ayakta Kybele.....	86
3.1.2.3.	Kybele Başları.....	89
3.1.3.	Aphrodite	91
3.1.3.1.	Sandaletini Çözen Aphrodite.....	92
3.1.3.2.	Knidos Aphroditesi Tipi.....	93
3.1.3.3.	Aphrodite Anadyomene Tipi	95
3.1.3.4.	Venüs Genetrix	97
3.1.4.	Athena	99
3.1.5.	Nemesis (?).....	100
3.1.6.	Persephone.....	103
3.2.	Tanrılar	104
3.2.1.	Eros	104

3.2.2.	Herme.....	107
3.2.3.	Tanrı Men	109
3.2.4.	Poloslu Tanrı	110
3.3.	Mitolojik Karakterler	111
3.3.1.	Nympha.....	111
3.3.2.	Attis	112
3.3.3.	Silenos	113
3.4.	Kadın Figürinleri	114
3.4.1.	Kourotrophos	114
3.4.2.	Ayakta Kadınlar	116
3.4.3.	Kadın Başları.....	118
3.4.3.1.	Knidos Saç Stilinde Başlar.....	118
3.4.3.2.	Stephaneli Başlar	120
3.4.3.3.	Örtülü Kadın Başları	121
3.4.3.4.	Strophionlu Kadın Başları.....	123
3.4.3.5.	Hydrophoros Başı.....	124
3.4.3.6.	Kadın Başı	124
3.5.	Erkek Figürinleri	125
3.5.1.	Erkek Başları.....	125
3.5.2.	Gövde Parçaları	125
3.6.	Oyuncak	126
3.6.1.	Çıngırak	126
4.	DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	129
4.1.	Kütahya Arkeoloji Müzesi Terrakotta Figürinlerinin Kültürel ve Dinsel Bağlantıları	129
4.1.1.	Terrakotta Figürinlerle Bağlantılı Kültler	132
4.1.1.1.	Meter Kültü.....	132

4.1.1.2.	Aphrodite Kültü.....	136
4.1.1.3.	Athena Kültü.....	137
4.1.1.4.	Nemesis Kültü	138
4.1.1.5.	Eros Kültü	140
4.1.1.6.	Men Kültü	140
4.1.1.7.	Nymphalar.....	142
4.1.1.8.	Attis Kültü	142
4.1.1.9.	Kourotrophos.....	143
4.2.	Terrakotta Figürinlerin Mezar Konteksindeki Rolü.....	144
4.3.	Atölye (?).....	148
4.4.	Stil Özellikleri.....	149
4.5.	Sonuç	149
KAYNAKÇA.....		153
ÖZGEÇMİŞ		186

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 1.1. Terrakotta figürinlerin kil rengi grafiği.	60
Şekil 1.2. Munsell Renk Kataloğu'na göre hamur ve astar rengi grafiği.	62
Şekil 1.3. Terrakotta figürinler üzerinde görülen boya kalıntısı dağılım grafiği.	64
Şekil 1.4. Terrakotta figürinlerin tipolojik dağılım grafiği.	128
Şekil 1.5. Terrakotta figürinlerin tarihsel dağılım grafiği.	152

GÖRSEL DİZİNİ

Tez çalışmasında kullanılan ve kaynağı belirtilmeyen fotoğrafların tamamı Kütahya Arkeoloji Müzesi arşivine aittir.

Sayfa

Görsel 1.1. Kütahya İli fiziki haritası.	169
Görsel 1.2. Phrygia Epiktetos haritası.....	170
Görsel 1.2. Kütahya İl sınırları içinde antik kentlerin gösterimi.	171
Görsel 1.3. Harita üzerinde figürinlerin buluntu yerleri gösterimi.	171
Görsel 2.1. Oturan tanrıça, (1), oturan Kybele görselleri (2, 3 a-b, 4).	172
Görsel 2.2. Ayakta Kybele figürinleri (5 a-b, 6 a-b).	173
Görsel 2.3. Kybele Başları (7, 8, 9, 10, 11, 12).	174
Görsel 2.4. Sandaletini Çözen Aphrodite (13 a-b), Knidos Aphroditesi (14 a-b, 15 a-b).	175
Görsel 2.5. Aphrodite Anadyomene (16, 17, 18), Venüs Gentryks tipi (19, 20).	176
Görsel 2.6. Athena figürini (21 a-b), Nemesis (?) figürini (22), Persephone figürini (23).	177
Görsel 2.7. Eros Figürinleri (24, 25, 26, 27).	178
Görsel 2.8. Herme figürini (28 a-b, 29 a-b), Men (30), Poloslu Tanrı (31), Poloslu Tanrı gövdesi? (32).	179
Görsel 2.9. Nympha (33 a-b), Attis (34), Silenos (35), Koutrophoros (36 a-b)	180
Görsel 2.10. Ayakta Kadın figürinleri (37 a-b, 38, 39 a-b, 40).....	181
Görsel 2.11. Kadın Başları (41 a-b, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48).	182
Görsel 2.12. Kadın Başları (49 a-b, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56).	184
Görsel 2.13. Kadın figürin başı (57 a-b), Erkek başları (58, 59, 60) a-b, Erkek gövdeleri (61, 62), Çingirak (63 a-b).	184
Görsel 2.14. Kaide tipleri (16, 18, 19, 21, 22, 24, 25, 28 a-b, 32 a-b, 37 a-b, 40, 61 a-b).	185

KISALTMALAR DİZİNİ

Teknik Kısaltmalar

a.g.k.	Adı geçen kaynak
Bkz/bkz	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
Lev.	Levha
MÖ	Milattan önce
MS	Milattan sonra
No.	Numara
Res.	Resim
s.	Sayfa

Kaynakça Kısaltmaları

Kaynakçaya ait kısaltmalarda Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün belirlemiş olduğu kısaltmalar kullanılmıştır.

ADerg	Arkeoloji dergisi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fköltesi
Adalya	Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yıllığı
AJA	American Journal of Archaeology
AMS	Asia Minor Studien
Antp1	Antik Plastik
AS	Anatolian Studies
AST	Araştırma Sonuçları Toplantısı
BAR	British Archaeological Reports(British Series)
BCH	Bulletin de correspondance hellénique
Bjb	Bonn
Belleten	Belleten Türk Tarih Kurumu
BSA	The Annual of the Brithish School at Athens
CCCA	Corpus Cultus Cybelae Attidique

DNP	Der Neue Pouly. Enzyklopädie der Antike
GRBS	Greek, Roman and Byzantine Studies
Hesperia	Journal of the American School of Classical Studies at Athens
JHS	The Journal of Hellenistic Studies
KST	Kazı Sonuçları Toplantısı
LIMC	Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae
MAMA	Monumenta Asiae Minoris Antiqua
MDOG	Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin
MKKS	Müze Kurtarma Kazıları Semineri
RE	Realencyclopädie: Paulys Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft
SNG	Sylloge Nummorum Graecorum
TAD	Türk Arkeoloji Dergisi
TTKY	Türk Tarih Kurumu Yayınları
TüBa-Ar	Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi

GİRİŞ

Ham maddesi ucuz ve kolay elde edilebilen kil olan terrakotta figürinler, toplumların sosyal yaşamı, dini inançları, kültürel yapıları ve ticari ilişkileri hakkında önemli veriler sunan maddi kültür unsurlarıdır. Terrakotta figürinler tapınak alanlarında tanrıya adak, mezarlarda mezar hediyesi, evlerde süs eşyası olmalarının yanı sıra çocuklara için oyuncak olarak işlev görmüşlerdir. Bu yüksek lisans tez konusunu Kütahya Arkeoloji Müzesi'nde bulunan 63 adet terrakotta figürin oluşturmaktadır. Müzeye satın alma, müsadere, hibe, Kütahya İl sınırları içinde yapılan kazılardan (Aizanoi, Seyitömer Höyük) ve yüzey araştırmasından (İlcikören), gelmiş olan bu figürinlerin birçoğu bir kontekst oluşturmayan örneklerdir. Buluntu yerleri kesin olmamakla birlikte sözlü beyana dayanarak bir kısmının Kütahya İl sınırları içinde bulunan Aslanapa Bayat Köyü, Domaniç Saruhan Köyü, Simav ve Tavşanlı olarak kayıtlara geçmiştir.

Kütahya tarih boyunca birçok araştırmacının dikkatini çekmiş, farklı araştırmalara konu olmuş olsa da koroplast sanatının incelemeleri kısıtlıdır. Bu nedenle Kütahya Arkeoloji Müzesi'nde bulunan bir grup terrakotta figürinin teknik, stilistik ve ikonografik olarak değerlendirilmesi ve yakın çevresi ile karşılaştırılması tezin amaçları arasındadır. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular ile bölgedeki terrakotta üretiminde, konu seçimi ve stilistik özellikler dikkate alınarak, diğer bölgelerden benzer ve farklı yanları, büyük üretim merkezlerinden ne şekilde etkilendiği ve bölgeye has özelliklerin neler olduğu sorularına yanıtlar aranmıştır. Figürinleri incelerken, bu eserlerin ortaya çıkmasını sağlayan temel etkenleri belirlemek çalışmanın amaçlarından biridir.

Çalışmanın birinci bölümünde Kütahya ilinin coğrafi özellikleri, kentin sınırları içinde yapılan araştırmalar, arkeolojik çalışmalar, genel hatları ile kentin tarih boyunca hangi uygarlıklara ev sahipliği yaptığı ve il sınırları içinde yer alan antik kentlere değinilmiş. Günümüz Kütahya il sınırları içinde birçok antik kent olmasına karşın, Kütahya merkez ilçesinde Kotiaieion Antik kenti oluşu, Kütahya'nın antik dönem adının Kotiaieion kabul edilmesine neden olmuştur. Bu nedenle tezde olası bir karışıklığı engellemek için "Kütahya" denildiğinde günümüz il sınırlarını kapsayan alan içinde birçok antik yerleşimi bulunduran alan kastedilirken, "Kotiaieion" denildiğinde ise günümüz Kütahya merkez ilçesi ifade edilmiştir.

İkinci bölümde öncelikle figürinler belirli tipoloji ve stil özelliklerine göre sınıflandırılmış, katalogun içinde figürinlerin bilgileri verilmiş ve tanımları yapılmıştır. Terrakotta figürinlerinin tüm olması ve envanterlik eser niteliğinde oluşu nedeniyle kil analizleri yapılamamıştır. Bu nedenle kilin yapısı, katkı maddeleri için çıplak göz ile inceleme yapılmış, hamur dokusu ve rengi konusunda Munsell Soil Color Charts 2000 Renk Kataloğu kullanılarak yoruma gidilmiştir. Teknik özellikler alt başlığında ise figürinlerin kil özellikleri, yapım teknikleri, buhar delikleri, kaide tipleri, giysi ve saç düzenlemeleri incelenmiş, ortak özelliklerine ve farklılıklarına değinilmiştir.

Üçüncü bölümde katalogda tipolojik olarak gruplara ayrılmış olan figürinlerin, kökeni ve konuları hakkında çeşitli görüşlere yer verilmiştir. Üretildiği dönemlerdeki siyasi, sosyal, dini etkilerin üretim çeşitliliğine etkisi sorgulanmış, benzer örneklerle karşılaştırılarak figürinlerin kullanım amaçları ve üretildiği dönemler belirlenmeye çalışılmıştır.

Son bölümde ise Kütahya Arkeoloji Müzesi terrakotta figürinleri arasında, bölgenin dinsel yaşamı ile bağlantılı olanları ortaya koyabilmek için Kütahya'daki kültürler incelenmiş, tapınımları edebi veya maddi delillerle tasdik edilen tanrı ve tanrıçalar ele alınmıştır. Her alt başlıkta kültürün doğasına, kültür hakkında bilgi sağlayan kanıtlara değinilmiş, terrakotta figürinle bağlantısı incelenmiştir. Bunun yanı sıra figürinler arasında mezar konteksti ile bağlantılı olabilecekler ve mezar kontekstinde bu figürinlerin yer alma amaçları ortaya konmaya çalışılmıştır. Figürinlerin ortak özellikleri dikkate alınarak olası üretim merkezi sorununa değinilmiş ve stilistik olarak benzer noktaları ortaya konulmuştur.

1. KÜTAHYA’NIN TARİHİ COĞRAFYASI

1.1. Konumu

Günümüz Kütahya ili, Ege Bölgesi’nin İç Batı Anadolu Bölümü’nde yer alır. Marmara, Kıyı Ege ve İç Anadolu-Kıyı Ege arasında geçiş noktasındadır¹. Kütahya’nın doğusunda, Eskişehir ve Afyonkarahisar, kuzeydoğusunda Bilecik, kuzeyinde Bursa, batısında Balıkesir ve Manisa, güneyinde ise Uşak ili bulunur. Kütahya İç Batı Anadolu eşiği üzerindedir. Yüzey şekilleri kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan dağ ve tepe dizileri, yaylalar ve ovalardan oluşur. Bu dağ ve tepe dizileri: Kütahya Ovası’nın güneyinde Acem (Yellice) Dağı ve Gümüş Dağı, kuzeyde Yeşil Dağ, bölgenin batısında Türkmen Dağı, güneyinde Dindymos (Murat) Dağı ve Şaphane Dağı ve batıda Eğrigöz Dağı ve bu dağların uzantısı tepelerdir. Alçak kısımları ise alüvyonlar ile kaplı ovalardır. Bunlar Kütahya, Tavşanlı, Altıntaş, Aslanapa, Gediz Simav ve Örencik ovalarıdır. İç Batı Anadolu Eşiğinin büyük kısmını neojen yaylalar oluşturur. Kütahya Yaylaları, Tembris (Porsuk Nehri) ve Karacasu tarafından parçalanmıştır. Kütahya’nın akarsuları Simav Suyu, Porsuk, Kocasu, Kirmasti ve Gediz Çayı’dır. Üç platosu bulunan kentin Kütahya Ovası ile Eskişehir ovası arasında Sabuncupınar Platosu, Kütahya ve Afyonkarahisar arasında Yazılı Kaya Platosu ve Yellice Dağı’nın eteklerinden Aslanapa Ovasına kadar uzanan Özbek Sazak Platosu vardır². **(Görsel 1.1.)**

Kütahya, kentlerin savunmaya elverişli olma şartına uygun olarak Hisartepe üzerinde kurulmuştur. Şehri besleyecek olan Hisartepe’nin önünde uzanan ova ve su gereksinimi için güneyinde yükselen Acem Dağı’ndan, Kütahya Ovası’na doğu ve kuzey yönlerinden inen yeraltı suları, kuruluş yerinde etkili olmuştur. Şehrin Türk yerleşimleri kalenin dışında doğu tarafında başlamıştır. Hıdırlık Tepesi ve Acem Dağı nedeniyle güneye doğru gelişemeyen kent, kuzey yönünde ve doğu batı yönündeki yamaçlar boyunca genişlemiştir³.

1.2. Araştırma Tarihi

¹Y. Dönmez (2014). Türkiye’nin Bitki Coğrafyası Çalışmaları. *Coğrafya Dergisi*, 29.1: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, s. 5.

²Y. Dönmez (1974). Kütahya Ovası ve Çevresinin Coğrafi Özellikleri. *Türkiye Coğrafya Dergisi*, 26: DergiPark 29. 10. 2014, s. 34-47; Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü (2019). Kütahya İli 2018 Yılı Çevre Durum Raporu, s. 2-3.

³S. Bozbay (1991). *Kütahya Şehir Coğrafyası*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.18, 19.

Kütahya'nın içinde bulunduğu alanda 19. yy'dan itibaren araştırmalar yapılmıştır. Fransız mimar, arkeolog ve gezgin olan F. M. C. Texier 1833 ve 1843 yıllarında Fransız Hükümeti tarafından Anadolu'ya gönderilmiş, Türkiye'nin büyük kısmını gezmiş ve araştırmalar yapmıştır. Yaptığı araştırmaların sonuçlarını, üç ciltlik *Asie Mineure* adlı kitapta anlatmıştır. Bu çalışmada Kütahya ve çevresi de yer alır⁴. 1835-1842 yılları arasında Anadolu'da araştırmalar yapan İngiliz Jeolog W. J. Hamilton 1836 yılında Aizanoi ve çevresinde bulunmuştur. Anadolu'daki araştırmalarını iki ciltlik *Küçük Asya* adlı kitapta yayınlamıştır. 1837 yılında İngiliz gezgin J. R. Steuart, Texier araştırmalarından önceki Laborde ve Leake'in araştırmalarını yeniden ele almış, Kütahya'nın da içinde bulunduğu İzmir'den İstanbul'a kadar olan bölgede incelemeler yapmıştır⁵. 1845 yılında İstanbul Konsolosluğu'nda çalışan Alman A. Mordtmann Anadolu'da birçok yeri gezmiş ve kaydetmiştir. 1852'de ise Aizanoi ve çevresinde bulunmuştur. Prusya'nın İstanbul Büyükelçisi olan E. Sperling çıktığı gezide 1862 yılında Kütahya ve çevresine ulaşmış ve gözlemlerini aktarmıştır⁶. 19. yy sonlarında Kütahya ve çevresinde, W. M. Ramsay tarafından yapılan araştırmalarda höyükler, Phryg Dönemi'ne tarihlenen kaya anıtları, Roma ve Bizans Dönemlerine tarihlenen kalıntılar saptanmıştır⁷. 1925 yılında bazı seçilmiş bölgelerde çoğunlukla Roma ve Erken Bizans Dönemlerine ait toprak yüzeyinde kalan kalıntıları kayıt altına almak için başlatılan MAMA projesi kapsamında ekip üyelerinden W. M. Calder, Phrygia ve çevresinde araştırmalar yapmıştır⁸. 1940'lı yıllarda K. Bittel Kütahya'da özellikle Tavşanlı'daki höyüklerin varlığını saptamıştır. Aynı yıllarda Tavşanlı Höyük ve Kayı Höyükten toplanan yüzey malzemesi T. Özgüç tarafından yayınlanmıştır. 1959-1961 yıllarında Altıntaş İlçesi çevresinde yüzey araştırmaları yapan D. French bölgeyi gezmiş ve Prehistorik yerleşim yerlerinden topladığı malzemenin bir kısmını yayınlamıştır⁹. T. Drew-Bear Kütahya'nın da içinde bulunduğu alanda geniş çaplı bir araştırma yapmıştır. 1968 yılından itibaren bölgedeki Grekçe ve Latince yazıtları derlemiş, birçok epigrafik

⁴C. Texier (2002). *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi II*, (Çev: A. Suat), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, s. 273, 276.

⁵J. R. Steuart (1842). *A Description of Some Ancient Monument With Inscriptions Still Existing in Lydia and Phrygia*, London.

⁶L. Robert (1981). *Documents d'Asia Mineure: Bulletin de correspondance hellénique*, 105, livraison 1, s. 331- 360.

⁷W. M. Ramsay (1890). *The Historical Geography Of Asia Minor IV*, London, s.135-153.

⁸W. M. Calder (1928). *Monumenta Asia Minoris Antiqua I*, The Manchester University Press.

⁹S. Ünan- N. Ünan (2018). Kütahya Arkeolojik Araştırmaları, *Kütahya Müzesi 2017 Yıllığı*, Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara, s. 133.

ve arkeolojik malzemeyi gruplandırmıştır¹⁰. 1982 yılında C. Foss, Ortaçağ Kaleleri ile ilgili Kütahya’da araştırma yapmıştır¹¹. Kütahya ilindeki kaleler ile ilgili M. Türktüzün tarafından yapılan araştırma yayınlanmıştır¹². Avusturya Bilimler Akademisi 1990’da “Tabula Imperii Byzantini” dizisinin 7. Cildini Phrygia ve Pisidia’ya ayırmıştır. Bu çalışmada bölgede antik çağdan buyana yerleşimler alfabetik sistem içerisinde verilmiş ve ağırlıklı olarak Bizans yerleşimleri üzerinde durulmuştur¹³. 1993 yılında İngiliz araştırmacı S. Mitchell Phrygia ve tüm Anadolu’nun dinsel tarihi üzerine çalışmış ve çalışmalarını iki cilt olarak yayınlanmıştır¹⁴. E. Parman Doğu Roma (Bizans) Dönemi mimarisi ve mimari plastiği hakkında araştırmalar yapmış çalışmalarını bir kitapta toplamıştır¹⁵. Y. O. Uçkan’da Phrygia Bölgesi Kaya Kiliselerinin tespitine yönelik araştırmalar yapmıştır¹⁶.

1988-1995 yıllarında T. Efe başkanlığında tarih öncesi dönemleri saptamak amacıyla yüzey araştırması yapılmıştır¹⁷. 2001-2006 yılları arasında T. T. Sivas başkanlığında Arkeolojik Yüzey araştırmaları yapılmış, bu araştırmalarda Kütahya ili ve çevresi de araştırılmıştır¹⁸. 2017 yılında başlayan bölgedeki başka bir araştırma, Eskişehir Kütahya illeri Tarih Öncesi Dönem Yüzey Araştırmaları E. Fidan başkanlığında yürütülmüştür¹⁹.

Kütahya il sınırları içindeki yürütülen kazı çalışmalarından biri de Aizonai Kazısıdır. Kütahya iline bağlı, merkeze 60 km. uzaklıktaki, Çavdarhisar ilçesi sınırlarında yer alan Aizanoi Antik Kenti’nde Alman Arkeoloji Enstitüsünce 1926 yılında M. Schede ve D. Krencker başkanlıklarında kısa süreli kazılar başlatılmıştır. 1970 yılı Gediz depreminden sonra Aizanoi’de yardım ve koruma amacıyla sistematik kazılar 1970-2010 yılları arasında da Alman Arkeoloji Enstitüsü adına R. Naumann

¹⁰T. D. Bear (1978). *Nouvelles Inscriptions de Phrygie*, Zutphen.

¹¹C. Foss (1985). *Survey of Medieval Castles of Anatolia I: Kütahya*. Oxford: BAR.

¹²M. Türktüzün (2015). Kütahya’nın Kaleleri, *Kütahya Müzesi 2014 Yıllığı* (Ed.) S. Ünan. Ankara, s.123-165; Ünan- Ünan, 2018, **a.g.k.**, 135.

¹³K. Berke- N. Mersich (1990). *Phrygien Und Psidien, Tabula Imperii Byzantini 7*, Wien.

¹⁴S. Mitchell (1993). *Anatolia Land, Men and Gods in Asia Minor, I-II*, Oxford.

¹⁵E. Parman (2002), *Ortaçağda Bizans Döneminde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

¹⁶Y. O. Uçkan (2010). *Frigya (Phrygia) Bölgesinde Bizans Dönemi Kaya Mimarisi*, Tepebaşı Belediyesi, Eskişehir.

¹⁷T. Efe (2010). 1988 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları, *Anadolu Araştırmaları*, s.1-19.

¹⁸T. T. Sivas- H. Sivas (2003). 2002 Yılı Eskişehir Kütahya Afyonkarahisar İlleri Yüzey Araştırması *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Araştırma Sonuçları Toplantısı* 21, 2, İstanbul, s155-166.

¹⁹E. Fidan (2017). Batı Anadolu Arkeolojisine Yeni Bir Katkı: Eskişehir Kütahya İlleri Tarih Öncesi Dönem Yüzey Araştırmaları (EKAR)*Türk Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü Haberler* 2017, 43, s.27-30.

tarafından yapılmış, ardından K. Rheidt çalışmaları sürmüştür²⁰. 2011 yılından 2020 yıllarına kadar Aizonai Antik Kenti'ndeki çalışmalar, Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi E. Özer başkanlığında sürdürülmüştür²¹. Aizonai kazıları 2021 yılından itibaren ise Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Gökhan Coşkun Başkanlığındaki ekip tarafından yapılmaktadır. Kütahya İli'nde yürütülen başka bir kazı da Kütahya'nın 25 km. kuzeybatısındaki Seyitömer Höyük Kazısı'dır. Höyük Türkiye Kömür İşletmeleri'ne bağlı Seyitömer Linyit İşletmesi'nin rezerv arazisi içinde yer alır. Önce Eskişehir Arkeoloji Müzesi tarafından başlanan, sonra Afyon Arkeoloji Müzesi'nin yürüttüğü Seyitömer Höyük Kazısı²², 2006-2015 yılları arasında N. Bilgen tarafından yeniden başlatılmıştır²³. Kütahya'da Batı Anadolu'nun en büyük Tunç Çağ yerleşimlerinden biri olarak belirtilen Tavşanlı Höyük'te ise 2021 yılında Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'nden E. Fidan başkanlığında bir ekip ile kazılara başlamıştır²⁴.

Kütahya'da yapılan diğer kazılar ise Kütahya Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü tarafından yapılan kazılardır. Müze Müdürü M. Türktüzün başkanlığında, 2009 yılında başlatılan Kütahya Merkez ilçesi, Arslanlı Köyü, Çiledir Mevkii'ndeki, Seyitömer Linyit İşletmeleri rezerv sahası içinde kalan Çiledir Höyük²⁵, 2014-2016 yıllarında M. Türktüzün Başkanlığında ve müze uzmanı S. Ünan'ın arazi direktörlüğünde, Kütahya'nın Aslanapa İlçesi Kureyşler Köyü'nde yapılan barajın etki alanındaki Kureyşler Barajı Kurtarma Kazıları kapsamında Höyüktepe Kazısıdır²⁶. Kureyşler Barajı etki alanında yapılan diğer kazı çalışmaları ise Aktepe Yerleşimi ve Dereköy Nekropolü kazılarıdır²⁷. 2009-2013 yılları arasında Kütahya ili, Aslanapa ilçesi, Tokul Köyü Dinekçayır Mevkii'nde, Tokul Köyü Kilise Kurtarma Kazısı yapılmıştır²⁸. Kütahya Arkeoloji Müzesi'nin kısa süreli yaptığı birçok kurtarma kazısı da Kütahya'nın

²⁰R. V. Hoff (2011). New Research In Aizonai 2007-2009, *Archaeological Research in Western Central Anatolia, Kütahya 2011*, s. 122.

²¹E. Özer (2012). Aizonai Kazısı 2011 Çalışmaları 34. *KST*, 3, Çorum, s. 277-288.

²²A. Topbaş (1991). Seyitömer Höyüğü 1990 Yılı Kurtarma Kazısı, *II. Müze Kurtarma Kazıları Semineri* 29-30 Nisan 1991, Ankara, s.11-34.

²³N. Bilgen (2008). Seyitömer Höyüğü 2006 yılı Kazısı 30. *KST*, 2, Ankara, s. 321-332.

²⁴<http://www.kutahya.gov.tr/tavsanli-hoyuk-kazi-calismalari-basladi> (Erişim tarihi: 25.12.2021).

²⁵M. Türktüzün - S. Ünan (2014). Çiledir Höyük Erken Tunç Çağı II Bulguları, *TÜBA-AR*, 17, s. 49-72.

²⁶M. Türktüzün - S. Ünan (2015). Kureyşler Barajı Kurtarma Kazıları 2014 Yılı Çalışmaları. 1, Ankara, s. 37.

²⁷M. Türktüzün - S. Ünan - R. Karaca - S. Gürbüz (2014), Dereköy Nekropolü Kurtarma Ve Temizlik Çalışması, *Kütahya Müzesi 2013 Yıllığı 1*, Ankara, s.139-146.

²⁸M. Türktüzün - S. Ünan - R. Karaca - S. Gürbüz - S. Akduran 2014, *a.g.k.*, 47-83.

tarihinin aydınlatılmasına katkı sağlar²⁹. Kütahya Müze Müdürlüğü, 2013 yılından itibaren her yıl çıkardığı yıllıklarda il sınırları içinde gerçekleştirilen kurtarma kazılarını ve bu kazılardaki buluntuları alanında uzman bilim insanlarının da yer aldığı araştırmacıların da katkılarıyla periyodik olarak yayınlanmaktadır³⁰.

1.3. Kentin Tarihçesi

Kütahya ili ve çevresinde yapılan yüzey araştırmaları ve kazılarda Kütahya'nın farklı dönemlerde birçok uygarlığa ev sahipliği yaptığı anlaşılır. En erken kanıtlar, Alt Paleolitik Dönem'e tarihlenen buluntulardır. Yerleşimde ayrıca İlk Tunç Çağı'na tarihlenen höyükler de tespit edilmiştir³¹. Orta Tunç Çağı'ndan itibaren Anadolu'da hâkim olan Hititler, Son Tunç Çağı'nda Hitit İmparatorluk Çağına girmiş ve hâkimiyet alanını Batı Anadolu'da da genişletmiştir³². Bölgedeki Hitit egemenliğine MÖ 1200 yıllarında Anadolu'ya batıdan gelen deniz kavimleri içerisinde yer alan Phrygler tarafından son verilmiştir. Phrygler MÖ 9. yy'da Orta Anadolu'da merkezi bir yönetim kurmuş ve MÖ 8. yy'da Anadolu'nun büyük siyasi güçlerinden biri olmuştur³³. Herodotos, Makedonyalıların Phryglerin kendilerine Avrupa'dayken komşu olduklarını ve Avrupa'da Bryg olan isimlerini, Asya'ya gelince Phryg olarak söylediklerini aktarır³⁴. Ancak Phrygia'nın hâkimiyet alanı net değildir. Antik yazarlardan Strabon, Phrygia'yı Büyük ve Küçük olarak tanımlamıştır. "Büyük Phrygia, Midas'ın hüküm sürdüğü ve bir kısmını Galatyalıların işgal ettiği yer" olarak tanımlamıştır. Phrygia

²⁹Ünan-Ünan 2018, **a.g.k.**, 142-147.

³⁰Kütahya Müzesi 2013 Yıllığı (2014) (Ed.) S. Ünan, Ankara: *Kütahya Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Kütahya Müze Müdürlüğü* Sayı: I; Kütahya Müzesi 2014 Yıllığı, (2015). (Ed.) S. Ünan, Ankara: *Kütahya Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Kütahya Müze Müdürlüğü*. Sayı: II; Kütahya Müzesi 2015 Yıllığı (2016). (Ed.) S. Ünan, Ankara: *Kütahya Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Kütahya Müze Müdürlüğü*. Sayı: III. Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık; Kütahya Müzesi 2016 Yıllığı (2017). (Ed.) S. Ünan, Ankara: *Kütahya Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Kütahya Müze Müdürlüğü*. Sayı: IV. Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık; Kütahya Müzesi 2017 Yıllığı (2018). (Ed.) S. Ünan, Ankara: *Kütahya Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Kütahya Müze Müdürlüğü*. Sayı: V. Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık; Kütahya Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Tarih Araştırmaları Kütahya Müzesi 2018 Yıllığı (2019). (Ed.) S. Ünan, Ankara: *Kütahya Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Kütahya Müze Müdürlüğü*. Sayı: VI. Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık; Kütahya Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Tarih Araştırmaları Kütahya Müzesi 2019 Yıllığı. (2020). (Ed.) S. Ünan, Ankara: *Kütahya Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Kütahya Müze Müdürlüğü*. Sayı: VII. Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık; Kütahya Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Tarih Araştırmaları Kütahya Müzesi 2020 Yıllığı. (2021). (Ed.) S. Ünan, Ankara: *Kütahya Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Kütahya Müze Müdürlüğü*. Sayı: VII. Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık.

³¹T. Efe 2010. **a.g.k.**, 5.

³²S. Lloyd (1998). *Türkiye'nin Tarihi Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, (Çev: E. Varinlioğlu), Ankara, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, s. 26-27; V. Sevin (2012). *Anadolu Arkeolojisi*, 4, İstanbul, Der Yayınları, s. 175.

³³V. Sevin (1982). "Frygler", *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi 1*, Görsel Yayınlar, s. 253; Lloyd 1998, **a.g.k.**, 59; H. T. Uçankuş (2002). *Ana Tanrıça Kybele'nin Ve Kral Midas'ın Ülkesi Phrygia*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 5-6.

³⁴Herodotos. *Herodotos Tarihi*, (Çev: M. Ökmen), İstanbul, Türkiye İşbankası Yayınları, VII. 73, s. 543.

Bölgesi'nin daha doğu ve güneyindeki geniş bölümünü oluşturan kesim Büyük Phrygia'dır ve "Phrygia Magna" olarak da adlandırılır. Orta Anadolu'nun önemli bir kısmını kapsar. Küçük Phrygia'yı ise *Phrygia Epiktetos* denen yer olarak tanımlar³⁵.

Strabon, "Aizanoi, Nakoleia, Kotiaieion, Midaion, Dorylaion'un Phrygia Epiktetos'un kentleri" olduğunu belirtir; Ayrıca Strabon, bazı yazarlara göre Mysia'ya ait olduğu kabul edilen Kadoi kentini de Epiktetos kentleri arasında saydıklarını belirtir³⁶. *Phrygia Epiktetos* adı, Pergamon Kralı II. Eumenes ile Bithynia Kralı I. Prusias arasında yapılan savaşı, Pergamon kralının kazanması sonucu *Phrygia Epiktetos* (sonradan kazanılan Phrygia) olarak tanımlanmıştır. Bu bölgenin günümüz sınırları ile Kütahya'nın güneyinden İznik Gölü'ne, Mudurnu ve Gerede'ye kadar uzanan bir alanı kapladığı düşünülür³⁷. (Görsel 1.2.)

Bölgede 1935-1939 yıllarında araştırma yapan Hollandalı Arkeolog, C. H. E. Haspels tarafından Küçük Phrygia/Phrygia Epiktetos sınırları içinde kalan alan Dağlık Phrygia olarak tanımlanmıştır. Dağlık Phrygia'nın merkezinde Türkmen Dağı silsilesi yer alır. Belirtilen bölge, doğuda Seyitgazi, güneyde Afyonkarahisar'ın İhsaniye ilçesindeki Köhnüş Vadisi, batıda Kütahya İli Sabuncupınar Köyü ve çevresi ile Eskişehir'e bağlı Gökçekısıık Köyü'ne ve çevresine kadar uzanmaktadır. Yani Dağlık Phrygia Eskişehir'in güneybatısı, Kütahya'nın doğusu ve Afyonkarahisar'ın kuzey-kuzeybatı sınırlarındaki dağlık alandır³⁸.

Kütahya'nın batı kesimleri antik dönemde Mysia Bölgesinde yer alır. Mysia Bölgesi adını MÖ 1200'lerde Anadolu'ya Thrakia ve Boğazlar üzerinden gelen Doğu Balkan kökenli Myslerden almıştır. Mysia'nın Phrygia ile doğal sınırları, Olympos Dağı'nın güneyinden başlayarak Dağardı Bölgesi ve Eğrigöz Dağları boyunca, Kütahya'nın Kadoi (Gediz) yakınlarındaki Şaphane Dağı'na kadar uzanır³⁹.

Phryg Dönemi'nde Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya gelen Kimmerler Kotiaieion ve çevresini ele geçirmiştir. Sonrasında Lydia Kralı Alyattes'in Kimmer hâkimiyetine

³⁵Strabon. *Geographika: Antik Anadolu Coğrafyası Kitap XII-XIII-XIV*, (Çev: A. Pekman) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2015, s. XII. 8. 3.

³⁶Strabon, XII. 8. 12.

³⁷V. Sevin (2007). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, 2.Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 196.

³⁸T. Sivas (1999). *Eskişehir, Afyonkarahisar, Kütahya İl Sınırları İçindeki Phryg Kaya Anıtları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 5.

³⁹Sevin, 2007, a.g.k.,43-45, 31.

son vermiştir⁴⁰. Bu dönemde Ege Denizi ve Halys'in (Kızılırmak'ın) doğu yakasını birbirine bağlayan Kral Yolu yapılmıştır. Güzergahı Ephesos'dan başlar Lydia'nın başkenti Sardeis, günümüz Uşak ve Kütahya'dan geçer⁴¹. Lydia egemenliğine, MÖ 546 yılında Anadolu'yu işgal eden Pers Kralı II Kyros tarafından son verilmiştir. Bu dönemde Kotiaieion Persler tarafından Phrygia Satraplığı bağlanmıştır⁴². Pers egemenliğine MÖ 334 yılında Büyük İskender son vermiştir. Büyük İskender'in ölümü sonrası Kütahya ve çevresi İskender'in komutanlarından Antigonos'un yönetimine geçmiştir⁴³. Kotiaieion MÖ 278 yılında Bithynia Krallığı'nın sınırları içinde yer almıştır. MÖ 184-183 Aizanoi ve Kadoi Pergamon Krallığı sınırlarına dâhil edilmiştir. Bu bölgeyi Pergamonlular "*Phrygia Epiktetos*" olarak tanımlamışlardır. Bölge olarak Aizanoi'de MÖ II. ve MÖ I. yy tarihli Epikteteis birlik sikkeleri bastırmış ve bu sikkeler tüm Epiktetos yerleşimlerinde geçerli olmuştur⁴⁴. MÖ 133 yılında Pergamon Kralı III. Attalos'un ölümü ile Pergamon Krallığı'nın toprakları miras yoluyla Roma'ya bırakılmış MÖ 129 yılında da Roma'nın Asya Eyaleti sınırları içinde kalmıştır⁴⁵. Roma İmparatorluk Dönemi'nde, Galatia Eyaleti'nin içinde bulunur. Bölgedeki Prygler uzun zaman boyunca koloni bir halk olsa da kimliklerini ve dillerini kaybetmemişlerdir. Nüfusun bazı kesimleri, mezar yazıtları için Phryg dilini kullanmışlardır⁴⁶. Phrygia Epiktetos içerisinde kalan bölgede ele geçirilen epigrafik ve arkeolojik malzemeler genel olarak Roma İmparatorluk Dönemi'nde MS 2. ve MS 3. yy'lara tarihlenir. Bölgenin Roma İmparatorluğu'nun yükselişinden olumlu etkilendiği ve hızla geliştiği varsayılmıştır⁴⁷. MS 395'te Roma İmparatorluğu'nun doğu ve batı olarak ikiye ayrılmasından sonra bölge Doğu Roma/Bizans sınırları içinde kalır. Anadolu'da Doğu Roma/Bizans İmparatorluğu hâkimiyeti yaklaşık 800 yıl sürer. Bu süreç Phrygia'da Arap akınları ve Türkmen akınlarıyla geçer. Bizans Dönemi'nde Kilise yönetimi idari

⁴⁰Sevin, 2007, **a.g.k.**,195; E. Schwertheim (2009). *Antik Çağ'da Anadolu*. (Çev: N. Batu). İstanbul: Kitap Yayınevi, s. 22; S. Berndt-Ersöz (2012) Frigler: *Frig Krallığı: Kökenleri, Tarihi ve Politik Gelişimi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 32.

⁴¹Ramsay 1890, **a.g.k.**, 29-30.

⁴²O. Tekin (2007). *Eski Anadolu Ve Trakya*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 52-53.

⁴³A. B. Bosworth (2005) *Büyük İskender'in Yaşamı ve Fetihleri: Fetih Ve İmparatorluk*. (Çev: H. Çalışkan). Ankara: Dost Kitabevi, s. 63, 72; Tekin 2007, **a.g.k.**, 112-113; M. A. Kaya (2011). *Türkiye Tarihi ve Uygarlıkları II: Türkiye'nin Eski Çağ Tarihi ve Uygarlıkları Pers Hakimiyeti Ve Hellenistik Dönem*. İzmir: İlya Yayınevi, s. 168; A. M. Mansel (2014). *Ege ve Yunan Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,10, s. 455, 457, 477.

⁴⁴W. Ruge (1943), "Phrygia", *RE*, XX, I. Stuttgart: Verlag J. B. Metzler, s. 827.

⁴⁵Tekin 2007, **a.g.k.**, 152; Mansel 2014, **a.g.k.**, 506.

⁴⁶C. Brixhe (2013), *The Personal Onomastics of Roman Phrygia, Roman Phrygia Culture And Society*, (Ed.) P. Thonemann. Cambridge: Cambridge University Press, s. 60, 68-69.

⁴⁷Cox - Cameron 1937, **a.g.k.**, xiv; İznik 2006, **a.g.k.**, 4.

ve askeri değişiklikleri kayıtlara geçirmiştir. Kotiaaeion, Bizans Dönemi’nde Anatolia Themasi’nın içinde yer almıştır⁴⁸. Kilise kayıtlarına göre Phrygia 7. yy’da *Phrygia Pakatiana* ve *Phrygia Salutaria* olarak ikiye ayrılmıştır. *Phrygia Pakatiana*’nın metropolisi Laodikeia’dır ve buraya bağlı piskoposluk merkezleri arasında günümüz Kütahya il sınırlarında kalanlar Appia, Aizanoi, Kadoi, Synaos’dur. Kotiaaeion ve Soa ise *Phrygia Salutaria*’nın metropolisi Synnada’ya (Şuhut) baęlıdır⁴⁹. 11. yy’da Haçlı Seferleri’nin başlamasıyla birlikte bölgenin önemi hem Türkler hem de Bizanslılar için artmıştır. Phrygia’da Dorylaion (1097) ve Miryakefalon (1176) gibi iki önemli savaş yaşanmıştır⁵⁰. Kotiaaeion’un Türklerin egemenliğine tam olarak ne zaman girdiğı belli değildir. Yerleşim I. Kılıçaslan’ın Dorylaion yenilgisine kadar Türklerin elindedir. Sonrasında Türkler Batı Anadolu’dan çıkarılmıştır. Kotiaaeion’un bir daha ayrılmamak üzere tamamen Türk hâkimiyetine girişi Anadolu Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat zamanındadır⁵¹. Anadolu Selçukluları Dönemi’nde Malatya civarından Germiyan adındaki bir Türk aşireti Selçuklu hizmetine girmiştir⁵². Anadolu Selçuklu Devletinin Moğol hâkimiyetine girmesinden sonra 1286 da Germiyan Selçuklu mücadelesi başlar. 1302’de İlk Germiyan hükümdarı olarak Germiyan Bey (I. Yakup Bey) gösterilir. Germiyan Beyliği 1428 yılına kadar devam etmiş sonra tamamen Osmanlı hâkimiyetini kabul etmiştir⁵³.

Günümüzde kullanılan Kütahya adı, Kotiaaeion adından türediğı düşünülse de⁵⁴, Kütahya Türk hâkimiyetine girdikten sonra bazı kaynaklarda adı farklı şekillerde görülür. Suphulasa adındaki Arapça eserde “Germiyan” olarak bahsedilen Kütahya⁵⁵, Mesaliku’l Ebsar’da Germiyan Beyliği’nin başkenti “Kutay” olarak geçer⁵⁶. Günümüze en yakın haline ise 13. yy Şairi Sultan Veled’in şiirlerinde “Kütahiyye” olarak geçtiğini

⁴⁸S. Şahin (1986), “Phrygia Epiktetos” Ankara: IV. AST, s. 265; Parman 2002, **a.g.k.**, 16-20; M. Öztaşkın (2010). I. Frigya (Phrygia) Bölgesi Bizans Dönemi Tarihi, *Frigya (Phrygia) Bölgesinde Bizans Dönemi Kaya Mimarisi*. (Ed.) Y. O. Uçkan, Eskişehir, s. 22.

⁴⁹Öztaşkın 2010, **a.g.k.**, s. 22-23.

⁵⁰Parman 2002, **a.g.k.**, 53.

⁵¹İ. H. Uzun Çarşılıoğlu (1932). *Bizans ve Selçuklularla Germiyan ve Osmanoğulları Zamanında Kütahya Şehri*. İstanbul: Devlet Matbaası, s. 9.

⁵²Uzun Çarşılıoğlu 1932, **a.g.k.** 26.

⁵³Uzun Çarşılıoğlu 1932, **a.g.k.** 29, 32.

⁵⁴Uzun Çarşılıoğlu 1932, **a.g.k.**, 7.

⁵⁵Uzun Çarşılıoğlu 1932, **a.g.k.**, 10.

⁵⁶Şihabeddin b. Fazlullah El Ömerî. *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesâliku’l Ebsâr*. (Çev: A. Batur) İstanbul: Selenge Yayınları (2014), s. 157.

görürüz⁵⁷. Kütahya'dan Kütahiyye şeklinde bahseden başka bir kaynak da 16. yy'da yaşamış şair Kütahyalı Rahîmi'nin şiirleridir⁵⁸.

S. Mitchell Anadolu'nun Antik Çağdaki durumu hakkındaki araştırmasında, Kuzeybatı Phrygia ve Mysia Abbaetis arasındaki bölgede, birbirine yakın olarak konumlandırılmış yedi kent olduğunu ve bu ara bölgenin bu kentler arasında bölüşüldüğünü yazar. Bu kentler Aizanoi (Çavdarhisar), Appia (Altıntaş / Alpa Köyü), Ankyra Sidera (Simav / Kilise Köy), Kadoi / Cadi (Gediz), Kotiaieion (Kütahya), Synaus (Simav) ve Tiberiopolis (Emet / Eğrigöz) kentleridir. Aizanoi ve Kotiaieion diğerlerinden daha gelişmiş önemli merkezler olarak ortaya çıkmıştır. Bu kentler Cladius unvanlı valiler tarafından yönetilmiştir⁵⁹. **(Görsel 1.3.)**

Kotiaieion, “*Kotys'in şehri*” anlamına gelir. Kotys Phrygialı bir tanrıdır⁶⁰. *Cotiaeion*, *Cotiaeum*, *Cotyaieum*, *Cotyaum*, *Kotiaion* şeklinde farklı yazılışları epigrafik ve arkeolojik malzemeler üzerinde görülür⁶¹. Roma Dönemi'nde basılan sikkeler üzerindeki ismi KOTIAEON/ KOTYAION şeklindedir⁶². Antik kentin, Kütahya Merkez ilçesinde olduğu düşünülür ancak kent merkezi ve yakın çevresinde yeterli çalışma yapılmadığından yeri net olarak belli değildir. Aynı sebepten kuruluş zamanı hakkında da kesin bilgi verilemez. Antik Dönem edebi eserlerinden yola çıkarak kentin kuruluşunun MÖ 11. yy'a kadar geri gittiği kabul görür. Roma Dönemi'nde ana yolların kavşak noktasındadır. Ticaret yolları için elverişli bir konuma sahip olmasına rağmen Bizans Dönemi'ne kadar büyük önem taşımamıştır. Bizans Dönemi'nde önemli bir yerleşim yeri olan kent Orta Çağ'da kalesi ile ünlüdür. Bizans Dönemi'nde kentin kale içinde yer aldığı düşünülmektedir⁶³. Kotiaieion'un sınırları konusunda en ayrıntılı çalışma MAMA X ekibi tarafından yapılmıştır. Bu ekibin de yöntemi diğer araştırmacılarda olduğu gibi doğal sınırlar yöntemidir. Güney sınırı günümüzde Ada

⁵⁷K. Güler-E. Ersoy (2004). Kütahya Medhiyelerine Dair. *Prof. Dr. Abdurrahman Güzel'e Armağan*. Ankara: Gazi Eğitim ve Kültür Vakfı, s. 372-373.

⁵⁸H. Kaplan (2016) Mahallî Şairin Mahallî Coğrafyası: Kütahyalı Rahîmi'nin Şiirlerinde Yer Adları. İstanbul: *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 17, s. 154.

⁵⁹S. Mitchell (1995). *Anatolia Land Men And Gods In Asia Minor I: The Celts In Anatolia And The Impact Of Roman Rule*. Newyork: Clarendom Press Oxford, s.181.

⁶⁰U. Kahrstedt (1962), “Kotys”, *RE XI*, 2. Stuttgart: Verlag J. B. Metzler, s. 1550-1555.

⁶¹Sikkeler üzerinde yazılışları için bkz. A. S. Tulay (1988), Kütahya Bölgesi Şehir Sikkeleri. Ankara: *Türk Arkeoloji Dergisi*, 126, Kat. No. 20-26; M. Türktüzün (1991). Roma Devri Nekropolü Kurtarma Kazısı, *Türk Arkeoloji Dergisi*, Cilt 39, Ankara, s. 225-227.

⁶²W. Ruge (1943). “Kotiaieion”, *RE XI*, 2. Stuttgart: Verlag J.B. Metzler, s. 1526-1527; Ü. Gürsoy (2006). *Roma İmparatorluk Döneminde Kotiaieion Tarihi ve Sikkeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 6.

⁶³Parman, 2002, **a.g.k.**, 111; Sevin, 2007, **a.g.k.**, 209.

Köy ile Haydarlar arasında Tembris (Porsuk) Vadisi'nin daraldığı noktadadır. Appia'nın kuzeyinde, Aizanoi'nin yaklaşık 32 km. kuzeydoğusunda, Aslanapa ilçesinin batısında yer alır. Pınar Başı'nda bulunan Latince bir yazıtın sınır taşı olduğu düşünülür. Kuzey sınırı Tavşanlı'ya kadar uzanmakta, kuzeydoğuda Dorylaeum ile sınırlıdır⁶⁴. Klasik Dönem edebiyatçılarından Suidas MÖ 6. yy'da yaşamış hayvan öyküleri ile ünlü Aisopos'un doğum yeri olduğunu bildirmiştir⁶⁵. Kent Geç Roma Dönemi'nden itibaren Hristiyanlığın önemli merkezlerinden biri olarak Piskoposluk merkezi olmuştur ve Kotiaieion piskoposlarının Ephesos Konsülüne katıldıkları da bilinmektedir⁶⁶. 11. ve 12. yy'da Bizanslılar ve Selçuklular arasında el değiştirmiştir. 1180 yılında II. Kılıç Aslan'ın orduları Kotiaieion'u ele geçirmiş, 14. yy'da Germiyanoglu Beyliği'nin merkezi olmuştur⁶⁷.

Aizanoi, batısında Koca Dağ doğusunda Tava Dağ'la çevrili, denizden yüksekliği 1000 m olan Örencik Platosu'ndadır. Kotiaieion'un 40 km güney batısında, Kadoi'nin 25 km kuzeydoğusunda, Appia'nın 40 km kuzeybatısında ve Alia'nın batısında Rhyndakos (Koca Su) nehrinin Pankalas kolu kenarındadır⁶⁸. Örencik ovasına lokalize edilen, Aizanoi ve çevresi Roma Dönemi'nde Aizanitis Bölgesi olarak anılmakta ve burada yaşayanlara Aizanitililer denilmekteydi⁶⁹. Aizanitis adı verilen bu alan, kentin kuzey ve kuzey batıda Mysia Bölgesi ile güneybatıda Kadoi, kuzeydoğuda Kotiaieion ve güneydoğuda Appia ile olan sınırını belirlemek için kullanılır⁷⁰. Aizanoi yerleşimi için en erken veriler MÖ 3. bin'e kadar uzanır. Hellenislik Dönem'de Pergamon ve Bithynia krallıkları arasında sürekli el değiştirmiştir. Roma'nın Cumhuriyet Dönemi'nde Sulla'nın Anadolu'da olduğu dönemde bir koloni olduğu düşünülür. Aizonai, Roma İmparatorluk Dönemi'nde bölgenin en büyük kentidir⁷¹. Aizanoi'de İmparator Hadrianus Dönemi'nde MS 117-138 yılları arasında toplanan arazi vergileri ile Zeus Tapınağı inşa edilmiştir. Tonoğlu alt katıyla dikkat çeken tapınak Prehistorik Höyük üzerine inşa edilmiştir⁷². Geç Phryg Dönemi ve muhtemelen daha

⁶⁴Parman 2002, **a.g.k.**, 73; İznik 2006, **a.g.k.**, 215.

⁶⁵Sevin 2007, **a.g.k.**, 209.

⁶⁶Ruge 1943, **a.g.k.**, 1526.

⁶⁷Parman 2002, **a.g.k.**, 74.

⁶⁸Waelkens 1986, **a.g.k.**, 46; B. Levick – S. Mitchell (1988). *Monuments From The Aezanitis, MAMA IX*, s. xviii-xx.

⁶⁹Z. Erdinç (2021). Aizanitis Bölgesi Sınırlarına İlişkin Bir Öneri, *Arkhaia Anatolika*, 4, s. 166.

⁷⁰B. Levick – S. Mitchell (1988). *Monuments from Aezanitis, MAMA IX*, London, s. xviii-xx.

⁷¹G. Hirschfeld (1937). "Aizanoi" *RE I. 1*, Stuttgart: Verlag J.B. Metzler, s.1131-1132; Hoff, 2011, **a.g.k.**, 124.

⁷²R. Naumann (1979). *Der Zeustempel Zu Aizanoi*. Berlin: Verlag Walter, De Gruyter & Co.

öncesinden beri burada önemli bir Zeus Tapınağı olduğu düşünülür. MÖ 3. yy sonları-MÖ 2. yy başlarında Pergamonlu I. Attalos ve Bithynialı I. Prousius, Attalid ve Bithynia Krallıkları arasındaki Makedon kökenli asker yerleşimciler için Aizanoi Zeus tapınağına yeni mülkler verir⁷³. Aizanoi ticari yol ağı olarak da önem kazanmıştır. Anadolu'da ulaşım sistemi içerisinde önemli bir kesişme noktası olduğuna ilişkin görüşler vardır⁷⁴. Ancak Aizanoi ve çevresindeki yazıtların derlenmesi üzerine çalışan MAMA IX ekibi Aizanoi'nin Anadolu'nun ana ulaşım yolları üzerinde olduğuna dair herhangi bir kanıt ulaşılamadıklarını bildirmiştir⁷⁵. MS 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalmış Zeus Tapınağı kiliseye çevrilmiş ve kent ve çevresine yeni kiliseler inşa edilmiştir⁷⁶. MS 7. yy'da önemini yitirmiş, Selçuklular zamanında Çavdar Tatarlarının bulunduğu bir kale yapılmıştır⁷⁷. Aizanoi'deki önemli bir yapı grubu da stadion-tiyatrodur. Kuzey yamaca 20000 kişilik tiyatro, güney düzlüğe 13500 kişilik stadion yapılmış ve ortada bir sahne binası yapılmıştır. Bu özelliği ile Antik Yunan ve Roma dünyasında şimdiye kadar bilinen tek örnektir⁷⁸. Aizanoi başka bir kamusal yapı ise *Macellum*'dur. Dünyanın ilk borsa binası olarak adlandırılan, et balık unlu mamuller, zeytinyağı gibi şeylerin satıldığı bir pazardır. MS 2. yy'la tarihlenen ve bu yapı kompleksinin merkezindeki yuvarlak yapının duvarlarında İmparator Diocletianus'un 301 yılında enflasyonla mücadele için çıkardığı fiyat listesi bulunur⁷⁹. Sütunlu Cadde, Zeus Tapınağı'ndan başlayıp Meter Steunene kutsal alanına giden 4 km'lik bir yolun, sütunlarla kaplı olan 450 m'lik kısmıdır. Aizanoi, MS 4. yy'dan itibaren piskoposluk merkezi olmuştur⁸⁰.

Aizanoi kenti adına basılan sikkeler MÖ 1. yy sonunda başlar. Augustus Dönemi'nden Domitian Dönemi'ne kadar çok sayıda sikke vardır. Domitian

⁷³P. Thonemann (2013). "Phrygia: an anachist history, 950 BC-AD 100" *Roman Phrygia Culture And Society*. Cambridge: (Ed.) P. Thonemann, Cambridge University Press, s. 23.

⁷⁴D. French (1993). 1991 Yılı Roma Yolları Mil Taşları ve Yazıtları Araştırması, X. AST. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 200.

⁷⁵Levick- Mitchell 1988, **a.g.k.**, xxv, xxviii.

⁷⁶Hoff 2011, **a.g.k.**, 126.

⁷⁷Levick- Mitchell 1988, **a.g.k.**, xxv, xxvi.

⁷⁸E. Özer- H. Korkmaz (2014). Tarihsel Süreçte Aizanoi Kentindeki Dört Yapıda Tahrip Ve Koruma, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 18, s. 12.

⁷⁹R. Naumann- F. Naumann (1973). *Der Rundbau In Aezani: Mit Dem Preisedikt Des Diokletian Und Das Gebaude Mit Dem Edikt In Stratonikeia*. Tübingen: DAI, Verlag Ernst Wasmuth; Özer-Korkmaz 2014 **a.g.k.**, 13.

⁸⁰Mitchell, 1995, **a.g.k.** 214, 240; Özer- Korkmaz 2014, **a.g.k.** 11-20.

Dönemi'nde ise komşu kent Kadoi ile Aizanoi'de *Homonoia* sikkeleri bilinir⁸¹. Aizanoi mezar stellerinde Hellenistik Dönem öncesine ait mezarlar bilinmemektedir. Hellenistik Dönem'e çelenklerle bezenmiş bazı üçgen steller tespit edilmiştir. MÖ 2.-MÖ 1. yy'lara tarihlenen stellerde ise Makedon askeri isimleri tespit edilmiştir. Bu isimler Aizanoi'de Makedon kolonisine işaret eder⁸².

Kadoi (Gediz), Günümüzde Kütahya'nın 98 km güney doğusundaki Gediz ilçesi sınırları içinde kalır. Günümüzdeki Gediz ilçesi 28 Mart 1970 depremi sonrası bugünkü yerine taşınmıştır. Antik Dönem'de Mysia, Lydia ve Phrygia sınırlarındadır. Hellenistik Dönem başında, Makedon savaşıların Küçük Asya'daki kolonisi olmuştur⁸³. Strabon, bazı yazarlarca Mysia sınırları arasında olduğunu belirttiği Kadoi'nin Phrygia Epiktetos kentleri arasında sayar⁸⁴. Kadoi ismi Pyrgialı bir kahramandan gelir⁸⁵. Kadoi, Aizanoi gibi Dindymos (Murat) Dağı'nın eteklerine kurulmuştur. Bölgenin yüksek dağlarından olan Murat Dağı sık ormanlarla kaplıdır. Zengin su kaynakları, geniş ovalarıyla antik dönem kentlerinin kurulması için elverişlilik sağlamıştır. Bu dağ ulaşımı da etkilemiştir. Antik Kral Yolu Dindymos Dağı'nın yakınından geçmektedir. Batı Anadolu'yla bağlantıyı sağlayan çok sayıda yol şebekesi bulunur. Bu yolların Prehistorik dönemlerden itibaren kullanıldığı yapılan araştırmalar sonucu belirlenmiştir⁸⁶.

Roma Dönemi sikkeleri üzerinde Midas betimi ve "Kral Midas" yazısı görülmesi Kadoi'nin kurucusunun Midas olduğunu düşündürür⁸⁷. Kentin adı sikkeler üzerinde KAΔOHNΩN olarak yazılır⁸⁸. Sulla döneminde gelişmeye başlamış kentsel görünüm konusunda gelişim göstermiştir. Kadoi, Aizanoi ile birlikte Asia Eyaletleri'ninde MS 360 sonrası gerçekleşen bölünmenin ardından *Phrygia Pacatiane* içerisinde yer almıştır⁸⁹. Texier Kadoi'nin dik bir dağın eteğinde sel yolu üzerinde kurulduğundan, Gediz Vadisi sayesinde kalabalık kentlere tarım ürünleri satan önemli

⁸¹SNG Deutschland. (1964). *Sammlung v. Aulock. Phrygien 9. Heft*. Berlin, Vol 24. No: 50-53; H. Von. Aulock (1979). *Der Zeustempel Zu Aizanoi: Zur Münzprägung Von Aizanoi*, Verlag Walter. Berlin: De Gruyter & Co, s. 82-94, Lev. 75-77.

⁸²U. Kelp 2015. *Grabdenkmal Und Lokale Identität Ein Bild Der Landschaft Phrygien In Der Römischen Kaiserzeit*, Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH, s. 53-55; Z. Erdinç (2020). *Aizanitis Bölgesi Mezar Taşları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü.

⁸³L. Büchner (1927). "Kadoi" RE X. 2, Stuttgart: Verlag J.B. Metzler, s. 1477.

⁸⁴Strabon, XII. 8, 12.

⁸⁵Ramsay 1890, **a.g.k.**, 147.

⁸⁶H.Oy (2018). İç Batı Anadolu'da Kutsal Bir Dağ: Murat Dağı (Dindymos), *SEFAD*, 40, s. 283-286.

⁸⁷Sevin 2007, **a.g.k.**, 210.

⁸⁸Tulay 1988, **a.g.k.**, 126, Kat. No. 15-19.

⁸⁹İznic 2006, **a.g.k.**, 263, 273.

bir kent olduğundan bahseder⁹⁰. Bizans Döneminde piskoposluk merkezidir. Phrygia'nın en erken Hıristiyan yazıtlarından biri olan, MS 157 tarihli yazıt Kadoi'de bulunmuştur⁹¹.

Tiberiopolis (Hisarcık), Kütahya'nın Emet ilçesindeki Asarcık ya da Eğrigöz Köyü'dür. Tavşanlı'ya 42 km. Simav'a 51 km uzaklıktadır. Adı Phrygia kentleri arasında geçmez. Phrygia'nın sınır bölgesidir. Synaos, Appia, Aizanoi, Kadoi ve Ankyra Sidera ile bağlantılı, Murat Dağı'nın kuzey yamacındaki Eğrigöz Köyü'nde, antik sur kalıntılarına rastlanmıştır. Buradaki kalıntılar Augustus ya da Tiberius zamanlarından kalmadır⁹². Emet 1845'de Lebas ve 1852 yılında Mordtmann tarafından incelenmiştir. Mordtmann birçok yazıt gözlemlemesine rağmen kent harabesi bulamadığı için burada antik bir kent olmadığını düşünmüştür. Eğrigöz Köyü, Eğrigöz Dağı'nın eteğindedir ve bir kaya üzerindedir. Doğu kenarında bir Orta Çağ kalesi kalıntısı bulunur. Tiberiopolis de Sikke basmış kentlerdendir⁹³.

Synaos (Hisar Tepesi), Kütahya'nın Simav ilçesinin Hisar Tepesi'nde kurulmuştur. Macestus'un (Simav Çayı) yukarisındadır. Bizans Döneminde piskoposluk merkezi olarak kullanılmıştır⁹⁴. Antik kente ait kalıntılar bölgede bulunan köyün yapılarında kullanılmıştır⁹⁵.

Ankyra Sidera, Simav ilçesinin 15 km kuzeybatısında, Boğazköy ya da eski adıyla Kilise Köyü'nün 1 km güney doğusundadır. Antik Dönem'de Mysia Abbaitis (Kuzey Phrygia) Bölgesi sınırları içindedir. Roma Dönemi'nde gelişim gösterir. Bu dönemde kent adına sikkeler basmıştır.⁹⁶ Kentin adı sikkeler üzerinde ANKYRANON olarak yazılmıştır⁹⁷. Bizans Dönemi'nde Piskoposluk merkezi olmuştur⁹⁸. Ankyra Sidera'ya bağlı Goloe (günümüzdeki Bahtılı Köyü), Roma İmparatorluk Dönemi'nde, Ankyra Sidera'dan daha parlak durumda olduğu burada bulunan kalıntılardan anlaşılır. Goloe'de Claudius ve Constantin'in üç oğlu için yapılmış heykel kaideleri bulunmuştur. Ankyra Sidera Galatia'daki Ankyra adını çağırıştır. Grekçe çıpa anlamına gelen

⁹⁰Texier 2002, **a.g.k.**, 319-329.

⁹¹Parman 2002, **a.g.k.**, 37.

⁹²W. Ruge (1943). "Tiberiopolis" *RE VI. A, 1*, Stuttgart: Verlag J. B. Metzler, s. 790-792.

⁹³H. V. Aulock (1980). *Münzen Und Städte Phrygiens*. İstanbul: DAI Abteilung Beiheft 27, Teil II, s.37, 39, 41, (sikke örnekleri için bkz.) 127-136.

⁹⁴V. Ehrenberg (1976). "Synaos" *RE IV. A, 2*, Stuttgart: Verlag J. B. Metzler, s. 1326-1327.

⁹⁵Texier 2002, **a.g.k.**, 331.

⁹⁶Ruge 1943, **a.g.k.**, 813.

⁹⁷Tulay 1988, **a.g.k.**, 126, Kat. No. 11-14.

⁹⁸Mitchell 1995, **a.g.k.**, 181.

Ankyra'nın denizle bir bağlantısı yoktur. Ancak Ankyra Sidera'nın Demircilikle ilgisi vardır. Yakınındaki Demirci Köyü eski adı Temnos olan Demirci Dağ'ın eteklerindedir. Bölgede Roma Dönemi'nden kalma demir cüruflarına bolca rastlanır⁹⁹.

Appia (Pınarcık), Kütahya'ya 49 km uzakta Altıntaş ilçesinin batısında Pınarcık Köyü'nün kuzey batısında yer alır. Phrygia Bölgesi sınırları içindedir. Roma Dönemi'nde kendi adına sikke basan kentlerdendir¹⁰⁰. Cicero zamanında varlığı bilinen Appia adını Abya Köyü'ne vermiştir. Kent MS 240 yılındaki düzenlemelerden sonra önceliğini Soa kentine kaptırmıştır.¹⁰¹ Pınarcık'ta 1991 yılında bölgede yapılan araştırmada saptanan 6 m. yüksekliğinde ETÇ I-III ve MÖ 2. bin malzemeleri de saptanmıştır¹⁰².

⁹⁹T. Drew-Bear (2011). Ankyra Sidera'dan Yeni Yazıtlar: 28. *KST*. Ankara: 3. Cilt, s. 311, 313-315.

¹⁰⁰Ramsay, 1890, **a.g.k.**,144; Ruge 1943, **a.g.k.**, s. 815-816.

¹⁰¹İznik 2006, **a.g.k.**, 3, dipnot içinde.

¹⁰²[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=8&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=8&html=ages_detail_t.html&layout=web) (Erişim tarihi 20.12.2021).

2. KATALOG

Katalogta Kullanılan Kısaltmalar

A.R.:	Astar Rengi
B.Y.:	Buluntu Yeri
Gen.:	Genişlik
H.R.:	Hamur Rengi
Kal.:	Kalınlık
Kat. No.:	Katalog Numarası
M. Env. No.:	Müze Envanter Numarası
M.G.T.:	Müze Geliş Tarihi
M.G.Ş.:	Müze Geliş Şekli
Yük.:	Yükseklik

2.1. Tanrıça Figürinleri

2.1.1. Oturan Tanrıça Figürini

Kat. No.: 1¹⁰³ (Görsel 2.1.1.)

M. Env. No.: A_05861

M.G.T.: 07.09.1976

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: **Gen.:** 5.2 cm. **Yük.:** 12.2 cm. **Kal.:** 4.5 cm

H.R.: -

A.R.: 10 YR very pale brown 7/4

Çok soluk kahverengi astarlıdır.

Tanım: Cepheden oturur şekilde betimlenmiş tanrıça, koltukla birlikte bir bütün olarak işlenmiştir. Başında alçak bir *stephane* ve üzerinde başından aşağı sarkan bir örtü bulunur. Gözler ve burun hafif belirgin ve yüzde, arkaik gülümseme hâkimdir. Ayakları bir ayak taburesi üzerindedir. Bileklerine kadar uzanan, tüm bedeni kapatan kalın

¹⁰³Bu eser yayınlanmıştır. Bkz. R. Tamsü-Polat – N. Demir (2021). Kütahya Müzesinden Bir Grup Tanrıça Figürini, *Kütahya Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Tarih Araştırmaları, Kütahya Müzesi 2020 Yıllığı*, S. Ünün (Ed.). Ankara, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, s. 262, Fot 1.

kumaşlı bir giysi giymiştir. Eller dizlerin üzerinde, gövde ayrıntıları belirsizdir. Arkası düz bırakılmıştır. Tam durumdaki figürin kaba hamurunda taşçık, kireç ve kum katkıları görülür ve üzerinde küçük çatlaklar bulunur.

Benzerleri: Morgan 1935, 208, f; Goldman 1940, 468, 1; Higgins 1954, Lev. 15, 65; Bayburtluoğlu 1977, Lev. VI Kat. No 13; Höricht 1978, Lev. VIII D 1b 2; Bell 1981, Lev. 5, 10; Vierneisel-Schlörb 1997, Lev. 21, 98, 96; Pisani 2006, Lev. 20 b; Kaplan 2009, Lev.2, Kat. No. 6; Çokay-Kepçe –Özden-Gerçeker 2011, Kat. No. 5; Gürbüz 2012, Lev. 11, Kat. No. 47, 48; Şirin- Kolağasıoğlu 2016, Res. 21.

Tarihleme: MÖ 6. yy sonu.

2.1.2. Kybele

2.1.2.1. Oturan Kybele

Kat. No.: 2¹⁰⁴ (Görsel 2.1.2.)

M. Env. No.: A_01759

M.G.T.: -

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: Gen.: 5.5 cm. Yük.: 9 cm. Kal.: 4.4 cm

H.R.: 2,5 Y pale yellow 7/4

A.R.: 2,5 Y pale yellow 7/4

Soluk sarı renkte hamurlu ve astarlıdır.

Tanım: Arkalıklı bir tahtta oturan Kybele figürinidir. Başı ve sağ omzunun üzerinde tahtının arkılığı belirgin bir biçimde görülür ancak gövde kısmının altından itibaren kırık ve eksiktir. Yüz detayları aşınmıştır. Sağ omuz üzerinde arkalıklı tahtının köşesi görünür. Arkası düzdür. Sağ taraf boyundan itibaren kırık ve eksiktir. Figürin üzerinde yer yer kireç kalıntıları görülür.

Benzerleri: Winter 1903, 174, 1; Higgins 1954, Lev. 74, Ephesos 567 (MÖ 5.yy ortası), Lev. 157, Sicilya 1151 (MÖ 5.yy ortası); Meriç 2013, Lev. 102, TK 6 (erken tip MÖ 340 öncesi); Simon 1997, 750, 17.

Tarihleme: MÖ 5. yy ortası.

¹⁰⁴Bu eser yayınlanmıştır. Bkz. Tamsü-Polat – Demir 2021, a.g.k., 262, Fot.1.

Kat. No.: 3 (Görsel 2.1.3.a-b)

M. Env. No.: A_09049

M.G.T.: 11.08.1994

M.G.Ş.: Seyitömer Höyüğü 1992 yılı kazısında bulunmuştur.

B.Y.: Seyitömer Höyüğü M. 13. 92/431

Ölçüler: Gen.: 8.1 cm. Yük.: 4.2 cm. Kal.: 3.2 cm

H.R.: 7,5 YR reddish yellow 7/6

A.R.: 2,5 YR red 5/8

Kırmızı astarlıdır.

Tanım: Arkalıklı bir tahtta oturan Kybele figürinidir. Tahtın arkalığında kulak şeklindeki çıkıntıda küçük bir delik vardır. Saçları bukleler halinde boynun her iki yanından sarmıştır. Giysisinin yakası “V” oluşturmuştur. Arkası düzdür. Başı, sol omzu ve göğüs altından kırık ve eksiktir. Tahtın arkalığının dikey çıkıntısı kırılmıştır.

Benzerleri: Winter 1903, 174, 4; Naumann 1983, Lev. 39, 3 (Kat. No. 537); Vermaseren 1987, Lev. CXCI, 877, Lev. LXV, 305, 304; Kielau 2018, Lev. 1, 1.

Tarihleme: MÖ 2. yy sonu-MÖ 1. yy.

Kat. No.: 4¹⁰⁵ (Görsel 2.1.4.)

M. Env. No.: A_01760

M.G.T.: -

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: Gen.: 10 cm Yük.: 14 cm Kal.: -

H.R.: 10 YR yellow 7/6

A.R.: 10 YR yellow 7/6

Sarı hamurlu ve astarlıdır.

Tanım: Arkalıklı bir tahtta oturan Ana Tanrıça figürinidir. Başında yüksek bir *stephanes* bulunur. Saçlar önde bukleler halinde alnı kaplamış, gözler iri ve çizgisel şekilde yapılmış, burun ve dudak detayları aşınmıştır. Üzerine giydiği *khiton*un yakası, boyunda “V” şeklindedir. Sol kolu dirsekten yukarıya doğru bükülmüş, başına

¹⁰⁵Bu eser yayınlanmıştır. Bkz. Tamsü-Polat – Demir 2021, a.g.k., 263, Fot. 1.

dokunmaktadır. Sol dirseğinin altında ise bir *tympanon* bulunur. Tahtın arkılığı, Tanrıçanın başının üzerinde yüksek bir taç şeklinde betimlenmiştir. Taca benzeyen kısım her iki yanında derin dikey iki yivle süslenmiştir. Bu kısmın hemen yanında ve köşesinde daha küçük üçgen detaylar, yaprak şeklinde üç adet çizgi ile detaylandırılmıştır. Sağ omzu, gövdesi ve arkası kırık ve eksiktir. Üzerinde yer yer beyaz astar kalıntıları gözlenmektedir.

Benzerleri: Vermaseren 1987, Lev. LIII, 263, (Hellenistik Dönem) Lev. CX, 500, Lev CXI, 501(MÖ 2. yy); Kaymakçı 2012, res. 13.

Tarihleme: MS 1. yy sonuna-2. yy başı.

Kat. No.: 5¹⁰⁶ (Görsel 2.2.5 a-b)

2.1.2.2. Ayakta Kybele

M. Env. No.: A_6927

M.G.T.: 10.01.1980

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: Domaniç Saruhanlar Köyü.

Ölçüler: Gen.: 2.8 cm Yü.: 6.7 cm Kal.: 2.3 cm

H.R.: 10 YR very pale brown 8/4

A.R.: 10 YR very pale brown 8/4

Çok soluk kahverengi renkte hamurlu ve astarlıdır.

Tanım: Ayakta betimlenmiş Kybele figürinidir. Sağ kol dirsekten kıvrılmış ve göğüs hizasında gövdeye birleşmiştir. Başında yüksek *poloslu* tanrıçanın, yüz ayrıntıları ve gövde ayrıntıları belirsizdir ve figürinin arkası düz bırakılmıştır. Gövdenin alt kısmı, karından itibaren kırık ve eksiktir. Üzerinde yer yer beyaz astar kalıntıları mevcuttur.

Benzerleri: Higgins 1954, Lev. 36 Kat. No. 208, Lev. 51 Kat. No. 324, 325, 329 (MÖ 5.yy ortası); Higgins 1954: Lev. 13, Kat. No. 70 (MÖ 6. yy sonu); Bayburtluoğlu 1977, Lev. IV. Kat. No. 6 (MÖ 6. yy); Çokay-Kepçe – Özden-Gerçeker 2011, Kat. No. 4 (MÖ 6. yy sonu).

Tarihleme: MÖ 6.yy sonu-MÖ 5.yy ortası.

Kat. No.: 6¹⁰⁷ (Görsel 2.2.6.a-b)

¹⁰⁶Bu eser yayınlanmıştır. Bkz. Tamsü-Polat – Demir 2021, a.g.k., 263, Fot.1.

M. Env. No.: A_10655

M.G.T.: 25.08.2004

M.G.Ş.: İlcikören'de Kazı Heyeti tarafından yapılan yüzey araştırmalarından bulunmuştur.

B.T.: 02.08.2004

B.Y.: Çavdarhisar İlçesi İlcikören Köyü yüzey araştırması Kybele Kutsal Alanı.

Ölçüler: **Gen.:** 6.6 cm **Yük.:** 16.7 cm **Kal.:** 4.8 cm

H.R.: -

A.R.: 10 YR yellow 7/6

Sarı renkte astarlıdır.

Tanım: Ayakta cepheden betimlenmiş Kybele figürinidir. Başında yüksek bir *polos*, *polos* altından ortadan ikiye ayrılmış olan saçları omuzlarına kadar uzanır. Yüzü dolgundur. *Khithon* üzerine giydiği *himationu* önde rulo şeklinde toplanmış ve beline sarılmış, aşağı doğru sarkan kumaş, soldan sağa doğru kıvrımlar oluşturmuştur. *Khithonun* yakası “V” şeklinde olup, *khithonun* etek ucunda ise dikey drapeler belirgindir. Tanrıçanın her iki yanında, boyut olarak daha küçük yapılmış olan birer erkek figürü vardır. Soldaki figür, yeleleri belirgin aslan üzerinde ayakta durmaktadır. Tanrıça ileri doğru uzattığı, sağ elinde bir *phiale* tutar. Sağ elinin hemen altında ise diğer küçük erkek figürü görülür. Arkasında buhar deliği yoktur, alt kısmı açık bırakılmıştır. Üzerinde boya kalıntıları görülür.

Benzerleri: Vermaseren 1987. Lev. XVII, 133, 134 (Roma Dönemi).

Tarihleme: MS 1. yy.

2.1.2.3. Kybele Başları

Kat. No.: 7 (Görsel 2.3.7.)

M. Env. No.: A_23315

M.G.T.: 13.08.1997

M.G.Ş.: Hibe.

B.Y.: Aslanapa Bayat Köyü Kayaören Mevkii.

¹⁰⁷Bu eser yayınlanmıştır. Bkz. G. Ateş (2010). “Bilder aus Gebranntem Ton: Neues Über den Kult der Kybele in der Aizanitis”, K. Rheidt, *Aizanoi Und Anatolien*, Verlag Philipp Von Zabern, s. 53; U. Kelp (2015). *Grabdenkmal Und Lokale Identität Ein Bild Der Landschaft Phrygien In Der Römischen Kaiserzeit*. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GMBH, Lev. 59, 1; Tamsü-Polat – Demir 2021, **a.g.k.**, 264, Fot. 1.

Ölçüler: Gen.: 3.6 cm. **Yük.:** 8.1 cm. **Kal.:** 2 cm

H.R.: 10 YR brownish yellow 6/8

A.R.: 10 YR brownish yellow 6/8

Kahverengimsi sarı renkte hamur ve astarlıdır.

Tanım: Alttan yukarıya doğru genişleyen yüksek bir polosu vardır. Tacın başıyla birleştiği kısım, kabarik bir çıkıntı şeklinde yapılmıştır. Yüz yuvarlak ve dolgundur. Boynu kısa ve kalındır. Khitonunun yakası “V” oluşturmuştur. Göğüs altından ve her iki yandan kırılmıştır. Arka kalıp eksiktir. Üzerinde bitkisel kalıntıların izi ve kireç kalıntıları görülür. Yüzey aşınmıştır.

Benzerleri: Winter 1903, 174, 9; Higgins 1954, Lev. 77, 161; Töpperwein 1976, Lev. 102 3; Naumann 1983, Lev. 47, 3 618 (Hellenistik Dönem); Vermaseren 1987, Lev. X 53, Lev. CLVI, 696, Lev. LXVI 316; Burn-Higgins 2001, Lev. 35 (Black Sea) 2191; Rumscheid 2006, Lev. 4 Kat. No. 10 (Hellenistik Dönem MÖ 2.yy); Kielau 2018: Lev. 2, 7; Özbay 2019, Kat. No. 25 (MÖ 1. yy).

Tarihleme: MÖ 3. yy.

Kat. No.: 8 (Görsel 2.3.8.)

M. Env. No.: A_23324

M.G.T.: 13.08.1997

M.G.Ş.: Hibe.

B.Y.: Aslanapa Bayat Köyü Kayaören Mevkii.

Ölçüler: Gen.: 2. cm. **Yük.:** 3.7 cm. **Kal.:** 1.7 cm

H.R.: 10 YR yellow 7/6

A.R.: 10 YR brownish yellow 6/6

Kahverengimsi sarı renkte astarlıdır.

Tanım: Figürinin başında yüksek, silindirik bir polos vardır. Alnı dar, göz çukurları belirgin, burun ve ağız aşınmıştır. Yüz dolgun ve yuvarlaktır. Alın üzerinde ortadan ikiye ayrılmış kabarik saçları yüzü çevreler. Boynundan kırılmış olan parça oldukça aşınmıştır. Üzerinde kireç kalıntıları vardır.

Benzerleri: Vermaseren 1987, Lev. CXXXI, 610, Lev. CXI 502, Lev. LXV 305; Tavukçu 1999, Lev. 4, Kat. No. 14 (MÖ 220-200); Merker 2000, Lev. 56, H403 (MÖ 3. yy son çeyreği (Meşale taşıyıcısı)).

Tarihleme: MÖ 3. yy sonu.

Kat. No.: 9 (Görsel 2.3.9.)

M. Env. No.: A_23321

M.G.T.: 13.08.1997

M.G.Ş.: Hibe.

B.Y.: Aslanapa Bayat Köyü Kayaören Mevkii.

Ölçüler: Gen.: 2.2 cm. **Yük.:** 5 cm. **Kal.:** 1 cm

H.R.: 10 YR yellow 7/6

A.R.: 10 YR brownish yellow 6/6

Kahverengimsi sarı renkte astarlıdır.

Tanım: Başında yüksek bir *polos* vardır. Başlığın altında kabarık saçları belirgindir. Yüz yuvarlak ve dolgundur. Kalıp birleşim yerinden ayrılmıştır. Boynun alt kısmından kırılmış olan parça oldukça aşınmıştır.

Benzerleri: Vermaseren 1987, Lev. CXXXI, 610, Lev. CXI 502, Lev. LXV 305; Merker 2000, Lev.56, H403.

Tarihleme: MÖ 3. yy sonu.

Kat. No.: 10 (Görsel 2.3.10.)

M. Env. No.: A_23314

M.G.T.: 13.08.1997

M.G.Ş.: Hibe.

B.Y.: Aslanapa Bayat Köyü Kayaören Mevkii.

Ölçüler: Gen.: 5.8 cm. **Yük.:** 6 cm. **Kal.:** 1.1 cm

H.R.: 10 YR yellow 7/6

A.R.: 10 YR yellow 7/6

Sarı renkte hamurlu ve astarlıdır.

Tanım: Başında üçgensel bir başlık vardır. Başlıkta dikey bir çizik görülür. Alın üzerinde ortadan ikiye ayrılmış kabarık saçları vardır. Dolgun bir yüze sahip olan figürinin yüz ayrıntıları silinmiştir. Çeneden alt kısmı kırıktır. Yüzü aşınmıştır.

Benzerleri: Vermaseren 1987, Lev. XVII, 133, 134 Çokay-Kepçe – Özden-Gerçeker 2011 Kat. No. 72 (MÖ 1. yy- MS 1. yy).

Tarihleme: MS 1. yy.

Kat. No.: 11 (Görsel 2.3.11.)

M. Env. No.: A_23318

M.G.T.: 13.08.1997

M.G.Ş.: Hibe.

B.Y.: Aslanapa Bayat Köyü Kayaören Mevkii.

Ölçüler: Gen.: 4 cm. **Yük.:** 5.6 cm. **Kal.:** 2.1 cm

H.R.: 10 YR yellow 7/6

A.R.: 10 YR yellow 7/6

Sarı renkte hamurlu ve astarlıdır.

Tanım: Başın üzerinde üçgen biçimli bir başlık vardır. İri dalgalı saçları ortadan ikiye ayrılmıştır. Yüz yuvarlak ve dolgundur. Göz burun ve ağız aşınmıştır. Kalıp birleşim yerinden ayrılmış, baş çene altından itibaren kırılmıştır. Üzerinde kireç kalıntıları vardır.

Benzerleri: Vermaseren 1987, Lev. XVII, 133, 134; Çokay-Kepçe – Özden- Gerçeker 2011, 72 (MÖ1. yy-MS 1.yy).

Tarihleme: MS 1. yy.

Kat. No.: 12 (Görsel 2.3.12.)

M. Env. No.: A_1758

M.G.T.: -

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: Gen.: 4.5 cm. **Yük.:** 7.5 cm. **Kal.:** -

H.R.: 10 YR very pale brown 7/4

A.R.: 10 YR yellow 7/6

Sarı renkte astarlıdır.

Tanım: Başında sivri bir taç vardır. Taç ortan ikiye dikey bir çizikle ayrılmıştır. Figürinin alın üzerinde ortadan ikiye ayrılmış kabarık saçları yanlarda kulak hizasına kadar görünür. Dolgun bir yüze sahip olan figürinin yüz ayrıntıları silinmiştir. Kalıp birleşim yerinden ayrılmış, boyundan aşağısı kırık ve eksiktir.

Benzerleri: Vermaseren 1987, Lev. XVII, 133, 134; Çokay-Kepçe –Özden-Gerçeker 2011, Kat. No.72, (Geç Hellenistik - Erken Roma).

Tarihleme: MS 1. yy.

2.1.3. Aphrodite'ler

2.1.3.1. Sandaletini Çözen Aphrodite Tipi

Kat. No.: 13¹⁰⁸ (Görsel 2.4.13.a-b)

M. Env. No.: A_01761

M.G.T.: -

M.G.Ş.: Satın Alma.

B.Y.: -

Ölçüler: Gen.: 5.6 cm. Yü.: 11.5 cm. Kal.: 4.7 cm

H.R.: 2,5 Y yellow 8/6

A.R.: 2,5 Y yellow 7/6

Sarı renkte hamurlu ve astarlıdır.

Tanım: Ayakta çıplak Sandaletini Çözen tipte Aphrodite figürinidir. Başı, boyundan kırık ve eksik olan figürinin, kol ve bacaklarında da kırık ve eksik parçalar olmasına karşın eğilme hareketinden dolayı sağ omuz aşağıya doğru yönlendirilmiş, sol kolun gövdeden ayrılma hareketi de sol omuza yansımıştır. Öne doğru eğilme hareketi sırt hareketi ile desteklenmektedir. Gövdede göbek deliği belirgin, göğüsler ise aşınmıştır. Kalçaları belirgindir. Üzerinde boya ve astar kalıntıları yer yer mevcuttur.

Benzerleri: Winter 1903, 206, 3; Mendel 1908, Kat. No. 2047; Fleischer 1984, 469, 471; Rumscheid 2006, Lev. 24 Kat. No. 52; Işın 2007, Lev. 35, K 13 (MÖ 2. yy sonu-MÖ 1. yy başı).

Tarihleme: MÖ 2. yy sonu-MÖ 1. yy başı.

2.1.3.2. Knidos Aphrodite Tipi

Kat. No.: 14¹⁰⁹ (Görsel 2.4.14.a-b)

M. Env. No.: A_7150

M.G.T.: 25.05.1981

¹⁰⁸Bu eser yayınlanmıştır. Bkz. Tamsü-Polat – Demir 2021, **a.g.k.**, 264, Fot.2.

¹⁰⁹Bu eser yayınlanmıştır. Bkz. Tamsü-Polat – Demir 2021, **a.g.k.**, 265, Fot. 2.

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: **Gen.:** 4.6 cm. **Yük.:** 17cm. **Kal.:** 2.8 cm

H.R.: 7,5 YR pink 8/4

A.R.: 7,5 YR pink 8/4

Pembe renkte hamurlu ve astarlıdır.

Tanım: Ayakta çıplak, Knidos Aphroditesi tipinde, Aphrodite figürinidir. Başında bir *stephane* vardır. Boynu kalın, yüz ayrıntıları aşınmıştır. Baş hafif sağa dönüktür. Arkası da işlenmiş olan figürinin kalçaları belirgin gövde hafif öne doğru eğimlidir. Sağ bacağı taşıyıcı, sol bacağı dizden hafif kıvrılmış ve öndedir. Sol ayağı bilek hizasından hafif geridedir. Gövde kalın, göğüs ve göbek ayrıntıları aşınmıştır. Vücut hareketinden dolayı sol omuz hafif yukarıdadır. Sağ kol dirsekten hafif kıvrılmış ve sağ eliyle genital bölgesini kapatmıştır. Sol kol vücuda birleşik ve bir kumaş yığının tutar. Kumaş, düz bir şekilde aşağı doğru genişleyerek sarkar. Alt kısmı kırık ve eksiktir. Arkasında buhar deliği bulunmaz.

Benzerleri: Winter 1903, 216, 1; Mendel 1908, Lev. XIII 4; Mollard-Besques 1963, Lev.15 c LY 1588, f Myrina 965, Pl 17 d Myrina 20; Fleischer 1984, 403; Tavukçu 1999, Lev. 12, Kat. No. 47(MÖ 1. yy'ın ilk yarısı); Burn-Higgins 2001, Lev. 56 Smyrna 2305; Çokay-Kepçe – Özden-Gerçek 2011: Kat. No.75, (MÖ 1. yy sonu); Çekilmez 2017, Lev. 17 K. 2, Lev. 18 Kat. No. 3.

Tarihleme: MÖ 2.yy-MÖ 1. yy.

Kat. No.: 15¹¹⁰ (**Görsel 2.4.15.a-b**)

M. Env. No.: A_00299

M.G.T.: -

M.G.Ş.: -

B.Y.: -

Ölçüler: **Gen.:** 9.7 cm **Yük.:** 19 cm **Kal.:** 5.7 cm

H.R.: 7,5 YR reddish yellow 8/6

A.R.: 7,5 YR reddish yellow 8/6

¹¹⁰Bu eser yayınlanmıştır. Bkz. Tamsü-Polat – Demir 2021, **a.g.k.**, 266. Fot. 2.

Kırmızımsı sarı renkte hamurlu ve astarlıdır.

Tanım: Ayakta çıplak olarak betimlenmiş, Knidos Aphroditesi tipinde Aphrodite figürinidir. Yuvarlak geniş yapılmış yüzde; ağız gülümser şekilde, burun ise yüze göre oldukça geniş gösterilmiş, gözler ise aşındığından belirgin değildir. Saçlar bukleler halinde alın üzerinde ikiye ayrılmış ve omuzlara kadar inmektedir. Kalın gövdede önde karın, göbük ve göğüs ayrıntıları belirgindir. Sol kol kumaş yığını altında ve sol el tanrıçanın cinsel organını kapatır. Kalçanın hemen altından kırılmış olan figürinde, vücut hareketinden sağ bacağın önde olduğu belirgindir. Arkada sol omzundan gelen kumaş, sağ kalçasına doğru çapraz bir şekilde gövdesinin yarısını kaplamaktadır. Kalça hafif belirgindir. Figürin sonradan yapıştırılarak tümlenmiştir. Kalçanın hemen altından, sağ kol omuz altından ve sol kol kumaş yığınının olduğu kısımdan kırık ve eksiktir. Üzerinde yer yer boya ve astar kalıntıları vardır. Figürinin kırık iki parçası yapıştırılmıştır. Arkada bel hizasında daire şeklinde bir buhar deliğı bulunur. Üzerinde boya ve astar kalıntıları vardır.

Benzerleri: Winter 1903, 218, 4; Mollard-Besques 1963, Myrina Lev. 28 c Myrina 947, Lev. 30 b Myrina 970; LIMC 1984, Lev. 39, 418, Lev. 53, 417; Işın 2007, Lev. 41 K 17(MS 1. yy); Kasapoğlu 2015, Lev. 35, Kat. No 18; Çekilmez 2017, Lev. 24 K 15.

Tarihleme: MÖ 1.-MS 1. yüzyılın ilk yarısı.

2.1.3.3. Aphrodite Anadyomene Tipi

Kat. No.: 16¹¹¹ (**Görsel 2.5.16.**)

M. Env. No.: A_02248

M.G.T.: -

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: Balıkesir Yöresi.

Ölçüler: **Gen.:** 10.1 cm **Yük.:** 27.5 cm **Kal.:** -

H.R.: -

A.R.: 2,5 Y pale yellow 7/4

Soluk sarı astarlıdır.

Tanım: Yüksek kareye yakın silmeli, bir kaide üzerinde, ayakta çıplak olarak betimlenmiş, Aphrodite Anadyomene tipinde Aphrodite figürinidir. Yüzde gözler,

¹¹¹Bu eser yayınlanmıştır. Bkz. Tamsü-Polat – Demir 2021, **a.g.k.**, 266, Fot. 2.

burun ve ağız belirgin olup, hafif gülümser şekildedir. Sağ bacak taşıyıcı, sol bacakta diz hafif öne doğru kıvrılmıştır. Göbek deliği ve göğüsler belirgindir. Omuzlar küçük, kollar omuz hizasından yukarıya kaldırmıştır. Sol kol daha yukarıdadır. Eller belirgin ve saç buklelerini tutmaktadır. Önde saçı kabarık ve alın üzerinde bir *nodus* bulunur. Yanaklar dolgun, boyun kalındır. Sol tarafında baş aşağı bir yunus durmakta ve kuyruğu ile tanrıçanın genital bölgesini örtmektedir. Sağ tarafında bir Herme bulunmakta ve tanrıçanın sağ dirseği Herme'nin başı ile birleşmektedir. Herme'nin yüz hatları belirgindir. Burun ve alın kısmında koyu renk boya izleri vardır. Figürinin arkası da işlenmiştir. Sırtta ise yuvarlak buhar deliği bulunur. Yüzeyde yer yer beyaz astar izleri ve gövde kısımlarda çizikler/rötuş izleri görülür. Figürinin vücut hatlarının derin olduğu kısımlar kireç tabakası oluşmuştur.

Benzerleri: Winter 1903, 211, 4-9; Mollard-Besques 1963, Lev. 19 c Myrina 37, f Myrina 1034, d LY 1554; Töpperwein 1976, Lev. 34, 209; Fleischer 1984, 449; Kasapoğlu 2015, Lev. 31, Kat. No 10; Özbay 2019, Kat. No. 8 (MÖ1. yy –MS 1. yy).

Tarihleme: MÖ 1.yy-MS 1. yy.

Kat. No.: 17¹¹² (Görsel 2.5.17.)

M. Env. No.: A_02249

M.G.T.: -

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: Balıkesir Yöresi.

Ölçüler: Gen.: 9.9 cm Yü.: 27.5 cm Kal.: -

H.R.: -

A.R.: 10 YR very pale brown 7/4

Çok soluk kahverengi astarlıdır.

Tanım: Yüksek silmeli bir kaide üzerinde, ayakta, çıplak Aphrodite Anadyomene tipinde Aphrodite figürinidir. Yüz hatları belirgin değildir. Önde saçı kabarık ve alın üzerinde bir *nodus* vardır. Sağ bacak taşıyıcı sol bacakta diz hafif öne doğru kıvrılmıştır. Omuzlar dar, kollar omuz hizasından yukarıya kaldırmış, sol kol daha yukarıdadır. Göbek deliği ve göğüsler belirgindir. Eller belirgin ve saç buklelerini tutmaktadır. Boyun kalındır. Sol tarafında baş aşağı bir yunus durmakta ve kuyruğu ile tanrıçanın

¹¹²Bu eser yayınlanmıştır. Bkz Tamsü-Polat – Demir 2021, a.g.k., 267, Fot. 3.

genital bölgesini örtmektedir. Sağ tarafında bir Herme bulunmakta ve tanrıçanın sağ dirseği Herme'nin başı ile birleşmektedir. Herme'nin yüz hatları aşınmıştır. Sol bacak ve yunusun gövdesinde koyu renk lekeler görülür. Sağ dirseği ile gövdesi arasında küçük bir delik bulunur. Figürinin vücut hatlarının derin olduğu kısımlar kireç tabakası oluşmuştur. Arkada yuvarlak buhar deliği bulunur. Yer yer beyaz astar izleri görülür.

Benzerleri: Winter 1903, 211, 4, 8, 9; Mollard-Besques 1963, Lev. 19 c Myrina 37, f Myrina 1034, d LY 1554; Töpperwein 1976, Lev. 34, 209; Fleischer 1984, 449; Kasapoğlu 2015, Lev. 31, Kat. No 10.

Tarihleme: MÖ 1.yy-MS 1. yy.

Kat. No.: 18¹¹³ (Görsel 2.5.18.)

M. Env. No.: A_5859

M.G.T.: 07.09.1976

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: Gen.: 13 cm Yük.: 38.3 cm Kal.: -

H.R.: -

A.R.: 10 YR yellow 7/6

Sarı renkte astarlıdır.

Tanım: Kareye yakın dörtgen yüksek bir kaide üzerinde, ayakta, çıplak Aphrodite Anadyomene tipinde Aphrodite figürinidir. Eller belirgin ve saç buklelerini tutmaktadır. Önde saçı kabarık ve alın üzerinde bir bukle halinde toplanmıştır. Boyun kalın ve yüzde yanaklar dolgun, gözler burun ve ağız belirgindir. Yüz hafif gülümser şekildedir. Bacaklar kalın ve dizler hafif öne doğru kıvrılmıştır. Bacakların arkasında destek vardır. Gövde hafif bir "S" yapmış, karın, göbek deliği ve göğüsler belirgindir. Omuzlar dar, sağ kolu omuz hizasından yukarıya kaldırmış, sol kol omuz hizasındadır. Ayak parmakları çizgilerle kabaca belirtilmiştir. Sağ ön kısmında küçük bir *amphora* ya da *hydria* ve arkasında baş aşağı bir yunus durmakta ve kuyruğu ile tanrıçanın genital bölgesini örtmektedir. Yunus balığının kuyruğu ayrıntılı işlenmiştir. Göğüslerinin üst kısmından boyun hizasına kadar pişirimden kaynaklanan derin çatlaklar vardır. Saç

¹¹³Bu eser yayınlanmıştır. Bkz Tamsü-Polat – Demir 2021, a.g.k., 268, Fot.3.

kısmı muhtemelen kalıptan çıktıktan sonra elle rötuşlanmıştır. Özellikle gövdesinin üst kısmında beyaz boya izleri görülür.

Benzerleri: Winter 1903, 211; Mollard-Besques 1963, Lev. 19 c Myrina 37, f Myrina 1034, d LY 1554; Coşkun 2019, 22, Kat. No. 12.

Tarihleme: MS 1. yy.

2.1.3.4. Venüs Genetrix

Kat. No.: 19¹¹⁴ (**Görsel 2.5.19.**)

M. Env. No.: A_01853

M.G.T.:-

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.:-

Ölçüler: Gen.: 5.7cm **Yük.:** 21cm **Kal.:-**

H.R.:-

A.R.: 10 YR yellow 7/6

Sarı astarlıdır.

Tanım: Kareye yakın dörtgen bir kaide üzerinde ayakta, Venüs Genetrix tipinde *khiton* ve himation giyimli Aphrodite figürinidir. Önde saçı kabarık ve alın üzerinde bir *nodus* vardır. Saçları yanlarda omuz üzerine sarkmıştır. Boyun kalındır çene altında Aphrodite halkası bulunur ve yanaklar dolgundur. Yüzde gözler burun ve ağız belirgin hafif gülümser şekildedir. Figürinin taşıyıcı olan sağ bacağı kumaş kıvrımları içinde kaybolmuştur. Sol bacağı *khitonunun* ince kumaşı içerisinden belirgindir ve dizden hafif kırılarak öne doğru gelmiştir. Vücutta “S” şekli belirgindir. Göğüs altından bağlanmış *khitonu* tam ortada bir düğüm oluşturmuş ve kemerin uçları gövdeye sarkmıştır. Yaka “V” oluşturmuştur. Sağ tarafta kalçanın üzerinden rulo şeklinde toplanmış olan himationun oluşturduğu kumaş yığını sol kol üzerine gelir. Sol dirseği bir plastere (?) dayanmıştır. Sol kol dirsekten kırıktır. Sağ omuz üzerinde muhtemelen sağ eliyle tuttuğu kumaşın parçası görülür. Sağ kol omzun biraz altından kırılmış ve eksiktir. Arkasında yuvarlak buhar deliği vardır. Gövde üzerinde çatlak ve aşınma vardır. Figürin üzerinde yer yer beyaz astar izleri görülür.

¹¹⁴Bu eser yayınlanmıştır. Bkz. Tamsü-Polat – Demir 2021, **a.g.k.**, 268, Fot. 3.

Benzerleri: Winter 1903, 214, 1, 3, 7; Mendel 1908, 186, Kat. No 1891; Mollard-Besques 1963, Lev. 23 f Myrina 1010, Lev. 24 d M 75; Kaplan 2011, Lev 9, Kat. No. 31; Çokay-Kepçe – Özden-Gerçeker 2011, Kat. No. 92, 93 (MS 1. yy); Kasapoğlu 2015, Lev. 9, Kat. No 31.

Tarihleme: MÖ 1.-MS 1. yy

Kat. No.: 20 (Görsel 2.5.20.)

M. Env. No.: A_23320

M.G.T.: 13.08.1997

M.G.Ş.: Hibe.

B.Y.: Aslanapa Bayat Köyü Kayaören Mevkii.

Ölçüler: Gen.: 3.8 cm. Yü.: 6.1 cm. Kal.: 1.1 cm

H.R.: 2.5 Y pale yellow 7/4

A.R.: 2.5 Y pale yellow 7/4

Açık sarı renkte hamur ve astarlıdır.

Tanım: Saçı derin dalgalı kavun dilimli saç stilindedir. Sağ yarısında kulağa kadar dört derin dalgadan oluşur. En tepedeki daha kabarık gösterilmiştir. Göz çukurları belirgin, burnu aşınmış ağız kapalı ve çenesi dolgundur. Figürünün sağ omuzu üzerinde, sağ elinin tuttuğu kumaşın parçası görünür. Kalıp birleşim yerinden ayrılmıştır. Başının sol kısmı ve göğüs hizasından itibaren kırıktır. Ayrıntılar aşınmıştır.

Benzerleri: Winter 1903, 214, 1, 2, 5; Mollard-Besques 1963, Lev.13, Myrina 27; Çokay-Kepçe – Özden-Gerçeker 2011, Kat. No. 92, (MS 1. yy).

Tarihleme: MS 1. yy.

2.1.4. Athena

Kat. No.: 21¹¹⁵ (Görsel 2.6.21. a-b)

M. Env. No.: A_17642

M.G.T.: -

M.G.Ş.: Müsadere.

B.Y.: -

Ölçüler: Gen.: 8.2 cm Yü.: 20 cm Kal.: -

¹¹⁵Bu eser yayınlanmıştır. Bkz Tamsü-Polat – Demir 2021, a.g.k., 269-270, Fot.3.

H.R.: -

A.R.: 7,5 YR reddish yellow 7/8

Kırmızımsı sarı renkte astarlıdır.

Tanım: Yuvarlak kaide üzerinde ayakta betimlenmiş, Athena Parthenon tipinde figürindir. Geniş çeneli, dolgun yanaklı ve kalın bir burnu vardır. Saçları alın üzerinde ikiye ayrılmış, arkaya doğru inmiştir. Yüz hatları belirgin, boynu kalın yapılmıştır. *Peplosunun* dikine kıvrımlardan oluşan etekleri arasından, ayakuçları görünür. Göğüsünde medusa başlı *ageisi* görülür. *Peplosunun* yakası “V” şeklini almıştır. Başında Korinth miğferi vardır. Kumaş yığını kollarına dolanmış aşağı sarkmıştır. Sağ kolu aşağı doğru iner ve hafif kıvrılıp dış tarafa doğru açılır. Sağ elinde *phiale* tutar. Kolundan sarkan kumaş, kırlangıçkuyruğunu anımsatan şekilde kıvrımlar yaparak aşağı iner. Sol kolu düz bir şekilde yanda ve sol eliyle yuvarlak kalkanını tutmaktadır. Üzerinde yer yer boya ve astar kalıntıları ile bitki köklerinin oluşturduğu kalıntılar mevcuttur.

Benzerleri: Winter 1903, 176, 5; Mollard-Besques 1963, Lev.103 a Myrina 197, 643 (MÖ 1.yy sonu); Rumscheid 2006, Lev. 46 Kat. No. 112 (MÖ 135); Çokay-Kepçe – Özden-Gerçek 2011, Kat. No.85, (MS 1. yy); Dereboylu 2012, Lev. 20, Kat. No. 23-24; Kielau 2018, Lev. 8, 92-93, 96-97. (MÖ 1 yy başı).

Tarihleme: MÖ 1. yy sonu.

2.1.5. Nemesis (?)

Kat. No.: 22 (Görsel 2.6.22.)

M. Env. No.: A_01057

M.G.T.: 16.08.1965

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: Gen.: 28 cm Yük.: 22.5 cm Kal.: -

H.R.: -

A.R.: 7,5 YR pink 8/4

Pembe renkre astarlıdır.

Tanım: Altta ve üste *torus trokhilos* torustan oluşan iki silmesi olan, poligonal bir kaide üzerinde ayakta betimlenmiştir. Yüz hatları belirgin boynu ince yapılmıştır. Çenesi

dolgun, dudaklar hafif aralık, burun geniştir. Sol kulağında konik bir küpe vardır. Saçlar bukleler halinde alnından ikiye ayrılmış ve omuzdan aşağı sarkmıştır. Başında yüksek sorguçlu miğferi vardır. *Peplos* giymiştir. *Peplos*unun dikine kıvrımlardan oluşan etekleri arasından ayakucu görünür. Giysisi düz dikey çizgilerden oluşan, bol drapelidir ve uzun *apoptigması* vardır. Göğsünde iki kanada ayrılmış bir zırhı vardır. Zırhının hemen üzerinde giysinin “V” yakası görülür. Omuzları üzerinde kanatları görünür. Kanatlar ayrıntılı işlenmiştir. Sağ kolu aşağı doğru sarmakta dirsekten hafif kıvrılarak bir gemi dümeni tutmaktadır. Sol kolu aşağı sarkık elinde *cornucapia* tutmakta, elinin hemen altında sekiz kirişli bir tekerlek bulunmaktadır. Arkası da işlenmiş olan figürünün sırtında yuvarlak buhar deliği vardır. Kaidesinin arkası düz bırakılmıştır. Sağ kanadında kırık ve boynunda da çatlak vardır. Üzerinde boya veya astar kalıntıları görülür.

Benzerleri: Hornum 1993, Lev. VII. (MÖ 2. yy ikinci yarısı (mermer heykel)).

Tarihleme: MÖ 2.yy sonu MÖ 1.yy başı.

2.1.6. Persephone

Kat. No.: 23 (Görsel 2.6.23.)

M. Env. No.: A_01762

M.G.Ş.: Satın alma.

M.G.T.: -

B.Y.: -

Ölçüler: Gen.: 4.1 cm. Yü.: 12 cm. Kal.: 3 cm

H.R.: 10 YR yellow 8/6

A.R.: 10 YR yellow 8/6

Sarı renkte hamur ve astarlıdır.

Tanım: Ayakta uzun, kalın bir giysi içindedir. Yüz yuvarlak, saçları iki yandan çene hizasındadır. Sağ kolu dirsekten kıvrılmış, göğsünde *himation*unu tutar. Sol kolu dirsekten katlanmış ve dirsekten kırılmıştır. *Himationu*, yakasında kalın bir kütle olarak boynunu çevreler. Gövdede sol yukarıdan sağ aşağı doğru sıg kumaş kıvrımları vardır. Figürünün çevresi kalın bir bantla çevrelenmiştir. Ön kısım diz hizasından, arka kısım bel hizasından kırıktır. Ayrıntılar aşınmıştır.

Benzerleri: Besques 1971, Lev. 177, Asia Minor f D 955; Işık 1980, Lev. 27, Kat. No. 195; Bell 1981, Lev. 18, 69.

Tarihleme: MÖ 3. yy sonu-MÖ 2. yy başı.

2.2. Tanrılar

2.2.1. Eros

Kat. No.: 24 (**Görsel 2.7.24.**)

M. Env. No.: A_02191

M.G.T.: 24.09.1974

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: **Gen.:** 4.1cm. **Yük.:** 12.8 cm. **Kal.:** -

H.R.: -

A.R.: 10 YR very pale brown 7/4

Çok açık kahverengi renkte astarlıdır.

Tanım: Herakles kılığında kanatlı Eros figürinidir. Alçak dörtgen kaide üzerinde durur. Saçlar bukleler halinde alın üzerinde bir kabarıklık oluşturmuştur. Yüzü yuvarlak, yüz ayrıntıları belirgin, burun geniştir ve gülümseyen bir ifadeye sahiptir. Kısa ve kalın boynunda bir disk vardır. Omuzlar geniş ve üzerlerinde kanat uçları görünür. Gövdede göbek dolgun, göbek deliği belirgindir. Kollar dirsekten kıvrılmış sağ kol gövdeden ayrı elin ayrıntısı belirgin değil ve istiridye tutar. Sol kol gövdeye bitişik, el göğüs üzerinde bir nesneyi kavramış şekildedir ve sol elin bileğinde bileklik bulunur. Ayak bileklerinde yılanı anımsatan aksesuarlar görülür. Bacaklar kısa ve dolgun, sol uyluğunda ortasında *amulet* bulunan bir bant vardır. Eros'un sağ bacağı geride, sol bacağı ileri büyük bir adım atmış şekildedir. Ayaklarında sandaletleri belirgindir. Kaide ön kısmında kırık ve eksiktir. Sağ dirseğinde ve boyununun sol kısmında derin çatlaklar görülür. Figürin üzerinde boya ve beyaz astar kalıntıları bulunur.

Benzerleri: Burr 1934, Lev. 7, 17(MÖ 1.yy başı); Mollard-Besques 1963, Lev. 59 c Myrina 107.

Tarihleme: MÖ 1. yy sonu-MS 1. yy.

Kat. No.: 25 (**Görsel 2.7.25.**)

M. Env. No.: A_05860

M.G.T.: 07.09.1976

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: **Gen.:** 8 cm. **Yük.:** 18.6 cm. **Kal.:** 6 cm

H.R.: -

A.R.: 7,5 YR reddish yellow 7/6

Kırmızımsı sarı renkte astarlıdır.

Tanım: Çocuk tipli kaide üzerinde ayakta duran Eros figürinidir. Yüzde ayrıntı yoktur, başında kalın *strophion* vardır. Dolgun gövdede ayrıntılar aşınmıştır. Sol kol dirsekten katlanmış gövde ile bütünleşmiştir. Omuzları üzerinde küçük birer kanat görünür. Sağ bacak ileride, sol bacak geridedir. Ayaklar kaideyle bütünleşmiştir. Sağ kol koltuk altından, kanatlar uçlarından kırık ve eksiktir. Figürin üzerinde boya ve astar izleri görülür.

Benzerleri: Winter 1903, 330, 3; Mollard-Besques 1963, Lev. 60 h Bo6A; Besques 1971, Lev. 8 f D 30, Lev. 36 f D275.

Tarihleme: MÖ 1 yy.

Kat. No.: 26 (Görsel 2.7.26.)

M. Env. No.: A_10396

M.G.T.: 10.08.2000

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: **Gen.:** 3 cm. **Yük.:** 8 cm. **Kal.:** 1.5 cm.

H.R.: 10 YR very pale brown 7/4

A.R.: 10 YR very pale brown 7/4

Çok açık kahverengi renkte hamur ve astarlıdır.

Tanım: Ayakta *aulos* çalan figürinin, dizden yukarısı betimlenmiştir. Burun geniş, göz aşınmıştır. Yüzü yuvarlak, yanaklar dolgundur. Basında aşağı kadar inen bir pelerini vardır. Her iki yanında da pelerinin kumaşı drapeler oluşturur. Çıplak gövdede göbek deliği belirgindir. İki kolu da dirsekten kıvrılıp, göğüs hizasına kadar kıvrılır ve aulosu tutar. Bacaklar kalındır. Dizlerden aşağısı kırıktır. Arkasında sırtına yapışık durumda kanat şeklinde çizgisel izler vardır. Yüzeyde kireç kalıntısı görülür.

Benzerleri: Winter 1903, 289, 11; Bell 1981, Lev. 69, 310.

Tarihleme: MÖ 3. yy.

Kat. No.: 27 (Görsel 2.7.27.)

M. Env. No.: A_06325

M.G.T.: 03.07.1978

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: Simav.

Ölçüler: Gen.: 4.6 cm. Yü.: 7.6 cm. Kal.: 3 cm

H.R.: -

A.R.: 2,5 YR light red 7/8

Açık kırmızı renkte astarlıdır.

Tanım: Eros bir kaide üzerinde ayakta durur. Yüzü yuvarlak, boynu kısadır. Başında kalın bir *strophionu* vardır. Kısa bir *khiton* giymiştir. Sağ kolu dirsekten sol omzuna doğru katlamıştır. Sol kolu görünmez. Sol elinde bir *kithara* tutar. Kalın bir gövdesi vardır ve bacak ayrıntıları belirsizdir. Kalıp birleşim yerinden ayrılmıştır. Yüz ayrıntıları aşınmıştır. Üzerinde beyaz astar ve boya kalıntıları bulunur.

Benzerleri: Winter 1903, 353, 2; Burn-Higgins 2001, Lev. 126, 2781(MÖ 3. yy); Çekilmez 2017, Lev. 66 K.43 (MS 1. yy-ikinci yarısı).

Tarihleme: MÖ 3. yy ikinci yarısı.

2.2.2. Herme

Kat. No.: 28¹¹⁶ (Görsel 2.8. 28.a-b)

M. Env. No.: A_15722

M.G.T.: 13.09.2012

M.G.Ş.: Aizanoi 2012 yılı kazısından.

B.Y.: Nekropol, D9A Mezar 7 kat + 1028, 080 m

Ölçüler: Gen.: 4.7 cm. Yü.: 14.5 cm. Kal.: 3 cm

H.R.: 2,5 Y pale yellow 8/4

¹¹⁶ Bu eser yayınlanmıştır. Bkz. E. Özer, (2013) *Aizanoi I*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, s. 44; E. Özer – E. M. Doksanaltı (2017), *Aizanoi Kuzey Nekropolis’de Bulunan Bir Mezarı Anlamak Okumak Ve Yorumlamak: Heraklesli Mezar*, Cedrus V, s. 287.

A.R.: 2,5 Y yellow 7/8

Sarı renkte astarlıdır.

Tanım: Herme'nin yüz ayrıntıları belirgin değildir. Başında yüzünü çevreleyen *strophionu* omuzlarına kadar sarkar. Saçlar arkada uzundur. İki yanda kolları simgeleyen konsol çıkıntıları bulunur. Gövdede ön kısımda üçgensel bir şekilde betimlenmiş *phallos* bulunur. Alt kısmı geniş üste doğru daralan yüksek bir kaide üzerinde, uzun dikdörtgen dikme bir gövdeye sahiptir. Figürin kaidesinin önde sol kısmı kırık ve eksiktir. Üzerinde boya ve astar kalıntıları vardır.

Benzerleri: LIMC III 1986, 876, no. 292; Burn-Higgins 2001, (Amisos-Corfu), 2211; Kasapoğlu 2015, Lev. 43 Kat No. 34.

Tarihleme: MÖ 1.yy sonu-MS 1. yy başı.

Kat. No.: 29 (Görsel 2.8. 29.a-b)

M. Env. No.: A_7535

M.G.T.: 14.12.1983

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: Demirbilek Köyü Tavşanlı.

Ölçüler: Gen.: 3.4 cm. Yük.: 11.6 cm. Kal.: 1.5 cm

H.R.: 2,5 Y pale yellow 8/4

A.R.: 2,5 Y pale yellow 8/4

Soluk sarı renkte hamur ve astarlıdır.

Tanım: Herme'nin yüzü sakalsızdır ve yüzündeki ayrıntılar belirsizdir. Saçı ve başındaki örtü arasında bir *diadem* vardır. İki yanda kolları simgeleyen konsol çıkıntıları bulunur. Gövdede ön kısımda *phallos* bulunur. Boynun hemen altında giydiği pelerini tutan yuvarlak bir broş vardır. Dikdörtgen gövdenin her iki kenarından da düz bir şekilde sarkan pelerinin yakası "V" oluşturmuştur. Uzun dikdörtgen dikme bir gövdeye sahiptir. Alt kısmı kırık ve eksiktir. Figürinin arkası düzdür ve üzerinde çatlaklar vardır.

Benzerleri: Kasapoğlu 2015, Lev. 44 Kat No. 36; LIMC V, 1-2, 1990, 205, 87; Dereboylu 2012, Lev. 21, K.28.

Tarihleme: MS 1. yy ilk yarısı.

2.2.3. Tanrı Men

Kat. No.: 30 (Görsel 2.8.30.)

M. Env. No.: A_05683

M.G.T.: 07.06.1975

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: **Gen.:** 3.7 cm. **Yük.:** 5.3 cm. **Kal.:**

H.R.: 7,5 YR yellow 7/6

A.R.: 7,5 YR yellow 7/6

Sarı renkte hamur ve astarlıdır.

Tanım: Başında Phryg başlığı olan bir Men figürinidir. Saçı sağ tarafta göğsüne kadar uzanır. Yüz ayrıntıları aşınmıştır. Yüzüne oranla uzun ve kalın bir boyna sahiptir, sağ omuz üzerinde bir sivrilik (hilal) vardır. Arkada başlığın keskin formu enseye kadar uzanır. Göğüs altından kırılmıştır ve detayları aşınmıştır. Üzerinde kireç izleri görülür.

Benzerleri: LIMC VI. 1992, 65, 76, 80, 87, 104 (Bronz).

Tarihleme: -

2.2.4. Poloslu Tanrı

Kat. No.: 31(Görsel 2.8.31.)

M. Env. No.: A_02406

M.G.T.:

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: **Gen.:** 4.3 cm. **Yük.:** 7.2 cm. **Kal.:** 3 cm

H.R.: 2,5 Y pale yellow 8/4

A.R.: 2,5 Y pale yellow 8/4

Açık sarı renkte hamur ve astarlıdır.

Tanım: Figürinin ağız burun ve göz ayrıntıları aşınmıştır. Yüzünde sakalı vardır. Başında saçları, yüksek bir *polosun* altında kabarıktır. Sağ omuzu açıkta bırakan bir *himation* giymiştir. Kumaşın kıvrımları sol omuzdan gövdenin sağına doğru dalgalar oluşturur. Sağ kol aşağı düz inerken, sol kol dirsekten hafif kıvrılmıştır. Alt kısmı olmamasına rağmen üst kısmı *phiale* taşıyan adam figürinleriyle benzerdir. Yüzünde

burun üzerinde bir delik vardır. Arkası, sırt kısmında muhtemelen buhar deliği hizasından kırılmıştır. Gövdenin belden aşağısı yoktur.

Benzerleri: Higgins 1954, (Halicarnassus) 485- 488; Işık 1980, Lev. 17, Kat No. 115, Lev. 19, Kat No. 134-135. Lev. 20, Kat No. 147; Öztürk 2007, Lev. XI, K25-K28; Çokay-Kepçe – Özden- Gerçeker 2011, 25 (MÖ 4. yy başı); Çekilmez 2015, TK.1-TK.2.

Tarihleme: MÖ 4. yy başı.

Kat. No.: 32 (Görsel 2.8.32.)

M. Env. No.: A_02405

M.G.T.:

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: Gen.: 4.3 cm. Yükl.: 6.5 cm. Kal.: 4 cm

H.R.: 2,5 Y pale yellow 8/4

A.R.: 2,5 Y pale yellow 8/4

Soluk sarı renkte hamur ve astarlıdır.

Tanım: İki kademeli kaide üzerinde duran figürinin sol bacağı taşıyıcıdır ve sağ bacağı dizden kırılıp geriye atılmıştır. Uzun *himation*unun altından bacakları çok belirgin değildir. Sağ elinde bir *phiale* tutar. Sol eli belinde, giysisinin oluşturduğu kumaş yığınını tutmaktadır. Belden yukarısı eksiktir. Beyaz astar ya da kireç izleri vardır.

Benzerleri: Higgins 1954, (Halicarnassus) 485- 488; Işık 1980, Lev. 17, Kat No. 115, Lev. 19, Kat No. 134-135. Lev. 20, Kat No. 147; Öztürk 2007, Lev. XI, K25-K28; Çokay-Kepçe – Özden-Gerçeker 2011, 25. (MÖ 4. yy başı); Çekilmez 2015, TK.1-TK.2.

Tarihleme: MÖ 4. yy başı.

2.3. Mitolojik Karakterler

2.3.1. Nympha figürini

Kat. No.: 33 (Görsel 2.9. 33.a-b)

M. Env. No.: A_02407

M.G.T.: -

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: **Gen.:** 4 cm. **Yük.:** 7.2 cm. **Kal.:** 3.5 cm

H.R.: 10 YR very pale yellow 7/4

A.R.: 10 YR very pale yellow 7/4

Çok soluk sarı renkte hamur ve astarlıdır.

Tanım: Ayakta sağ bacağı taşıyıcı, sol bacağı öndedir. Sol bacak giysi altından belirgindir. Sağ kol oldukça ince ve dirsekten hafif kıvrılmış aşağı doğru sarkmış gövdeyle bütünleşmiştir. Sol kol dirsekten kıvrılmış göğsünde bir domuz yavrusu tutar. Arka kısmı düz bırakılmıştır. Ayakları ve başı kırık ve eksik olan figürinin üzerinde beyaz astar ve boya izleri görülür.

Benzerleri: Işık 1980, Lev. 29, Kat No. 214, Lev. 30 Kat No. 219; Bell 1981, Lev. 63, 264.

Tarihleme: MÖ 3. yy.

2.3.2. Attis

Kat. No.: 34 (**Görsel 2.9.34.**)

M. Env. No.: A_10413

M.G.T.: 08.09.2000

M.G.Ş.: 2000 yılı Aizanoi Kazısından.

B.Y.: Tapınak Güneyindeki Sondaj IX /137

Ölçüler: **Gen.:** 2.8 cm. **Yük.:** 3.9 cm. **Kal.:** 1.9 cm

H.R.: 10 YR light red 7/4

A.R.: 10 YR light red 7/4

Açık kırmızı renkte hamur ve astarlıdır.

Tanım: Başında Phryg başlığı bulunan Attis figürinidir. Başlığın altında saçlar kabarıktır. Yüz yuvarlak ve dolgundur. Yüz ayrıntıları aşınmıştır. Kalıp birleşim yerinden ayrılmış olup, boyundan aşağısı kırık ve eksiktir.

Benzerleri: LIMC III, 1986, 376; Vermaseren 1987, Lev. CLXXVII 830; Akça, 2004, Lev. 7a-c, Kat. No. 133-135.

Tarihleme: MÖ 1. yy - MS 1. yy.

2.3.3. Silenos Başı

Kat. No.: 35 (Görsel 2.8.35.)

M. Env. No.: A_06929

M.G.T.: 10.01.1980

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: **Gen.:** 3.2 cm. **Yük.:** 3.8 cm. **Kal.:** 2.2 cm

H.R.: 2,5 Y yellow 7/6

A.R.: 2,5 Y pale yellow 8/4

Soluk sarı renkte astarlıdır.

Yapım Tekniği: Kalıp tekniğinde yapılmıştır.

Tanım: Başı kel, alnı geniş, gözler iri, burun aşınmış ve yüzü sakallı bir Silenos figürinidir. Her iki yanında kulak hizasında çıkıntılar vardır. Sol omzunda bir giysi parçası görülür. Boyundan aşağısı kırık ve eksiktir.

Benzerleri: Besques 1971, Lev. 133 b Phoca D 653; Çekilmez 2014, Lev. 89, 70; Rous-Işık-Kongaz 2015, 40, 13.

Tarihleme: MÖ 2. yy ikinci yarısı.

2.4. Kadın Figürinleri

2.4.1. Kourotrophos

Kat. No.: 36 (Görsel 2.9. 36.a-b)

M. Env. No.: A_23289

M.G.T.: -

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: **Gen.:** 4.9 cm. **Yük.:** 14.1 cm. **Kal.:** -

H.R.: 2,5 YR light red 6/6

A.R.: 2,5 YR light red 6/6

Açık kırmızı renkte hamur ve astarlıdır.

Tanım: Kucağında çocuk tutan, ayakta kadın figürüdür. Figürünün yuvarlak hatlı yüz ayrıntıları aşınmıştır. Figürin başında yüksek bir *polos* taşır. Figürinin başı hafif sağa ve geriye doğru atılmıştır. Sağ kolu dirsekten kıvrılmış, eliyle sol kolunda taşıdığı çocuğun sırtına dokunmuştur. Taşıdığı çocuğun başı sol omzu üzerindedir. Dolgun vücutlu yapılmış figürinin bol ve kalın kıyafetinden bacakları belirgin değildir. Vücut hareketinde sol bacağı ile adım attığı anlaşılır. Sağ bacak taşıyıcıdır. Her iki tarafı da ayrıntılı işlenmiştir. Üzerinde çok fazla çatlak, yapıştırma izi ve kireç kalıntısı görülür. Figürinin hem sırtında daire şeklinde buhar deliği hem de alt kısmında açıklık bırakılmıştır.

Benzerleri: Winter 1903, 35, 6; Mollard-Besques 1963, Lev.35, b MYR 52, c MYR 53; Queyrel 1988, Lev.28, 260, 261; Burn-Higgins 2001, Lev.145, 2891; Çokay-Kepçe – Özden-Gerçeker 2011, Kat. No.107, (MS 2. yy).

Tarihleme: MÖ 1. yy sonu-MS 1. yy.

2.4.2. Ayakta Kadın Figürinleri

Kat. No.: 37 (Görsel 2.10. 37.a-b)

M. Env. No.: A_02199

M.G.T.: 24.09.1974

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: Gen.: 3.9 cm. Yü.: 8 cm. Kal.: 2.1 cm

H.R.: 2,5 Y pale yellow 8/4

A.R.: 2,5 Y pale yellow 8/4

Soluk sarı renkte hamur ve astarlıdır.

Tanım: Ayakta olan figürinin başındaki örtüsü aşağı kadar iner. Saçlar her iki yandan omuzlara dökülür. Yüz ovaldir, çeneye doğru daralır. Yüz ayrıntıları tamamen aşınmıştır. Boyun ince ve uzun yapılmıştır. Omuzlar yuvarlak ve geniştir. Kollar gövdeye bitişik düz bir şekilde aşağı iner. Bel kalın bir kemerle bağlanmıştır. Belden aşağısı kırıktır. Arkasında çatlaklar vardır.

Benzerleri: Higgins 1954, Lev. 3, 16, 17, 18 (MÖ 6. yy (Rodod'dan Çıplak örnekler); Higgins 1954, Lev. 71. (Ephesos) 529, 530, 535.

Tarihleme: MÖ 6. yy.

Kat. No.: 38 (Görsel 2.10. 38.)

M. Env. No.: A_02200

M.G.T.: 24.09.1974

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: **Gen.:** 2.4 cm. **Yük.:** 6.5 cm. **Kal.:** 2.3 cm

H.R.: 7,5 YR pink 7/4

A.R.: 7,5 YR pink 7/4

Pembe renkte hamur ve astarlıdır.

Tanım: Alnında *diadem* (bir bant) bulunan bir kadın figürinidir. Saç kabarıktır ve iki yandan dalgalı bir şekilde omuzlara dökülür. Yüz üçgenseldir. Yüz ayrıntıları aşınmıştır. Boyun kısadır. Kollar gövdeye birleşik dirseklerden kıvrılmış ve eller göğüste birleştirilmiştir. Bel hizasından kırık ve eksiktir.

Benzerleri: Webster 1930, 14; Higgins 1954, Lev. 208 1544.

Tarihleme: MÖ 6. yy.

Kat. No.: 39 (Görsel 2.10. 39.a-b)

M. Env. No.: A_02198

M.G.T.: 24.09.1974

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: **Gen.:** 3.7 cm. **Yük.:** 7.5cm. **Kal.:** 2.3 cm

H.R.: 7,5 YR reddish yellow 7/6

A.R.: 7,5 YR reddish yellow 7/6

Kırmızımsı sarı renkte hamur ve astarlıdır.

Tanım: Başında *stephanesi* üzerinde örtüsü bulunan bir kadın figürinidir. Göz çukurları belirgin, burun aşınmış, dudaklar kalın ve ağız hafif aralıktır. Yüz oval ve dolgundur. Yüz ayrıntıları aşınmıştır. Alnın üzerinde saçlar ikiye ayrılmış, omuzlar üzerine dökülmüştür. Omuzlar dar, göğüsler belirgindir. Göğüs altında kırılmıştır.

Benzerleri: Işık 1980, Lev. 27, Kat. No. 196.

Tarihleme: MÖ 6. yy.

Kat. No.: 40 (Görsel 2.10. 40.)

M. Env. No.: A_06926

M.G.T.: 10.01.1980

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: Gen.: 4.5 cm. Yü.: 12.8 cm. Kal.: 2.7 cm

H.R.: 7,5 YR reddish yellow 7/6

A.R.: 7,5 YR reddish yellow 7/6

Kırmızımsı sarı renkte hamur ve astarlıdır.

Tanım: Dairesel silmeli bir kaide üzerinde, ayakta kadın figürüdür. Başı hafif öne eğiktir. Yüzdeki ayrıntılar aşınmıştır. Alnının üzerinde *nodusu* vardır. Saçlar omuzlarına ve sırtına dökülmüştür. Boynu kalın yüzü incedir. Uzun bir *khiton* giymiştir. *Khitonunun* kumaşı eteklerinde dikey drapeler oluşturur. *Khitonunun* üzerinde sol omzundan gelip dizlerine kadar gövdesini saran bir *himationu* vardır. *Himationunun* kumaşı sol kolunda toplanır. Sağ kolu dirsekten kıvrılmış, eli beline dayanmıştır. *Khitonunun* yakası “V” oluşturmuştur. Sağ bacak taşıyıcı, sol bacak hafif ileri uzatılmıştır. Sol kolu dirsekten itibaren kırılmıştır. Üzerinde kireç tabakası bulunur. Arkasında buhar deliği vardır.

Benzerleri: Winter 1903, 87, 8; Mollard-Besques 1963, Lev. 24 d M 75; Besques 1971, Lev. 73 Rhodos b D338; Özbay 2019, Kat. No. 43 (MÖ 4. yy), Kat. No. 44 (MÖ 4. yy sonu-MÖ 3.yy ilk yarısı).

Tarihleme: MÖ 4. yy sonu-MÖ 3.yy ilk yarısı.

2.4.3. Kadın Başları

2.4.3.1. Knidos Saç Stilindeki Kadın Başları

Kat. No.: 41 (Görsel 2.11. 41.a-b)

M. Env. No.: A_00962

M.G.T.: 19.04.1964

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: Gen.: 4.1 cm. Yü.: 6.5 cm. Kal.: 4.5 cm

H.R.: 7,5 YR reddish yellow 7/6

A.R.: 7,5 YR reddish yellow 7/6

Kırmızımsı sarı renkte hamur ve astarlıdır.

Tanım: Knidos saç stilinde yapılmış kadın başıdır. Saçlar alnın ortasından ortadan ikiye doğru ayrılmış ve her iki tarafta da geriye doğru taranmış arkada ense hizasında bir topuz oluşturmuştur. Yanlarda saçlar derin ve kalın çizgiler halinde işlenmiştir. Alın üçgen şeklinde ve tam tepe noktası aşınmadan dolayı belirsizdir. Gözlerde göz kapakları belirgindir. Göz tipi oval, burun geniş, ağız kapalı ve dudaklar belirgindir. Yüz dolgun, çene geniş, boyun incedir. Ön kısmı çenenin hemen altından arka kısmı boynun bitiminden kırılmıştır. Beyaz astar izleri görülür.

Benzerleri: Morgan II 1935, 209, fig 13 a; Beques 1971, Lev. 178f; Töpperwein 1976, Lev. 50 354; Bell 1981, 490; Merker 2000, I 5; Burn-Higgins 2001, (Tanagra) 2108, (Corfu) 2232; Rumscheid 2006, Lev. 92, Kat. No. 225 (MÖ 225-100); Şakar 2009, Lev. X Kat. No 7; Özbay 2016, 294, Kat. No. 82; Çekilmez 2017, Lev. 17, Kat. No. 1; Özbay 2019, Kat. No. 50-51, (MÖ 3 yy).

Tarihleme: MÖ 3. yy.

Kat. No.: 42 (Görsel 2.11. 42.)

M. Env. No.: A_09544

M.G.T.: 21.09.1995.

M.G.Ş.: 1995 yılı Aizanoi (Çavdarhisar) kazısından.

B.Y.: Sondaj 24

Ölçüler: Gen.: 3.4 cm. **Yük.:** 4.2 cm. **Kal.:** -

H.R.: 7,5 YR reddish yellow 7/6

A.R.: 7,5 YR reddish yellow 7/6

Kırmızımsı sarı renkte hamur ve astarlıdır.

Tanım: Cepheden betimlenmiş kadın figürinine ait baştır. Baş hafif sola doğru eğimlidir. Gözler badem şeklinde ve göz kapakları belirgindir. Burun basık ve küçük, ağız kapalı, çene ve yüz dolgundur. Saçlar dalgali bir şekilde başın tam ortasından ikiye ayrılmış yanlardan geriye doğru taranmış ve ensede bir topuzla toplanmıştır. Alın üçgen şeklindedir. Boyun yüze oranla geniştir ve boyunda Aphrodite halkası vardır. Boyundan kırıktır. Üzerinde beyaz astar ve sarı renk görülür.

Benzerleri: Bell 1981, 193; Queyrel 1988, Lev. 61, 643; Merker 2000, Lev. 15, C166.

Tarihleme: MÖ 3. yy.

2.4.3.2. *Stephaneli Başlar*

Kat. No.: 43 (**Görsel 2.11. 43.**)

M. Env. No.: A_1756

M.G.T.: -

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: **Gen.:** 5 cm. **Yük.:** 6.5 cm. **Kal.:** -

H.R.: 7,5 YR pink 7/4

A.R.: 7,5 YR pink 7/4

Pembe renkte hamur ve astarlıdır.

Tanım: Başında *stephane* bulunan kadın figürinine ait baştır. Saçlar geniş alın üzerinde ikiye ayrılmış, derin çizgilerle dalgalar belirtilmiştir. Göz kapakları kalın bir şekilde yapılmıştır. Gözler iri ve badem şeklindedir. Burun iri dudaklar aralıklı yüz dolgundur. Çenede gamze/çukur vardır. Kalıp birleşim yerinden ayrılmıştır. Çeneden aşağısı kırık ve eksiktir.

Benzerleri: Bell 1981, 197; Merker 2000, H186, H17; Burn-Higgins 2001, Lev. 73, 2413.

Tarihleme: MÖ 4. yy sonu-MÖ 3. yy başı.

Kat. No.: 44 (**Görsel 2.11. 44.**)

M. Env. No.: A_09545

M.G.T.: 21.09.1995

M.G.Ş.: 1995 yılı Aizanoi kazısından.

B.Y.: Sondaj 25

Ölçüler: **Gen.:** 2.7 cm. **Yük.:** 3.8 cm. **Kal.:** -

H.R.: 7,5 YR reddish yellow 7/6

A.R.: 7,5 YR reddish yellow 7/6

Kırmızımsı sarı renkte hamurludur.

Tanım: Başında *stephane* bulunan kadın figürinine ait baştır. Başını hafif soluna eğmiştir. Saçlar yanlardan arkaya doğru taranmış ve toplanmıştır. Gözler çukurda ve ayrıntılar belirgin değildir. Burun geniş, ağız kapalı ve dudaklar belirgindir. Yanaklar dolgun ve boyun uzundur. Kalıp birleşim yerinden ayrılmıştır. Başın sol kısmında alın üstünden ve boyundan kırılmıştır. Üzerinde beyaz astar izleri vardır.

Benzerleri: Mollard-Besques 1963, Lev. 202 b (Myrina) 1287; Bell 1981, 652; Graepler 1997, Lev. 64, 131.

Tarihleme: MÖ 3.yy 2. yarısı.

Kat. No.: 45 (Görsel 2.11. 45.)

M. Env. No.: A_1763

M.G.T.: -

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: Gen.: 2.4 cm. Yük.: 4.8 cm. Kal.: 1.9 cm

H.R.: 7,5 YR reddish yellow 7/6

A.R.: 7,5 YR reddish yellow 7/6

Kırmızımsı sarı renkte hamur ve astarlıdır.

Tanım: Başında yüksek *stephane* bulunan kadın figürinine ait baştır. *Stephanenin* altında kabarıktır ve her iki tarafta arkaya toplanmıştır. Yüz oval ve dolgundur. Yüz ayrıntıları aşınmıştır. Boyun kalın ve uzundur. Boyundan aşağısı kırık ve eksiktir.

Benzerleri: Mollard-Besques 1963 Lev. 199 h Myrina 1250; Queyrel 1988 Lev. 68, 735; Merker 2000, H187.

Tarihleme: MÖ 3. yy.

Kat. No.: 46 (Görsel 2.11. 46.)

M. Env. No.: A_23326

M.G.T.: 13.08.1997

M.G.Ş.: Hibe.

B.Y.: Aslanapa Bayat Köyü Kayaören Mevkii.

Ölçüler: Gen.: 2.3 cm. Yük.: 3.7 cm. Kal.: 1.7 cm

H.R.: 10 YR yellow 7/6

A.R.: 10 YR yellow 7/6

Sarı renkte hamur ve astarlıdır.

Tanım: Başında *stephane* bulunan kadın figürinine ait baştır. *Stephanenin* altında kabarık ve arkada toplamış saçları vardır. İnce yüzü önüne eğilmiş şekilde yapılmıştır. Yüz ayrıntıları aşınmıştır. Boynu incedir. Kalıp birleşim yerinden ayrılmıştır. Boyundan aşağısı kırık ve eksiktir.

Benzerleri: Mollard-Besques 1963, Lev. 200 i (Myrina) 1250, Lev. 201 a (Myrina) 1241; Burn-Higgins 2001, (Smyrna) 2319.

Tarihleme: MS 1. yy.

2.4.3.3. Örtülü Kadın Başları

Kat. No.: 47 (Görsel 2.11. 47.)

M. Env. No.: A_02201

M.G.T.: -

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: Gen.: 1.7 cm. Yük.: 2.3 cm. Kal.: 1.4 cm

H.R.: 5 YR reddish yellow 6/8

A.R.: 5 YR reddish yellow 6/8

Kırmızımsı sarı renkte hamur ve astarlıdır.

Tanım: Başında örtüsü olan kadın figürinine ait baştır. Saçlar alında ortadan ikiye ayrılmıştır. Başında örtüsü vardır. Alın dar, gözler iri badem şeklinde, burun geniş, dudaklar belirgin, yanaklar dolgundur. Başından aşağısı kırık ve eksiktir. Üzerinde kireç kalıntıları vardır.

Benzerleri: Şakar 2009, Lev. 4 Kat No 1.

Tarihleme: MÖ 4. yy sonu.

Kat. No.: 48 (Görsel 2.11. 48.)

M. Env. No.: A_23325

M.G.T.: 13.08.1997

M.G.Ş.: Hibe.

B.Y.: Aslanapa Bayat Köyü Kayaören Mevkii.

Ölçüler: Gen.: 2.5cm. Yük.: 3.5 cm. Kal.: 1.3 cm

H.R.: 5 YR reddish yellow 6/8

A.R.: 5 YR reddish yellow 6/8

Kırmızımsı sarı renkte hamur ve astarlıdır.

Tanım: Kabarık dalgalı saçları üzerinde örtüsü olan kadın figürinine ait baştır. Örtü arkada topuz kısmında kabarıklık oluşturmuştur. Yüzde gözler badem şeklinde, burun aşınmış ağız kapalı, çene dolgundur. Boynundan kırılmış olan parça oldukça aşınmıştır.

Benzerleri: Besques 1971, Lev.75 d. D 347; Bell 1981, Lev.106, 630; Rumscheid 2006, Lev. 77 Kat. No. 189.

Tarihleme: MÖ 3. yy sonu.

Kat. No.: 49 (Görsel 2.12. 49.a-b)

M. Env. No.: A_06928

M.G.T.: 10.01.1980

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: Gen.: 3.9 cm. Yük.: 6.1 cm. Kal.: 5.4 cm.

H.R.: 2,5 Y yellow 8/6

A.R.: 2,5 Y pale yellow 8/4

Soluk sarı renkte astarlıdır.

Tanım: Bir kadın başıdır. Baş hafif sağına dönüktür. Ortadan ikiye ayrılmış saçları geriye doğru taranmıştır. Başın tam ortasında başı örten bir örtü bulunur. Başlığın arkasında saç topuzunun oluşturduğu kabarıklık vardır. Yüzde alın dar, göz kapakları belirgin, burun basık ve geniş, ağız kapalı, dudaklar kalın, çene yuvarlak ve yanaklar dolgundur. Boyun yüze oranla kalındır. Kulaklar saçlar tarafından kapatılmış ve belirsizdir. Başın arkasında sol kısımda bir kırık vardır. Üzerinde beyaz astar izleri görülür.

Benzerleri: Mollard-Besques 1963, Lev. 138 d Myrina 1182, Lev. 139 b Myrina 1197; Queyrel 1988, Lev. 70, 764; Merker 2000, Lev. 60, H430; Özbay 2016, 288, Kat No. 76.

Tarihleme: MÖ 3. yy.

Kat. No.: 50 (Görsel 2.12.50.)

M. Env. No.: A_23328

M.G.T.: 13.08.1997

M.G.Ş.: Hibe.

B.Y.: Aslanapa Bayat Köyü Kayaören Mevkii.

Ölçüler: Gen.: 1.2cm. Yük.: 2.4 cm. Kal.: 1 cm

H.R.: 7,5 YR reddish yellow 6/6

A.R.: 7,5 YR reddish yellow 6/6

Kırmızımsı sarı renkte hamur ve astarlıdır.

Tanım: Kabarık dalgalı saçları üzerinde örtüsü olan kadın figürinine ait baştır. Örtü yüzü çevreler. Baş hafif sağa eğimlidir. Yüzü yuvarlak, ağız hafif aralıktır. Yüz ayrıntıları aşınmıştır. Kalıp birleşim yerinden ayrılmıştır. Boyundan altı kırık ve eksiktir. Üzerinde kireç izleri görülür.

Benzerleri: Mollard-Besques 1963, Lev. 139 b 1197; Besques 1971, Lev. 144 a. D750; Töpperwein 1976, Lev. 5, 32; Rumscheid 2006, Lev. 66 Kat. No. 163. Özbay 2016, 251, Kat No 40; Kielau 2018, Lev. 10, 125.

Tarihleme: MÖ 2. yy ikinci yarısı.

Kat. No.: 51 (Görsel 2.12. 51.)

M. Env. No.: A_23327

M.G.T.: 13.08.1997

M.G.Ş.: Hibe.

B.Y.: Aslanapa Bayat Köyü Kayaören Mevkii.

Ölçüler: Gen.: 1.2 cm. Yük.: 2.4 cm. Kal.: 2.3 cm

H.R.: 7,5 YR reddish yellow 6/6

A.R.: 7,5 YR reddish yellow 6/6

Kırmızımsı sarı renk hamur ve astarlıdır.

Tanım: Başında bir örtü ve örtü altında saç topuzunun kabarıklığı belirgindir. Örtünün altında saçlar kabarıktır. Yüz dolgun, dudaklar kalın, gülümseyen ifadesi vardır. Yüz ayrıntıları oldukça aşınmıştır. Boyun kısmından kırık ve eksiktir.

Benzerleri: Beques 1971, Lev. 134; Burn-Higgins 2001, (Kıbrıs) 2919.

Tarihleme: MÖ1.yy-MS 1. yy.

Kat. No.: 52 (**Görsel 2.12. 52.**)

M. Env. No.: A_1757

M.G.T.: -

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: **Gen.:** 6 cm. **Yük.:** 7.5 cm. **Kal.:** -

H.R.: 10 YR yellow 7/6

A.R.: 10 YR yellow 7/6

Sarı renk hamurlu ve astarlıdır.

Tanım: Başında *sakkos* vardır. Başının etrafında geniş bir örtü ile çevrelenmiştir. Küçük bir yüzü, ince bir boynu vardır. Boyundan aşağısı kırık ve eksiktir. Yüz ayrıntıları aşınmıştır.

Benzerleri: Winter 1903, 144, 6; Mollard-Besques 1963, Lev. 37 f (Myrina) 919; Töpperwein 1976, Lev. 2, 8; Kaplan 2009, Lev. 10 Kat. No. 35; Çokay-Kepçe – Özden-Gerçeker 2011, Kat. No.74, (MÖ 1. yy sonu); Kielau 2018, Lev. 4, 46.

Tarihleme: MÖ 1. yy ilk yarısı.

2.4.3.4. *Strophionlu Kadın Başları*

Kat. No.: 53 (**Görsel 2.12. 53.**)

M. Env. No.: A_08607

M.G.T.: 12.09.1994

M.G.Ş.: Aizanoi Ören Yeri 1994 Kazısından.

B.Y.: Aizanoi Ören Yeri Sondaj 21B

Ölçüler: **Gen.:** 5.5 cm. **Yük.:** 8 cm. **Kal.:** 5.4 cm

H.R.: 7,5 YR reddish yellow 7/6

A.R.: 7,5 YR reddish yellow 7/6

Kırmızımsı sarı renk hamur ve astarlıdır.

Tanım: Başında bir *strophion* bulunan kadın figürinine ait baştır. Saçların önden ve yanlardan geriye doğru taranmış ve hafif bir kabarıklık oluşturmuştur. Yüz dolgun ve yuvarlak, alın dar, göz ayrıntıları aşınmış, burun geniş, ağız kapalı ve boyun kalındır.

Solunda *strophion* bağının ucu sarkmaktadır. Kalıp birleşim yerinden ayrılmıştır. Boyundan kırılmıştır ve çenesinde bir çatlak vardır. Üzerinde beyaz astar izleri görülür.

Benzerleri: Bell 1981, Lev. 67 295b.

Tarihleme: MÖ 3. yy-MÖ 2. yy.

Kat. No.: 54 (**Görsel 2.12. 54.**)

M. Env. No.: A_02409

M.G.T.: -

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: **Gen.:** 2.3 cm. **Yük.:** 3.3 cm. **Kal.:** -

H.R.: 10 YR yellow 8/6

A.R.: 10 YR gray 6/1

Gri renk astarlıdır.

Tanım: Başında *strophion* bulunan kadın figürinine ait baştır. Baş hafif sağına yaslanmıştır. Sağ omzuna *strophionun* bağı sarkar. Yuvarlak yüz hatlarına sahiptir. Yüz ayrıntıları aşınmıştır. Boyundan aşağısı kırık ve eksiktir.

Benzerleri: Mollard-Besques 1963, Lev. 208 e Myrina 1373, i 1576; Pisani 2006, Lev. 36 e (Geç Hellenistik); Rumscheid 2006, Lev. 83, 1, Kat. No. 205.

Tarihleme: MÖ 2. yy sonu.

Kat. No.: 55 (**Görsel 2.12. 55.**)

M. Env. No.: A_23322

M.G.T.: 13.08.1997

M.G.Ş.: Hibe.

B.Y.: Aslanapa Bayat Köyü Kayaören Mevkii.

Ölçüler: **Gen.:** 2.7 cm. **Yük.:** 3.7 cm. **Kal.:** 2.8 cm

H.R.: 10 YR yellow 7/6

A.R.: -

Sarı renk hamurludur.

Tanım: Başında bir *strophion* bulunan kadın figürinine ait baştır. Göz, ağız ve çene ayrıntıları tamamen aşınmış, burun ise hafif belirgindir. Başın sol kısmı, arkada başın arkasının yarısı ve çenenin hemen altından kırıktır. Üzerinde koyu renk boya kalıntıları vardır.

Benzerleri: Mollard-Besques 1963, b Myrina 1398; Besques 1971, Lev. 210 b D 3265; Queyrel 1988, Lev. 62, 647; Burn-Higgins 2001, Lev. 76 (Ephesus) 2439.

Tarihleme: MÖ 2. yy.

2.4.3.5. *Hydrophoros* Başı

Kat. No.: 56 (Görsel 2.12. 56.)

M. Env. No.: A_23319

M.G.T.: 13.08.1997

M.G.Ş.: Hibe.

B.Y.: Aslanapa Bayat Köyü Kayaören Mevkii.

Ölçüler: Gen.: 2.1 cm. Yük.: 5.9 cm. Kal.: 2.6 cm

H.R.: 10 YR yellow 7/6

A.R.: -

Sarı renkte hamurludur.

Tanım: Başında *hydria* taşıyan kadın figürinidir. Saçlar kabarık alın dar, göz çukurları belirgin, burun ve ağız aşınmış ve çene geniştir. Yüz ayrıntıları aşınmıştır. Boyundan aşağısı kırık ve eksiktir.

Benzerleri: Higgins 1954, Lev. 67, 501; Işık 1980, Lev. 15, Kat. No. 103-104a; Burn-Higgins 2001, 85, 2513, 2515, 2517; Pisani 2006, Lev. 30 c; Çokay-Kepçe – Özden-Gerçeker 2011, Kat. No. 22 (MÖ 5-4. yy); Coşkun 2019, 69, Kat. No. 52.

Tarihleme: MÖ 3. yy sonu MÖ 2. yy başı.

2.4.3.6. *Kadın* Başı

Kat. No.: 57 (Görsel 2.13. 57.a-b)

M. Env. No.: A_25477

M.G.T.: -

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: Kütahya.

Ölçüler: Gen.: 7.8 cm. **Yük.:** 5.1 cm. **Kal.:** -

H.R.: 10 YR yellow 8/6

A.R.: 10 YR yellow 7/6

Sarı renk hamur ve astarlıdır.

Tanım: Kadın figürinine ait baştır. Baş sağına eğilmiştir. Yüzde göz kapakları belirgin, gözler iri badem, burun ince uzun, dudaklar belirgin, çene dolgun ve yüz zariftir. Boyun yüzden gövdeye doğru genişler. Saç kıvrımları ayrıntılıdır ve alın üzerinde ortada çatal oluşturmuştur. Yanlardan geriye doğru taranmış arkada yatay çizgilerle betimlenmiştir. Arkada ensede dört saç buklesi aşağı doğru sarkmaktadır. Omuzda giysinin yakası üç kalın oval yivle belirtilmiştir. Boynun hemen altından kırık ve eksiktir. Üzerinde beyaz astar ve boya kalıntıları vardır.

Benzerleri: -

Tarihleme: MÖ 3. yy sonu-MÖ 2. yy

2.5. Erkek Figürinleri

2.5.1. Erkek Başları

Kat. No.: 58 (Görsel 2.13. 58.)

M. Env. No.: A_02408

M.G.T.:

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: Gen.: 2.1 cm. **Yük.:** 2.5 cm. **Kal.:** 1.9 cm.

H.R.: 10 YR yellow 7/6

A.R.: 10 YR yellow 7/6

Sarı renk hamur ve astarlıdır.

Tanım: Başında bir *polos* olan sakallı erkek figürin başıdır. Sakallar ve burun belirgindir. Yüz ayrıntıları aşınmıştır. Çeneden aşağısı kırık ve eksiktir.

Benzerleri: Higgins 1954, (Halicarnassus) Lev. 66, 485-488; Işık 1980, Lev. 24, 172-173.

Tarihleme: MÖ 4. yy başı.

Kat. No.: 59 (Görsel 2.13. 59.)

M. Env. No.: A_23317

M.G.T.: 13.08.1997

M.G.Ş.: Hibe.

B.Y.: Aslanapa Bayat Köyü Kayaören Mevkii.

Ölçüler: Gen.: 4 cm. **Yük.:** 7 cm. **Kal.:** 1.5 cm

H.R.: 10 YR yellow 7/6

A.R.: 10 YR yellow 7/8

Sarı renk hamur ve astarlıdır.

Tanım: Sakallı bir erkek figürinin sağ profilidir. Başını hafif yukarı kaldırmıştır. Alnının üst kısmında saçlar yatay çizgilerle belirtilmiş, burun ve göz çukuru belirgindir. Ağız aşınmış sakallar belirgindir. Arka kısmı olmayan figürin, boyundan itibaren kırık ve eksiktir.

Benzerleri: Bell 1981, Lev. 111, 690; Dereboylu 2012, Lev. 50 K 206; Rous-Isık-Kongaz 2015, s. 137, 94.

Tarihleme: MÖ 3. yy-MÖ 2. yy.

Kat. No.: 60 (**Görsel 2.13. 60.a-b**)

M. Env. No.: A_13488

M.G.T.: 17.05.2010

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: Gen.: 3.1 cm. **Yük.:** 4.2 cm. **Kal.:** -

H.R.: 10 YR yellow 7/6

A.R.: 10 YR yellow 7/6

Sarı renk hamur ve astarlıdır.

Tanım: Sakallı bir erkek figürin başıdır. Saçlar önde kalın kazıma çizgilerle geriye doğru işlenmiştir. Arkada kısa ve dalgalı çizgilerle saçlar belirtilmiştir. Önde yatay üç derin çizgi ile alın kırıklığı betimlenmiştir. Göz kapakları belirgindir ve gözler iri işlenmiştir. Burun geniş ve ayrıntılıdır. Bıyıklar ve sakallar derin kazıma çizgilerle gösterilmiştir. Kulakların olması gereken yerlerde oyuklar vardır. Figürin çene altından kırılmıştır. Ön ve arkası ayrıntılı işlenmiştir. Üzerinde boya ve kireç kalıntıları vardır.

Benzerleri: Winter 1903, 397, 2.

Tarihleme: MS 1. yy.

2.5.2. Gövde Parçaları

Kat. No.: 61(Görsel 2.13. 61.)

M. Env. No.: A_09048

M.G.T.: 11.08.1994

M.G.Ş.: Seyitömer Höyük 1992 kazı yılında bulunmuştur.

B.Y.: Seyitömer Höyük K 8 SÖ. 92/430

Ölçüler: **Gen.:** 5.1 cm. **Yük.:** 11.1 cm. **Kal.:** 2.4 cm

H.R.: 10 YR dark gray 4/1

A.R.: 7,5 YR reddish yellow 6/6

Kırmızımsı sarı renkte astarlıdır.

Tanım: Alçak bir kaide üzerinde ayakta duran figürinin bacakları açıktır. Sağ bacak taşıyıcı, sol bacak yana uzatılmıştır. Dizlerine kadar uzanan kısa bir *khiton* giymiştir. Khitonunun kumaşı eteğinde dikey, gövdesinde yatay drapeler oluşturur. Sağ kolu dirsekten katlanmış sol göğsünde birleşmiştir ve elinde bir nesne tutar. Sol kolu da gövdeye birleşik, kumaş yığını içinde aşağı sarkmıştır. Omuzlar aşınmış, boyundan itibaren başı kırık ve eksiktir. Üzerinde beyaz astar izleri vardır.

Benzerleri: -

Tarihleme: MS 1. yy.

Kat. No.: 62 (Görsel 2.13. 62.)

M. Env. No.: A_05716

M.G.T.: 14.01.1976

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: Hanlar Köyü.

Ölçüler: **Gen.:** 4.4 cm. **Yük.:** 7.6 cm. **Kal.:** 1.6 cm.

H.R.: 2,5 Y pale yellow 7/4

A.R.: 2,5 Y pale yellow 7/4

Soluk sarı renk hamur ve astarlıdır.

Tanım: Bacaklar hafif açıktır. Kısa bir *khiton* giymiştir. *Khiton* göbek kısmına yapışmış ve oval dalgalar oluşturmuştur. İki kolu da dirsekten kıvrılmış ve göğüs hizasında yuvarlak bir çelenk tutar. El ayrıntıları aşınmış, alt kısmı baldırdan itibaren kırık ve eksiktir. Üzerinde beyaz astar ve koyu renk boya izleri vardır.

Benzerleri: Burn-Higgins 2001, Lev. 121, 2741-2742.

Tarihleme: MS 1. yy.

2.6. Oyuncak

2.6.1. Çıngırak

Kat. No.: 63 (Görsel 2.13. 63.a-b)

M. Env. No.: A_00755

M.G.T.: 16.11.1962

M.G.Ş.: Satın alma.

B.Y.: -

Ölçüler: Gen.: 4.3 cm. Yük.: 8.5 cm. Kal.: 2.8 cm

H.R.: 7,5 YR yellow 7/6

A.R.: 7,5 YR yellow 7/6

Sarı renkte hamur ve astarlıdır.

Tanım: Beşik içerisinde uyuyan çocuğun bacakları yan yana, kısa ve kalındır. Gövde kalın ve bodur yapılmıştır. Üst gövdede kollar birbirine göğüste birleştirilmiştir. Boyun çok kısa kafa gövdeyle orantılandığında büyüktür. Ağız aralıktır ve yüzdeki burun, göz, alın ve saç ayrıntıları aşınmıştır. Arka kısım silindirik yapılmıştır. Ön kısımda, figürün solunda, kenar kısmında iki küçük delik vardır. Figürinin sağında üst kısım kenarda, arkada ise ortasına kadar gelen kısım kırıktır. Üzerinde astar ve boya kalıntıları vardır.

Benzerleri: Winter 1903, II 271, 5; Higgins 1954, Lev. 30 (Rhodos) 156-157 (MÖ 5. yy başı; Söldner 1986, Kat. No. 275; Çokay-Kepçe – Özden-Gerçekler 2011, Kat. No. 34 (MÖ 4. yy).

Tarihleme: MÖ 5. yy başı.

2.7. Teknik Özellikler

Terrakotta figürinler önceleri seramik üreticileri tarafından yapılmış, sonrasında aynı atölyelerde *koroplast* adı verilen sanatçılar tarafından üretilmişlerdir¹¹⁷.

Teknik ayrıntılar terrakotta figürinlerin kronolojik ve coğrafi sınırlandırılmasına yardımcı olur¹¹⁸. Terrakotta figürin sanatındaki teknik değişiklik ya da yenilik, sanatta stilistik değişimlerde izlenir. Bu değişimler hamur, kalıp tekniği, kaide, pişirme deliği ya da figürinlerin arka kısımlarının şekillendirilmesi ile ilgilidir¹¹⁹. Figürinlerin üretildiği coğrafyanın belirlenmesi için yapılan hamur analizleri ise 19. yy'ın başlarından beri yapılmaktadır. Bu analizler, kil özelliklerinin belirlenmesi sayesinde pişirme dereceleri, kil içindeki katkı türlerinin belirlenmesi, üretildikleri coğrafi merkezlerin saptanmasında bilgiler sunar¹²⁰.

2.7.1. Hamur ve Fırınlama

Seramik ve porselen hamurunun ana malzemesi olan kil, hidratlı alüminyum silikat içeren topraktır. Su ile karıştırıldığında esneklik kazanıp biçimlendirilebilen, kurduğunda kırılmaya karşı direnç gösteren doğal bir malzeme olan kil, 873°C nin üzerinde bir sıcaklıkta fırındığında geri döndürülemez şekilde sertleşir¹²¹. Terrakotta figürinlerin de ana maddesi olan kilin, Antik Dönem'de elde etme ve hazırlama süreci büyük ölçüde günümüzdekine benzer biçimdedir¹²². Kil çukurlarından iri topraklar halinde getirilir, önce havalandırılır, sonra kil havuzlarında içindeki istenmeyen maddelerden arındırılmak için “yıkılır” suyla karıştırılır ve suda bekletilir. Bu işlem kaba parçalar dibe çöküp rafine katman üstte kalıncaya kadar devam eder, daha sonra havuzdaki fazla su diğer havuza aktarılır ve kil içindeki suyun, kil yoğrulabilecek kıvama gelinceye kadar buharlaşması beklenir¹²³.

Fırınlama üç aşamadan oluşur. İlk evrede terrakottaların bulunduğu fırında bir oksidasyon ortamını sağlamak için ateşleme yapılır. Bu evrede fırına hava girişine izin verilir ve sıcaklık 750°C den 950°C ye kadar ulaşır. İkinci evrede fırının içindeki

¹¹⁷R. Tamsü-Polat, (2017), *Stratonikeia Akdağ Nekropolü*. İstanbul: Ege Yayınları, s. 95.

¹¹⁸E. Töpperwein (1976), *Terrakotten Von Pergamon*. Berlin: Deutsches Archäologisches Institut, s. 6.

¹¹⁹G. Işın (2007), *Patara Terrakottaları Hellenistik ve Erken Roma Dönemleri*. İstanbul: Ege Yayınları, s. 12.

¹²⁰Tamsü-Polat 2017, **a.g.k.**, 95.

¹²¹S. Tahberer (2006), *Adana Arkeoloji Müzesi'ndeki Hellenistik ve Roma Dönemlerinin Araştırması ve Uygulanması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 29

¹²²R. A. Higgs (1967), *Tanagra and Figurines*. London: Methuen-Co Ltd. Press, s. 1.

¹²³A. Köster (1926), *Die Griechischen Terrakotten*, Walter de Gruyter GmbH & Co KG, s. 17.

oksidasyon, nemli talaşlar ve hava girişi önlenerek azaltılır. Bu yapılanlar karbon monoksit üretimini sağlar ve kırmızı demir oksit siyaha dönüşür. Kilin kendisi ve sırrı siyahlaşır. Üçüncü aşamada fırının içine tekrar hava girişi sağlanır ve bu defa siyah demir oksit kırmızıya dönüşür. Fırınlama kilin sırrının siyah, kırmızı ya da kahverengi oluşuyla tamamlanır. Bunun dışında MÖ 7. yy'dan itibaren görülen MÖ 5. yy'la kadar yaygınlaşan bir yöntem kullanılır. Bu yöntemde figürinlerin sıklıkla sadece ön kısmı, beyaz kilin sürülmesiyle boyanır. Pişirme süreci daha basittir beyaz kil sürülen terrakottalar için yalnız bir oksidasyon evresi gerekir. Pişirmeden sonra beyaz üzerine suluboya renkler sürülür. Günümüze kalan örneklerden bu renklerin kısa ömürlü olduğu söylenebilir¹²⁴.

Terrakotta figürinlerin ele geçtiği merkezlerin kil özellikleri farklılık gösterir. Örneğin Myrina figürinlerinin kili sert dokulu, çoğunlukla mikalı, hamur rengi soluk turuncu rengindedir ve geç örneklerde kırmızı renk görülür¹²⁵. Smyrna figürinleri homojen, zengin mika katkılı, her zaman iyi pişirilmiş hamur özelliğine sahiptir. Hamur rengi, turuncudan kahverengiye doğru değişim gösterir. Altın yaldızla kaplanması da ayırt edici özelliğidir¹²⁶. Pergamon figürinlerinde kil, MÖ 5 ve MÖ 4. yy'da kısmen un benzeri yumuşak bir kilden veya biraz kaba olmasına rağmen suda çözünür kilden oluşurken MÖ 3. yy'da genellikle iyi işlenmiş sert kilden yapılmıştır. Pürüzsüz yağlı bir yüzeye sahip açık renk hamur rengi MÖ 2. yy'ı işaret eder. Geç Hellenistik'de kilin işlenmesi genellikle özensiz ve kabadır. MÖ 1. yy'da bazen ayrıntıların hassas ve keskin bir şekilde işlenmesi için uygun olan çok ince ve sert doku görülür. Diphilos dönemi hamur özelliğinde koyu renklidir ve İmparatorluk döneminde ise sert iyi pişmiş ve yüzeyi cilalıdır¹²⁷. Priene yüksek kaliteli, parlak yüzeyli ve çoğunlukla mikalı bir hamura sahiptir. Hamur rengi genellikle parlak ve soluk portakal rengi ile kahverengi arasında değişmektedir¹²⁸. Troia genellikle kumlu, az mikalı, orta sertlikte hamura sahiptir. Hamur rengi sarıdan kahverengine doğru değişmektedir¹²⁹. Tarsus iri tanecikli hamura ve kırmızı veya portakal rengine çalan toprak rengi ile kremi ve yeşilimsi

¹²⁴R. A. Higgins (1967). *Tanagra and Figurines*. London: Methuen-Co Ltd. Press. s. 4.

¹²⁵D. Burr (1934). *The Terracottas From Myrina In The Museum Of Fine Arts Boston*, s. 19-20; Higgins 1967, **a.g.k.**, 114.

¹²⁶I. H. Rous – M. E. Çaldıran-Işık – G. Korgaz (2019) *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yunan-Roma Dönemi Pişmiş Toprak Smyrna Figürinleri Katoloğu*. İstanbul: Varia Anatolica, s. 199.

¹²⁷Töpperwein 1976, **a.g.k.**, 6.

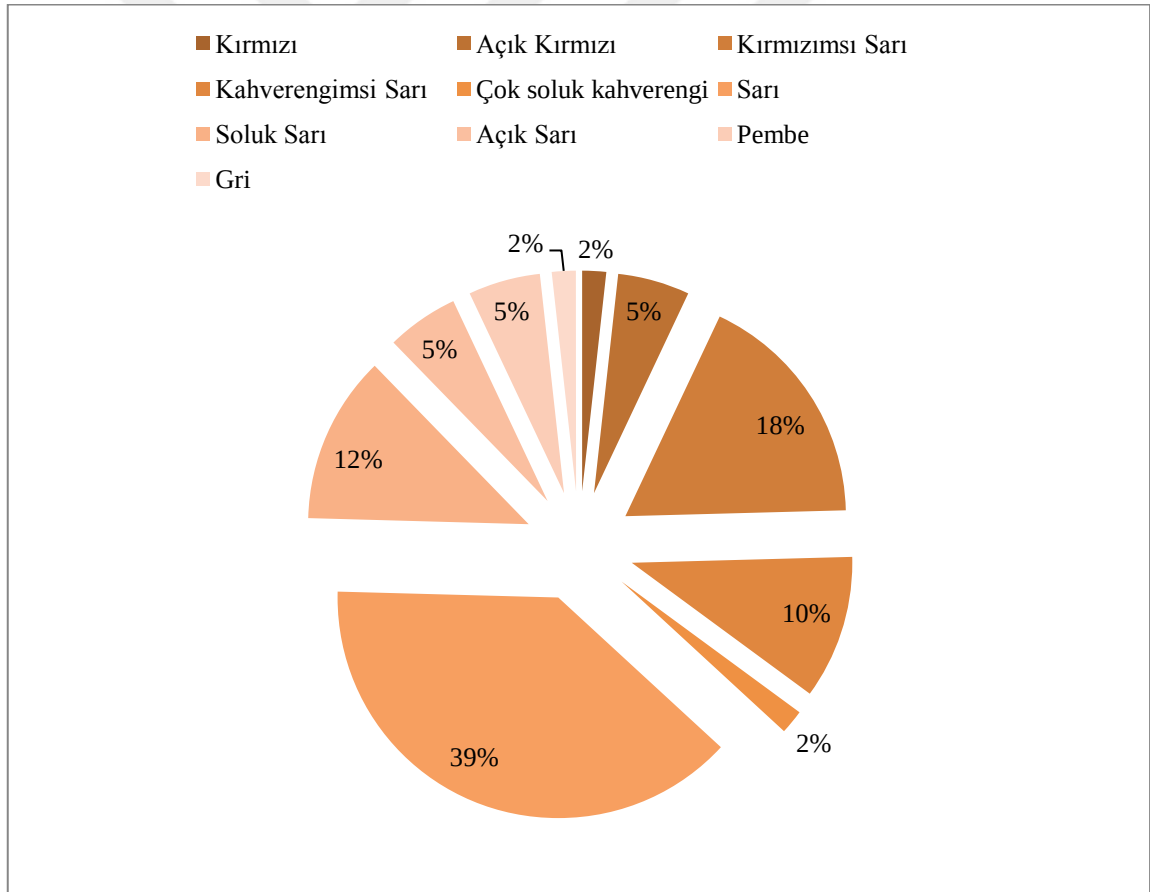
¹²⁸F. Rumscheid (2006). *Die Figürlichen Terakotten Von Priene II, Pergamon*. Berlin, DAI, s. 366-367.

¹²⁹Higgins 1967, **a.g.k.**, 122.

beyaz toprak renkli hamur rengine sahiptir¹³⁰. Amisos terrakottaları ise genellikle açık sarı turuncu renktedir¹³¹.

Figürinlerde kil özelliklerinin tespitinde bazı sorunlarla karşılaşılır. Aynı atölyede üretilmiş figürinlerde bile renk dalgalanmaları olabilir. Bir figürin üzerinde, kil rengindeki farklılıklar genellikle pişirmeye bağlıdır. Standart sıcaklığın sağlanamaması, figürinin fırın içindeki konumu renk değişimlerine sebep olur¹³². Ancak farklı zamanda kil çukurlarından kil elde etme veya aynı zamanda farklı çukurlardan kil elde etme işlemi de yapılmış olabilir¹³³.

Kütahya Arkeoloji Müzesi terrakotta figürinlerinin hamur renkleri çoğunlukla sarı, kırmızımsı sarı, soluk sarı, soluk kahverengi, kahverengimsi sarı gibi açık renklerden oluşur. Bunların dışında kırmızı, açık kırmızı, kahverengi, pembe ve gri renkleri de görülür. Figürinlerin pişirme kalitesi değişkendir.

Şekil 1.1. Terrakotta Figürinlerin Kil Rengi Dağılımı

¹³⁰Higgins 1967, a.g.k., 123.

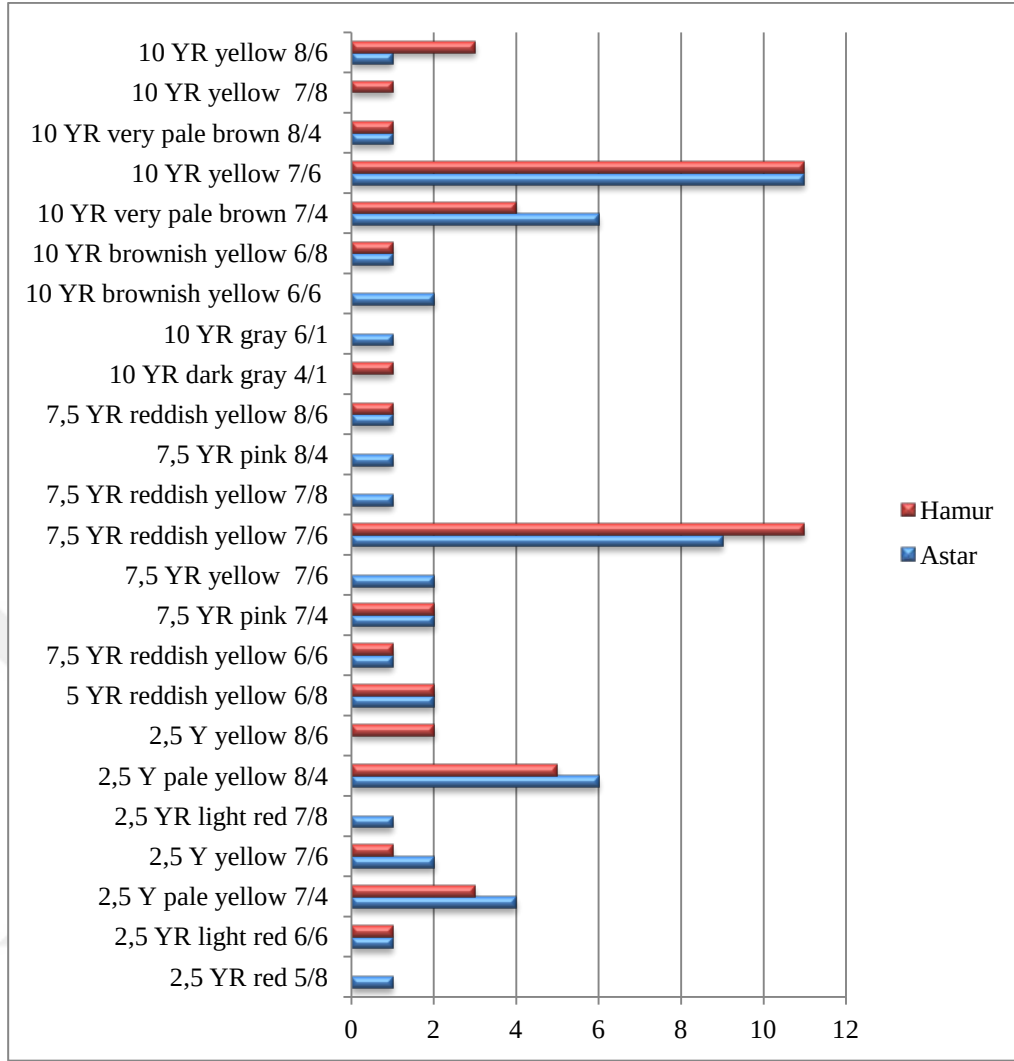
¹³¹Higgins 1967, a.g.k., 122.

¹³²Rumscheid 2006, a.g.k., 366.

¹³³Töpperwein 1976, a.g.k., 6.

İyi pişirilmede hamur renginde kahverengimsi kırmızıdan krem rengine kadar tonlar görülür. Kötü pişimde ise kesitinde gri renk görülür. Fırınlamadan dolayı hamur rengi değişimleri veya kesitinde gri renk Kat. No.: 3, Kat. No.: 33, Kat. No.: 41, Kat. No.: 43 Kat. No.: 50, Kat. No.: 52, Kat. No.: 55 ve Kat. No.: 58’de görülmüştür. Fırınlama kalitesi, yüzeyde bulunan aşınmalar ve çatlaklara bakarak da değerlendirilebilir. Kalitesiz fırınlamadan doğan bozukluklar çatlak veya yüzeyde dökülmeler görülmektedir (Kat. No.: 23, Kat. No.: 31, Kat. No.: 33, Kat. No.: 45, Kat. No.: 60). Bazı figürinlerde yanık izleri de vardır (Kat. No.: 13, Kat. No.: 26, Kat. No.: 28, Kat. No.: 29, Kat. No.: 62).

Figürinlerde Munsell Kataloğu renklerine bakarak yapılan değerlendirmede, büyük çoğunluğunda astar ve hamur rengi olarak 10 YR yellow 7/6, 7,5 YR reddish yellow 7/6, 2,5 Y pale yellow 8/4 renkleri görülmüştür. Müzeye çoğunlukla satın alma yolu ile gelen figürinlerin buluntu yerleri bilinen örnekler üzerinden hamur renklerine bakıldığında 13 Aslanapa buluntusu sarı, kırmızımsı sarı ve kahverengimsi sarı hamur rengine sahiptir. Çavdarhisar buluntusu olan 6 adet figürin kırmızımsı sarı, sarı ve çok açık sarı hamur renklerine sahiptir. Buluntu yerleri bilinen (2 adet Seyitömer Höyük, 2 adet Simav, 1 adet Domaniç Saruhan Köyü, 1 adet Tavşanlı Demirbilek Köyü ve 2 adet Balıkesir) diğer figürinler arasında hamur rengi benzerliği yoktur.

Şekil 1.2. Munsell Renk Kataloğu'na göre hamur ve astar rengi grafiği.

2.7.2. Boya ve Astar Özellikleri

Antik Dönem'de heykeltıraşlıkta görülen heykel yüzeyinin boya ile renklendirilmesi terrakotta figürinlerde de uygulanmıştır¹³⁴. Boyama ve rötuşlama terrakotta figürinlerin kusurlarını gideren, kalitesini arttıran bir işlemdir. Figürinler fırınlamadan önce dikkatlice yeniden elden geçirilir. Bu işlem sırasında ahşap bir çubukla ayrıntılar ortaya çıkartılır, kalıplardan yeterince keskin çıkmamış detaylar netleştirilir ve giysideki kırışıklar, saç modelleri ve yüz ayrıntıları özenle işlenir. Boyama işlemi pişirmeden sonra yapılır. Ancak boyamadan önce figürinleri beyaz bir kille kaplamak gelenektir¹³⁵. Boyanın uygulandığı beyaz tabaka olan *engobe* beyaz, mat kireç benzeridir. Nadiren cila gibi parlak olanlarına da rastlanır. Sır genellikle farklı bir

¹³⁴Töpperwein 1976, a.g.k., 7.

¹³⁵Kösler 1924, a.g.k., 24.

malzemeyi taklit etmek içindir. Hellenistik Dönem’de beyaz sır mermeri taklit etmek için kullanılmıştır. Sarı renk bronz, yeşil renk bronzdaki patinayı taklit eder¹³⁶. *Engobe* uygulama işlemi, bütün figürini kil banyosuna daldırarak ya da bir fırça ile yüzeye sürülerek yapılmaktadır. Figürinlerde genellikle bu kaplamanın kalıntıları korunmuştur. Renkler ise sadece küçük izler olarak bulunmuştur¹³⁷. Beyaz astar uygulaması ile yüzeye uygulanacak renkler daha parlak ve belirgin tonlarda olur¹³⁸. Yumurta akı boyada bağlayıcı olarak kullanılmıştır. Renk analizlerinde tanımlanan pigmentler genellikle toprak renkleridir. Kırmızı renk, aşı boyasıdır. Pembe renk, kırmızı ve beyaz karıştırılarak, Helenistik Dönem’de ise kökboyası ile yapılmıştır. Sarı boya, sarı aşı boyası ve mavi ise mavi cam hamurundan elde edilmiştir. Yeşil malahit “bakır taşı”, siyah boya ise kömürle, beyaz boya ise tebeşir ve alçı taşı ile elde edilmiştir¹³⁹.

Kütahya Arkeoloji Müzesi terrakotta figürinlerinin çoğunda (63 figürinden 34’ünde) beyaz astar kalıntısı görülür. Bazı örneklerde beyaz astar yerine siyah boya kullanımı da görülmüştür. Figürinlerde siyah boya kullanımı (Kat. No.: 6) görülür. Siyah boya kullanılan örneklerde farklı renklere sık rastlanmaz siyah boya doğrudan kil üzerine uygulanır¹⁴⁰. Figürinler üzerinde *engobe* dışında görülen renkler sarı, mor, siyah, kahverengi, pembe ve gri renkler görülür. Sarı renk ve sarının tonlarından oluşan boya kalıntıları genellikle yüzde (Kat. No.: 5, Kat. No.: 27, Kat. No.: 35, Kat. No.: 39, Kat. No.: 42, Kat. No.: 49, Kat. No.: 60) çıplak bedende (Kat. No.: 13, Kat. No.: 14, Kat. No.: 28, Kat. No.: 29) giysi ve başlıklarda (Kat. No.: 21, Kat. No.: 26, Kat. No.: 31, Kat. No.: 32, Kat. No.: 33, Kat. No.: 47, Kat. No.: 53) görülür. Mor renge ve tonlarına, giysi ve başlıklarda (Kat. No.: 12, Kat. No.: 13, Kat. No.: 14, Kat. No.: 15, Kat. No.: 16, Kat. No.: 26, Kat. No.: 37, Kat. No.: 38, Kat. No.: 39, Kat. No.: 49, Kat. No.: 59) rastlanır. Siyah renge saç ve sakalda (Kat. No.: 35, Kat. No.: 49, Kat. No.: 53, Kat. No.: 60) yüzde (kaş hizasında Kat. No.: 43, Kat. No.: 44 yüzün farklı yerlerinde Kat. No.: 57, Kat. No.: 63), giyside (Kat. No.: 1, Kat. No.: 39) ve siyah boya ile kaplanmış gibi Kat. No.: 6’nın farklı kısımlarında görülür. Kahverengi ve tonları genel olarak yüz de (Kat. No.: 1, Kat. No.: 5, Kat. No.: 17, Kat. No.: 21, Kat. No.: 28) karşılaşılmıştır. Pembe renge

¹³⁶Töpperwein 1976, **a.g.k.**, 7.

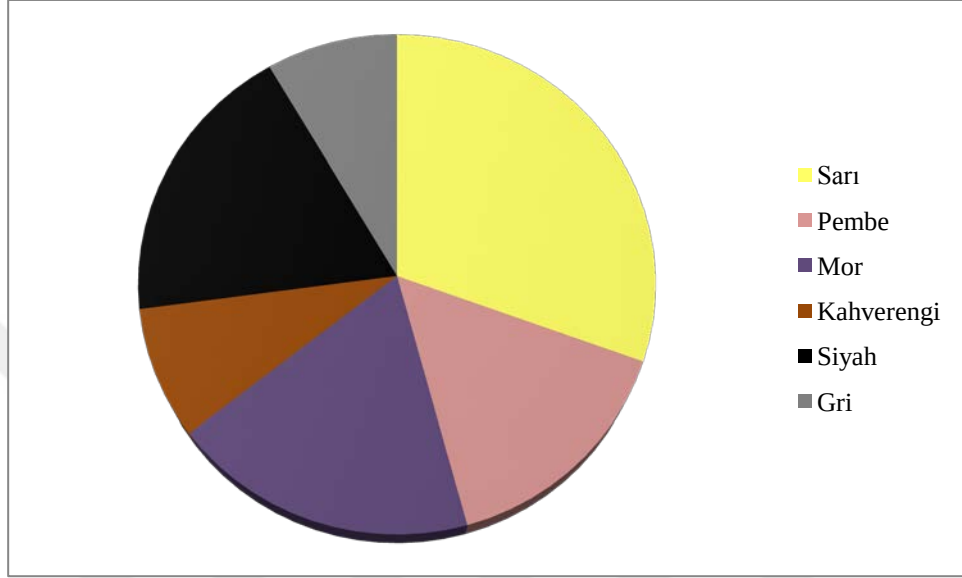
¹³⁷Kösler 1926, **a.g.k.**, 25.

¹³⁸Tamsü Polat 2017, **a.g.k.**, 357.

¹³⁹Higgins 1967, **a.g.k.**, 4-5

¹⁴⁰D. Kaplan (2009). *Çanakkale Arkeoloji Müzesi Frank Calvert Koleksiyonu Terrakotta Figürinleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 164.

genelde giysilerde (Kat. No.: 4, Kat. No.: 5, Kat. No.: 40, Kat. No.: 49), bedende (Kat. No.: 24, Kat. No.: 35, Kat. No.: 52) ve diğer kısımlarda (Kat. No.: 18, Kat. No.: 63) rastlanır. Gri renk ise Kat. No.: 15, Kat. No.: 19, Kat. No.: 25, Kat. No.: 57 ve Kat. No.: 60’ta görülür. Beyaz kaplama dışında sarı ve siyah en sık görülen renklerdir. Figürinler üzerinde oluşmuş *patina* (*terrasubst*) nedeniyle renklerin tonları net değildir.

Şekil 1.3. Terrakotta figürinler üzerinde görülen boya kalıntısı dağılım grafiği.

2.7.3. Üretim Teknikleri

Terrakotta figürinler Geç Neolitik Dönem’den erken Tunç Çağı’na kadar el yapımı ve kaba formlu olduğu görülür¹⁴¹. Antik dünyada terrakotta üretiminde birkaç farklı yöntemle çalışılmıştır. Bunlar el yapımı, çark yapımı ve kalıp yöntemidir. Bu yöntemler tek başına ya da beraber kullanılmıştır. El yapımı en ilkel yöntemdir ve MÖ 700’e kadar evrenseldir. MÖ 4. yy’la kadar da tamamen ortadan kaybolmaz. Antik dünyada el yapımı terrakottaların çoğu basit şekilde yapılmıştır¹⁴².

Çark yapımı basit formların yapımında kullanılmıştır. Örneğin kadınların etekleri ya da hayvan bedenleri gibi, ayrıntılar elle ya da kalıpla eklenmiştir. Bu yöntem içi boş figürin üretimini sağlamış, bunun avantajı da daha az kil kullanımı ve pişirmede kolaylık sağlamasıdır¹⁴³. Yavaş ve zahmetli üretime neden olan bu yöntemlerden sonra son aşama eserin yapımında kalıbın kullanılmasıdır¹⁴⁴.

¹⁴¹Tahberer 2006, **a.g.k.**, 37.

¹⁴²Köster 1926, **a.g.k.**, 18.

¹⁴³Higgins 1967, **a.g.k.**, 1.

¹⁴⁴M. Özhanlı (2003). Kilikya’da Arkaik Dönem “Terrecotta” Üretimi. Eskişehir: *III. Uluslararası Pişmiş Toprak Sempozyumu*, s. 183.

Terrakotta figürin üretiminde temel teknik adım, hazırlanmış bir heykelciğin arkası ve önünün kalıplanmasıdır¹⁴⁵. Kalıpların kullanılması Mezopotamya ve Girit'te daha erken dönemlerde bilinse de Antik Yunan sanatında MÖ 7. yy'ın başlarına kadar belgelenmiştir. MÖ 6. yy'la kadar gelişen bu tekniğin kullanımı kısa zamanda Yunan kentlerinde standart bir uygulama olmuştur¹⁴⁶. MÖ 5. yy'da yaygınlaşan kalıp yöntemi, Klasik Dönem'de neredeyse tek yöntem haline gelmiştir. Hellenistik Dönem'de figürlerin hareket serbestliği kazanması gibi yenilikler görülmüştür. Roma Dönemi'nde Hellenistik Dönem'e oranla kalıp sayısı giderek azalmıştır¹⁴⁷.

Kalıp tekniği ile terrakotta üretiminde fabrikasyon üretim başlamıştır. Kalıplar genel olarak elle yapılmış bir *arketip*in üzerine nemli kil, gerekli kalınlığa ulaşınca kadar bastırılarak üretilmiştir. Uygun hizalamayı sağlamak için dış yüzey üzerine ayar işaretlerine bazı durumlarda kalıpları birbirine bağlamak için ip oluklarına da rastlanmıştır. Kalıp tekniğinde *univalf* (tek kalıp) ve *bivalf* (çift kalıp) olarak adlandırılan iki farklı yöntem uygulanmıştır. Eğer yalnızca tek kalıp alınacaksa kil kuruduğu zaman modelden kolaylıkla ayrılır. Modelin iki tarafının da kalıbı alındığında kil kaplama kesilmiş ve iki bölümde modelden ayrılmıştır. Bu modellemede hatalar muhtemelen aletler yardımı ile giderilir ve ilave detaylar pişirmeden önce eklenirdi¹⁴⁸.

Antik çağda kalıp için kullanılan başka bir malzeme de alçıdır. Alçı kalıpların günümüze ulaşan az örneği vardır ve bu kalıplarla yapılmış modelleri tanımanın birkaç yolu vardır. Alçı kalıptaki hava kabarcıkları figürinin yüzeyinde boşluklar oluşturur. Bu kalıpların kullanımı bazen MÖ 2. yy veya MÖ 1. yy bazen de daha erkene tarihlenir. Ancak Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar yaygın olmamıştır¹⁴⁹. Figürinler arasında Kat. No.: 59 üzerinde benzer hava kabarcıkları görülmüştür. Kil kalıplar daha fazla işçilik gerektirir ve pişirme işlemi sırasında fiziksel değişime daha dayanıksız olmasına rağmen uzun ömürlü oluşu bir avantajdır. Alçı kalıplar ise daha kısa sürede orijinale yakın kopyaların yapılmasını sağlasa da sık kullanımda detaylar azalır ve çabuk bozulmasından dolayı sık sık yenisinin yapılması gerekir¹⁵⁰. Bazı figürinlerin bronz ve

¹⁴⁵T. Ş. Ağtürk- N. Arslan (2015). *Aterracotta Treasure At Asos*. İstanbul: Ege Yayınları, s. 28.

¹⁴⁶I. B. Romano (1990). "The Coroplast's Art, Hellenistic Terracottas Of Gordion", *The Coroplast's Art*, J. P. Uhlenbrock, Aristide D. Caratzas. New York: Publisher New Rochelle, s. 16; Higin 1967, **a.g.k.**, 1-2.

¹⁴⁷Aydın-Tavukçu (2006) *Parion Nekropolü 2005 Yılı Buluntuları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 39.

¹⁴⁸Uhlenbrock 1990, **a.g.k.**, 17.

¹⁴⁹Higin 1967, **a.g.k.**, 2.

¹⁵⁰Tahberer 2006, **a.g.k.**, 54.

fildişi eserlere benzerliği terrakotta kalıpların üretilmesinde bronz ve fildişi eserlerden yararlanıldığını gösterir¹⁵¹.

Kalıp tekniği elde şekillenmiş bir gövdeye, kalıpla yapılmış bir başın zıvanayla gövdeye geçirilmesiyle başlamıştır. Buna tek kalıp tekniği denilmiş, bu teknik genelde tek parçadan oluşan figürin yapılmasında kullanılmış, gövdede kullanılan tek kalıpta gövdenin arkası ya tamamen düz ya da kaba bırakılmış ya da elle düzeltilmiştir¹⁵².

Tek kalıp yönteminden sonra gelişen teknikle, çift kalıp tekniği yapılmaya başlanmış, tek kalıptaki masif gövde yerine içi boş figürler yapılırken, ön yüz detaylı arka yüz düz veya bombeli bırakılmıştır¹⁵³. Kalıpların kenarlarında rehber çizgilerden oluşan çentikler vardır. Bunun anlamı kalıpların birleşme yerlerinin önceden tam hizasının belirlenmesidir. Kil kuruduğu zaman kalıptan çıkartılır. Sıklıkla baş, kollar, kanatlar ya da küçük eklentiler küpe, başlık ya da ellerdeki yardımcı objeler ya ayrı ayrı kalıplanmış ya da elle yapılmıştır. Kalıplanmış figürinler tek parça değildir ve içleri boştur¹⁵⁴.

Terrakotta figürinler kalıpla üretilirken çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Bu teknikler günümüzde de hala kullanılan döküm, yarı döküm, tekparça döküm, sıkma kalıp ve baskı teknikleridir¹⁵⁵.

Yoğrulabilecek sertlikte hazırlanan kil hamuru figürin boyutuna orantılı bir kalınlıkta levha halinde açılıp, kalıp parçalarının üzerine konularak parmak uçları ile bastırılıp, kalıbın şeklini alması sağlanır. Figürün kalıptan rahat çıkabilmesi için kalıp içine toz veya yağ sürülür¹⁵⁶. Kalıptan çıkarıldığında kendi direncini koruyabilecek sertliğe geldiğinde kalıplardan çıkarılan parçalar, sulandırılmış kil ile birbirine yapıştırılır ve gölgede kurutulup düzeltme ilave ve detaylandırma işlemleri yapıldıktan sonra pişirilir. Baskı tekniğinde yapılan figürinlerin iç kısmında parmak izleri görülmektedir¹⁵⁷. Figürinler arasında içinde parmak izi benzeri izler görülen örnekler vardır (Kat. No.: 2, Kat. No.: 4, Kat. No.: 20, Kat. No.: 34). Diğerlerinden farklı olarak Kat. No.: 11'in arkasında dikdörtgen bir iz vardır.

¹⁵¹ Özhanlı 2003, **a.g.k.**, 184.

¹⁵² Köster 1926, **a.g.k.**, 18; Higin 1967, **a.g.k.**, 2; Özhanlı 2003, **a.g.k.**, 183.

¹⁵³ Özhanlı 2003, **a.g.k.**, 184.

¹⁵⁴ Higin 1967, **a.g.k.**, 3.

¹⁵⁵ Tahberer 2006, **a.g.k.**, 55.

¹⁵⁶ Özhanlı 2003, **a.g.k.**, 184.

¹⁵⁷ Köstel 1926, **a.g.k.**, 19; Tahberer 2006, **a.g.k.**, 56.

Yarı döküm tekniğinde kalıp parçaları içine tek tek döküm yapılır, istenilen kalınlığa ulaşılmca kalıp içinden fazla kil parmak veya aletler kullanılarak boşaltılır, kendi direncini koruyabilecek sertliğe gelince kalıplardan çıkartılıp sıvı haldeki killi toprak ile birleştirilir ve düzeltmeler yapıp, kurumaya bırakılıp, kuruyunca pişirilir. Bu teknikte figürinin iç kısmında sıvamadan kaynaklı izler görülür. Tek parça döküm tekniğinde kalıplar birbiriyle örtüşecek şekilde birleştirilip, açılmayı önlemek için birbirine bağlanıp, kalıbın açık tarafı yukarı gelecek şekilde düz bir zemine yerleştirilir. Sonra akışkan kıvamdaki kil kalıbın içine dökülür, istenen kalınlığa gelecek dirence ulaşınca, içindeki fazla kil dökülerek boşaltılır. Bu teknikle yapılmış figürinlerin ayırt edici özelliği, iç kısımda kalıp birleşim yerlerinde birleşim izi görülmezken, dış tarafında kalıp birleşim yerlerinde çizgisel iz oluşur¹⁵⁸. Figürinler arasında bu tanıma uyanlar Kat. No.: 5 ve Kat. No.: 23'tür.

Sıkma kalıp yönteminde, kalıpların içine kil hamuru baskı veya yarı döküm tekniğinde konulur. Sonra kil kalıp içinden çıkarmadan birleşme yerlerine sulandırılmış kil sürülüp, iki parça üst üste getirilip, kuvvet uygulayarak sıkıştırılır. Kalıp birleşme yerlerinde oluşan çamur çıkıntısı parmak ile sıvanarak düzeltilir, bu izler kullanılan tekniğin ayırt edilmesini sağlar¹⁵⁹.

Kütahya Arkeoloji Müzesi figürinleri genel olarak çift kalıp tekniği ile yapılmış örneklerdir. Ancak tek kalıpta içi dolu arkası düz şekilde yapılmış örnekler de vardır (Kat. No.: 3, Kat. No.: 26, Kat. No.: 29, Kat. No.: 30, Kat. No.: 37, Kat. No.: 38, Kat. No.: 39, Kat. No.: 61, Kat. No.: 62). Figürinlerde ön yüzün ayrıntılı işçiliği, buhar deliklerinin olduğu arka yüzde görülmez. Arka kalıp ya elle şekillendirilmiş ya da özentisiz şekilde basit bir kabartma veya düz bir kalıpla yapılmıştır. Figürinler arasında arka kalıbın düz bırakıldığı örnekler (Kat. No.: 1, Kat. No.: 2, Kat. No.: 3, Kat. No.: 5, Kat. No.: 30) ve arka kalıbın bombe şeklinde yapıldığı örneklere rastlanır (Kat. No.: 6, Kat. No.: 8, Kat. No.: 23, Kat. No.: 31, Kat. No.: 32, Kat. No.: 33, Kat. No.: 63). Kalıpların birleşim yerleri küçük düz ağızlı bir alette sıvanarak kapatılırdı. Birleşim yerleri *cocleria* ile (düz bir çubukla) rötuşlanmış olanlar Kat. No.: 21, Kat. No.: 62'de görülür. Buna karşın çift kalıp kullanılan örneklerde birleşim yeri bir çatlak şeklinde görülen örneklerde de karşılaşılır (Kat. No.: 15, Kat. No.: 28, Kat. No.: 41 ve Kat.

¹⁵⁸Tahberer 2006, a.g.k., 56.

¹⁵⁹Tahberer 2006, a.g.k., 57.

No.: 42). Bu durumun nedeni kalıp birleşim yerlerinin iyi birleştirilmemiş oluşu veya buhar deliklerinin yetersiz kalmasıdır.

Kalıp üretiminde erken örneklerde (Kat. No.: 37, Kat. No.: 38, Kat. No.: 39) genelde tek cephelilik egemendir. Hellenistik Dönem örneklerinde figürinlerin kullanım amacına uygun olarak, bu uygulamaya devam edilmiştir. Tek kalıpta verilen örnekler arasında geç olanlar (Kat. No.: 3, Kat. No.: 26, Kat. No.: 29, Kat. No.: 58, Kat. No.: 59) genelde küçük boyutlu örneklerdir.

Hellenistik Dönem öncesinde figürinlerin arkası genellikle elle kalın duvarlı ve düz yapılmıştır. Sonraki form ise düz veya hafif kemerlidir. Her zaman modellenmiş sırtlar vardır. Ancak bunlar figürinin önünden daha özensiz yapılmıştır¹⁶⁰.

Figürinler arasında çift kalıp tekniği ile yapılmış ve arka yüzü ayrıntılı işlenmiş örneklerle rastlanır (Kat. No.: 13, Kat. No.: 14, Kat. No.: 15, Kat. No.: 16, Kat. No.: 17, Kat. No.: 18, Kat. No.: 19, Kat. No.: 22, Kat. No.: 24 Kat. No.: 25, Kat. No.: 36, Kat. No.: 41, Kat. No.: 42, Kat. No.: 49, Kat. No.: 57, Kat. No.: 62). Çift kalıp tekniği ile yapılan bazı figürinlerin kalıp birleşim yerleri dıştan izlenebilir (Kat. No.: 6, Kat. No.: 15, Kat. No.: 21, Kat. No.: 23, Kat. No.: 62). Bazı figürinler ise kalıp birleşim yerlerinden ayrılmış ve arka kalıpları eksiktir (Kat. No.: 7, Kat. No.: 20, Kat. No.: 27, Kat. No.: 8, Kat. No.: 9, Kat. No.: 10, Kat. No.: 11, Kat. No.: 12, Kat. No.: 34, Kat. No.: 43, Kat. No.: 44, Kat. No.: 46, Kat. No.: 50, Kat. No.: 52 ve Kat. No.: 62).

2.7.4. Pişirme Deliği

Terrakotta figürinlerin içinin boş olmasının temel nedeni kurutma ve pişirmede kolaylık sağlamaktır. Pişirme sırasında sıcak havanın yayılması için alan genişletilmiş ve figürinlerin patlama riski de azaltılmış olur. Figürinlerin yalnızca altları değil arkalarında da bir delik yapılmıştır¹⁶¹. Figürinlerin arkalarındaki bu deliğe pişirme deliği/buhar deliği denir. Bu deliklere sahip olmayan figürinlerin, çatlama ve kırılmaları engellemek için düşük ısıda yavaş yavaş pişirilmeleri gerekir¹⁶².

MÖ 3. yy'da buhar delikleri farklı şekillerde olabilirken sonraki yüzyıllarda yuvarlak şekiller hâkimdir¹⁶³. En çok kullanılan buhar deliği oval şekillerden oluşan açıklıklardır. Bunun dışında bir toplu iğne başı kadar olan delikler vardır. Figürinler

¹⁶⁰Töpperwein 1976, **a.g.k.**, 8.

¹⁶¹Köster 1926, **a.g.k.**, 19; Higin 1967, **a.g.k.**, 3.

¹⁶²Işın 2007, **a.g.k.**, 14.

¹⁶³Myrina'da hem yuvarlak hem dikdörtgen bazen de üçgen buhar deliklerine görülür. Higgins 1967, **a.g.k.**, 114.

arasında arkasında buhar deliği olanlar (Kat. No.: 15, Kat. No.: 16, Kat. No.: 17, Kat. No.: 19, Kat. No.: 21, Kat. No.: 22, Kat. No.: 33, Kat. No.: 40) vardır ve bunlar genel olarak figürinlerin sırt kısımlarına, dairesel olarak (2-2.5 cm çapında) yapılmıştır. Buhar çıkışı alt açıklığı ile de sağlanır. Alt açıklığı olan örnekler Kat. No.: 6, Kat. No.: 28, ve Kat. No.: 32'de, hem alt açıklığı hem de buhar deliğine sahip olan örnek de Kat. No.: 36'dır. Bunların dışında küçük boyutlu delikler de vardır. Kat. No.: 3'ün tahtının arkasında toplu iğne başı büyüklüğünde (0.2 cm çapında) bir delik bulunur. Arkası düz olan ve tek kalıp yöntemi ile yapılan bu figürin parçasındaki delik buhar çıkışı dışında, aplik deliği olarak da yapılmış olabilir. Benzer bir örnek Kat. No.: 54 kadın başında da bulunur ve delik arkasında devam etmez. Bu figürinin de arkası düz oluşu başın bir yere tutturmak için yapıldığını düşündürür. Bunun dışında (Kat. No.: 63) çingırağın kenarında 3 cm ara ile açılmış iki küçük delik (0.25 cm çapında) bulunur. Bu delikler buhar deliği olabileceği gibi çingırağı ip ve benzeri bir şey ile asmak için de yapılmış olabilir. Kat. No.: 17 de tanrıçanın kolunun altında küçük bir delik bulunur. Bu delik arkada buhar deliği olmasına rağmen figürinin çatlamasını engellemek için yapılmış olabileceği gibi aplik deliği de olabilir. Buhar deliğine, küçük boyutlu eserlerde ihtiyaç duyulmaz. Küçük boyutlu ve tek kalıpla yapılmış buhar deliğine ihtiyaç duyulmayan örnekler Kat. No.: 26, Kat. No.: 29, Kat. No.: 61 ve Kat. No.: 62'dir.

2.7.5. Kaide

Terrakotta figürinlerde çeşitli form ve yüksekliklerde yapılmış olan kaideler, tarihlendirme ve atölye belirleme konusunda kesin veriler sağlamasa da tarihsel süreçte gerçekleşen bazı değişikliklerin izlenmesinde yararlıdır¹⁶⁴. Geç Hellenistik Dönem'de figürin kaideleri, (Myrina, Troia, Pergamon, Priene gibi) bazı merkezlerde oval, kareye yakın ve dikdörtgen şeklinde yapılmıştır. Bu dönemden itibaren kaidelerin yükseldiği görülmektedir¹⁶⁵.

Doğrudan zemine oturan figürinlerde, arka taraf dikdörtgen veya kare forma uymaz. Bunun nedeni erken dönemlerde ve bazı Klasik Dönem figürinlerinde olduğu gibi kaide ile beraber üretilen figürinlerin, arkası elle şekillendirilerek düz bırakıldığından, kaidenin arkası da aynı teknikle şekillendirilmiştir. Bu nedenle özenli dökülen ön yüzün aksine arka yüz ovaldir. Bu durum genellikle erken uygulamalar

¹⁶⁴Işın 2007, a.g.k., 15.

¹⁶⁵Tamsü-Polat 2017, a.g.k., 96.

olup, önden bakıldığında profil göstermeyen bir levha şeklindedir¹⁶⁶. Bu duruma uygun örnekler Kat. No.: 32 ve Kat. No.: 61'dir. **(Görsel 2.14. 61.)** Kat. No.: 32 önden iki aşamalı dörtgen görünümündedir. **(Görsel 2.14. 32.)**

Dikdörtgen ve düz görünümlü Kaideler MÖ 3. yy özelliğidir. MÖ 2. yy ve sonrasında düz ve yüksek köşeli profil, yan yana yivler yapılabilir ve ya düz bırakılabilir¹⁶⁷. Dikdörtgen kaide örnekleri arasında yüksek kaideler Kat. No.: 16, Kat. No.:17 ve Kat. No.: 18 yivli profilli, Kat. No.: 19 düz profillidir. **(Görsel 2.14. 16, 18., 19.)** Kat. No.: 28 alttan yukarı doğru daralan yüksek bir dörtgen kaidedir. **(Görsel 2.14. 28.)** Yüksek kaide Diphilos atölyesinin etkin üretim yapmaya başladığı MÖ 1. yy'dan itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. Ancak bu tip ilk kez MÖ 5. yy Boeotia figürinlerinde görülmeye başlanmıştır¹⁶⁸.

Geniş profilli kaidelerin üzerinde figürinin ayakları dışında boş alanlar bulunur. Geniş profilli, dörtgen, alçak, keskin profile sahip bir kaide Kat. No.: 24 de görülür. **(Görsel 2.14. 24.)**

Makara kaide'nin kökeni, Geç Klasik Dönem'de bilinen ve Erken Hellenistik Dönem boyunca kullanılan *salt-celler* (ya da tuzluk) adı verilen bir kap formudur. Bu formun figürinlerde kaide olarak kullanımına Tarent mezarlarında sıklıkla rastlanır¹⁶⁹. Hellenistik Dönem'de kullanılmaya başlayan makara kaide MÖ 3. yy ve MÖ 2. yy terrakotta figürinlerde sıklıkla karşılaşılır. Merker, makara kaidenin kökeninin bronzdan yapılmış Boston Aphrodite heykeli olabileceğini ileri sürmüştür¹⁷⁰. Bu tipin örneğini terrakottalar arasında Kat. No.: 21 ve Kat. No.: 40' da görürüz. **(Görsel 2.14. 21., 40.)**

Dairesel kaide, Aphrodite örneklerinde nadiren görülürken ayakta kadın figürinlerinde sıklıkla görülmüştür¹⁷¹. Ayakta çocuk taşıyan kadın olan bir örnekte (Kat. No.: 36) kaide, kalıplama sırasında figürinle bir bütün olarak tasarlanmış alttaki açıklığı

¹⁶⁶Kaplan 2009, **a.g.k.**, 163.

¹⁶⁷Töpperwein 1976, **a.g.k.**, 7.

¹⁶⁸Tavukçu 2006, **a.g.k.**, 41; Işın 2007, **a.g.k.** 15; M. Çekilmez (2017). *Tralleis Güney Nekropolü Terrakotta Figürinleri*. Aydın: Aydın Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, s. 34; A. Özbay (2019). "Kadın Figürinleri" Afyonkarahisar Müzesi Terrakotta Figürinleri, (Ed.) G. Coşkun, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, s. 64.

¹⁶⁹Işın 2007, **a.g.k.**, 54.

¹⁷⁰A. Özbay (2016). *Klazomenai Karantina Adası Kuzey Yamacı Kazılarında Ele Geçen Pişmiş Toprak Figürinler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 62.

¹⁷¹Kaplan 2009, **a.g.k.**, 163.

ile buhar deliği işlevi de görmüştür. **(Görsel 2.14. 36.)** Benzer örnekleri Aigai buluntuları arasında görülür¹⁷².

Figürinlerde kullanılan kaide formları mimari ve heykellerde kullanılanlardan çok farklı değildir. Polygonal heykel kaideleri Sagalassos'taki onurlandırma anıtlarında çeşitli noktalarda görülmektedir. Bunların bazıları kentin ana yolları boyunca durmaktadır. Polygonal kaidelerde destekledikleri bronz heykellerin ayak izlerine rastlanır ve bunlar tip III a olarak sınıflandırılır. Bu altıgen heykel kaideleri Roma İmparatorluk Dönemi'nin başlarından itibaren görülmektedir¹⁷³. Ön kısmı altıgen kaide formuna benzer şekilde olan ancak arka kısmı düz bırakılmış Kat. No.: 22'nin kaidesi yüksek bir kaidedir. Bu tipin terrakotta örneği Seleukeia Sidera figürinleri arasında görülür¹⁷⁴. **(Görsel 2.14. 22.)**

2.7.6. Giysi Tipleri

Antik çağ'da figürinler, dönem modasını yansıtmıştır. Eserlerin tarihlendirilmesi ve figürinlerin gelişiminde, değişim göstermesi açısından da önemlidir. Figürinler üzerindeki giysiler ait oldukları döneme ve coğrafyaya göre değişim gösterirler¹⁷⁵. Kütahya Arkeoloji Müzesi terrakotta figürinlerinin giysileri arasında *khiton*, *peplos* ve *himation* görülür.

MÖ. 8. yy civarı yaygın bir erkek giysisi olan *khiton* Klasik Dönem'de kadınlar tarafından da giyilmeye başlanmıştır¹⁷⁶. Dörtgen bir keten kumaşın iki kenarının birbirine dikilmesiyle oluşturulmuş omuzlarda iğne ile tutturularak giyilen ince giysidir ve çoğunlukla kemerle sıkılarak giyilir¹⁷⁷. *Khitonun* omuzlar üzerinde düğümlendikten sonra göğüslerden aşağı sarkıtılarak kemerin üstünden sarkıtılması sonucu, dökümlü

¹⁷²E. Dereboylu (2012), *Aigai Pişmiş Toprak Figürinleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. K.24.

¹⁷³Ö. Perçin (2019), *Seleukeia Sidera Terrakotta Figürinleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü s. 39.

¹⁷⁴Perçin 2019, **a.g.k.**, Lev. 11 a, Kat. No. 18.

¹⁷⁵S. Çokay-Kepçe - S. Özden-Gerçeker (2011). *Kilden Suretler Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonundan Antik Çağ Terrakotta Figürinleri*. İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi, s. 25.

¹⁷⁶R. A. Higgins (1954). *Catalogue of The Terracottas In The Department of Greek And Roman Antiquities British Museum* (I). London: At The University Press Oxford, s. 13; Çokay Kepçe-Özden Gerçeker 2011, **a.g.k.** 26.

¹⁷⁷J. M. Smith (2020). *Antik Yunan Kadın Kıyafetleri*. (Çev. İ. Dağlı). Ankara: Töz Yayınları, s. 22-23; S. Saltuk (1993). *Arkeoloji Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitapevi, s. 97.

kıvrımlardan oluşan üst yarısına *kolpos* denir¹⁷⁸. *Khithon*un göbek üzerinde, kemerden aşağı sarkıtılmış dökümlü kısmı *apoptygma*dır¹⁷⁹.

Hem erkekler hem de kadınlar tarafından kullanılan *khithon* kadınlarda bol, dökümlü ve uzun tercih edilmiş hem erken dönem hem de geç dönemde üzerinde *himation*la kullanılmıştır. Hellenistik Dönem’de daha şeffaf bir görünümü olan *khithon* Geç Hellenistik Dönem’de daha dar bir hal alır. *Khithon* kolları Kybele figürinlerinde erken dönemlerde uzun iken geç dönemlerde bu uygulama terk edilmiştir¹⁸⁰. Kybele (Kat. No.: 3, Kat. No.: 4, Kat. No.: 6, Kat. No.: 7), Venüs Genetrix (Kat. No.: 19) ve ayakta kadın figürini (Kat. No.:40) üzerinde *khithon* görülür.

Bir omzu açıkta bırakan *khithon* Geç Hellenistik Dönem modasıdır¹⁸¹. *Poloslu* Tanrı (Kat. No.: 31) olarak tanımlanan figürin, sağ omuzu açıkta bırakan bir *khithon* giymiştir.

Eksomis (kısa *khithon*) genellikle işçiler, balıkçılar ve denizciler tarafından giyilen, çalışırken rahatlık sağlaması için sağ kolu tamamen açıkta bırakan, sol omuz üzerine tutturulan bir giysidir¹⁸². Erkek figürinleri grubunda (Kat. No.: 61, Kat. No.: 62) **(Görsel 2.13. 61., 62.)** savaşçıların da giydiği *eksomis* betimlenmiştir. Eros figürini üzerinde de (Kat. No.: 27) *eksomis* örneği vardır. **(Görsel 2.7. 27.)**

Antik Yunan’da yalnız kadınların giydiği, genellikle yünden yapılan dikdörtgen dikişsiz kumaşa *peplos* denir. Kumaşın karşılıklı iki kenarı birbirine gelecek şekilde vücudu sarar ve kumaşın üst tarafları omuzlar üzerinden iğne ile tutturulur. *Peplos* kolsuzdur, ancak kumaş bazen omuzdan kol üzerine sarkarak, kısa kol şeklinde bir görünüm oluşturur. *Peplos* giyilirken üstte vücudun yukarısında gelen taraftan 30-40 cm’lik kısmı dışa gelecek şekilde katlanır bu kısma *apoptigma* ya da *diploidion* denir¹⁸³. Kemerinin giysi katı içinde veya dışında verilmesi döneme göre değişir. Geç dönemlerde çoğunlukla dışıdır¹⁸⁴. Dört yılda bir yapılan Panathenaia festivallerinde Athena’ya beyaz kumaştan, altın işlemeli *peploslar* sunulmuştur¹⁸⁵. Kemersiz *peplos*

¹⁷⁸Saltuk 1993, **a.g.k.**, 97; Smith 2020, **a.g.k.**, 24.

¹⁷⁹Y. Boysal (1967), *Grek Klasik Devir Heykeltraşlığı (İÖ 5. ve 4. Yüzyıllar)*. Ankara: Güzel İstanbul Matbaası, s. 93; A. Tavukçu (1999), *Tavukçu Troas Bölgesi Terrakotta figürinleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 15.

¹⁸⁰Kaplan 2009, **a.g.k.**, 150.

¹⁸¹Tavukçu 1999, **a.g.k.**, 238.

¹⁸²Smith 2020, **a.g.k.**, 23.

¹⁸³Saltuk 1993, **a.g.k.**, 139.

¹⁸⁴Tavukçu 1999, **a.g.k.**, 237.

¹⁸⁵Smith 2020, **a.g.k.**, 47.

genç kız kıyafetidir. MÖ 7. yy'da İonia etkisi ile açık yanlar iğne ile tutturmak yerine dikilmiştir¹⁸⁶. *Khitona* oranla daha uzun olan *peplosun*¹⁸⁷ yan tarafı dikişsiz olanına açık *peplos*, dikişli olanına kapalı *peplos* denir¹⁸⁸.

Peplos, erken döneme tarihlendirilen örneklerde karşımıza çıkar. Tek cepheli figürlerde yaygındır¹⁸⁹. *Peplos* giymiş örnekler erken dönemlere tarihlenen Kat. No.: 1? Kat. No.: 37 ve Kat. No.: 39'dur. Bu figürinlerde aşınma nedeniyle giysi ayrıntıları net değildir. Kat. No.: 1 oturan Ana Tanrıça figürünü tüm bedeni örten kalın kumaş oluşundan dolayı *peplos* olduğu düşünülür. Kat. No.: 38 ve Kat. No.: 39 da yaka kıvrımı belli olmayan kalın giysi muhtemelen *peplos*tur. Hellenistik Dönem *peplos* giymiş örnekler Kat. No.: 21 ve Kat. No.: 22'dir. İkisinin de uzun *apoptigması* vardır.

Antik Yunan'da *himation* kalın ve uzun bir pelerin şeklinde, genellikle dışarıda, hem erkeklerin hem de kadınların giydiği bir giysidir¹⁹⁰. Kadınlar tarafından sık tercih edilen, ve her dönemde kullanılan *himation* erken dönemlerde ağır bir yün gibi işlenmiş, geç dönemlerde transparan giysi gibi ince keten kumaşa benzer betimlemeleri görülür¹⁹¹. Genellikle erkekler tek başına giyebilirken kadınlar *khiton* üzerine manto olarak kullanmış¹⁹², bazen gövdeyi kaplayan *himation* baş üzerine de atılmıştır. Bütün bedeni kaplayan ve baş üzerine de atılan *himation* örnekleri Kat. No.: 1, Kat. No.: 5, Kat. No.: 23, Kat. No.: 37, Kat. No.: 38, Kat. No.: 39'dur. Kat. No.: 1'de başı örten örtü boynun altında tutturulmuş gövdenin önünü açıkta bırakmıştır. **(Görsel 2.1. 1.)** Diğerlerinde (Kat. No.: 5, Kat. No.: 37, Kat. No.: 38, Kat. No.: 39) **(Görsel 2.2. 5.), (Görsel 2.10. 37., 38., 39.)** başın üzerinden, omuz hizasından inen örtü aşağı sarkan ve gövdenin önünü açıkta bırakır. Kat. No.: 23 alt kısımda, alttaki giysinin kıvrımları dışında tüm gövdeyi sarmış ve *himation* boynun etrafında kabarık bir kumaş yığını oluşturmuştur. **(Görsel 2.6. 23.)**

Khiton üzerinde *himation* bazen bele dolanmış şekilde görülür. Ayakta Kybele (Kat. No.: 6) beline bir kısmı rulo şeklinde sarılmış kumaşın, bir kısmı da aşağı sarmıştır. **(Görsel 2.2. 6.)**. Venüs Genetrix'de (Kat. No.: 19) rulo şeklinde sarılmış

¹⁸⁶Saltuk 1993, **a.g.k.**, 140-141.

¹⁸⁷Higgins 1954, **a.g.k.**, 13; Çokay-Kepçe – Özden-Gerçeker 2011, **a.g.k.**, 26.

¹⁸⁸Tavukçu, 1999, **a.g.k.**, 17.

¹⁸⁹Kaplan 2009, **a.g.k.**, 151.

¹⁹⁰W. Amelung (1927). "Himation" *RE VIII*, 2. Stuttgart: Verlag J.B. Metzler, s. 1609-1613; Smith 2020, **a.g.k.**, 27.

¹⁹¹Kaplan 2009, **a.g.k.**, 150.

¹⁹²Çokay-Kepçe – Özden-Gerçeker 2011, **a.g.k.**, 26.

kumaş kalçasının üzerinden sol kolu üzerine gelir. **(Görsel 2. 19.)** Ayakta kadın figürininde (Kat. No.: 40) sol omzu üzerinden gelen *himation* sağ omuzu açıkta bırakarak, çapraz bir şekilde sağ koltuk altından diz hizasına kadar olan kısmı kaplar ve kalan kumaş sol kol üzerinde toplanır. **(Görsel 2.10. 40.)** Athena figürininde (Kat. No.: 21) *himation* arkadan gelip iki kola dolanmıştır.

Pelerin, Eros figürininde (Kat. No.: 26) ve Hermes Hermesi'nde (Kat. No.: 29) betimlenmiştir. **(Görsel 2.7. 26.) (Görsel 2.8. 29.)**

2.7.7. Başlık Tipleri

Tanrısal bir başlık olan *polos*, üzerinde bir örtü ile veya tek başına betimlenir. Figürinlerde sık rastlanırken, büyük boyutlu heykeltıraşlık eserlerinde sık karşılaşılmaz¹⁹³. Silindir şeklinde yapılmış tanrıça başlığı *Polos* Anadolu'da Antik Yunan dünyasındaki diğer yerlere göre daha yaygındır. MÖ 6. yy'da ortaya çıkmıştır. Anadolu geleneğine göre neredeyse tüm tanrılar için *polos*lar kullanılabilir. En yaygın kullanımı Kybele örneklerinde görülür. Kat. No.: 2 ve Kat. No 8'de *polos* düz silindir iken Kat. No.: 7 üste doğru genişleyen, Kat. No.: 5 Arkaik Dönem Ana Tanrıça figürinlerine benzer şekilde yukarı doğru daralan çapa sahip *polosu* vardır. Başka bir örnek olan Kourotraphos (Kat. No.: 36) yüksek bir *polosa* sahiptir. Anadolu'nun erkek tanrıları da *polos* giyer. Çift baltalı Zeus Kariens bunlardan biridir. MÖ 4. yy kabartmalarından ve Roma sikkelerinden de tanınır¹⁹⁴. Figürinler arasında Kat. No.: 31, *poloslu* tanrı örneğidir. Erkek başı olan Kat. No.: 58'deki *polos* kalpak gibi yanlardan daralmıştır.

Figürinlerde görülen başka bir başlık da üçgensel başlıktır. Meter Steunene temsilleri olduğu düşünülen (Kat. No.: 6, Kat. No.: 10, Kat. No.: 11, Kat. No.: 12) sivri kemer şeklindeki arka planı, baş üzerinde ortasından dikey olarak çizilmiş üçgen bir başlık görünümündedir. Bu başlık kapüşonlu bir pelerini de andırır¹⁹⁵.

Korinth miğferi, Athena (Kat. No.: 21) ve Nemesis (?) (Kat. No.: 22) figürinlerinde görülür. Nemesis (?) figürininde sorguçlu bir mifer vardır.

Phryg başlığı, Latince *Phrygium* olup genellikle *tiara* bazen de *pilos* (*pileus*) olarak isimlendirilen, boğa kesesinden yapılmış, sivri uçlu bir başlıktır. Bu başlığı

¹⁹³E. D. Gürbüzer (2019). Pişmiş Toprak Figürinler ve Anıtsal Heykeller Bağımsız mı Takipçi mi?, *Cedrus VII*, s. 311-312.

¹⁹⁴F. Işık (1980). *Die Koroplastik Von Theangele In Karien Und Ihre Beziehungen Zu Ostionien Zwischen 560 Und 270 v. Chr.* Tübingen: DAI. Verlag Ernst Wasmuth s. 80.

¹⁹⁵Kelp 2015, **a.g.k.**, 205.

Phrygler ve Persler gibi doğulu toplumlar sıklıkla kullanır¹⁹⁶. İki kısımdan oluşan bu başlıkta, ilk kısım olan *phaloi* alnın üst kısmındadır. İkinci kısım *kymbachos* ve *himas*dan oluşur. *Kymbachos* başlığın üst kısmı *himas* boynu ve yanakları koruyan kısmıdır¹⁹⁷. *Kymbachos* kısmı üç farklı tipe ayrılır. En yaygın tip olan ilk tipte *kymbachos* yukarı uzanıp öne doğru eğilmiş biçimdir. İkinci tipte *kymbachos* eğim yapmadan dik şekilde yükselmiştir. Üçüncü tipte *kymbachos* yana yatık bir şekilde gösterilmiştir¹⁹⁸. Kat. No.: 34 başında Phryg başlığı bulunan bir Attis başıdır. Başlığın *kymbachos* kısmında eğim yoktur. Başında Phryg başlığı bulunan diğer bir figür Kat. No.: 30'dur.

Antik Dönem'de başın kapatılması bir örtü ile olabileceği gibi *himationun* başa geçirilmesi ile de olurdu¹⁹⁹. Arkaik Dönem'e tarihlenen (Kat. No.: 1, Kat. No.: 37, Kat. No.: 38 ve Kat. No.: 39) örtülü başlar arasında Kat. No.: 1'in örtüsü boynun altında birleştirilirken diğerleri omuzların üzerinden aşağı sarkmıştır.

Örtülü kadın başları olan parçalarda Kat. No.: 47, başın büyük bölümünü saçın küçük bir kısmı görünecek şekilde kapatırken Kat. No.: 48, Kat. No.: 49, Kat. No.: 50 ve Kat. No.: 51'de saçlar ön kısımdan daha çok görünecek şekilde örtü başın ortasından kapatmıştır. Kat. No.: 52'de başta bir *sakkos*²⁰⁰ bulunur ve üzerinde havalanmış bir örtü görülür.

MÖ 6. yy'da görülmeye başlayan *sakkos*, MÖ 5. yy'da ilerleyen bir gelişim göstermiştir. Klasik Dönem terrakotta kadın figürinlerinde en çok görülen başlık tiplerinden biri olan *sakkos* figürinlerde ve heykellerde eşzamanlı görülmeye başlanmıştır²⁰¹.

Hilal biçimli bir taç olan *stephane* genelde sadedir²⁰². Erken örnekleri Özellikle Aphrodite ve diğer tanrıçaların saçlarında bulunur²⁰³. Kulak hizasından dar başlayan alın üzerinde yükselen ve sivri uçları aşağı doğru bakan hilal şeklindedir ve bu şekilde sivri uçlu bir nesneyi kalıptan çıkarmanın kolay olmayacağından dolayı kalıplama

¹⁹⁶B. E. Sönmez (2020). *Roma İmparatorluk Dönemi'nde Afyon Müzesi'nde Bulunan Adak Heykelcikleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü s. 32.

¹⁹⁷Ş. Akça (2004). *Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Belgeler Işığında Küçük Asya'da Attis Kültü*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Araştırma Projesi, s. 53.

¹⁹⁸Sönmez, **a.g.k.**, 40-41.

¹⁹⁹Çokay-Kepçe – Özden-Gerçeker 2011, **a.g.k.** 28.

²⁰⁰Yünlü kumaştan topuzu saran bir tür saç bağı. Çokay-Kepçe – Özden-Gerçeker 2011, **a.g.k.** 28.

²⁰¹Gülbüzer 2019, **a.g.k.**, 311.

²⁰²L. Burchner (1927). "Stephane" *RE III A*, 2, Stuttgart: Verlag J.B. Metzler, s. 2340.

²⁰³Kaplan 2009, **a.g.k.**, 152.

sonrası eklenmiş olmalıdır²⁰⁴. Figürinler arasında *stephane* takmış Aphrodite (Kat. No.: 14) örneği vardır. *Stephanelerin*, bazen üstü ve ya altı ya da her iki kenarı silmelerle süslenmiştir²⁰⁵. Tahtında oturan Kybele (Kat. No.: 4) bu tiptedir. *Stephane* Helenistik Dönem’de diğer kadınlar tarafından da takılmıştır²⁰⁶. Kadın başları arasında (Kat. No.: 43, Kat. No.: 44, Kat. No.: 45 ve Kat. No.: 46) *stephane* dört örnekte görülür. Anadolu’da MÖ 1. yy’da yaygın olarak kullanılan *stephane* çoğunlukla Knidos Saç Stili’nde kullanılır. MÖ 3. yy ve MÖ 2. yy başı kavrayan alçak formulu *stephane* yerini giderek belirginleşen zikzak veya ışın motifleriyle süslenmiş modellere bırakmıştır²⁰⁷.

Stephane arkaik kadın heykellerinde görülen üç katlı örtünün üst kısmı içinde kullanılan bir terimdir. Aynı zamanda Hydrophora’ların *hydriayı* oturttukları yastık için de bu terim kullanılır.²⁰⁸ Üç aşamalı örtü Kat. No.: 1 ve Kat. No.: 47’de görülürken, *hydria* yastığı Kat. No.: 56 da görülmektedir.

Çelenklerin antik çağda çeşitli amaçlar için kullanılmış olduğu biliniyor. Bazen ev veya kutsal alanların kapılarına asılmakta, kutsal törenlerde ve festivallerde takılmakta ya da yarışmalarda ödül olarak verilmekteydi başa takılan çelenklerin en yaygın olanı basit bir halka şeklinde olan *strophion*dur²⁰⁹. *Strophion* “simit taç” Hellenistik Dönem’den itibaren görülmeye başlayan bir başlık türüdür. MÖ 1. yy’da sık görülür. Genellikle ince çelenkler şeklinde yapılmışlardır. Çoğunlukla Knidos Tipi ve Kavun Dilimi Saç Tiplerinde kullanılmışlardır. Erken örneklerde üzerinde simetrik sıralı halde noktalarla bezelidir. Sonrasında bu simetrik noktaların yerini tek düze noktalar ya da sık çapraz çizgiler almıştır²¹⁰. *Strophionlu* başlar (Kat. No.: 53, Kat. No.: 54, Kat. No.: 55) arasında bu tipe örnek Kat. No.: 55’tir. MÖ 2. yy’dan itibaren daha kalın bir şekilde yapılmıştır. MÖ 1. yy’da başı tamamen çevrelemeden kulak çevresinde bırakılmıştır. Eros figürinlerinde de (Kat. No.: 25 ve Kat. No.: 27) ve Hermes Hermes’inde (Kat. No.: 28) de *strophion* görülür.

²⁰⁴Dereboyu 2012, **a.g.k.**, 167.

²⁰⁵D. Thompson (1963), *Troy, The Terracotta Figürines in The Hellenistic Period*. Princeton University Press, s. 49.

²⁰⁶Çokay-Kepçe – Özden-Gerçeker 2011, **a.g.k.**, 29.

²⁰⁷Thompson 1963, **a.g.k.**, 49-50; M. Bell (1981), *The Terracottas: Morgantina Studies I*. New Jersey: Princeton University Press, s. 67.

²⁰⁸Tavukçu 1999, **a.g.k.**, 18.

²⁰⁹Çokay-Kepçe – Özden-Gerçeker 2011, **a.g.k.**, 29.

²¹⁰Dereboyu 2012, **a.g.k.**, 166.

2.7.8. Saç Tipleri

Antik dönemden günümüze gelen duvar resmi, heykel ve heykelcik gibi eserler sayesinde kadın saç modellerinde çeşitliliği görmek mümkündür. Terrakotta figürinlere ait başlar saç stilleri ve dekorasyonunda kullanılan objelerle birbirinden farklı özellikler gösterir. Saç stilleri alın üzerinde ve başın arkasında yapılan düzenlemeler olarak ele alınabilir²¹¹. Bu şekilde saç modelinin tüm alanları dikkate alınarak çeşitlendirilebilse de temel saç tiplerinin, alnın üzerinde nasıl görüldüğüne göre ayırt edilmesi tavsiye edilir²¹².

Kütahya Arkeoloji Müzesi terrakotta figürinleri arasında saç modellerinde farklılıklar görülür. En sık karşılaşılan alın üzerinde ortadan ikiye ayrılmış her iki yanda omuzlar üzerine dökülmüş uzun saç modelidir. Farklı dönemlere tarihlenen 7 figürinde tespit edilen bu modelde küçük farklılıklar görülür. MÖ 6. yy örnekleri olan Kat. No.: 37 ve Kat. No.: 38’de model, baştaki örtü altından görünür. Kat. No.: 38’de omuzlara dökülen saçın boncuk şeklinde kabartıları vardır. Kat. No.: 39’da düz bir şekilde kalın birer bukle tam omuz hizasında biter. Kat. No.: 6’da başlığın altından saçın modeli görülür. Kat. No.: 10’da saçın ikiye ayrıldığı görülse de çeneden altı kırık olduğu için omuzlara sarkan kısımlar görülmez. Hellenistik Dönem’e tarihlenen Athena (Kat. No.: 21) ve Nemesis (?) (Kat. No.: 22) figürinlerinde mifer altında aynı saç tipi görülür. Geç Hellenistik Dönem’e tarihlenen Aphrodite (Kat. No.: 15) başın üzerinde herhangi bir başlık olmadan betimlenmiş arkada bir topuz yapılmıştır.

Figürinlerde görülen başka bir saç modeli Knidos Saç Stili’dir. “*Knidian coiffure*” Praksiteles’in yaptığı Knidos Aphrodite’si heykelinin saç stiline kopyasıdır ve MÖ 4. yy’da görülmeye başlar²¹³. Knidos Saç Stili’nde saçların kabarık şekilde ikiye ayrılması, ikiye ayrılan saçların bir bant yardımıyla bastırılması, ensede gevşek şekilde bağlanması bu stilin karakteristik özellikleridir²¹⁴. Knidos Saç Stili MÖ 3. yy sonu MÖ 2. yy boyunca oldukça yaygındır. Bu saç stili tanımlayıcı bir isim olarak kullanılır²¹⁵. Thompson, Knidos saç stilineki gevşek bağların kavun dilimi saç stili ile birlikte tasarlanan topuz içinde gelişinceye dek sıkı bağ haline gelmesinin dikkate değer bir

²¹¹Thompson 1963, **a.g.k.**, 36.

²¹²Rumscheid 2006, **a.g.k.**, 190.

²¹³Dereboyu 2012, **a.g.k.**, 174.

²¹⁴Thompson 1963, **a.g.k.**, 37; Çokay-Kepçe – Özden-Gerçek 2011, **a.g.k.**, 31.

²¹⁵Kasapoğlu 2015, **a.g.k.**, 90.

durum olduğunu ve MÖ 2. yy başlarına tarihlendiğini belirtir²¹⁶. Figürinler arasında Kat. No.: 41 ve Kat. No.: 42’de bu stil görülür. Bu stilde yapılan ve başında *stephane* bulunan (Kat. No.: 44, Kat. No.: 45, Kat. No.: 46) ve başında örtü bulunan (Kat. No.: 49) örnekler vardır. Kat. No.: 12 ve Kat. No.: 23 bu tipin, saçların diğerlerine göre daha kabarık yapıldığı örneklerdir. MÖ 2. yy sonlarında saç buklelerinin genellikle boyun kenarından aşağı sarktığı, diğer buklelerin ise yüzün kenarından gevşekçe bırakıldığı görülür²¹⁷.

Kavun dilimi saç stili MÖ 4. yy’ın üçüncü çeyreğinde Tanagra’da ortaya çıkmıştır²¹⁸. Aleksandria’daki Hadra ve Chatby Nekropolü’nden ele geçen figürinlerden yola çıkarak bu tipin figürinlerde MÖ 3. yy sonrasında görülmeye başladığı düşünülür²¹⁹. Roma Dönemi’nde de bu uygulamanın devam ettiği görülür²²⁰. Saçları önden arkaya doğru uzanan bölümlere böldükten sonra, her bir dilim örülerek arkaya doğru taranan ve arkada bir topuz yapılarak sonlandırılan saç modelidir²²¹. Derin dalgalı biçimde saç, önce enine ikiye ayrılır ve derin dalgalar, kulaktan kulağa sekiz kısma bölünüp saçın yüzeyini kalın, esnek ve kabarık gösterir²²². Bu tip Knidos saç stiline benzer özellikler taşır²²³. Genellikle terrakotta figürinlerde stilize edilerek kullanıldığı görülür. MÖ 3. ve MÖ 2. yy’larda saç bukleleri doğal olarak işlenmekte ya da saç dilimlerinin üzerine detayları temsilen ince çeltikler atılırken, MÖ 1. yy ve sonrasında dilimler basitçe birbirinden ayrılmış dikine dilimler olarak belirtilmekteydi²²⁴. Figürinler arasında bu tipin örneği Kat. No.: 20’de görülür. Başın bir bölümü kırık olan figürinin alnın üzerinde tam ortada iki yüksek dalga ve başın sağ yarısında dört dalga görülür. Kavun dilimli saç stili dördü, yedili, sekizli, onlu ve on üçlü sık dilimli örnekleri de görülür. Saçta bukle diliminin sayısı arttıkça daha özenli bir saç tarama stili yaratıldığı anlaşılmaktadır²²⁵.

Figürinlerde görülen başka bir saç modeli başın ön kısmında alın üzerinde bir *nodus* ya da kabarık bir bukle olan tiptir. *Noduslu* saç tipi ilk olarak Marcus

²¹⁶Thompson 1963, **a.g.k.**, 38.

²¹⁷Thompson 1963, **a.g.k.**, 37.

²¹⁸Bell 1981, **a.g.k.**, 66.

²¹⁹Thompson 1963 **a.g.k.**, 38; Dereboyu 2012, **a.g.k.**, 163.

²²⁰Dereboyu 2012, **a.g.k.**, 163.

²²¹G. Şakar (2015). *Smyrna Terrakotaları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 215.

²²²Thompson 1963, **a.g.k.**, 38; Çokay-Kepçe – Özden-Gerçeker 2011, **a.g.k.**, 32.

²²³Thompson 1963, **a.g.k.**, 38.

²²⁴Şakar 2015, **a.g.k.**, 215.

²²⁵Dereboyu 2012, **a.g.k.**, 162-163.

Antonius'un dördüncü karısı Octavia'nın betimlendiği MÖ 40 civarına tarihlenen sikkeler üzerinde görülür. Augustus'un karısı Livia portrelerinde yaygın hale gelir. Iulius Claudiuslar Dönem'i boyunca kadın portrelerinde yaygın olarak kullanılmıştır²²⁶. Aphrodite Anadyomene figürinlerinde (Kat. No.: 16, Kat. No.: 17, Kat. No.: 18) görülen modelde her iki yanda uzun saç bukleleri bulunur ve tanrıça bu bukleleri tutmuştur. Venüs Genetrix tipinde (Kat. No.: 19) saç omuzlarına sarmıştır. Benzer bir örnek ayakta duran kadın figürininde (Kat. No.: 40) de görülür.

Eros figürinlerinde alın üzerinde başın ortasında kabarık bukle Erken Hellenistik Dönem'den itibaren görülmüştür. Benzerleri Myrina terrakottaları arasında bulunur²²⁷. Eros figürinlerinde rastlanan saç modelinin bir örneği Kat. No.: 24'tür.

Başın üzerinde *stephane* bulunan Kat. No.: 4'ün saç stili bukleler halinde alını kaplamıştır. Bu saç stili mermer heykellerde matkap kullanılmasıyla ortaya çıkar, Flaviuslar Dönemi kadın portrelerinde yaygınlaşır. Özellikle *diademli* Julia Titi portrelerindeki saç stiline benzer.

Başında örtü bulunan alın üzerinde kabarık saç modeli Kat. No.: 48 ve Kat. No.: 51'de görülür. Attis'in (Kat. No.: 34) ve Herme'in de (Kat. No.: 29) başlıklarının altında saçları kabarık olarak yapılmıştır.

Başın arkasında omurga ile ense arasında saç budakları sadece kadın başlarında görülür ve alnın etrafında yukarı ve aşağı katlanmış az ya da çok hacimli bir saç boncuğu içeren ortası ayırık saç stilleriyle birleştirilir²²⁸. Kat. No.: 57'de arkada ensede toplanmış dört saç buklesi vardır.

Erkek başlarında görülen saç şekilleri ise Kat. No.: 60'da kısa saçlar alnın önüne doğru derin çizgilerle betimlenmiştir. Silenos figürininde (Kat. No.: 35) alın üzerinde saçsız, kulakların üstü ve başın arkasında kalıp şeklinde yapılmıştır.

²²⁶F. S. Kleiner (2010). *A History Of Roman Art*, Wadsworth Cengage Learning, s. 76-77; Kasapoğlu 2015, **a.g.k.**, 83 - 84.

²²⁷S. Mollard-Besques (1963). *Figurines Et Reliefs En Terre-Cuite Grecs Et Romains II*. Paris: Myrina Musee Du Louvre Et Collections Des Universites De France, Lev. 50, g-Bo 64; A. Hermay (1986). Eros, *LIMC III*, 1-2, (Ed.) N. Yaloris, Zürich – Münih: Artemis Yayınları, s. 876, No. 292.

²²⁸Rumscheid 2006, **a.g.k.**, 192.

3. TERRAKOTTA FİĞÜRİN GRUPLARI

3.1. Tanrıça Figürinleri

Tanrıça figürinleri Oturan Tanrıça, Kybele, Aphrodite, Athena, Nemesis (?) ve Persephone figürinlerinden oluşur. Kybele figürinleri Tahtında Oturan, Ayakta Kybele ve Kybele Başları olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Aphrodite figürinleri de sekiz adettir ve Knidos Aproditesi, Aphrodite Anadyomene, Venüs Genetrix, ve Sandaletini Çözen tip olmak üzere dört tipi bulunur. Tanrıça figürinleri arasında Aphrodite ve Kybele figürinleri dışında birer adet Athena, Nemesis (?) ve Persephone figürin örneği vardır.

3.1.1. Oturan Tanrıça Figürini

Arkaik Dönem’de büyük boyutlu heykellerde görülen elleri dizlerin üzerinde duran, oturan kadın betimi şemasının, terrakotta figürinlerde de sık sık tekrarlandığı görülür. Bu tipteki figürinlerin Batı Anadolu’da bulunan, oturan Brankhid heykellerini örnek aldığına ilişkin düşünceler de bulunmaktadır. Brankhid heykellerinin elbise kıvrımlarının belirgin olmasına rağmen terrakotta figürinlerde belirgin olmamasının nedeni, küçük boyutlu oluşları ile açıklanır²²⁹. Bu tipte oturan tanrıça terrakotta figürinlerinin benzer örnekleri oldukça geniş bir dağılım göstermektedir²³⁰.

Kat. No.: 1 no’lu figürin, başının üzerinde bulunan örtüsü, alçak *stephanesi* ile cepheden betimlenmiş, koltukla beraber yekpare olarak işlenmiş oturan bir tanrıça figürinidir. Figürinde Tanrıçanın yüzündeki belirgin arkaik gülümseme dikkati çeker. Gövde ayrıntıları, üzerinde bileklerine kadar uzanan ve tüm bedeni kapatan kalın kumaşlı elbise nedeniyle belirgin değildir. Eller, dizler üzerinde durur vaziyette ve ayakları bir ayak taburesi üzerindedir.

²²⁹C. Bayburtluoğlu (1977). *Erythrai II Pişmiş Toprak Eserler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 5; Çokay-Kepçe – Özden-Gerçek 2011, **a.g.k.**, 36-37.

²³⁰C. Morgan (1935). “The Terracotta Figurines from the North Slope of the Acropolis” *Hesperia* (4), s. 208, f; Goldman (1940). “The Acropolis Of Halae”. *Hesperia*, 9 (4), s. 468, 1; M. S. Höricht (1978). *Roma, Le Terrecotte Figurate Di Cuma Del Museo Archeologico Nazionale Di Napoli*. Roma: Pubblicato con un contributo del M.P.I, Lev. VIII D 1b 2; M. Pisani (2006). *The Collection of Terracotta Figurines in the British School at Athens*. The Annual of the British School at Athens Lev. 20 b; E. D. Gürbüzer (2012). *Klaros Kazılarında Bulunmuş Olan Pişmiş Toprak Figürinler Ve Kültür Açısından Değerlendirmeleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lev. 11, Kat. No 47-48.

Bu tipte yapılmış olan figürinlerin yakın benzerleri, genel olarak MÖ 6. yy sonuna tarihlendirilmiştir²³¹. Kat. No.: 1 no'lu figürinde, benzerleri yardımıyla MÖ 6. yy sonuna tarihlendirilmiştir. (**Görsel 2.1. 1.**)

3.1.2. Kybele

Anadolu'da Demir Çağı'ndan önce de var olan ana tanrıça kültü, Phryglerin benimsemesiyle tarihe Phryg tanrıçası olarak geçmiştir²³². Phrygia Tanrıçası Anadolu ve çevresinde ki geniş coğrafyada tapınım görmüş ve çeşitli adlarla anılmıştır²³³. Kybele isminin en eski biçimi "Matar Kubile" olarak Prymnessos (Afyon Sülün Köyü) yakınlarında bir altar üzerinde tespit edilmiştir²³⁴. Phryg dilinde Kubile kelimesinin Yunanca Kybele'nin kaynağı olduğu 19. yy sonlarından beri kabul edilmektedir²³⁵.

Kybele dağların, vahşi doğanın ve hayvanlarının tanrıçası olarak tapınım görmesinin yanında, bu bölgelerle bağlantı içinde olan köylüler ve çobanlar için de önemlidir. Tanrıçaya adanan bazı kabartma ve heykelticiklerde çoban, koyun ve köpek betimlemelerine rastlanır. Sürüler ve çobanlarla bağlantılı olan Kybele kültüründe, Helen ve Roma pantheonunun çoban tanrıları Attis, Hermes ve Pan tanrıçanın betimlemelerine eşlik etmiştir²³⁶. Phrygia'da çiftçi halkın bolluk ve bereketle ilişkilendirdiği Kybele için ilkbaharda ve hasat mevsiminin sonunda coşkulu törenler düzenlenmiştir²³⁷. Kybele'nin kentlerin koruyucusu niteliği de vardır. Bu özelliğini, Boğazköy Kybele'si heykel grubunun kent kapısı önünde bulunması gösterir²³⁸. Ayrıca Romalıların Magna Mater (Büyük Ana) olarak isimlendirdikleri tanrıçayı, Roma Cumhuriyet Dönemi'nde Kartacalılarla yapılan savaşı, kazanabilmek ve savaşın etkilerinden Roma'yı

²³¹R. A. Higgins (1978). *Roma, Le Terrecotte Figurate Di Cuma Del Museo Archeologico Nazionale Di Napoli*. Roma: Publicato con un contributo del M.P.I., Lev. 15 Kat. No. 65; Bell 1981, **a.g.k.**, Lev 5, Kat. No. 10; Kaplan 2009, **a.g.k.**, Kat. No. 6; Çokay-Kepçe – Özden-Gerçeker 2011, **a.g.k.**, Kat. No. 5.

²³²Ö. Çapar (1979). *Anadolu'da Kybele Tapınımı*, Ankara: *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Dergisi*, Cilt XXIX, sayı 1-4, s. 191-210; L. E. Roller (2013). *Anadolu'da Kybele Kültü Ana Tanrıça'nın İzinde*, (Çev: B. Avunç). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, s. 50-68.

²³³E. Simon (1997). Kybele, *LIMC VIII*, 1-2. (Ed: V. Lambrinoudakis), Zürich - Münih: Artemis Yayınları, s. 744-746; F. Schwenn (1955). "Kybele", RE, Band XI, 2. Stuttgart: Verlag J.B. Metzler, s. 2250, 2298; S. A. Takacs (1999). "Kybele", *Der Neue Pouly, Iul-Lee* 6. Stuttgart. Verlag J.B. Metzler, s.950-956; P. Grimal (1997). *Mitoloji Sözlüğü*. (Çev: S. Tamgüç). İstanbul: Sosyal Yayınları, 411-412; A. Erhat (2013). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 21.baskı, s. 183-185.

²³⁴Çapar 1979, **a.g.k.**, 193.

²³⁵Kubaba ile ikonografik ilişkisi için Rein 1996, **a.g.k.**, 224-228.

²³⁶F. S. Alanyalı (2011). *Ana Tanrıça Kültünde Çoban Ve Çoban Tanrılar: Çoban Kitabı*. İstanbul: (Ed.) E. Naskali, Kitabevi, s. 145-158.

²³⁷T. Sivas (2004). *Friglerde Ana Tanrıça/Matar Kubileya Tapınımına Ait Kült Anıtları Üzerine Yeni Gözlemler*. Ankara: Uluslar arası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri 23-27 Eylül Mersin, s. 943-944.

²³⁸Çapar 1979, **a.g.k.**, 197.

koruyabilmek amacıyla, tanrıçanın kült imgesini Pessinus'daki tapınağından kentlerine götürmüşlerdir. Tanrıçanın kentlerin koruyucusu özelliğini, surlu taçlı heykeltıraşlık eserleri de göstermektedir²³⁹.

Kybele'nin en belirgin tasvirleri basit bir mimari çerçeve veya naiskos içindeki betimlemeleridir. Naiskos içinde Kybele ikonografilerinin kaynağı MÖ 6. yy ortalarına tarihlenen Batı Anadolu'daki bir dizi Phryg steli ve kayalara oyulmuş anıtlardır²⁴⁰. Phrygia yaylalarındaki doğal kayalara, bir yapının ön cephesinin yansıtıldığı çok sayıda kaya anıtı (fasad) vardır²⁴¹. Bu kaya fasadlarının pek çoğunda görülen tanrıçanın kabartma şeklinde insan görünümlü (*antropomorfik*) tasvirlerinin yanı sıra tanrıçanın idol olarak adlandırılan kaya yüzeylerindeki sembolik yansımaları da dikkati çeker²⁴². Tanrıça idol şeklinde kaya ile bütünleşmiş olarak her zaman oradadır²⁴³.

MÖ 6. yy'dan itibaren Kybele'nin aslan üzerinde ya da aslanlı tahtta oturan tasvirleri heykel ve terrakottadan yapılmıştır. Anadolu'daki Kybele kültürünün Yunanistan'a Geç Arkaik dönem ya da MÖ 5. yy başında tanıtıldığı düşünülür²⁴⁴. MÖ 3. yy'da Kybele'nin stilize başlıklı, ayakta duran ve yırtıcı kuş figürü ile betimlemelerinin yerini Hellenistik ikonografi alır. Bu ikonografi bir *tympanon* veya *phiale* tutan, tahtta oturan tanrıça tipidir. Kıyafetleri de daha geleneksel Yunan kıyafetlerine dönüşür²⁴⁵.

Kybele ve Eros figürinleri, Phrygia merkezi Gordion'da en fazla karşılaşılan gruplardır. Eros'un yaygın olmasına rağmen Aphrodite'ye aynı sıklıkta rastlanmaması Kybele'nin Aphrodite özelliklerini de temsil ettiği şeklinde yorumlanır. Eros ise Attis figürü ile benzerlik gösterdiği için kabul görmüş olmalıdır²⁴⁶. Gordion ve çevresinin büyüklüğü, tarihi, nüfus özellikleri ve Hellenistik Dönem zengin kültürel dönüşümleri onu önemli kılar. Bu kültürlerin güçlerini özellikle Yunan, Kelt ve Phryg ile harmanlanması yerel koroplastlar için verimli bir ilham kaynağı olmuştur²⁴⁷.

²³⁹Ö. Çapar (1978). Roma Tarihinde Magma Mater (Kybele) tapınımı. Ankara: *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Dergisi*, Cilt XXIX, sayı 1-4, s.73-74.

²⁴⁰M. J. Rein (1996), "Phrygian Matar: Emergence of an Iconographic Type" *Kybele, Attis And Related Cults, Essays in Memory of M.J. Vermaseren*, (Ed.) E. N. Lane. Leiden: E.J. Brill, s. 223.

²⁴¹Sivas 1999, **a.g.k.**, 32.

²⁴²R. Tamsü-Polat – Y. Polat – A. Lubotsky (2020) An Idol-Shaped Stele with an Old Phrygian Inscription in the Territory of Nakoleia, *Gephyra*, s. 57-58.

²⁴³Sivas 2004, **a.g.k.**, 945.

²⁴⁴N. Robertson (1996). "The Ancient Mother Of The Gods A Missing Chapter In The History Of Greek Religion" *Kybele, Attis And Related Cults, Essays in Memory of M.J. Vermaseren*, (Ed.) E. N. Lane. Leiden: E. J. Brill, s.240 (239-304).

²⁴⁵Summers 1996, **a.g.k.**, 352.

²⁴⁶Romano 1990, **a.g.k.**, 105.

²⁴⁷Romano 1990, **a.g.k.**, 106.

Kybele terrakotta buluntuları kutsal alanlardan mezarlardan ve özel yerleşim alanlarından gelmektedir. Bu durum aslında Kybele'nin ev tanrıları arasında da olduğunu gösterir²⁴⁸.

3.1.2.1. Tahtında Oturan Kybele

Batı Anadolu kentlerinden Miletos, Smyrna ve Kyme'de bulunmuş olan kabartmalarda Tanrıça, *naiskos* içinde hem ayakta hem de tahtta oturur şekilde, başı mantosuyla örtülü, ancak farklı olarak elleri diz üstünde, zaman zaman bir hayvan tutar vaziyette, bazen de herhangi bir atribü olmadan betimlenmiştir²⁴⁹. Bu ikonografi aslında Yunan ve Anadolu özelliklerinin bir araya getirilmiş hali olarak yorumlanmaktadır²⁵⁰. MÖ 4. yy'ın sonlarından itibaren Tanrıçanın kültü Anadolu'da Hellenizmin etkisiyle değişikliğe uğramış, bu yeni şemada Phrygialı Tanrıçanın bazı özellikleri korunurken, Yunan Meteri'nin de özelliklerinin benimsendiği karma bir görünüme kavuşmuştur. Gordion'da bulunmuş olan Hellenistik Döneme tarihlenen pek çok Tanrıça heykelciğinde bu karma görünüme dair izler belirgindir. Tanrıça oturur vaziyette, yanında aslanları ve elinde *phiales* ile betimlenirken, bazen aslan üzerinde de gösterilmiştir. Ayrıca tahtta oturur durumda, elinde *phiale* ve *tympanon* tutarken de betimlenmiş örnekleri vardır²⁵¹. Phrygia'da "*aulos*" ve "*kithara*" gibi enstrümanların, anatanrıça kültüründe kullanılmış olduğu bilinmekle birlikte, ana tanrıça kültürüyle ilgili herhangi bir *tympanon* betimine bugüne kadar rastlanmamıştır²⁵². Buna karşın Yunanistan'da *tympanon*un MÖ 6. yy'ın sonlarına doğru Kybele kültüründe önemli bir simge haline gelerek, Tanrıça'nın belirgin atribüleri arasında yerini aldığı bilinir. Oturan Tanrıçayı elinde *tympanon* ile gösteren en eski buluntular, Thasos'ta bulunmuş adak kabartmalarıdır. Bu kabartmalarda tanrıça sol elinde *tympanon*, kucağında aslan, sağ elinde bir kâse tutar şekilde betimlenmiştir. İlk kabartmalarda tanrıçanın *tympanonu* tutup tutmadığı net değildir bazen basitçe omzunun üzerine takıldığı izlenimi verir. *Tympanon* bu dönemden itibaren Kybele'nin sık görülen atribülerinden biri olup, tanrıçayı karakterize eden bir nitelik haline gelmiştir²⁵³.

²⁴⁸Simon 1997, **a.g.k.**, 754.

²⁴⁹F. Naumann (1983). *Die Ikonographie Der Kybele In Der Griechischen Kunst*. DAI, s. 123 vd.; L. E. Roller (1999). *In Search of God the Mother. The Cult of Anatolian Cybele*, Berkeley-Los Angeles-London, s. 144.

²⁵⁰Roller 1999, **a.g.k.**, 144.

²⁵¹Roller 1999, **a.g.k.**, 189.

²⁵²G. Ateş (2018). "Kybele İkonografisinde Tympanon" *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (1), 2018, 297.

²⁵³Naumann 1983, **a.g.k.**, 136; Ünün 2018, **a.g.k.**, Fot. 11.

Atina'da Agora'da bulunmuş olan ve MÖ 6. yy'ın ikinci yarısına tarihlenen, Kybele kültünün varlığına işaret eden mermer ve terrakottadan heykelciklerde²⁵⁴, Tanrıça tahtta oturur vaziyette ve kucağında bir aslan tutarken betimlenmiştir²⁵⁵. Tanrıçanın en etkili tek betimi haline gelecek olan Kybele betimi ise, MÖ 5. yy sonlarında Pheidias'ın öğrencisi Paroslu Agorakritos'un Tanrıçanın Atina Agorası'ndaki tapınağı olan Metroon için yaptığı bir kült heykelidir²⁵⁶. Günümüze ulaşmayan bu heykel hakkındaki bilgiler ise yazılı kaynaklar ve heykelin küçük boyutlu kopyalarından edinilmektedir. Tanrıça bir tahtta otururken, tahtın iki yanında birer aslan ile betimlenir. Ayrıca tanrıça bir de elinde *tympanon* tutar. Agorakritos'un bu yapıtının kopyaları ve varyasyonları da Kybele sunuları için küçük adaklara model oluşturmuştur²⁵⁷. Roma'da ise Tanrıça'nın görsel betimi, Yunan prototipinden türemiş olduğu halde, Romalı özellikleri de barındırmaktadır. Kentlerin koruyucusu olduğunu gösteren atribüsü olan kuleli taç ise buna en iyi örnektir²⁵⁸.

Kat. No.: 2 arkalıklı bir tahtta oturan, başında yüksek *polos* bulunan Kybele figürinidir. Baş ve sağ omzunun üzerinde tahtının arkalığı belirgin bir biçimde görülür ancak büyük ölçüde kırık ve eksiktir. Bu figürinin başındaki *polos*un yüksekliği ve arkalıklı tahtından dolayı, benzer örneklerde tahtında oturan ve sol elinde ise bir *tympanon* tutan, kucağında ya da yanında aslanları ile betimlenen Kybele tipi ile benzer olduğu düşünülmektedir. Saçın *polos*un altında, yüzü çevrelemesindeki benzerliği dikkate alınarak, Kat. No.: 2 no'lu figürin MÖ 5. yy ortalarına tarihlenmelidir²⁵⁹.

(Görsel 2.1. 2.)

Kat. No.: 3'ün başı, sol omzu ve göğüs altından itibaren kırık ve eksiktir. Korunan parçada saçları bukleler halinde omuz üzerinde her iki yanından sarmıştır. Giysisinin yakası "V" şeklindedir. Arkası düz olan figürinde taht arkalığı görülür. Tahtın arkalığında küçük bir delik vardır ve arkalığının dikey çıkıntısı kırılmıştır. Benzerlerine tahtın tam omuz arkasında biri yatay diğeri dikey iki çıkıntı oluşturmamasından yola çıkarak bakılmıştır. Bu nedenle taht parçası, tahtında oturan

²⁵⁴Roller 1999, **a.g.k.**, 133.

²⁵⁵Ateş 2018, **a.g.k.**, 296.

²⁵⁶Naumann 1983, **a.g.k.**, 159-169; M. H. Munn (2006). *The Mother of The Gods, Athens, And The Tyranny of Asia*, California: University of California Press, s. 63; Ateş 2018, **a.g.k.**, 301.

²⁵⁷Naumann 1983, **a.g.k.**, 159-169; Ateş 2018, **a.g.k.**, 309.

²⁵⁸Roller 1999, **a.g.k.**, 330.

²⁵⁹F. Winter (1903). *Die Antiken Terracotten II: Die Typen Der Figürlichen Terrakotten*, Berlin, s. 174, 1; Higgins 1954, **a.g.k.**, Lev. 157 Kat. No 1151; Simon 1997, **a.g.k.**, 750, 17; A. Meriç (2013), "Metropolis Ana Tanrıça Kutsal Mağaraları". İstanbul: Homer Kitabevi, Lev. 102 TK 6.

Kybele figürinleri içinde değerlendirilmiştir. Troia'dan bir örnekte tahtın tam köşede iki çıkıntısının olması saçlarının omuzlarına kadar inmesi ve *khiton*unun oluşturduğu yaka detayları dikkate alındığında Kat. No.: 3'e benzerdir²⁶⁰. Smyrna çevresinden bulunmuş bir örnekte ve yine Troia'dan bulunmuş bir örnekte de taht arkalığının oval çıkıntısının uca doğru hafif daralmış şekilde yapılması, omuzlara inen saç ve *khiton* detayı ile birlikte benzerlik gösterir²⁶¹. Tarihleme, figürinin benzerlerinden yola çıkarak MÖ 2. yy sonu MÖ 1. yy olarak düşünülebilir. **(Görsel 2.1. 3.)**

Kat. No.: 4 arkalıklı bir tahtta oturan Kybele'dir. Başında hilal şeklinde derin bir yivle ikiye ayrılmış yüksek *stephanesi* bulunan figürinin saç detayları, Roma İmparatorluk Dönemi kadın portrelerinde görülen saç stiline benzer şekilde olup, saç bukleleri alın üzerinde ve alnı kaplamıştır. Boynunda, giydiği *khiton*un yakası "V" şeklini almıştır. Sol kolu dirsekten yukarıya doğru kıvrılarak başına dokunurken, sol kolun altında ise bir *tympanon* bulunur. Tahtın arkılığı ise Tanrıçanın başının üzerinde yüksek bir taç şeklinde betimlenmiştir. Figürinin birebir örneği olmasa da Priene'de bulunan bir örneğin başındaki taçla benzerlik gösterir ancak bu örnekte başlık, duvar taç olarak tanımlanmıştır. Kat. No.: 4 ise *stephane* daha belirgin olduğu için duvar tacına benzer kısım tahtın arkalığının detayı olarak görülür. MÖ 4. yy'a tarihlendirilen Priene örneğinde yivli bir mimari çerçeve görülmez ve saçlar da dalgalar halinde ortadan ikiye ayrılmış ve omuzlara dökülmüştür. Tanrıça sol elinde ise bir anahtar tutar²⁶². Başka bir benzer örnek de Myrina'dan bulunmuştur. *Stephaneli* başı, tahtın duvar taca benzeyen arkılığı, tahtın köşelerinde dikey ve yatay çıkıntıları Kat. No.: 4 ile benzerlik gösterir. Myrina'daki örneğin Kat. No.: 4'den farkı, *tympanon*un tanrıçanın kolunun altında değil de, elinde olması ve tahtın köşe detaylarının solda değil de sağda oluşudur²⁶³. Tokat Müzesi'nde bulunan ve Roma Dönemi'ne tarihlenen bir figürinde ise Kybele'nin eliyle başına dokunuşu, tahtın arkılığı ve süslemeleri Kat. No.: 4 no'lu figürin ile benzerken, saç modeli ve kolunun altında *tympanon* yerine aslan oluşuyla farklılık gösterir²⁶⁴.

²⁶⁰M. J. Vermaseren (1987). *CCCA: I, Asia Minor*. Leiden: Printed In The Netherlands, Lev. LXVII, 318.

²⁶¹Vermaseren 1987, **a.g.k.**, Lev. LXV, 305, Lev. CXCI 878.

²⁶²Vermaseren 1987, **a.g.k.**, Lev. CLV, 692; Simon 1997, **a.g.k.**, 755, 758.

²⁶³Vermaseren 1987, **a.g.k.**, Lev. CXI, 501.

²⁶⁴S. Kaymakçı (2012). Antikçağ'da Kelkit Vadisi'ndeki İnanç ve Tapınımlar-Kültler. *TüBa-Ar*, s. 87, Res. 13.

Kat. No.: 4 no'lu figürinin tahtının arkalığındaki çerçeve detayı tanrıçanın bir *naiskos* içinde betimlendiğini düşündürür²⁶⁵. **(Görsel 2.1. 4.)**

Naiskoslar içinde Ana Tanrıça'nın görsel biçiminin gelişimi, İonia kentlerindeki buluntulara bakıldığında önce ayakta, sonra da aslan atrübüsüyle oturur pozda gösterilir. Aslanları ile oturan Ana Tanrıça'nın bu gösterimi, hızla Yunan dünyasında yayılır. Bu şekilde betimin görüldüğü en erken örnek MÖ 6. yy'ın ikinci yarısına tarihlenir²⁶⁶.

Tympanon, MÖ 500'lerde Kybele kültüründe önemli bir simge haline gelecek yeni bir öge olarak ortaya çıkar²⁶⁷. MÖ 430'larda Agorakritos'un yaptığı kült heykeli ile birlikte tanrıçanın imajının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Tanrıçanın *tympanon*la birlikte betimlendiği, Agorakritos'un heykelinden önce bilinen sadece beş örnek vardır. Bu örnekler Phokaia'da bir kaya kabartması, Apollonia Pontika'dan bir adak kabartması, Thasos'dan iki naiskos ve Ephesos'dan bir heykelciktir²⁶⁸.

Kat. No.: 4'ün saç stili ise özellikle *diademli* Julia Titi portrelerindeki saç stiline olan benzerliği de dikkate alınarak, MS 1. yy sonuna- 2. yy başına tarihlendirilmiştir²⁶⁹.

3.1.2.2. Ayakta Kybele

Attika için alışılmadık bir durum olan ayakta betimlenen Kybele tasvirlerinin Arkaik ve Klasik dönemlerde Küçük Asya'da yaygın olarak görülen betimlemesidir²⁷⁰. Geç Klasik Dönem'de olduğu gibi Hellenistik Dönem'de de tanrıçanın ayakta durduğu örnekler nadirdir. Mamut Kale'de ve Sandıklı Kızılören'den gelen Afyon Müzesi'nde bulunan örnekler tanrıçanın ayakta gösterimidir²⁷¹. Kybele'nin terrakotta figürinleri Küçük Asya'da özellikle de İonia'nın batı kıyısında ve Aolis'te yaygındır. Ancak birçok müzede tam yer belirtilmeden Küçük Asya referans gösterilmiştir²⁷². Ayakta Kybele figürinleri yüksek başlık ve örtü ile uzun kollu, uzun etekli elbise ve kalın kemerden oluşan kostümüyle ya da bir *khiton*, bazen de onun üzerine bir *himation* ile görülmektedir. Bazen bir örtü polosun altından ya da üstünden başı örtecek şekilde

²⁶⁵Naiskos içerisinde oturan ve kucağında aslan ile betimlenen tanrıça betimlerinin, terrakottadan yapılmış örnekleri de bulunmuştur. Bkz. (Mollard-Besques 1963, **a.g.k.**, 177, a195, b 690; Dereboyulu 2012 **a.g.k.**, Lev. 67, K 327, K 328).

²⁶⁶Naumann 1983, **a.g.k.**, 180; Roller 2013, **a.g.k.**, 159-160.

²⁶⁷Naumann 1983, **a.g.k.**, 153-155; Ateş 2018, **a.g.k.**, 304.

²⁶⁸Ateş 2018, **a.g.k.**, 304.

²⁶⁹D. Kleiner (1992). *Roma Sculpture*. London: Yale University Press, s. 177-179; R. Özgan (2013). *Roma Portre Sanatı II*. İstanbul: Ege Yayınları, s. 43-45, Res. 32 a-b.

²⁷⁰Naumann 1983, **a.g.k.**, 240.

²⁷¹Naumann 1983, **a.g.k.**, 269, Lev. 47, 3 Kat. No. 618.

²⁷²Naumann 1983, **a.g.k.**, 269.

yerleştirilmiştir. *Polos* dışında başında *stephane* taşıyan Kybele figürinleri de vardır. Elleriindeki atribüleri sol elinde *tympanon* sağ elinde *phiale* taşırken, bazen de *phialesiz* olarak sağ yanında bir aslanla betimlenir. Yanında bazen iki müzisyen, bazen de iki hizmetkârı bulunur. Aslan her zaman tanrıçanın yanındadır. Tanrıçanın, etrafını çevreleyen ve onu bir kapı eşiğinde durur gibi gösteren mimari çerçeve içinde betimlemeleri yaygındır. Ayakta duran Kybele figürinlerinin Arkaik örnekleri günümüze ulaşmamıştır²⁷³.

Kat. No.: 5 yüksek bir *polosu* ve *polosun* üstünden aşağı doğru sarkan örtüsü ile ayakta betimlenmiş Kybele figürinidir. Tanrıçanın bir naiskos içerisinde ayakta bulunmuş kabartma örnekleri, Batı Anadolu kentlerinden Miletos, Smyrna ve Kyme’de de bulunmuştur²⁷⁴. Bu kabartmalarda Tanrıça tıpkı Phryg geleneğindeki gibi ayakta, ancak İon korelerini andıran bir duruşla ve her zaman giyimli, başında *polos* olmadan, örtülü bir şekilde ve genellikle elleri de göğüs hizasında bir nesne tutar biçimde betimlenmiştir²⁷⁵.

Kat. No.: 5’te sağ kol dirsekten kıvrılmış ve göğüs hizasında gövdeye birleşmiştir. Muhtemelen elinde bir obje tutar. Birebir benzer bir örneği bulunamasa da, MÖ 5. yy ortalarına tarihlenen, başında *polosu* olan, *polosunun* üzerinden *himationu* sarkan, sağ kolu dirsekten kıvrılıp, sağ eliyle göğsünü tutan, sol kolu düz bırakılmış gövdeyle birleştirilmiş, ayakta kadın figürinlerini çağrıştırmaktadır²⁷⁶. Bu benzer figürinlerden farkı ise, daha yüksek ve yukarı doğru daralan bir *polosa* sahip olmasıdır. MÖ 6. yy’ın sonuna tarihlenen yüksek *poloslu*, *polosunun* üzerinden *himationu* sarkan, elleri dizlerinde oturan Ana Tanrıça figürinleriyle²⁷⁷ *polosun* yüksekliği bakımından benzerlik gösterse de, elini göğüs üzerinde tutuşu ve ayakta oluşu açısından farklıdır. (Görsel 2.2. 5.)

Kat. No.: 6 Kybele figürini de ayakta betimlenmiştir. Tanrıçanın başında yüksek bir *polos*, *polosun* altından ortadan ikiye ayrılmış olan saçları omuzlarına kadar uzanır. Tanrıçanın yüzü dolgundur. *Khithon* üzerine giydiği *himationu* ise önde rulo şeklinde toplanmış ve beline sarılmış, aşağı doğru sarkan kumaş, soldan sağa doğru kıvrımlar oluşturmuştur. *Khithonun* etek ucunda ise dikey drapeler belirgindir. Tanrıçanın her iki

²⁷³Roller 2013, **a.g.k.**, 151; Naumann 1983, **a.g.k.**, 91.

²⁷⁴Roller 1999, **a.g.k.**, 125-134.

²⁷⁵Ateş 2018, **a.g.k.**, 295.

²⁷⁶Higgins 1954, **a.g.k.**, Lev. 36, Kat. No. 208, Lev.51, Kat. No. 324, 325, 329.

²⁷⁷Higgins 1954, **a.g.k.**, Lev.13-14, Kat. No. 69-73; Kaplan 2009, **a.g.k.**, Kat. No. 4; Çokay-Kepçe – Özden-Gerçeker 2011, **a.g.k.**, Kat. No. 4.

yanında, O'ndan boyut olarak daha küçük yapılmış olan birer erkek figürü ise dikkati çekmektedir. Soldaki figür, yeleleri belirgin olarak gösterilmiş aslan üzerinde ayakta durmaktadır. Tanrıça ise ileri doğru uzattığı, sağ elinde bir *phiale* tutar. Sağ elinin hemen altında ise diğer küçük erkek figürü görülür. **(Görsel 2.2. 6.)**

Hitit başkenti Hattuşa/Boğazköy'de, Büyükkale'nin doğu kapısının önündeki niş içinde *insitu* durumda bulunmuş olan Phryg Dönemi'ne tarihlenen grup heykelinde, tanrıçanın her iki yanında iki küçük erkek figürü vardır. Phryg ikonografisinde şimdilik tek bir örnek olarak bilinen bu erkek figürlerinden biri *lyre* ya da *kithara*, diğeri de *aulos* (çifte flüt) çalmaktadır²⁷⁸. Boğazköy grubunda, tanrıçanın yanındaki figürler, tanrıçadan küçük olarak yapılmışlardır. Figürlerin küçük olması tanrıçanın üstünlüğünün vurgulanması ya da figürlerin cüce veya çocuk olduğunun gösterilmesi şeklinde açıklanmıştır²⁷⁹. Kat. No.: 6 Kybele figürünün yanındaki figürlerin de Tanrıçadan küçük olarak yapılması, Phryg geleneğinin Roma Dönemi'ne yansımaları olarak düşünülebilir. Phrygia Bölgesi'nde kültün özellikle sürüler ve çobanlarla iç içe olmasından dolayı, Küçük Asya'nın diğer merkezlerinde ayrıca Yunanistan ve Roma'da da tanrıçanın *paredrosunda* çoban tanrılara yer verildiği, hatta Tanrıçanın sevgilisi olarak Yunan ve Roma mitolojisinde kendine yer bulan Attis'in de sıklıkla çoban olarak betimlendiği dikkati çekmektedir²⁸⁰. Dolayısı ile tanrıçanın yanındaki bu küçük figürler O'nun *paredrosundaki* çoban tanrılar olarak da yorumlanabilir. Akmonia'dan bulunmuş olan bir stelde, ortada ayakta Kybele ve her iki yanında iki aslan üzerinde iki figür betimlenmiştir²⁸¹. Betim şeması olarak Kat. No.: 6 no'lu figürin grubuna benzer olan steldeki Tanrıçanın yanında yer alan figürler, ellerinde bulunan atribütlerden de anlaşılacağı üzere Zeus ile Hermes'tir. Ionia Bölgesi'nde, Ephesos kutsal alanında da bulunan adak kabartmalarında tanrıçanın sağında genç bir erkek, bazılarında ise sağında genç, solunda yaşlı bir erkek vardır. Yaşlı olanın bu kabartmaların bulunduğu alanın yakınındaki kaya sunağında bulunan bir yazıt ile Zeus Patroos'a ait olduğu, genç olarak betimlenen figürün de yassı şapkası ve ayakkabı detayı ile Meter'in Yunan

²⁷⁸K. Bittel (1958). "Untersuchungen auf Büyükkale", *MDOG*, 91, s. 57 vd.; K. Bittel (1963). "Phrygisches Kultbild aus Bogazköy", *Antike Plastik II*: Berlin, s. 7 vd., Lev. 1-8; F. Prayon (1987). *Phrygische Plastik: die früheisenzeitliche Bildkunst Zentral-Anatoliens und ihre Bezeichnungen zu Griechenland und zum Alten Orient*, Tübingen, Kat. No.5, Lev. 2a-b; Roller 1999, **a.g.k.**, 72, Res. 10.

²⁷⁹S. Berndt-Ersöz (2006). *Phrygian Rock-Cut Shrines. Structure, Function, and Cult Practice*. Boston: Brill, Leiden, 168.

²⁸⁰Soykal-Alanyalı 2011, **a.g.k.**, 149 vd.

²⁸¹Vermaseren 1987, **a.g.k.**, 36 vd., Kat. No. 104.

dünyasındaki değişmez yoldaşı Hermes olduğu düşüncesi yaygın olmakla birlikte²⁸², figürün Attis olabileceği de yorumlar arasındadır²⁸³. Özetlemek gerekirse gerek Yunanistan'da gerekse de Küçük Asya'da tanrıçaya en sık eşlik eden tanrılardan biri çobanların ve sürülerin tanrısı Hermes'tir. Ancak belirtildiği gibi Kat. No.: 6'daki erkek figürlerinde hem elbise hem de atribü detayı belirgin değildir. Kat. No.: 6 Yunan temsillerinden farklı olarak ayakta duran tanrıçanın aslan ve erkek figürlerle olan bu betim şeması, hem Aizanoi (Çavdarhisar) Meter Steunene Kutsal Alanı buluntuları hem de Çavdarhisar İlcikören buluntuları arasında bulunur. Bu figürin tipi şimdilik sadece iki merkezde görüldüğünden bölgeye özgü yeni bir tip olarak yorumlanmaktadır²⁸⁴. Bu bağlamda Kat. No.: 6'nın Meter Steunene'nin kült görüntüsünde yapılmış bir figürin olduğu söylenebilir. Bu figürinin arkasında, sivri kemer şeklindeki görülen arka plan, bu figürinlere idol benzeri bir karakter vermekle birlikte, bu tipe benzer örnekler Çavdarhisar İlçesi, İlcikören Köyü sınırlarındaki kutsal alanda bulunan Kybele başlarında ve Çavdarhisar'da, 1928'de Meter Steunene kutsal alanında yapılan arkeolojik kazılarda bulunmuş olan figürinlerle de benzerlik göstermektedir²⁸⁵. Kat. No.: 6'nın Aizanoi'de bulunan benzerleri, Roma Dönemi'ne tarihlendirilmiştir²⁸⁶. Kat. No.: 6'da benzer örnekler ve figürinin alnındaki darlık, uzatılmış üst gövde ve ayrıntıların derinlemesine işlenmemesi²⁸⁷ gibi stilistik detaylar ile MS 1. yy'a tarihlenmelidir.

3.1.2.3. Kybele Başları

Boyundan ya da çene hizasından kırılmış altı figürin parçasından oluşan bu grubun genel olarak yüz ayrıntıları aşınmıştır (Kat. No.: 7, Kat. No.: 8, Kat. No.: 9, Kat. No.: 10, Kat. No.: 11, Kat. No.: 12). Başlar, üzerinde genellikle Kybele betimlemelerinde görülen başlıklar nedeniyle Kybele başları olarak tanımlanmışlardır. Kybele figürinlerinde başın dik oluşu, ağır yüz ifadesi, derin profil, küçük ağız,

²⁸²J. Vermaseren (1977). *Corpus Cultus Cybelae Attidisque* VII. Leiden: Musea et Collectiones Private, s. 50, Kat. No. 175; Vermaseren 1987, **a.g.k.**, Kat. No. 450, 616; Roller 1999, **a.g.k.**, 200-201.

²⁸³D. Knibbe (1978). "Ephesos-nicht nur die Stadt der artemis. Die anderen ephesischen Götter", in *Studien zur Religion und Kultur Kleinasien. Festschrift für Friedrich Karl Dörner um Geburtstag am 28 Februar 1976* (Ed.) S. Şahin, E. Schwertheim, and J. Wagner, (ÉPRO, 66), Leiden: Brill, s.490.

²⁸⁴Ateş 2010, **a.g.k.**, 53-54.

²⁸⁵Vermaseren 1987, **a.g.k.**, Lev. XVII, 133, 134; Ateş 2010, **a.g.k.**, 54-55; Kelp 2015, **a.g.k.**, 189. İlcikören'de bulunan terrakotta figürinler geniş bir alandan bulunmuş olup, kült faaliyetlerinin bölge üstü öneme sahip olduğu da buluntu sayısından anlaşılmaktadır. Buluntular arasında Kybele'ye atfedilen baş sayısı yaklaşık 200 adettir (Ateş 2010, **a.g.k.**, 54).

²⁸⁶Vermaseren 1987, **a.g.k.**, 46.

²⁸⁷Thompson 1963, **a.g.k.**, 29-33.

yumuşak alt göz kapakları ile ifadeye hâkim gözler ve dalgalı saçların gösterilişi nedeniyle figürinler MÖ 3. yy sonlarına tarihlenir. Masklarda olduğu gibi ifadede sertlik Kybele'nin kült karakterinden kaynaklanır²⁸⁸. Aşınma nedeniyle figürin başlarında bu özellikleri tespit etmek zordur. Yine de dik duran baş, olgun yüz yapısıyla Kat. No.: 7 ve Kat. No.: 8'in kısmen bu özellikleri gösterdiği söylenebilir.

Kat. No.: 7'deki Kybele'nin, yüksek *polosu* başın üzerinden yukarıya doğru genişler. Yüz yuvarlak ve dolgun, boynu kısa ve kalındır. *Khithon*unun yakası "V" şeklindedir. Başının arkası kırık olsa da bir arka plan görülür. Göğüs altından ve her iki yandan kırılmıştır. Arka kısmı eksiktir. Ayrıntılar büyük ölçüde aşınmış olduğu için tarihlendirme başındaki taç tipi ve yüksekliği göz önünde bulundurularak, benzer örneklerle karşılaştırılarak yapılmıştır. Benzer örneklerden biri Gordion'da bulunmuş Kybele figürinidir. *Himation* giymiş olan Kybele aslan üzerinde oturur, sağ elinde *phiale*, sol elinde *tympanon* tutar²⁸⁹. Başındaki yüksek *polos* ve *polosun* başıyla birleştiği yerdeki kabarıklık Kat. No.: 7'ye benzerdir. Troia'dan bulunmuş yüksek sur taçlı bir örnekte Kybele taht üstünde oturur. Sağ elinde *phiale* sol elinde *tympanon* tutar. *Khithon*unun yakası "V" şeklindedir ve bir *himationu* vardır. Stili MÖ 3. yy'a aittir²⁹⁰. Figürin Kat. No.: 7'ye yüksek *polosu* ve *khithon*unun görünen yaka detaylarıyla benzerlik gösterir. Başka bir örnek de Afyonkarahisar Sandıklı figürinidir²⁹¹. Ayakta Kybele başındaki tacı ve tacın üzerinden aşağı sarkan bir örtüyü temsil eden arka plan açısından Kat. No.: 7 ile benzerdir. **(Görsel 2.3. 7.)**

Kat. No.: 8'in başında yüksek, silindirik bir *polos* vardır. Alın üzerinde ortadan ikiye ayrılmış kabarık saçları yüzü çevreler. Yüz dolgun ve yuvarlaktır. Göz çukurları belirgin, burun ve dudaklar aşınmıştır. Çene altından kırılmış olan figürin başındaki *polosdan* dolayı Kybele başı olarak değerlendirilmiştir. Benzer örneklerle²⁹² karşılaştırıldığında Kat. No.: 8, MÖ 3. yy sonuna tarihlenmelidir. **(Görsel 2.3. 8.)**

Kat. No.: 9'un ön yüzü korunmuş olup, ön yüzde boynun alt kısmından kırılmış olan parça oldukça aşınmıştır. Başında yüksek *polosu* görülür. Başlığın altında kabarık

²⁸⁸Töpperwein 1976, **a.g.k.**, 50.

²⁸⁹Naumann 1983, **a.g.k.**, Lev. 47, 2. 617; Vermaseren 1987, **a.g.k.**, Lev. X 53.

²⁹⁰Vermaseren 1987, **a.g.k.**, Lev. LXVI, 316.

²⁹¹Naumann 1983, **a.g.k.**, Lev. 47, 3. 618.

²⁹²Vermaseren 1987, **a.g.k.**, Lev. CXXXI, 610, Lev. CXI 502, Lev. LXV 305; Tavukçu 1999, Lev. 4, Kat. No. 14 (MÖ 220-200); G. S. Merker (2000). *The Sanctuary of Demeter And Kore Terracotta Figurines of The Classical, Hellenistic And Roman Periods*. New Jersey: ASCSA, Lev. 56, H403.

saçları, yuvarlak ve dolgun yüz yapısı Kat. No.: 7'ye benzer. Bu nedenle bu eser de Kybele figürinleri arasında değerlendirilmiştir. **(Görsel 2.3. 9.)**

Kat. No.: 10, Kat. No.: 11 ve Kat. No.: 12 no'lu figürinlerde başın üzerinde üçgen levha biçimli başlıkları vardır. Alın üzerinde kabarık saçları, ortadan ikiye ayrılmıştır. Yüz yuvarlak ve dolgundur. Göz burun ve dudaklar aşınmıştır. Kat. No.: 11 no'lu figürin hariç diğerlerinin başlıklarında tam ortada dikey bir çizik vardır. Bu özellikleri ile Kat. No.: 6 no'lu figürine benzerdirler. Kat. No.: 12'nin diğerlerinden farkı, kulakları kapatan saçların omuzlara kadar inmeyip, kulak ve omuz arasında bir boşluk bırakmasıdır. **(Görsel 2.3. 10.-12.)**

3.1.3. Aphrodite

Tanrıça Aphrodite Aşk ve güzellik tanrıçasıdır. Antik kaynaklarda tanrıçanın doğuşu hakkında iki farklı anlatım vardır. Homeros İlyada'sına göre Aphrodite, Zeus ve Okeanos kızı Dione'den doğmadır²⁹³. Hesiodos, Thegonia'da, Uranos'un Kronos tarafından kesilen cinsel organının denize düşmesi sonucu denizin köpüklü dalgalarından doğduğunu anlatır²⁹⁴.

Aphrodite'nin alayındaki tanrısal varlıklar Eros, Kharit'ler, Hora'lar ve Hymenaios'dur²⁹⁵. Aphrodite'nin atribüleri arasında bitkilerden mersin, gül, elma; hayvanlardan güvercin, serçe keçi, istiridye, yunus ve kaplumbağa sayılabilir²⁹⁶.

Aphrodite betimleri MÖ 5. yy seramik resimlerinde görülür. Büyük boyutlu heykelleri ise MÖ 5. yy son çeyreğinden itibaren yapılmaya başlar. Orijinalleri nadiren ele geçen bu eserler genellikle Roma Dönemi kopyalarıdır. Tanrıçanın çıplak heykelleri ise MÖ 340 civarı Praksiteles'in eseriyle ortaya çıkar ve popüler olur²⁹⁷. Geç Hellenistik Dönem'de ev, bahçe, mezar gibi özel alanlarda yoğun kullanım görmüştür. Bunun sebebi tanrıçaya duyulan derin sevgi ve saygı olduğu kadar, bu dönemde erotizm ve güzellik sembolü olarak dünyevi bir nesne biçiminde algılanması da söz konusudur²⁹⁸.

²⁹³Homeros *İlyada*, (Çev: F.Koçak). Ankara: 5. Baskı, Arkadaş Yayınevi, s. V. 380.

²⁹⁴Hesiodos *Tanrıların Doğuşu (Theogonia)*, (Çev: S. Eyuboğlu-A. Erhat). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 190-200.

²⁹⁵Homeros *Odysseia*. (Çev: A. Erhat – A. Kadir). İstanbul: Can Sanat Yayınları, s.VIII. 195-310.

²⁹⁶Grimal 1997, **a.g.k.**, 76; Erhat 2013, **a.g.k.**, 42-43; B. Cömert (2010). *Mitoloji ve İkonografi*. Ankara: De Ki Basım Yayım, s.58-64.

²⁹⁷M. Seifert (2009). *Aphrodite Herrin Des Krieges Göttin Der Liebe*, Printed in Germany By Philipp Von Zabain, s. 9.

²⁹⁸Işın 2007, **a.g.k.**, 34.

MÖ 5- MÖ 4 yy'larda Yunan toplulukları etrafında bulunan neredeyse tüm terrakottalar gelişimlerini teknik ve stilistik açıdan Aphrodite Grupları'na borçludur. MÖ 5. yy'ın ilk çeyreğinde figürinler çağdaş Geç Arkaik Dönem heykellerinin mütevazı kopyalarıdır²⁹⁹. Hellenistik terrakotalarda Aphrodite en çok tasvir edilen tanrıçadır. Aphrodite tasvirleri Akdeniz'in bütün kentlerinde çok sayıda bulunur. Terrakotta figürinlerdeki Aphrodite tasvirleri heykellere bağlı olarak gelişmiş ve farklı tiplere ayrılmıştır. Praksiteles'in Tanrıça Aphrodite'yi ilk defa çıplak betimlemesinden sonra, Antik Dönem sonuna kadar tanrıça çıplak veya yarı çıplak olarak yoğun bir biçimde betimlenmiştir³⁰⁰. Phidias'ın yaptığı Zeus heykelinin tanrının imajını oluşturup daha sonraki dönemlerde de bu imajın tercih edilmesi gibi Praksiteles'in Aphrodite'si de aynı etkiyi yaratmış, sonraki dönemlerde tanrıça için prototip olarak kabul edilmiştir³⁰¹.

3.1.3.1. Sandaletini Çözen Aphrodite

Bu tip MÖ 5. yy sonunda vazo resimlerinde ortaya çıkmış³⁰², Geç Hellenistik Dönem ile Roma Dönemi'nde popüler olmuştur. Terrakotta figürinler arasında da bu tip oldukça yaygındır. Kollarda ve bacakların duruşunda, vücudun öne eğilmesi ile başın dönüşünde pek çok varyasyonu bulunmaktadır³⁰³. Tip aynı zamanda, "Sandaletini Bağlayan Aphrodite"³⁰⁴ olarak da adlandırılırlar. Anadyomene ve bu tipin ünlü bir heykele bağlı olmadan yapılan, adak heykelleri olduğu düşünülür³⁰⁵. Hellenistik Dönem öncesi üç boyutlu örneklerine rastlanmamıştır³⁰⁶. MÖ 2. yy sonunda terrakotta ve bronzdan yapılmış örnekleri bulunan Sandaletini Çözen Aphrodite tipinin, MÖ 3. yy'ın sonlarında ortaya çıktığı ve farklı replikleri olduğu belirtilir³⁰⁷. Bu tipten ortaya

²⁹⁹Higgins1967, **a.g.k.**, 57-58.

³⁰⁰R. Özgan (2016). *Hellenistik Devir Heykeltraşlığı II Erken Hellenistikten Yüksek Hellenistiğe*. İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 96.

³⁰¹E. Uğurlu (2001). Heykeltraş Praksiteles. Eskişehir: *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, cilt:1 Sayı 3, s. 382.

³⁰²R. Fleischer (1984). Aphrodite, *LIMC II, 1-2*, Zürich - Münih: (Ed: N. Yaloris), Artemis Yayınları, s. 58, No. 462.

³⁰³Fleischer 1984, **a.g.k.**, 57-58.

³⁰⁴Sandaletini bağlayan tipin oturur durumda olması daha mantıklıdır. Bu tipte kaide üzerinde otururken betimlenmiş örneğe rastlanır (Çalık Ross-Büyükün 2002, **a.g.k.**, Kat. No. 99).

³⁰⁵Smith 2013, **a.g.k.**, 83.

³⁰⁶Bu tip E. Künl tarafından çalışılmış ve aralarında Smyrna terrakottalarının da bulunduğu 180 adetlik replik listesi oluşturulmuştur. Künl'e göre hepsi tek bir orijinalin yorumudur. E. Künl (1970). Venus vor dem Bade. Ein Neufund aus der Colonia Ulpia Traiana und Bemerkungen zum Typus der sandalenlösenden Aphrodite. *BJb*, (170), 102-162.

³⁰⁷Işın 2007, **a.g.k.**, 35.

çıkış yerinin de Batı Anadolu olabileceği düşünülür³⁰⁸. Üç boyutlu kopyalarında tanrıça sağ ayağı üzerinde, nadiren de sol ayağının üzerinde durur. Bazı örneklerde bir ağaç gövdesine, sütuna veya Herme'ye yaslanır³⁰⁹. Künzl'e göre Geç Hellenistik Dönem'den önce üç boyutlu bir versiyonu yoktur³¹⁰.

Kat. No.: 13 sandaletini çözen Aphrodite örneğidir. Bacakları, kolları ve başı kırık ve eksik olan bu figürinin taşıyıcı olan sağ bacağı ve sol bacağı da diz altından kırık ve eksiktir. Sol bacağın korunan üst baldır kısmının hareketinden, bu bacağını yukarı doğru kaldırdığı belirgindir. İki kolu da omzun hemen altından kırılmıştır. Omuzlar sağ tarafa meyilli, sağ kol aşağı yönlü, sol kolun ise gövdeden açık durumda konumlandığı anlaşılmaktadır. Çıplak olarak betimlenen figürinin vücut hareketi, bu figürinin sandaletini çözen Aphrodite tipinde yapıldığını düşündürmektedir. Arka kısmında sırtı hafif öne eğilmiş ve kalçaları belirgin olan figürinin benzer örnekleri Smyrna³¹¹, Myrina³¹², Priene³¹³, Patara³¹⁴ figürinleri arasında vardır. Figürinin büyük ölçüde aşınmış ve eksik oluşu nedeniyle duruş şeklinin birebir benzediği örnekler dikkate alındığında, MÖ 2. yy sonu MÖ 1. yy başına tarihlenmelidir. **(Görsel 2.4. 13.)**

3.1.3.2. Knidos Aphroditesi Tipi

Knidos Aphrodite tipi, Kos Adası için sipariş edilmiş bir Aphrodite heykelidir. Bu heykel çıplak betimlenmesinden dolayı Koslular tarafından kabul edilmemiştir. Ancak heykel Knidoslular tarafından satın alınmıştır. Praksiteles tarafından MÖ 340³¹⁵ yıllarında yapılan Aphrodite heykelinin pek çok mermerden kopyası ve farklı varyasyonları vardır³¹⁶. Bu varyasyonlarda saç detayları, taşıyıcı bacak, tanrıçanın üzerindeki banyo havlusunun ortadan kalkması gibi detaylarda farklılıklar görülür³¹⁷. Poz, bir yıkanma öncesi veya sonrasında, giysilerini çıkarırken veya giyinirken ki durumu olarak yorumlanmıştır. Orijinalinde üst gövde hafif öne doğru eğimlidir. Sağ

³⁰⁸İşin 2007, **a.g.k.**, 36.

³⁰⁹Havelock 1995, **a.g.k.**, 83.

³¹⁰Künzl 1970, **a.g.k.**, 102-162.

³¹¹Fleischer 1984, **a.g.k.**, 58, 472.

³¹²Winter 1903, **a.g.k.**, 206, 3.

³¹³Rumscheid 2006, **a.g.k.**, Lev.24, Kat. No. 52.

³¹⁴İşin 2007, **a.g.k.**, 35, K. 13.

³¹⁵Heykelin yapımına MÖ 353'te başlandığı, bu nedenle heykelin MÖ 350'de yapıldığına ilişkin görüşler vardır. Bkz. A. Furtwängler (2010). *Masterpieces Of Greek Sculpture A Series Of Essays On The History Of Art*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 318-322.

³¹⁶A. Michaelis (1887). "The Cnidian Aphrodite of Praxiteles", *JHS* (8), s. 342; Fuchs 1969: 217, Res. 234; Delivorrias 1984, **a.g.k.**, 38, Res. 404; R. R. Smith (2013). *Hellenistik Heytkel*, (Çev: A. Y. Yıldırım.) İstanbul: Homer Kitabevi, 81-82, Res. 98.1-2.

³¹⁷Tamsü-Polat 2017, **a.g.k.**, 101.

bacak taşıyıcı sol bacak yere sadece ayak parmakları ile dokunur şekildedir³¹⁸. Knidos Aphroditesi etkisinde ve bu tipe çok benzer çıplak Aphrodite tipleri de yapılmıştır³¹⁹. Knidos Aphroditesi tipinin kopyalarının büyük bir çoğunluğunda sağ el genital bölgeyi kapatmakta ve başı sola dönük, sol ayağını dizden kırıp hafif geri çekmiş olarak sol yanında bir *hydria* ya da *amphora* ve bu kabın üzerinde duran ya da tanrıçanın elinde bu kaba sarkan bir kumaş ile betimlenmiştir³²⁰. Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen orijinaline en yakın kopyası ise Vatikan Müzesi'ndeki 812 Venüs Colonna'dır³²¹. Terrakotta figürinlerde ise *amphoranın* ve kumaşın yerinde farklılıklar olabilmektedir³²².

Kat. No.: 14 Knidos Aphrodite tipindedir. Hafif sağa dönük başında *stephane* vardır. Yüz ayrıntıları aşınmış, boynu kalındır. Vücut hareketinden dolayı sol omuz hafif yukardadır. Gövde kalın, göğüs ve göbek ayrıntıları aşınmıştır. Sağ kol dirsekten hafif kıvrılmış eliyle genital bölgeyi kapatmıştır. Sol kol vücuda birleşik ve kumaş yığınının tutar şekildedir. Kumaş düz bir şekilde aşağı doğru genişleyerek sarkar. Bu kumaş yığını dışında tamamen çıplak olarak betimlenmiştir. Sağ bacağı taşıyıcı, sol bacağı dizden hafif kıvrılmış, diz hafif öne gelmiş ve bilek hizasından hafif geri çekmiştir. Figürin ayak bileklerinden kırılmıştır. Kumaş yığınının olduğu kısımdan da kırılmış olan figürinde, muhtemelen orijinal Knidos Aphrodite tipinde bulunan *amphora* ya da *hydria* bulunur. Arkası da işlenmiş olan figürinin kalçaları belirgin, gövde hafif öne doğru eğimlidir. **(Görsel 2.4. 14.)**

Knidos Aphroditesi tipinin küçük farklılıklar içeren, çok sayıdaki örnekleri, Myrina terrakottaları arasında da bulunur. Özellikle bu örnekler Diphilos Atölyesi'nde üretilmiştir ve figürinlerin hiç biri Knidos tipini tam olarak yansıtmamaktadır³²³. Knidos Aphroditesi tipindeki örneklere Myrina³²⁴ örnekleri dışında Troas³²⁵, Tralleis³²⁶,

³¹⁸Michaelis 1887, **a.g.k.**, 342; Fleischer 1984, **a.g.k.**, 49-50; Havelock 1995, **a.g.k.**, 9-10; Seifert 2009, **a.g.k.**, 24; Uğurlu 2001, **a.g.k.**, s. 380-381; Furtwängler 2010, **a.g.k.**, 322.

³¹⁹Bunlardan Capitolini Venüsü'nde, Medici Aphroditesi, başka bir Knidos Aphroditesi çeşitlemesi de Terme Müzesi'ndeki Aphrodite heykeli, kaidesindeki yazıttan dolayı Troas Aphroditesi örnek verilebilir. Havelock 1995, **a.g.k.**, 69; Özgan 2016, **a.g.k.**, 97-98; Smith 2013, **a.g.k.**, 82.

³²⁰Fleischer 1984, **a.g.k.**, 51, 395, 396, 397; Havelock 1995, **a.g.k.**, 11-12.

³²¹Fleischer 1984, **a.g.k.**, 50, Res. 391; Havelock 1995, **a.g.k.**, 12-13; Smith 2013, **a.g.k.**, 95, Res. 98.

³²²Michaelis 1887, **a.g.k.**, 341-344.

³²³Mollard-Besques 1963, **a.g.k.**, 16.

³²⁴Mollard-Besques 1963, **a.g.k.**, Lev. 15 c LY 1588, f Myrina 965, Lev. 17 d Myrina 20.

³²⁵Tavukçu 1999, **a.g.k.**, Lev. 12, K. 47.

³²⁶Fleischer 1984, **a.g.k.**, 403.

Smyrna³²⁷, Parion³²⁸, Stratonikeia³²⁹, Patara³³⁰ kentlerinde de rastlanmıştır. *Stephaneli* Knidos Aphrodite tipine birebir benzer örnek ise Tarsus terrakottaları arasında görülür³³¹. Figürinin yüzeyinin aşınmasına karşın Kat. No.: 14 Hellenistik Dönem kadın figürinlerinin yapılı vücutları, yuvarlak ve orantılı vücut hatlarına sahip oluşu gibi stilistik detayları ile³³² MÖ 2. yy- MÖ 1. yy'a tarihlenmelidir.

Knidos Aproditesi tipi arasında tanımlanan Kat. No.: 15 dolgun yüz, belirgin ağız ve gülümseyen ifade dikkat çekiçidir. Saçlar alın üzerinde ikiye ayrılmış bukleler halinde, omuzlara kadar uzanır. Sol kol kumaş yığını altında ve sol el tanrıçanın cinsel organını kapatır şekildedir. Kalçanın hemen altından kırılmış olan figürinde, sağ bacağın önde olduğu bellidir. Sağ kol ise kırık ve eksiktir. Kalın gövdede önde karın, göbek ve göğüs ayrıntıları belirgindir. Arkası da işlenmiş olan figürinde sol omzuna gelen kumaş gövdesinin yarısını kaplamaktadır. Bu tür *himation*lu Aphrodite figürinlerine Myrina³³³, Parion³³⁴, Patara³³⁵, figürinleri arasında rastlansa da benzerlik birebir değildir. *Himation*un sarktığı sol tarafta sol eliyle genital bölgeyi kapatması ve örtünün bir omuzu açıkta bırakacak şekilde çapraz gelişi açısından benzerlerinden ayrılır. Kat. No.: 15'te Hellenistik Dönem figürinlerinde görülen geniş alın yapımından uzaklaşma ve hafif köşeli yüz yapısının yapılmasına MÖ 1. yy'da başlanması³³⁶ dikkate alınarak figürin MÖ 1. yy-MS 1. yy'a tarihlenmelidir. **(Görsel 2.4. 15.)**

3.1.3.3. *Aphrodite Anadyomene Tipi*

Aphrodite Anadyomene tipinin yaratılmasında MÖ 5. yy'a kadar uzanan denizden doğma mitolojisi yatmaktadır. Saçlarını açmanın tipik özelliği ile *anadyomen* olarak tanımlanır. Hellenistik Dönem boyunca farklı varyasyonlarda yapılmıştır³³⁷. Aphrodite Anadyomene hem büyük hem de küçük eserlerde sıklıkla tercih edilen bir tiplene olmakla birlikte, kullanılan örneğin, Praksiteles ile çağdaş olan ressam

³²⁷L. Burn-R. A. Higgins (2001). Catalogue of the *Greek Terracottas* in the British Museum III, London. Lev. 56 Smyrna 2305.

³²⁸Kasapoğlu 2015, **a.g.k.**, Lev. 27, K. 3.

³²⁹Tamsü-Polat 2017, **a.g.k.**, Lev. 98; N. Durnagölü (2020). *Stratonikeia Koroplastği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü, Lev. 12, Kat. No.1, Lev 15, Kat. No 6.

³³⁰Işın 2007, **a.g.k.**, 141, K16.

³³¹Winter 1903, **a.g.k.**, 216,1; Fleischer 1984, **a.g.k.**, 403.

³³²Thompson 1963, **a.g.k.**, 30.

³³³Mollard-Besques 1963, **a.g.k.**, Lev. 28 c Myrina 947, Lev 30 b Myrina 970.

³³⁴Kasapoğlu 2015, **a.g.k.**, Lev. 35, Kat. No 18.

³³⁵Işın 2007, **a.g.k.**, 141, K17.

³³⁶Thompson 1963, **a.g.k.**, 29-30.

³³⁷Fleischer 1984, **a.g.k.**, 54; Havelock 1995, **a.g.k.**, 86-90.

Apelles'in Kos Asklepios Tapınağı için yaptığı bir resimden doğmuş olduğu kabul edilir. Bu tipin tam çıplak, yarı çıplak ve çömelir durumdaki betimlemeleri vardır. En erken örneklerinin ortaya çıkış yeri olarak Ionia kabul edilir³³⁸. Özellikle Myrina ve Tarsus atölyelerinde sıkça karşılaşılan bu tip, Geç Hellenistik ve Erken Roma dönemlerinde sürekli tekrarlanmıştır³³⁹. Tipin üç farklı varyasyonu bilinmektedir. Hellenistik Dönem'e tarihlenen mermerden heykel örneklerin yanı sıra, MÖ 1. yy'a tarihlenen bronz heykel örneklerinden de bilinen tasvirlerden ilkinde, Aphrodite tamamen çıplak gösterilmiştir. Sağ bacağını dizden hafifçe bükerek geriye adım atar şekilde betimlenen tipte, Aphrodite her iki kolunu da yukarı kaldırarak saçlarını tutmaktadır³⁴⁰. Anadyomene tipinin bir başka varyasyonunda Aphrodite yine çıplaktır. Ayakta duran Aphrodite'nin yanında duran yunus balığının kuyruğu, Aprodite'nin cinsel organını kapatır. Yunus balığı bazı örneklerde Aphrodite'nin sağ yanında, bazı örneklerde ise sol yanında betimlenmiştir. Bir diğer varyasyonda ise Aphrodite yukarı kaldırdığı elleri ile saçlarını tutar pozisyonda ancak yarı çıplak olarak tasvir edilmiştir³⁴¹. Kalın kaba kumaş kalçaları açıkta bırakacak şekilde önde kasıkta düğüm atılmıştır³⁴². Yarı giyimli Capua tipi figürinlerde tekrarlanmış ve popüler olmuştur. Ünlü Melos Aphroditesi ve Milo Venüsü bu tipi model olarak kullanmıştır³⁴³. Aphrodite Anadyomene'nin yunuslu tipinin benzer örnekleri arasında Dardanelles³⁴⁴, Parion³⁴⁵, Myrina³⁴⁶, Smyrna³⁴⁷, Pergamon³⁴⁸ sayılabilir.

Kütahya Müzesi terrakotta figürinlerinden üçü Yunuslu Anadyomene tipindedir (Kat. No.: 16-18). Kat. No.: 16 ve Kat. No.: 17 no'lu figürinlerin tip detayı ve ölçüleri aynıdır. Muhtemelen bu figürinlerin yapımında aynı kalıp kullanılmış olmalıdır. Her iki figürin de yüksek kareye yakın silmeli, bir kaide üzerinde ayakta durmaktadır. Önde saçları kabarık ve alın üzerinde bir *nodus* (alın topuzu) oluşturmuştur. Yüzde hafif gülümser ifade dikkati çeker. Gözler, burun ve ağız belirgin, yanaklar dolgundur. Boyun kalın, omuzlar küçük, kolları omuz hizasından yukarı doğru kaldırmıştır. Sol kol

³³⁸Havelock 1995, **a.g.k.**, 92.

³³⁹Havelock 1995, **a.g.k.**, 86; Smith 2013, **a.g.k.**, 83.

³⁴⁰Smith 2013, **a.g.k.**, 81, Res. 103.

³⁴¹Bieber 1961, **a.g.k.**, Res. 36, 37, 294, 295, 390, 391.

³⁴²Havelock 1995, **a.g.k.**, 87-94.

³⁴³R. Kousser (2008). *Hellenistic And Roman Ideal Sculpture The Allure of The Classical*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 18-19; Smith, 2013, **a.g.k.**, 83.

³⁴⁴Winter 1903, **a.g.k.**, 211, 4.

³⁴⁵Kasapoğlu 2015, **a.g.k.**, Lev. 31, Kat. No 10.

³⁴⁶Winter 1903, **a.g.k.**, 211, 8; Mollard-Besques 1963, **a.g.k.**, Lev. 19 c Myrina 37, f Myrina 1034.

³⁴⁷Winter 1903, **a.g.k.**, 211, 9; Fleischer 1984, **a.g.k.**, 449.

³⁴⁸Töpperwein 1976, **a.g.k.**, Lev. 34, 209.

daha yukarıdadır. Eller belirgin ve saç buklelerini tutmaktadır. Göbek deliği ve göğüsler belirgin şekildedir. Sağ bacak taşıyıcı, sol bacakta diz hafif öne doğru kıvrılmıştır. Sol tarafında baş aşağı bir yunus durmakta ve kuyruğu ile tanrıçanın cinsel organını örtmektedir. Sağ tarafında bir Herme bulunmakta ve tanrıçanın sağ dirseği Herme'nin başı ile birleşmektedir. **(Görsel 2.5. 16.-17.)**

Kat. No.: 18 no'lu figürini kareye yakın dörtgen yüksek bir kaide üzerinde, ayakta durur. Önde saçı kabarık ve alın üzerinde bir bukle halinde toplanmıştır. Yüzde yanaklar dolgun, gözler burun ve dudaklar belirgindir. Hafif gülümser bir ifadeye sahiptir. Boyun kalın ve omuzlar küçük, sağ kol omuz hizasından yukarıya kaldırmış, sol kol omuz hizasındadır. Eller belirgin ve saç buklelerini tutmaktadır. Gövde hafif bir "S" yapmış, karın, göbek deliği ve göğüsler belirgin şekildedir. Bacaklar kalın ve dizler hafif öne doğru kıvrılmıştır. Bacaklar arkada bir desteğe dayalıdır. Ayak parmakları çizgilerle kabaca belirtilmiştir. Diğer iki Anadyomene figürinden farkı, yanında Hermes Hermes'i bulunmaz. Sağ arka kısmında baş aşağı duran ve kuyruğu ile tanrıçanın genital bölgesini örten yunusun önünde bir kap vardır. Karın ve bel hizasının geniş, üst gövdenin uzatılması ve yüksek kaideli oluşlarından³⁴⁹ dolayı üç figürin de MÖ 1. yy- MS 1. yy tarihlendirilmiştir. **(Görsel 2.5. 18.)**

3.1.3.4. Venüs Genetrix

Venüs, meyve bahçelerinin koruyucusu olan eski bir Latin tanrıçasıdır. Sonra Yunan etkisi ile Aphrodite ile bir tutulmuştur. Aeneas'ın annesi kabul edilmiştir. İmparatorluk Dönemi'nde, Gens Iulia'nın atası olarak kabul edilmiştir³⁵⁰ "Venüs Genetrix" betimlemesi örneği "Aphrodite Frejus" adı da verilen heykeldir. Bu adı 1659 yılında bulunduğu yerin adından almıştır. Heykelin Kallimakhos'un MÖ 420-410 yıllarına tarihlenen, orijinali ele geçmeyen, bronz heykelden ya da Phidias'ın öğrencisi Alkamenes'in, "Bahçelerde Aphrodite" heykelinden esinlendiği düşünülür. Orijinalinde serbest bacak ayakucuyla geriye doğru adım atmıştır. Sağ elini kaldırarak arkasındaki pelerini omzunun üzerinden yukarı doğru çeker. Sol elinde bir elma tuttuğu düşünülür. Ortadan ayrılmış ve geriye taranmış saçları bir bantla yerinde tutulur. Çıplak göğsü ve açtığı elbise daha kapalı figürlerin örtülerini açma jestine göndermedir. Roma Dönemi'nde Venüs Genetrix'e model teşkil etmiş ve sıkça kopyalanmıştır. Bu tipi en iyi

³⁴⁹Thompson 1963, **a.g.k.**, 17, 30-33.

³⁵⁰J. Rives- S. Zubarik (1996). "Venus", *Der Neue Pauly* (Cilt 6). Stuttgart: Verlag J. B. Metzler, s.17-19; E. Schmidt (1997). Venus. *LIMC VIII*. (Ed.) V. Lambrinoudakis. Verlag Zürich Und Düsseldorf: Artemis yayınları, 192; Grimal 1997, **a.g.k.**, 77.

yansıtan örneğin Louvre Müzesi'ndeki heykel olduğu düşünülür ve bu replik Augustus Dönemi Klasizmini yansıtan üslupta yapılmıştır. Roma Dönemi boyunca küçük farklılıklarla figürinlerde yapılmıştır³⁵¹. Bahçelerde Aphrodite heykelinin kopyaları birbirinden farklıdır. Buna göre beş heykel tipine ayrılır. Bu farklılıklar taşıyıcı bacak, serbest bacağın dizden kıvrılma açısı ya da çapraz duruşu, başın çevrildiği yön, duruştaki yanlama açısı ve *khiton*un ve *himation*un duruşuna göre değişkenlik gösterir³⁵².

Kat. No.:19 Venüs Genetrix tipi başlığında değerlendirilen, kareye yakın dörtgen bir kaide üzerinde ayakta, *khiton* ve *himation* giymiş Aphrodite figürinidir. Önde saçları kabarık ve alın üzerinde bir *nodus* vardır. Saçları yanlarda omuz üzerine sarkmıştır. Hafif gülümser bir ifadeye sahip olan yüzde yanaklar dolgun, gözler, burun ve ağız belirgindir. Boyun kalındır ve çene altında Venüs halkası bulunur. Sağ kol omzun hemen altından kırılmıştır. Sağ omuz üzerinde muhtemelen sağ eliyle tuttuğu kumaşın parçası görülür. Vücuttaki “S” hareketi belirgindir. Göğüs altından bağlanmış kemer, tam ortada bir düğüm oluşturmuş ve uçları aşağı doğru sarkmıştır. Yaka boyunda “V” şeklini almıştır. Sağ kalçasının üzerinden rulo şeklinde toplanmış olan *himation*un oluşturduğu kumaş yığını, sol kol üzerinde kümelenmiştir. Sol dirseği bir plastere (?) dayanmıştır. Bir desteğe yaslanma pozu resim ve plastik eserlerde, MÖ 4. yy boyunca büyük ilgi görmüştür. MÖ 2. yy ortalarından itibaren poz, Musa heykelleri, Apollon Kyrene ve Pergamon Hermaphroditi ile tekrar kullanılmaya başlanmıştır. Geç Hellenistik Dönem’de çok sayıda desteğe yaslanmış kadın figürü yaratılmıştır³⁵³. Bu figürin, desteğe yaslanmış mermer heykellerin terrakotta örneklerindendir. Bu tür heykel ve figürinler genellikle özel konut alanlarında kullanılmıştır. Bu tip başka tanrılar ve tanrısal figürler için de kullanılsa da çoğunlukla Aphrodite bu pozda betimlenmiştir³⁵⁴. Myrina terrakottaları arasında da yakın örnekler vardır³⁵⁵. **(Görsel 2.5. 19.)**

Kat. No.: 19’un sol kolu dirsekten kırıktır ve muhtemelen elinde bir elma tutuyor olmalıdır. Figürinin taşıyıcı olan sağ bacağı kumaş kıvrımları içinde kaybolmuştur. Sol bacağı *khiton*unun ince kumaşı içerisinde belirgindir ve dizden hafif kırılarak öne doğru

³⁵¹Boysal 1967, **a.g.k.**, 48; Fleischer 1984, **a.g.k.**, 34; Boardman 2013, **a.g.k.**, 219.

³⁵²M. Koçak (2013). *Aphrodite Am Pfeiler: Studien Zu Aufgestützten/Angelehnten Weiblichen Figuren Der Griechischen Marmorplastik*. İstanbul: Ege Yayınları, s. 32-33.

³⁵³Koçak 2013, **a.g.k.**, 132.

³⁵⁴Koçak 2013, **a.g.k.**, 133, Lev. 28 L3.7, Lev. 29 L3.9.

³⁵⁵Mollard-Besques 1963, **a.g.k.**, Lev. 23 f Myrina 1010, Lev. 24 c Myrina 906.

gelmiştir. Batı Anadolu’da Venüs Genetrix örnekleri, Dardanelles³⁵⁶, Parion³⁵⁷, Myrina³⁵⁸ Smyrna³⁵⁹, terrakottaları arasında görülür. Kat. No.: 19’un farkı, klasik örneklerde görülen, Klasik Dönem etkisini yansıtan transparan elbise yerine, göğüs altından bağlanan bir *khiton*la betimlenmiş oluşudur. Burada kıyafet sol göğsü açıkta bırakmaz, her iki göğüste kapalıdır. Taşıyıcı bacak ise sağ bacak olmuştur. Baş diktir ve saç tipinde *nodus* (alın topuzu) kullanılması da farklıdır. Desteğe yaslanmış tipin gelişimi ve özensiz işçilik dikkate alınarak, Kat. No.: 19, MÖ 1. yy-MS 1. yy arasına tarihlenmelidir.

Kat. No.: 20 kalıp birleşim yerlerinden ayrılmış, başının sol kısmı ve göğüs hizasından itibaren kırılmıştır. Yuvarlak yüzünde göz çukurları belirgin, burnu aşınmış ağzı kapalı ve çenesi dolgundur. Figürinin sağ omuzu üzerinde, sağ elinin tuttuğu kumaş görünür. Bu nedenle Venüs Genetrix tipi içerisinde değerlendirilmiştir. Figürinin farkı saç derin dalgalı kavun dilimli saç stilinde oluşudur. Sağ yarısında kulağa kadar dört derin dalgadan oluşur. En tepedeki daha kabarık gösterilmiştir. Saç ayrıntılarının gerçekçilikten uzak kalın çizgilerle yapılışı ve dar alını dikkate alınarak, benzer örneklerinde de kumaşı kaldırdığı yükseklik ve el detayları³⁶⁰ ile MS 1. yy’a tarihlenmelidir. (Görsel 2.5. 20.)

3.1.4. Athena

Zeus’un karısı olan bilgelik tanrıçası Metis, Athena’yı doğuracağı sırada Zeus tarafından yutulur çünkü Gaia ve Uranos Metis’in doğuracağı erkek çocuğun babasını tahttan indireceğini bildirir. Doğum zamanı gelince Zeus Hephaistos’a başını yarmasını söyler ve Athena Zeus’un yarılan başından silahlarıyla doğar. Athena Yunan dünyasının akıl tanrıçasıdır. Aynı zamanda dokumacıların, nakışçıların, iplik eğiricilerin de koruyucu tanrıçasıdır. Poseidon’la Attika için yaptığı mücadelede Attika Bölgesi’ne zeytin ağacını armağan etmiştir. Athena’nın sembolleri mızrak, miğfer, üzerinde

³⁵⁶Kasapoğlu 2015, **a.g.k.**, 389, Lev. 9, Kat. No 31; Winter 1903, **a.g.k.**, 214, 1.

³⁵⁷Kasapoğlu 2015, **a.g.k.**, Lev. 26, Kat. No 1-2.

³⁵⁸Winter 1903, **a.g.k.**, 214, 2,3,4,5,7; Mollard-Besques 1963, **a.g.k.**, Lev. 12 a Myrina 28, Lev. 13 a Myrina a 26, b Myrina 27, Lev. 14 b Myrina 664, d, Myrina 672, Lev. 23 f Myrina 1010, Lev. 24 c Myrina 906.

³⁵⁹Winter 1903, **a.g.k.**, 214, 6.

³⁶⁰Winter 1903, **a.g.k.**, 214, 1, 2, 5; Mollard-Besques 1963, **a.g.k.**, Lev. 13, Myrina 27.

Perseus'un verdiği Gorgo'nun kafatası takılmış olan kalkanı, hayvanlardan baykuş, bitkilerden zeytin ağacıdır³⁶¹.

Athena Parthenon Heykeli, Parthenon Tapınağı için Phidias tarafından yapılmış kült heykelidir. Görünümü antik kaynaklardan, farklı sanat dallarından ve farklı malzemelerden yapılmış kopyalarından bilinmektedir. Bir kaide üzerinde duran tanrıça, *peplos* giymiş, bir elinde Nike, diğer elinde mızrak ve kalkanıyla betimlenmiştir³⁶². Eser, kopyaları üzerinden bilinmektedir. Bunlar arasında, Atina Milli Müzesi'nde bulunan Varvakeion heykelciği Parthenon'un MS 2. yy varyasyonudur. Ayakta bir desteğe dayalı sağ eliyle Nike, sol eliyle de yere dayadığı kalkanını tutar. Göğsünde *aegis* üzerinde Gorgo başı ve yılanlar vardır. Başındaki miğfer üzerinde sfenks ve at figürleri yer alır³⁶³. Athena Partenon Heykeli'nin MS 2.-3. yy'da yapılmış sadeleşmiş varyasyonları arasında "Lenormant" ve "Patras" heykelcikleri de bulunur³⁶⁴.

Kat. No.: 21 no'lu figürin, Athena Partenon tipinde yapılmıştır. Yuvarlak, üstte ve altta dış bükey profilli kaide üzerinde ayakta durur. Başında Korinth miğferi vardır. Saçları alın üzerinde ikiye ayrılmış, arkaya doğru inmiştir. Yüz hatları belirgindir. Geniş çeneli, dolgun yanaklı ve kalın bir burnu vardır. Boynu kalındır ve *peplosunun* yakası boyunda "V" şeklini almıştır. Göğsünde Athena'nın kalkanı olan *aegis*in üzerinde Medusa başı bulunur. *Peplosunun apoptigması* belirgindir. Kumaş yığını kollarına dolanmış aşağı sarkmıştır. Sağ kolu aşağı doğru iner ve hafif kıvrılıp dış tarafa doğru açılır. Sağ elinde *phiale* tutar. Kolundan sarkan kumaş yoğun dikey kıvrımlar yaparak aşağı iner. Athena'nın *peplosunun* dikine kıvrımlardan oluşan etekleri arasından da ayakları görünür. Sol kolu aşağı düz iner ve sol eliyle sol bacağına dayanan kalkanını tutar. Kat. No.: 21'in özenli ve orantılı işçiliği, yuvarlak yüz hatları ve benzerleri³⁶⁵ ile karşılaştırıldığında MÖ 1. yy sonuna tarihlenmelidir. (Görsel 2.6. 21.)

3.1.5. Nemesis (?)

³⁶¹Hesiodos Theogenia 925; Grimal 1997, **a.g.k.**, 107-108; Cömert 2010, **a.g.k.**, 40; Erhat 2013, **a.g.k.**, 65.

³⁶²Boysal 1967, **a.g.k.**, 33; Furtwängler 2010, **a.g.k.**, 343; Boardman 2013, **a.g.k.**, 110, 208.

³⁶³Boardman 2013, **a.g.k.**, 110, Res. 97.

³⁶⁴Boardman 2013, **a.g.k.**, 110, Res. 98.

³⁶⁵Winter 1903, **a.g.k.**, 176, 5; Mollard-Besques 1963, **a.g.k.**, Lev.103 a, Myrina 197, 643; Kielau 2018 **a.g.k.**, Lev. 8, 92-93, 96.

Nyks kızlarından biri olan Nemesis hem bir tanrıça hem bir soyutlamadır³⁶⁶. Bu Yunan Tanrıçası intikamın kişileştirilmesidir³⁶⁷. Nemesis insan kibrini tanrılara, insanlara ve ölümlere karşı yanlışları cezalandırma işlevine sahiptir³⁶⁸.

Rhamnaus'daki Nemesis kutsal alanında MÖ 5. yy'da yapılmış bir kült heykelinin parçaları bulunmuştur. Bu heykel Phidias'ın öğrencisi Agorokritas tarafından tarif edilir³⁶⁹. Heykelin tacında geyikler ve Nike bulunan, bir elinde elma ağacından bir dal, diğer elinde *phiale* tutar. Üzerinde durduğu kaide Nemesis'den doğan Helene'ye atıfta bulunur. Roma Dönemi'nde sıklıkla Rhamnaus'daki Nemesis'i yansıtan *peplos* giyen bir Nemesis tipi betimlenmiştir. Ancak Despinis'in 1971 yılındaki çalışmasında, Rhamnaus heykelinin *apoptygma* ve *kolpaslı* uzun bir *khiton* ve *himation* giydiğini tespit eder³⁷⁰. Smyrna'dan çoğu Roma Dönemi heykel, kabartma ve sikkeleri üzerinde Nemesis'in uzun bir *khiton* ve *himation* giydiği ve *khitonu* boynuna çekme hareketi yaptığı görülür. Bu hareket klasik Nemesis jesti olarak kabul edilir³⁷¹. Smyrna'da Tiberius Dönemi'nden Gallienus Dönemi'ne kadar betimlenen sikkelerde Nemesis, genellikle kanatsız olduğu gibi kanatlı olarak da betimlenir. Kanatlı tip ilk olarak Tiberius Dönemi'nde görülür ve bu tipte kuşaklı bir *peplos* giyer³⁷². Domitian sikkelerinde ise Nemesis uzun *khiton* ve *himation*la ve kanatsız olarak gösterilir³⁷³. Smyrna karakterinde tipik özellik dizginleridir. Kıyafet farklılıkları tanrıçanın karakterini yansıtır. Kanatlı olan için *peplos* uygundur³⁷⁴. Nemesis'in birkaç ikonografik türü vardır. En popüler olanı, uzun bir elbise giyen kanatsız Nemesis'in bir ölçüm çubuğu ve bir terazi tutan görünümüdür. Üzerinde *khiton* veya *peplos* ile *himation*, ayaklarının dibinde ise bir tekerlek/çark ile betimlenir³⁷⁵.

Antik çağda ölçüm çubuğu, kişinin uygun ölçünün ötesine çıkmaması gerektiğinin göstergesidir. Nemesis'in hayatı, her zaman elindeki bu sopası ile ölçtüğü belirtilir. Nemesis özellikle Roma İmparatorluk Dönemi'nde adaletle ilişkilendirilmiştir

³⁶⁶Hesiodos, Theogonia 223.

³⁶⁷M. B. Hornum (1993). *Nemesis, The Roman State, And The Games*. Leiden: E. J. Brill, s. 6.

³⁶⁸Hornum 1993, **a.g.k.**, 9; J. Stenger (1996). "Nemesis" Der Neue Pauly Band 8, Verlag J.B.Metzler Stuttgart. Weimar, s. 818.

³⁶⁹Hornum 1993, **a.g.k.**, 10.

³⁷⁰Hornum 1993, **a.g.k.**, 11.

³⁷¹Hornum 1993, **a.g.k.**, 12.

³⁷²SNG Copenhagen. (1948). *The Royal Collection of Coins and Medals Danish National Museum Ionia*. Kopenhagen. 1237-41.

³⁷³SNG 1948, **a.g.k.**, Ionia 1245.

³⁷⁴Hornum 1993, **a.g.k.**, 13.

³⁷⁵Hornum 1993, **a.g.k.**, 62.

ve terazi genellikle adalet ile bağlantısını gösterir³⁷⁶. Nemesis'i kısa *khiton*, ok ve yay ile resmedildiği Artemis tipinde gösteren örnekler de vardır³⁷⁷. Kanatlı ve zırlı olarak betimi Erinye türüdür. Bazen disiplin aracı olarak görülen kılıç, mızrak, kamçı gibi diğer araçlarla gösterilir. Grifon genellikle ayaklarının dibinde görülür. Khthonik yönüne işaret eden yılanlarla da betimlenir³⁷⁸.

Kat. No.: 22 ayakta hareketsiz duran Nemesis (?) figürinidir³⁷⁹. Başında genellikle Athena'da görülen yüksek sorguçlu miğferi vardır. Saçlar bukleler halinde alınından ikiye ayrılmış ve omuzdan aşağı sarkmıştır. Yüzde dolgun bir çene, dudaklar hafif aralık, burun geniştir. Sol kulağında konik bir küpe vardır. Omuzları üzerinde kanatları görünür. Kanatlar ayrıntılı işlenmiştir. Göğsünde iki kanada ayrılmış bir zırhı vardır. Zırhının hemen üzerinde giysinin "V" şeklindeki yakası görülür. Sağ kolu aşağı doğru sarmakta dirsekten hafif kıvrılarak bir gemi dümeni tutmaktadır. Sol kolu aşağı sarkık elinde *cornucopia* tutar, elinin hemen altında sekiz kirişli bir tekerlek bulunmaktadır. Tekerleğin üzerinde iki nokta vardır. *Peplos*unun düz dikey çizgilerden oluşan, bol drapeleri ve uzun *apoptigması* vardır. Altta ve üste *torus trokhilos torustan* oluşan iki silmesi olan, polygonal bir kaide üzerinde durur. **(Görsel 2.6. 22.)**

Tykhe ya da Fortuna'nın simgesi olarak *cornucopia*, MÖ 2. yy'dan itibaren yaygınlaşmıştır. Bu simge birçok Yunan ve Latin Tanrıça'nın simgesi olarak da kullanılmıştır. *Cornucopia* tanrıçanın getirdiği bolluk, bereket ve iyi şansın bir simgesidir. Ayrıca doğumundan sonra Zeus'u büyüten keçi adam Amaltheia'nın da boynuzudur. MÖ 5. yy'da yer altı tanrıalarının atribütüsü olarak da bilinir. MÖ 4. yy'da itibaren Agathe Tykhe betimlerinde görülmeye başlar. Bununla ilgili en erken örnek Atina'daki Asklepios kutsal alanında bulunmuş bir kabartmadır. *Cornucopia* ile betimleme, bolluk ve bereket getiren yönün, vurgulanmak istenmesiyle açıklanır³⁸⁰. *Cornucopia* bereket boynuzu olarak ortaya çıktığı zamandan itibaren aynı anlam ve amaç için kullanılmıştır. İçinin boş veya dolu olarak betimlenmesi anlamını değiştirmez. Genellikle içi meyvelerle dolu olarak gösterilmiştir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde içinin çiçeklerle doldurulduğu örnekler görülürken, Bizans döneminde ise

³⁷⁶Hornum 1993, **a.g.k.**, 63.

³⁷⁷Hornum 1993, **a.g.k.**, 67-68.

³⁷⁸H. Herter (1984). "Nemesis" *RE XVI*, 2. Stuttgart: Verlag J.B. Metzler, s. 2376.

³⁷⁹Nemesis ikonografisinde farklı tanrıçalarla özdeşleştirilen sembollerin kullanıldığı bilinmektedir. Kat. No.: 22 no'lu figürinde üç farklı tanrıçaya ait semboller bir arada kullanılmıştır. Bu durum bu figürinin Nemesis'in dışında bölgeye özgü senkretize bir tipe de işaret etme olasılığını düşündürmektedir. Figürin ile ilgili değerli görüşlerini paylaşan Sayın hocam Prof. Dr. H. S. Alanyalı'ya teşekkürlerimi sunarım.

³⁸⁰E. Okan (2016). Tykhe Ya Da Fortuna, *Sanat Ve Tasarım Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, s. 5.

içi palamutla dolu olan örnekler görülür³⁸¹. Tykhe ve Nemesis arasındaki bağlantı Ephesos’da sahne binasında bulunan heykelde görülür. Sol elinde bir *cornucopia* ile dümen, *grifon*, bir küre, sağda bir ölçüm çubuğu ile betimlenmiştir. Uzun bir elbise ve *himation* giyer, başında bir *polos* vardır ve kanatlıdır.³⁸²

Tekerlek, Nemesis’in insanların talihlerini döndürdüğünün işareti olarak yorumlanır. MÖ 2. yy tarihli Mesomedes’in Nemesis İlahisi’nde, bu tekerlek iyi talihi döndüren bir enstrüman olarak anlatılır³⁸³.

Dümen figürü, bereket boynuzundan daha açık ve net biçimde ekonomi ve taşımacılığı simgeler. Özellikle liman ketlerinde bu özelliği yaygın olmasına karşın, kıyıdan uzak, karasal kentlerde dümen betimlenmesi, nehir ticaretine de işaret eder³⁸⁴. Dümen betimi Tykhe’den gelir ve evrenin ve aynı zamanda yerkürenin hükümdarını belirtir³⁸⁵

Kat. No.: 22’nin Tykhe betimlerindeki gibi bir elinde gemi dümeni diğer elinde bereket boynuzu tutar. Yüksek sorguçlu Korinth miğferi ve aigis Athena’yı anımsatır. Kanatlı tasviri Nike’e yi anımsatsa da Erinye tipinin özelliğidir. Tüm bu özelliklerin bir arada verilmesi ünik bir örnek olduğunu düşündürür. Tarihlendirmesi özenli ve ayrıntılı işçilik, yuvarlak formlu yüz, dar alın, belirgin işlenmiş göz kapakları, küçük ve hafif açık bırakılmış dudaklar³⁸⁶ ve mermer heykel örneği dikkate alınarak figürin MÖ 2. yy’a tarihlenmelidir³⁸⁷.

3.1.6. Persephone

Persephone, Demeter’le Zeus’un kızıdır. Yeraltı tanrısı Hades tarafından kaçırılma ve Demeter’in kızını ararken tuttuğu yasla ilgili efsanesi vardır. Demeter’in tekrar kızına kavuştuğu yerde Eleusis Kültü kurulur. Persephone yer altı dünyasına bağlı kalır. Persephone giysileri ve beden özellikleri ile genç kız görünümünde betimlenir, nergis, nar, meşale, asa, bazen de bereket boynuzu ve horoz ise atribüleri arasındadır³⁸⁸.

³⁸¹Civelek (2013). Antik Dönem Sanatında Bereket Boynuzu, *Arkeoloji ve Sanat* 143 Mayıs-Ağustos s. 111.

³⁸²Hornum 1993, **a.g.k.**, 65, Lev. XVII.

³⁸³Okan 2016, **a.g.k.**, 8.

³⁸⁴Okan 2016, **a.g.k.**, 11.

³⁸⁵Herter 1984, **a.g.k.**, 2375.

³⁸⁶Thompson 1963, **a.g.k.**, 49.

³⁸⁷Hornum 1993, **a.g.k.**, Lev. VII (MÖ 2. yy ikinci yarısı (mermer heykel).

³⁸⁸G. Güntner (1997). “Persephone” *LIMC VIII*, 1-2. (Ed.) V. Lambrinoudakis. Zürih- Münih: Artemis Yayınları, s. 956; Grimal 1997, **a.g.k.**, 146; Cömert 2010, **a.g.k.**, 70.

MÖ 5. yy'dan MÖ 3. yy'la kadar Persephone kültünde ayakta domuz yavrusu tutan tip en yaygın adak türüdür. Büyük başın üzerinde yüksek *poloslar*, dizde *kolposlu khiton*, etek kıvrımlarına göre gövdedeki kumaşın daha düz yapılması tipik özelliklerdir. Domuz yavrusu ve meşale tutan Persephone, MÖ 3. yy boyunca popülerliğini korur. Daha büyük ve iddialı yapılan tanrıların aksine bu figürinler tek bir kalıpta yapılmış ve arka taraf elle modellenmiştir. Yükseklikleri ise 18-22 cm arasında değişir³⁸⁹.

Kat. No.: 23, ayakta uzun bir *himationa* sarınmıştır. Yüz yuvarlaktır saçları iki yandan çene hizasına gelir. *Himationu* yakasında kalın bir kütle olarak boynunu çevreler. Sağ kolu dirsekten kıvrılmış göğsünde *himationunu* tutuyor olmalıdır. Ayrıntılar aşınmıştır. Gövdesi ile birleşmiş sol kolu dirsekten kıvrılmış ve kırılmıştır. Gövdesinde yanal sığ kıvrımlar vardır. Benzer örnekleri Bell'in Morgantina çalışmasında domuz yavrusu taşıyan Persephone örneklerinde görülür³⁹⁰. Kat. No.: 23'ün yüzeyinde aşınmadan dolayı domuz yavrusu taşıyıp taşımadığı belirgin değildir. MÖ 3. yy sonu-MÖ 2. yy başı tarihlendirilmelidir. **(Görsel 2.6. 23.)**

3.2. Tanrılar

Kütahya Arkeoloji Müzesi'nde terrakotta figürinleri arasında tanrılar Eros, Herme, Poloslu Tanrı ve Men olarak gruplandırılmıştır. Hellenistik Dönem boyunca en sık karşılaşılan figürin gurubu olan Eros figürinleri çocuk tipli örneklerdir. Herme grubunda iki adet Herme bulunur. İkisinde genç/sakalsız tiplidir. Poloslu Tanrı grubunda ise iki örnek varken bir figürinde Tanrı Men'i temsil eder.

3.2.1. Eros

Eros zamana ve mekâna göre farklı biçimlerde yansıtılmıştır. Hesiodos Theogonia'da Kaos'tan doğduğunu söyler³⁹¹. Aphrodite ile yakından ilişkili olan Eros Yunan ve Roma edebiyat ve sanatında en sık temsil edilen tanrılardandır. Genellikle çoğul olarak Eroslar olarak ifade edilir³⁹². Aphrodite ve Ares'in oğlu olarak da anlatılır. Geç dönemde evrensel bir ilkedden farklı olarak insanları okları ile kovalayan alaycı, kaprisli ve yaramaz bir çocuk biçimine girmiştir. Aleksandria sanatıyla başlayan bu Eros simgesi, Roma'da "Amor-Amores" olarak benimsenmiştir. Aşk tanrısı olan Eros kanatlıdır ve çoğunlukla Zeus'un armağanı olan ok ve yay ile betimlenir. Bazen

³⁸⁹Bell 1981, **a.g.k.**, 33, 48.

³⁹⁰Bell 1981, **a.g.k.**, Lev. 18, 69.

³⁹¹Hesiodos Theogonia 115-120.

³⁹²C. Auge-P. L. De Bellefonds (1986). Eros (In Peripheria Orientali), *LIMC III*, 1-2. (Ed.) N. Yaloris, Zürich- Münih: Artemis Yayınları, s. 850.

tutkunun sembolü meşale ile de betimlenir³⁹³. Eros figürinleri de Aphrodite figürinleri gibi Hellenistik Dönem'e ait bilinen bir prototipten üretilmiştir. Kos'da yarı çıplak bir Aphrodite heykeli yanında kayaların üzerine diz çökmüş tombul bir bebek Eros figürü yapılmıştır. Anne oğul kompozisyonu kullanılmıştır. Rodos'ta da benzer bir örneği bulunmuştur³⁹⁴. Eros heykeltıraşlık eserleri arasında MÖ 340 yılında Lysippos'un yaptığı Eros heykeli önemli bir yere sahiptir ve çok fazla kopyası yapılmıştır. Bu heykel ince uzun çıplak iki eliyle bir yay tutar şekilde bacakları dizlerinde kıvrılmıştır. Eros'un yay ipini gerdiği anı yansıtır³⁹⁵.

Eros figürinleri Klasik Dönem modelleri örnek alınarak yapılmıştır. Hellenistik Dönem'de katı duruşlarından sıyrılmış, günlük yaşamdan bir kesit ile gösterilmiştir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde benzer tipoloji devam etmekle birlikte duruş ve hareketlerde durağanlık göze çarpmaktadır. MÖ 4 - MÖ 3. yy Boetia figürinlerinin hareketli yapıları, ellerinde tuttukları objelerle uçan Eros figürinlerinin öncülleridir³⁹⁶. Myrina ve Tanagra'dan özellikle Hellenistik Dönem'e tarihlenen zengin Eros figürin örnekleri bulunur. Myrina üretimi Eroslar, hareketli ve canlı görünümlere sahiptir³⁹⁷. Birçok farklı türde betimlemesi görülür. Bu türlerden biri aslan postu giymiş Eros figürinidir. Bu tip ile ilgili, Herakles'in çocuğunu temsil ediyor olabileceği ya da Eros'la özdeşleşen Herakles Farnase'nin Hellenistik Dönem parodisi olduğu veya daha fazla yorumlanan şekliyle Herakles kılığına girmiş Eros olarak kabul edilir. Genel olarak omuzlarını örten bir aslan derisi giyer, aslanın pençeleri göğsüne bir madalyonun üzerine düğümленir. Uyluklarına *amulet* bulunan bantlar takar. Tombul vücutlu ve dans eder şekilde yapılır³⁹⁸.

Kat. No.: 24, Herakles kılığında kanatlı Eros figürinidir. Alçak dörtgen kaide üzerinde durur. Saçlar bukleler halinde alın üzerinde bir kabarıklık oluşturmuştur. Bu alın ortasında kabarık bukle Erken Hellenistik Dönem'den itibaren görülmüştür. Benzerleri Myrina terrakotaları arasında rastlanır³⁹⁹. Yüzü yuvarlak, yüz ayrıntıları belirgin, burun geniştir ve gülümseyen bir ifadeye sahiptir. Kısa ve kalın boynunda bir disk vardır. Omuzlar geniş ve üzerlerinde kanat uçları görünür. Gövdede göbek dolgun,

³⁹³Auge-Bellefonds 1986, **a.g.k.**, 850-851; Grimal 1997, **a.g.k.**, 182-183; Erhat 2007, **a.g.k.**, 106-107; Cömert 2006, **a.g.k.**, 63.

³⁹⁴Kousser 2008, **a.g.k.**, 35-36, Res 17.

³⁹⁵Özgan 2016, **a.g.k.**, 162 Res. 117 a; Boysal 1967 **a.g.k.**, 87, Res. 106.

³⁹⁶Çekilmez 2017, **a.g.k.**, 52.

³⁹⁷Mollard-Besques 1963, **a.g.k.**, Lev. 40-45.

³⁹⁸Burr 1934, **a.g.k.**, 38.

³⁹⁹Mollard-Besques 1963, **a.g.k.**, Lev. 59 Lev. 50, g-Bo 64; Hermary 1986, **a.g.k.**, 876, no. 292.

göbek deliği belirgindir. Kollar dirsekten kıvrılmış sağ kol gövdeden ayrı elin ayrıntısı belirgin değildir ve istiridye tutar. Sol kol gövdeye bitişik, el göğüs üzerinde bir nesneyi kavramış şekildedir ve sol elin bileğinde bileklik bulunur. Ayak bileklerinde yılanı anımsatan aksesuarlar görülür. Bacaklar kısa ve dolgun, sol uyluğunda ortasında *amulet* bulunan bir bant vardır. Eros'un sağ bacağı geride sol bacağı ileri büyük bir adım atmış şekildedir. Ayaklarında sandaletleri belirgindir. Çocuk tipli elinde istiridye tutan tipin bronz örnekleri de bulunur⁴⁰⁰. Eros figürinlerinin birçok farklı tipi bulunur. Kat. No.: 24, benzerlerinden bazı noktalarda ayrılır. Herakles kılığına giren Eros tipinden farklı olarak aslan postu görünmez, sadece aslan postunun bedene bağlandığı bantlar görülür. Sol kolu, dirsekten katlanmış göğsü ile birleşiktir. Kanatları gövdeye göre küçük ve özensizdir. İki ayağı ile alçak dörtgen bir kaide üzerine basması Hellenistik Dönem'e tarihlenen uçan Eros figürinleriyle karşılaştırıldığında durağanlaşmayı gösterir. Alındaki daralma hafif köşeli yüzü Roma Dönemi özelliğidir⁴⁰¹. Tamamen çıplak betimlenme büyük heykeltıraşlık eserlerinde MÖ 2. yy sonundan önce de var olsa da terrakotta figürinlerde stil özellikleriyle birlikte vücudun yavaş yavaş giysiden sıyrılması MÖ 2. yy sonu MÖ 1. yy başını yansıtır⁴⁰². Bu özellikleri dikkate alınarak MÖ 1. yy sonu-MS 1. yy başına tarihlenmelidir. **(Görsel 2.7. 24.)**

Kat. No.: 25, Çocuk tipli ayakta duran Eros figürinidir. Alçak kaide üzerinde, sağ bacak ileride, sol bacak geridedir. Dolgun gövdede ayrıntı yoktur. Sol kol dirsekten katlanmış gövde ile bütünleşmiştir. Sağ kol kırık ve eksiktir ama kırılma şeklinden gövdeden ayrı olduğu anlaşılır. Muhtemelen ileri uzatılmıştır. Omuzları üzerinde küçük birer kanat vardır ve kanatlarının uçları kırılmıştır. Yuvarlak dolgun yüzde ayrıntılar tamamen aşınmıştır. Başında kalın bir *strophionu* bulunur. *Strophion* Hellenistik Dönem boyunca kullanılmış, MÖ 2. ve MÖ 1. yy yaygınlaştıktan sonra Roma Dönemi ile birlikte ortadan kalkmıştır⁴⁰³. Stil açısından yakın benzerleri de Myrina figürinleri arasında bulunur⁴⁰⁴. Figürindeki aşınma nedeniyle tam formu belirlenemese de, durağanlık, başındaki *strophionu* dikkate alınarak MÖ 1. yy sonuna tarihlendirilmelidir. **(Görsel 2.7. 25.)**

⁴⁰⁰Auge- De Bellefonds1986, **a.g.k.**, 943, 16.

⁴⁰¹Burr-Thompson 1966, **a.g.k.**, 31-32.

⁴⁰²Tavukçu 1999, **a.g.k.**, 144-145.

⁴⁰³Tavukçu 1999, **a.g.k.** 145.

⁴⁰⁴S. Besques (1972). *Figurines et Reliefs en Terre-cuite Grecs Étrusques et Romains III, Époques Hellénistique et Romaine Grèce et Asie Mineure*. Paris: Éditions des Musées Nationaux, Lev. 8 f D 30; Mollard-Besques 1963, **a.g.k.**, Lev. 163 a-d, Lev. 60 h Bo6A; Hermary 1986, **a.g.k.** 876, 292.

Kat. No.: 26, çıplak, çocuksu bedeni ve yuvarlak yüz hatlarından dolayı *aulos* çalan Eros figürünü olarak yorumlanmıştır. Bacaklar kalındır. Çıplak gövdede göbek deliği belirgindir. İki kolu da dirsekten kıvrılıp göğüs hizasına kadar kıvrılır ve *aulos* tutar. Yüzü yuvarlak ve yanaklar dolgundur. Burun geniş, göz aşınmıştır. Başında aşağı kadar inen bir pelerini vardır. Her iki yanında da pelerinin kumaşı drapeler oluşturur. Dizlerden aşağısı kırıktır. Tek cepheli yapılmasına rağmen, arkasında iki adet sırtına yapışmış halde yapılmış çizgisel kanat vardır. Kanatları olmayan fakat Bell tarafından, Eros olarak tanımlanan bir benzeri olmakla birlikte⁴⁰⁵, tamamen çıplak olarak yapılmış çocuk tipli *aulos* çalan Eros figürin örnekleri de bulunur⁴⁰⁶. Erkek figürinlerinde cinsel organı açıkta bırakan giysi düzenlemesi MÖ 4. yy “Hormaphroditos Anasyromenos” duruşu ile ortaya çıkar ve genellikle Eros’un ölümle ilgili hüznü anlatımlarında MÖ 3. yy Myrina’da Diphilos Atölyesi’nde tekrar edilen bir tip olmuştur⁴⁰⁷. **(Görsel 2.7. 26.)**

Kat. No.: 27, alçak bir kaide üzerinde duran, *khiton*lu bir figürindir. Yüz ayrıntıları aşınmıştır. Boynu kısa ve yüzü yuvarlaktır. Başında kalın *strophion*u vardır. Sağ kolu dirsekten sol omzuna doğru katlamıştır. Sol kolu görünmez. Sol elinde tuttuğu *kitharanın* parçası belirgindir. Kalıp birleşim yerinden ayrılmış olduğundan kanatları eksiktir. Eros figürleri ellerinde *kithara* ve *dialos* gibi müzik aletleri ile özellikle çocuk lahitlerinde koro halinde betimlendikleri bilinir⁴⁰⁸. Elinde *kithara* tutan Eros figürinlerinin çıplak olarak betimlenenleri, *strophion*lu ama hareketli ve genç tipli betimlemeleri⁴⁰⁹, bir ayağı önde diğeri arkada olan betimlemeleri⁴¹⁰ ve sağ kolunun çapraz tutulmadığı örnekler de vardır⁴¹¹. Kat. No.: 27’nin aşınma nedeniyle tam formu belirlenemese de, figürindeki durağanlık, başındaki *strophion* dikkate alınarak MÖ 1. yy sonuna tarihlendirilmiştir. **(Görsel 2.7. 27.)**

3.2.2. Herme

Bir açık hava anıtı olan Hermeler çoğunlukla mermerden yapılmışlardır. Minyatürleri bronz ve terrakottadan üretilmiştir. Hermes MÖ 6. yy sonlarında bir taş bloktan sütun şeklini alır, bir *phallos* ve bir kafa eklenir. Herme, kökeni tanrı Hermes’e

⁴⁰⁵Bell 1981, **a.g.k.**, Lev. 69, 310.

⁴⁰⁶Winter 1903, **a.g.k.**, 289, 11.

⁴⁰⁷İşin 2007, **a.g.k.**, 61; A. Jooticn (1990). Heraphroditos, *LIMC* V, 1-2. (Ed.) J. Pouilloux. Zürih - Münih: Artemis Yayınları, 268-285.

⁴⁰⁸Çekilmez 2017, **a.g.k.**, 61.

⁴⁰⁹Burn-Higgins 2001, **a.g.k.**, Lev. 3, 2015; Çekilmez 2017, **a.g.k.**, Lev. 44 K. 29; Winter 1903, **a.g.k.**, 324, 3.

⁴¹⁰Burn-Higgins 2001, **a.g.k.**, Lev. 126, 2781; Çekilmez 2017, **a.g.k.**, Lev. 65 K.42.

⁴¹¹Çekilmez 2017, **a.g.k.**, Lev. 66 K.43.

dayanan üst kısmı yarım gövde biçiminde yontulmuş alt kısmı sütun gövdesine benzer şekilde yapılmış eserlerdir. Herme betimleri MÖ 5. yy'da seramikler üzerinde de görülmeye başlanmıştır⁴¹². Kökeni Atina olan Hermes Hermeleri, tüm Antik Yunan kentlerine dağılır. Özellikle Peloponnesos kentlerinde popüler olmuştur. Hermes Hermesi Klasik ve Hellenistik Dönem'de genç betimlenmiştir. Yunan dünyasında Hellenistik Dönem'de sporcular tarafından kutsal sayılmaya başlanmıştır. Sonrasında ise Herakles'le ilişkilendirilmiştir. MÖ 4. yy özellikle de MÖ 3. yy da yaygınlaşmıştır. Sporcuların Herakles Herme'si olmuştur. Arkaik Dönem'de mezar işareti olarak da kullanılmıştır. Hellenistik ve Roma cenaze ikonografisinde mezar stelleri üzerine kabartma olarak işlenmiştir⁴¹³. Hermelerin kökeni ve dönemsel gelişimi Curtius, Lullies ve Goldman tarafından ele alınmıştır. Hellenistik Dönemde Hermes, Dionysos ve Herakles dışında *ephebos*ların portreleri de hermelere uygulanmıştır. Roma İmparatorluk Dönemi'nde de bu uygulama devam etmiş ve MS 2. yy sonrası da Romalı entelektüellerin portreleri de hermelere eklenmiştir⁴¹⁴. Hermeler farklı alanlarda kullanılmak üzere yapılmışlardır. Hermes *Propyaios* (Kapı Önü Hermes), Hermes *Agarios* (Agora Hermes), Hermes *Enagarios* (*Gymnasiom* ve *Palaestra* Hermes), Hermes *Kitonios* (Mezar Hermes)⁴¹⁵ bunlar arasındadır⁴¹⁶. Hermes Hermesi örnekleri arasında sakallı⁴¹⁷ ve sakalı olamayan genç tipli örnekler bulunur⁴¹⁸.

Herme figürinleri iki adettir. İkisi de sakalsız ve genç betimlenmiştir. Kat. No.: 28'in alt kısmı geniş üste doğru daralan yüksek bir kaide üzerinde, uzun dikdörtgen dikme bir gövdeye sahip bir Hermes Hermesi figürinidir. Yüz ayrıntıları belirgin değildir. Sakalsız, başında yüzünü çevreleyen *strophionu* omuzlarına kadar sarkar. Saçlar arkada uzundur. İki yanda kolları simgeleyen konsol çıkıntıları bulunur. Gövdede ön kısımda ereksiyon halinde olmayan cinsel organın üst tarafında, genital tüyleri temsil eden üçgensel bir kabartı şekilde betimlenmiş *phallos* bulunur. Bu özellikleri Kasapoğlu Dionysos Herme tipini Hermes Herme tipinden ayıran özellikler olarak belirtmiştir⁴¹⁹. Ancak Kat. No.: 28'de Dionysos Hermelerinde bulunan asma dalı ya da

⁴¹²Siebert 1990, **a.g.k.**, 289.

⁴¹³Siebert 1990, **a.g.k.**, 378-379.

⁴¹⁴Çekilmez 2017, **a.g.k.**, 90-91.

⁴¹⁵Sönmez 2020, **a.g.k.**, 56-57.

⁴¹⁶Sönmez 2020, **a.g.k.**, 55.

⁴¹⁷Siebert 1990, **a.g.k.**, 200, 18, 201, 29, 204, 75, 76, 78,79; Çekilmez 2017, **a.g.k.**, Lev. 119, K113-K114.

⁴¹⁸Siebert 1990, **a.g.k.**, 205, 87; Dereboylu 2012, **a.g.k.**, Lev. 21, K.28.

⁴¹⁹Kasapoğlu 2015, **a.g.k.**, 182.

asma yaprağına rastlanmaz. Kat. No.: 28 Aizanoi 2012 Kazı sezonunda bulunmuş ve Hermes Hermes olarak tanımlanmıştır⁴²⁰. Benzer örnekleri yardımıyla⁴²¹ figürin, MÖ 1.yy sonu-MS 1. yy başına tarihlenmelidir. **(Görsel 2.8. 28)**

Kat. No.: 29 Herme figürini, kaidesiz, uzun dikdörtgen dikme bir gövdeye sahiptir. Yüzü sakalsızdır ve yüzündeki ayrıntılar belirsizdir. Saçıyla başındaki örtü arasında bir diadem bulunur. İki yanda kolları simgeleyen konsol çıkıntıları ve gövdede ön kısımda *phallos* vardır. Boynun hemen altında giydiği pelerini tutturan yuvarlak bir broş vardır. Dikdörtgen gövdenin her iki kenarından da düz bir şekilde sarkan pelerinin yakası “V” şeklindedir. Yüz ayrıntıları belirgin olmayan figürinin stil özelliği, Parion’da Dionysos Hermes Tip 2 olarak tanımlanan figürinlerle benzerlik gösterir. Ancak Dionysos Hermes olduğunu kanıtlayan bir atrübü yoktur. Benzer örnekler yardımıyla figürin, MS 1. yy ilk yarısına tarihlenmelidir⁴²². **(Görsel 2.8. 29.)**

3.2.3. Tanrı Men

Men, yerleri gözetir. Kanunları uygular cezalandırır intikam alır. O, yeraltı dünyasının tanrısıdır. Men, haberciler aracılığı ile kehanetler ve rüyalar ile tecellileri ortaya çıkarır⁴²³. Ay tanrısı Men’in kökeni hakkında farklı görüşler vardır. Phrygia’da Men kültünün yayılmış olması, Men’in Phryglere ait kıyafetler ile betimlenmesi ve bazı antik kaynakların tanrıyı Phryglere mal etmesi, Men’in Phryg Tanrısı olarak görülmesine sebep olmuştur. Anadolu’ya Phryglerin getirdiği bir tanrı olmayıp, MÖ 3 binden beri tapınım gören, eski bir Anadolu tanrısı olduğu da düşünülür. Hatta Mezopotamya Ay Tanrısı ile Anadolu Ay Tanrısı olan Men’in karakter ve fonksiyon açısından yakınlıktan dolayı ortak kökene sahip olduğu düşünülür. Men Hellenistik Dönem’le birlikte başka tanrılarla birleştirilse de kendi kimliğini kaybetmemiştir⁴²⁴.

Men’in kökeni ve ana dağılım alanı, Batı Phrygia ve Pisidia olmasına rağmen, en eski metinleri Yunanistan’a (Attika’dan MÖ 340) dayanır. Men, betimlemelerinde her zaman sakalsız genç bir erkek olarak gösterilmiştir⁴²⁵. Men başında bir Phryg başlığı, üzerinde *khiton* ya da *tunika*, *himation*, pantolon ve ayağında kısa çizmeleri

⁴²⁰E. Özer (2013). *Aizonai I 2012 Kazı ve Araştırma Raporları*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, s. 44.

⁴²¹Burn-Higgins 2001, **a.g.k.**, Amisos-Corfu, 2211; Kasapoğlu 2015, **a.g.k.**, Lev. 43, Kat No. 34.

⁴²²Kasapoğlu 2015, **a.g.k.**, Lev. 43 Kat No. 34.

⁴²³G. Petzl (1999). “Men” *Der Neue Pouly* 7. Stuttgart: Verlag J.B. Metzler, s. 1211.

⁴²⁴A. Erzen (1953). Ay Tanrısı Men’in Adı ve Menşei Hakkında, *Belleten* Cilt XVII, Sayı, 65, Türk Tarih Kurumu, s. 14.

⁴²⁵A. Lesky (1981). “Men”, *RE*, XV,1. Stuttgart: Verlag J.B. Metzler, s. 690.

bulunur. Atribüleri asa, *petera*, çam kozalağı, *thyrsos*, küre Nike heykelciği, meşale, rulo, *cornucopia*, kargı, kalkan ve en önemlisi de hilaldir⁴²⁶. Pisidia Antiocheia'dan gelen bazı buluntularda sadece hilalin de Men'i temsil ettiğine ilişkin yorumlar vardır⁴²⁷. Tanrı Men ile ilgili ele geçen en erken buluntular Hellenistik Dönem'e tarihlenir. Bunlar kabartma ve terrakotta figürinlerden oluşur. Küçük Asya'da Men heykelciklerinde tanrı bir tabure üzerinde otururken Attika'da bulunmuş kabartmalarda tanrı bir koç bazen de bir horoz üzerinde oturur. Eserlerin ortak özelliği sırtındaki hilalin büyük yapılmış oluşudur. En yaygın Men özelliklerinden biri de tanrının ayağını koyduğu boğa protomudur. Boğa muhtemelen tanrının en soylu kurban hayvanıdır⁴²⁸. Kabartmalarda tanrı sunu masası üzerinde bir hayvan ya da hilal üzerinde oturur. Elinde *patra* tutar. Roma Dönemi'nde ise tanrının tasvirleri çeşitlenmiştir. Tanrının tasvirleri sikkeler, gemmalar ve heykeltıraşlık eserlerinde görülmektedir. Bu dönemde Men daha çok ayakta veya atlı olarak, bazen de büst olarak tasvir edilmiştir⁴²⁹. Sikke betimleri, Pisidia Antiokheiası sikkelerinin ön yüzünde profilden büst şeklinde başında Phryg başlığı, omuzları üzerinde hilal ile gösterilmiştir⁴³⁰.

Kat. No.: 30'un omuzları üzerinde, her iki tarafta da hilal benzeri çıkıntının oluşu, genç sakalsız bir erkek olarak betimlenişi gibi nedenlerle, bu figürin Tanrı Men başlığı altında değerlendirilmiştir. Göğüs altından kırılmış ve detayları belirgin olmayan figürin Men betimlemeleri gibi başında phryg başlığına benzer bir başlıkla betimlenmiştir. Saçı sağ tarafta göğsüne kadar uzanır. Yüzüne oranla uzun ve kalın bir boyna sahiptir, sağ omuz üzerinde bir sivrilik görülür. Sol omuz üzerindeki kısmı kırılmıştır. Figürinin Men tasvirlerinden farkı başındaki phryg başlığının, arkada keskin bir profil oluşturmasıdır. Bu da bu başlığın bir miğfer olduğunu düşündürmektedir. (Görsel 2.8. 30.)

3.2.4. Poloslu Tanrı

Anadolu geleneğine göre, neredeyse tüm tanrılar *polos* kullanabilmektedir. *Polos* Anadolu'da Antik Yunan dünyasındaki diğer yerlere göre daha yaygındır.

⁴²⁶Petzl 1999, **a.g.k.**,1210-1211.

⁴²⁷Lesky 1981, **a.g.k.**, 695.

⁴²⁸Lesky 1981, **a.g.k.**, 696.

⁴²⁹R. Vollkommer (1992). Men. *LIMC VI, 1-2*. (Ed.) J. Pouilloux. Zürich - Münih: Artemis Yayınları, s. 471-472; Mitchell, **a.g.k.**, 24.

⁴³⁰P. R. Franke (2007). *Roma Döneminde Küçük Asya Sikkeleri Yansımasında Yunan Yaşamı*. İstanbul: Ege Yayınları, s. 86, 463.

Anadolu'nun erkek tanrıları arasında da *polos* giyen örnekler bulunur. Karia'daki çift baltalı Zeus bunlardan biridir⁴³¹.

Kat. No.: 31, başında yüksek bir *polosu* bulunan sakallı bir erkek figürinidir. *Polosun* altında saçları kabarıktır. Ağız, burun ve göz ayrıntıları belirgin değildir. Figürinin tamamı ele geçmemesine rağmen üst kısmı *phiale* taşıyan erkek figürinleriyle benzerdir. Yüzünde, burun üzerinde bir delik açılmıştır. Sağ omuzu açıkta bırakan bir *himation* giymiştir. Kumaşın kıvrımları sol omuzdan gövdenin sağına doğru diagonal kıvrımlar oluşturur. Sağ kol aşağı düz inerken, sol kol dirsekten hafif kıvrılmıştır. Arkası, sırt kısmında muhtemelen buhar deliği hizasından kırılmıştır. Gövdenin belден aşağısı yoktur. Kırık oluşu ve yanında herhangi bir atrübü bulunmamasına karşın başındaki *polos* nedeniyle tanrı figürinleri arasında değerlendirilmiştir. **(Görsel 2.8. 31.)** Benzer örneklerini Işık, *phiale* tutan erkekler grubunda sınıflandırmıştır⁴³². Higgins, Halikarnassos'da adak çukurlarından bulunduğunu belirttiği örnekleri, ayakta giyimli erkek figürinleri arasında tanımlamış⁴³³ ve Çekilmez ise benzer örnekleri rahip figürini olarak gruplandırmıştır⁴³⁴.

Kat. No.: 32 üst gövdesi kırık ve eksik olmasına rağmen, iki aşamalı bir kaide üzerinde ayakta duran figürinin tipolojik özellikleri elinde *phiale* tutan erkek figürinlerine benzer niteliktedir. Kalınlık, genişlik ve kırık olduğu kısmın Kat. No.: 31 no'lu figürinle örtüşmesi nedeniyle Poloslu tanrının alt gövdesi olduğu düşünülmüştür. **(Görsel 2.8. 32.)**

3.3. Mitolojik Karakterler

3.3.1. Nympha

Nymphalar ormanlarda, kırlarda ve su kenarlarında yaşayan peri tanrıçalardır. Homeros'a göre Nymphalar Zeus'un kızlarıdır. Nymphalar ikinci derece önemli tanrılar sayılırlar ve ölümsüz değildirler. Doğa ve insan üzerinde etkilidirler. Yaşadıkları yerleri korurlar ve Artemis, Dionysos, Apollon, Hermes, Pan gibi tanrılara eşlik ederler. Bazen insanlarla evlenirler. Kimilerinin hastalıkları iyileştirme gücü vardır. Kimisi şiirsel esin

⁴³¹Işık 1980, **a.g.k.**, 180. Çift baltalı Zeus MÖ 4. yy kabartmalarında ve Roma sikkeleri üzerinde tanınır.

⁴³²Işık, 1980, **a.g.k.**, Lev. 17, Kat. No. 115, Lev. 19, Kat. No. 134, 135. Lev. 20, Kat. No.147.

⁴³³Higgins 1954, **a.g.k.**, (Halikarnassus) 485 - 488.

⁴³⁴M.Çekilmez (2015). Halikarnassos Yarımadası'nda Bir Grup Figürin, *TÜBA*, 18, s. 109-123, TK.1-TK. 2.

ve geleceği bilme yetisi de verirler⁴³⁵. Nymphalara çoğunlukla vahşi doğada, kaynaklarda veya mağaraların yakınında ve sonraki dönemlerde de Romalıların tapınaklarında tapınılmıştır⁴³⁶.

Kat. No.: 33, başı ve dizin altından bacakları kırık olan bir Nympha figürinidir. Ayakta sağ bacağı taşıyıcıdır ve sol bacağı öne doğru gelmiştir. Diz giysi altından belirgindir. Sağ kol oldukça ince ve dirsekten hafif kıvrılmış, aşağı doğru sarkmış, gövdeyle bütünleşmiştir. Sol kol dirsekten kıvrılmış, göğsünde bir hayvan (domuz yavrusu) tutar. **(Görsel 2.9. 33.)**

Domuz yavrusu ve çelenk taşıma, Demeter, Kore ve Dionysos için önemli olduğu kadar Nymphalar için de önemlidir⁴³⁷. Bell, benzer bir örneğini Nympha olarak tanımlar ve MÖ 3. yy'la tarihlendirir⁴³⁸. Bu figürinin Kat. No.: 33'den farkı tuttuğu nesnenin aşınmadan dolayı belirlenememiş olmasıdır. Benzer örnekler Karia Bölgesi terrakotaları arasında da bulunmaktadır⁴³⁹. Benzer örnekler yardımıyla figürin, MÖ 3. yy'la tarihlenmelidir.

3.3.2. Attis

Attis'in efsanesinde, Attis vahşi doğaya terk edilmiş, çobanlar tarafından büyütülmüştür. Kybele, mitolojiye göre Attis ya da Attes adlı bir delikanlıya tutkundur. Söylenceye göre Kybele, O'nu Pessinus kralının kızı ya da Midas'ın kızıyla evleneceği sırada, delirtip kendini hadım etmesini sağlamış ve Attis çam ağacına dönüşmüştür. Attis efsanesinde olduğu gibi Kybele'nin başrahipleri de kendilerini hadım etmek zorundaydılar, akan kan ve yitirilen erkeklik gücü bereket ve canlılığın daha geniş bir alana yani bütün doğaya geçmesini sağladığına inanılmıştır. Bayramı 24 Mart'ta kutlanılmıştır. Pessinus'daki Kybele Tapınağı biri Attis adını taşıyan iki rahip tarafından siyasi otoriteden bağımsız bir din merkezi olarak yönetilmiştir⁴⁴⁰. Phrygia Bölgesi'nde

⁴³⁵M. H. Tisserant-G. Siebert (1997). "Nympha". *LIMC VIII*, 1.2. (Ed.) V. Lambrinoudakis. Zürich-Münih: Artemis Yayınları, s. 891; Grimal 1997, **a.g.k.**, 548; Cömert, 2010, **a.g.k.**, 84.

⁴³⁶L. Käppel (1996) "Nymphen" *Der Neue Pauly Band 8*. Verlag J.B. Metzler Stuttgart. Weimar, s. 1071-1072.

⁴³⁷Işık 1980, **a.g.k.**, 189.

⁴³⁸Bell 1981, **a.g.k.**, Lev. 63, 264.

⁴³⁹Işık 1980, **a.g.k.**, Lev. 29, Kat. No. 214, Lev. 30 Kat. No. 219

⁴⁴⁰M. Vermaseren-M. B. De Boer (1986). "Attis". *LIMC III*, 1-2. (Ed.) N. Yaloris, Zürich-Münih: Artemis Yayınları, s. 22-44; G. Boudy (1997). "Attis". *Der Neue Pauly*, 2. Verlag J.B. Metzler, Stuttgart, s. 247; Erhat 2007, **a.g.k.**, 185; Grimal 1997, **a.g.k.**, 112.

Attis isminin, sadece bir tanrı ismi olarak değil bir erkek ismi ve Ana Tanrıça'nın başrahibinin bir ünvanı olarak da kullanıldığı belirtilir⁴⁴¹.

MÖ 4. yy ortasına kadar Meter kültüründe Attis'in varlığını gösteren bir kanıt yoktur. Attis'in adı MS 1. yy'la kadar Meter rahiplerinin ünvanı olarak kullanılmıştır. Attis'in betimlendiği eski bir örnek olan Pire'de bulunmuş, MÖ 4. yy ortalarına tarihlenen, bir adak sitelinde Yunan karakteri açıktır⁴⁴². Attis'in kostümü ve atribüleri Attis'e has değildir. Kostüm Akhamenid tarzında Pers kılığının bir şeklidir. Persler'in dışında Yunan sanatında bu kıyafet tarzı Amazonlar ve Troialılar gibi doğulu söylence tiplerinin betimlerinde ve MÖ 5. yy ortası ve sonrasında, Troialı Paris betimlerinde de görülür⁴⁴³.

Terrakottadan yapılmış Attis figürinleri özellikle Attis'in Yunan dinindeki karakterini yansıtır niteliktedir. Bunların çoğu, dans ederken hoplarken, zıplarken ya da müzik aleti çalarken yani Meter için yapılan dinsel törenlerde sergilenen ritüel hareketleri yaparken betimlenmiştir. Attis, zamanla tanrıçaya dilek ya da şükran sunularını pekiştiren tanrı figürü haline gelmiştir. Cinsel organı açıkta olan Phrygialı teşhirci tipli Attis heykelciği ise ilk olarak MÖ 2. yy'da Roma'da görülür. Anadolu'da Hellenislik Dönem boyunca karşılaşılr⁴⁴⁴.

Kat. No.: 34 olan Attis, başında Phryg başlığı ve başlığın altında kabarık saçlar ile betimlenmiştir. Yuvarlak ve dolgun yüz aşınmıştır. Aizanoi kazı buluntusu olan figürinin başındaki Phryg başlığı, kabarık saçları ve yuvarlak yüz hatlarına benzeyen Hellenistik Dönem'e tarihlenen örnekleri vardır⁴⁴⁵. Benzer tipolojiye sahip olan Aizanoi'de sadece baş kısımları korunmuş iki terrakotta örnek vardır⁴⁴⁶. Bu örneklerden yola çıkarak MÖ 1. yy-MS 1. yy'lara tarihlendirilmiştir. **(Görsel 2.9. 34.)**

3.3.3. Silenos

Silenos, yaşlı Satyr'lerin genel adıdır⁴⁴⁷. Ancak Hermes ya da Pan'la Nympha'nın oğlu, Dionysos'u yetiştiren Silenos adında bir Satyr vardır. Genel olarak yassı burunlu, sakallı, kel, koca göbekli, eşeği ile Dionysos alaylarında dolaşan, çirkin bir ihtiyar olarak betimlenir. İlk olarak vazo resimlerinde görülür. Silenos koroplastik

⁴⁴¹Roller 2013, **a.g.k.**, 213; Akça 2004, **a.g.k.**, 77.

⁴⁴²Roller 2013, **a.g.k.**, 213.

⁴⁴³Roller 2013, **a.g.k.**, 215.

⁴⁴⁴Roller 2013, **a.g.k.**, 217; Vermaseren 1987, **a.g.k.**, Lev. CLXXVIII, 832, Lev. CLXXIX, 833-834.

⁴⁴⁵Vermaseren 1987, **a.g.k.**, Lev. CLXXVII 830.

⁴⁴⁶Akça 2004, **a.g.k.**, 77, Lev. 7a-c, Kat. No. 133-135.

⁴⁴⁷Erhat 2007, **a.g.k.**, 271.

sanatta özellikle Smyrna’da sıkça görülmektedir. Herhangi bir atribü taşımayan örnekler, aynı zamanda bazen Sokrates portreleri olarak da tanımlanmaktadır⁴⁴⁸.

Hellenistik Dönem koroplastları, birçok Satyr formu geliştirmişler ve genel olarak teatral konuları tercih etmişlerdir. MÖ 4. yy’da Silenos, şişman vücutlu ve kalın kürklüdür. MÖ 3. yy’da aynı tüylü giysi ile ağzı kapalı ama hala teatrallığe yakındır. Sarkık göz kapakları, uzun yumuşak bıyığı baş *pedagoga* iyi huylu görünümünü veren sakalla betimlenir⁴⁴⁹.

Kat. No.: 35, boyundan aşağısı kırık ve eksik olan sakallı figürindir. Baş kel, alnı geniş, gözleri iri, burun basık ve elmacık kemikleri belirgindir. Her iki yanında kulak hizasında çıkıntılar vardır. Sol omzunda bir giysi kalıntısı görülür. Benzerlerinde sakalı daha ayrıntılı yapılanlar, gözleri çukur şeklinde gösterilenler ya da kulak çıkıntıları daha belirgin yapılan örnekleri bulunur. Benzer örneklerle arasında küçük farklar bulunmasına karşın, benzerleri yardımıyla MÖ 2. yy ikinci yarısına tarihlendirilmelidir⁴⁵⁰. (Görsel 2.9. 35.)

3.4. Kadın Figürinleri

Kadın figürinleri *Kourotrophos*, ayakta kadınlar ve kadın başları olarak üç grup içinde değerlendirilmiştir.

3.4.1. Kourotrophos

Kourotrophoi, “Emziren Anne” anlamına gelir. Anadolu, Mezopotamya ve Yunan dünyasında önemli bir buluntu grubunu oluşturan kadın figürinleridir. *Kourotrophos* olarak isimlendirilirler. Bereket ve doğurganlık özelliği olan, önceleri tek başına bir tanrıça iken sonrasında birçok tanrıçanın yan ismi ve *epitheti* olarak karşımıza çıkmaktadır. Demeter, Artemis, Aphrodite, Athena, Eileithyia, Ge, Nymphalar ve Hekate gibi birçok tanrıça için *Kourotrophos* sıfatı kullanılır⁴⁵¹.

Kökeni konusunda farklı görüşler vardır. Ayakta çocuk emziren kadın figürinleri Mısır ve Ön Asya’da MÖ 4. binlerden itibaren görülür. Oturur durumda çocuk emziren kadın figürinleri ise aynı bölgede MÖ 2. binin başlarından itibaren bilinmektedir.

⁴⁴⁸E. Simon (1997). “Silenoi”. *LIMC VIII 1-2*. (Ed.) V. Lambrinoudakis. Zürih- Münih: Artemis Yayınları, 1109.

⁴⁴⁹D. B. Thomsan (1968). Three Centuries Of Hellenistic Terracottas, *Hesperia*, The Journal of the American School of Classical Studies at Athens, s. 36-37

⁴⁵⁰Besques 1971, **a.g.k.**, Lev.133 b (Phoca) D 653; Rous-Isık-Kongaz 2015, **a.g.k.**, 131, 89; Çekilmez 2014, **a.g.k.**, Lev. 89, 70.

⁴⁵¹B. Prehn (1967). “Kourotrophos”. *RE XI*, 2. Verlag J.B. Metzler, Stuttgart, s. 2215-2216.

Kourotrophos figürinlerinin Mezopotamya’da doğmuş ve diğer Ön Asya merkezlerine farklı tiplerde yayılmış olduğuna ilişkin görüşler vardır⁴⁵². Ayrıca *Kourotrophos*un aşk ve bereket tanrıçası olarak farklı yönleriyle İhtar Astarte’nin soyundan gelmiş olduğuna da inanılır. Ancak ismin etimolojisi tartışmalıdır. Ege’de Minos tanrıçasından geldiğine inanılırken, Kıbrıs’ta erken dönemlerde ibadet edilen Astarte ile özdeşleşmiştir. Önceleri Ege Anadolu tanrıçası iken, sonradan Fenikeliler tarafından Kıbrıs’a getirildiği düşünülür. Anadolu’da *kourotrophos* Phrygialı Kybele ile özdeşleştirilirken⁴⁵³, Attika’da diğer tanrıçalardan bağımsız bir tanrıçadır. Deresden’de MÖ 5. yy’la tarihlenen üzerinde Apollon, Artemis ve Leto’un da bulunduğu bir adak kabartması üzerinde Leto’nun arkasındaki kadın figürü *Kourotrophos*’tur⁴⁵⁴. Attika’da Apoturiense festivalinde tanrıça *Kourotrophos* için adaklar adanmıştır⁴⁵⁵.

Yerel çevre *Kourotrophos* kültürünün doğası ve anlayışı için önemlidir. Meter *Kourotrophos* olarak, epigrafik kanıtlara göre Arkaik Dönem’de bazı İonialılar tarafından benimsenmiştir⁴⁵⁶. Taht üzerinde oturan başı *himation* veya bir örtü ile örtülü, kucağında profilden gösterilmiş, eli annesinin göğsünde çocuk tutan tanrıça tipi İonia’da MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısında yaratılmış ve buradan diğer merkezlere yayılmıştır⁴⁵⁷.

Kourotrophos hem anne hem de hemşirelik ilkesinin karşılığıdır. Bu nedenle onun için özel kültler, ayinler ve adaklar yapılır. Demeter kültüründe olduğu gibi kendisi bir annedir, Ge gibi çocukları besler, Artemis gibi çocuk yetiştirir, Athena gibi gençlere ilham verir ve onları eğitir. Bu nedenle *Kourotrophos* çok yönlü bir tanrıçadır. *Koutrophos* sıfatı genellikle tek başına, tanrıça ismi eklenmeden kullanılır. Bunun sebebi muhtemelen, insanların yaşadıkları bölgede bu sıfatı alan tanrıçayı bilmesidir⁴⁵⁸.

Kat. No.: 36, bir *Koutrophoros* örneğidir. Figürinin yüksek *poloslu* başı hafif sağa eğilmiş ve geriye doğru atılmıştır. *Polosun* tam üzerinde küçük bir kırık vardır. Yuvarlak hatlı yapılan yüzde, ayrıntılar aşınmıştır. Dolgun vücutlu yapılmış. Sağ kolu

⁴⁵²F. S. Alanyalı (2003). Ephesos’da Bulunmuş Olan Bir Terrakotta Figürin Işığında Kourotrophoi; *II. Uluslararası Pişmiş Toprak Sempozyumu*, Eskişehir, Türkiye Haziran 2002, s. 169-176.

⁴⁵³T. H. Price (1978). *Kourotrophos Cults And Representations Of The Greek Nursing Deities*, Leiden E.J. Brill, Studies Of The Dutch Archaeological And Historical Society, VIII. Print In The Netherlands, s. 7.

⁴⁵⁴Prehn 1967, **a.g.k.**, 2215.

⁴⁵⁵Prehn 1967, **a.g.k.**, 2216.

⁴⁵⁶Price 1978, **a.g.k.**, 8, 11-12.

⁴⁵⁷Alanyalı 2002, **a.g.k.**, 169-176.

⁴⁵⁸Price 1978, **a.g.k.**, 2-3.

dirsekten kıvrılmış, eliyle sol kolunda taşıdığı çocuğun sırtına dokunmuştur. Taşıdığı çocuğun başı sol omzu üzerindedir. Ayakta olan figürinin bol ve kalın kıyafetinden bacakları görünmez. Vücut hareketinden sağ bacağın taşıyıcı olduğu, sol bacağı ile adım atmış izlenimi verir. **(Görsel 2.9. 36.)**

3.4.2. Ayakta Kadınlar

Bu grupta değerlendirilen dört adet figürin bulunur. Bunların üçü tek cepheli, başlarındaki örtüleri omuzlarından aşağı sarkan, saçları omuzlarına dökülen erken dönem kadın figürinleridir (Kat. No.: 37, Kat. No.: 38, Kat. No.: 39).

Kat. No.: 37, ayakta başındaki örtüsü aşağı kadar inen kadın figürinidir. Saçlar her iki yandan omuzlara dökülür. Oval yüz, çeneye doğru daralır. Boyun ince ve uzun yapılmıştır. Omuzlar yuvarlak ve oldukça geniştir. Kollar gövdeye bitişik düz bir şekilde aşağı iner. Göğüsün hemen altında kalın bir kemer bulunur. Belden aşağısı kırık ve eksiktir. Kat. No.: 37 gibi kolları yanlarda, geniş ve yuvarlak omuz formuna sahip olan ancak çıplak olarak yapılmış örnekler Rodos'da MÖ 6. yy ortasına tarihlenen figürinler arasında görülür. Bu tipte kolları yanlarda, frontal duruşlu, ancak çıplak olarak betimlenmiş kadın figürinleri Mısır ve Asya'ya özgüdür⁴⁵⁹. Kat. No.: 37 no'lu figürin Ephesos Artemision kazılarında bulunan Arkaik Dönem figürinlerine de kısmen benzer. Bu örneklerden farkı belindeki kemerin daha yukarıdan bağlanması, saçların boncuk şeklinde değil de düz yapılması ve omuzlarının daha geniş ve yuvarlak hatlı yapılmasıdır⁴⁶⁰. **(Görsel 2.10. 37.)**

Kat. No.: 38, alnında *diadem* (bir bant) bulunan kadın figürinidir. Saçlar kabarıktır ve iki yandan dalgalı bir şekilde omuzlara dökülür. Yüz üçgenimsi, boyun kısadır. Kollar gövdeye bitişik, dirseklerden kıvrılmış ve eller göğüste birleştirilmiştir. Elleri göğüs üzerinde duran kadın figürinleri, Neolitik Dönem'den itibaren görülür. Neolitik Dönem'de eli göğsünde şişman kadınlar, Kalkolitik Dönem'de yassı bedenli kadınlara dönüşür⁴⁶¹. Gordion Kybele'sinde de görülen her iki kolun üst gövdede bükülüşü İon sanatına yabancısıdır. Bu duruş doğu kökenlidir⁴⁶². Arkaik Dönem'de kadın protomlarında da karşılaşılan bu tipin Kat. No.: 38 ile benzer örneği MÖ 6. yy başına

⁴⁵⁹Higgins 1954, **a.g.k.**, 37, Lev. 3, 16, 17, 18.

⁴⁶⁰Higgins 1954, **a.g.k.**, Lev.71, 529-530, 535.

⁴⁶¹Ş. Aydıngün (2003). Tapınç Heykelcikleri, Metropolis: Ana Tanrıça Kenti, *Arkeo Atlas*, 2, s. 139.

⁴⁶²F. Işık (1989). Batı Uygarlığının Kökeni Erken Demir Çağ Doğu-Batı ve Sanat İlişkilerinde Anadolu. Ankara: *Türk Arkeoloji Dergisi*, XXVII. s. 8

tarikhlenmektedir⁴⁶³. Kat. No.: 38'in, benzerlerinden farkı ellerin birbiri üzerine konması ve omuzlarının daha dar yapılmasıdır. Benzer örneğin başı olduğu tahmin edilen parça⁴⁶⁴ ile karşılaştırıldığında ise yüz tipi ve saç şekli yakinken, benzerinin başındaki örtünün aşağı doğru genişlemesi farklılık göstermektedir. **(Görsel 2.10. 38)**

Kat. No.: 39 no'lu figürinin başında *stephanesi* ve onun da üzerinde örtüsü vardır. Alın üzerinde saçlar ikiye ayrılmış, omuzlar üzerine dökülmüştür. Yüz oval ve dolgundur. Göz çukurları belirgin, burun aşınmış, dudaklar kalın ve hafif aralıktır. Omuzlar dar, göğüsler belirgindir. Göğüs altında kırılmıştır. Yüz ayrıntıları daha net olsa da stilistik açıdan Kat. No.: 38'e benzemektedir. **(Görsel 2.10. 39.)**

Asya tipi ayakta duran giyimli kadın figürinleri Tanagra tipi kökenlidir. MÖ 4. yy Tanagra tipi figürinler önce Boiotia, sonra Güney İtalya, Aleksandria ve Küçük Asya'ya yayılır. En iyi örnekleri Aleksandria Chatby Mezarlığı'ndan gelir. Tanagra tipli ilk figürinler Klasik biçimli, narin ve dengelidir. Tüm vücudun örtülü olduğu figürinlerde elbise kıvrımları figürün duruşuna uyumludur. Asya tipi figürinlerde giysi daha zengindir⁴⁶⁵.

Erken Tanagra figürinlerinin ilk tiplerinin Lykurgos'un, Atina Dionysos Tiyatrosu için yaptığı bronz Sophokles heykeline dayandığı düşünülür⁴⁶⁶. Tanagra stilinin orijinalinin Praksiteles heykeltıraşlık okulu, mezar stellerindeki kadın figürleri ve koroplastik sanatın etkisi ile geliştiği düşünülmektedir. Tanagra stilinin erken evrelerini yansıtan figürlere Atina'da bulunan MÖ 320'ye tarihlenen bir mezar steli üzerinde rastlanmıştır. Roma Dönemi'nde figürinlerin başları, kadın portreleri olarak kullanılmıştır⁴⁶⁷. İnce bir *khiton* üzerine *himation* sarınmış kadınlar Hellenistik Dönem modasına uyumlu yapılmaya çalışılmıştır. Tıpkı Hellenistik Dönem heykellerindeki gibi figürinler de ayrıntılı verilmeye gayret edilmiştir. Bazı örneklerde *khitonun* maviye *himationun* pembeye, saçların kırmızıya boyandığı görülür. Tanagra stili diğer bölgelerde daha basit formlarda kopya edilmiştir. Figürinlerin anlamı ve işlevi açık

⁴⁶³Higgins 1954, **a.g.k.**, Lev. 208, 1544.

⁴⁶⁴Higgins 1954, **a.g.k.**, Lev. 208, 1543.

⁴⁶⁵Thompson 1963, **a.g.k.**, 22-26; K. Verhagen (2012). *Tanagras: A Mystery Unveiled? A Material Context Study Of Terracotta Figurines In Late Classical, Early Hellenistic Greece*. Leiden: University Of Leiden, Faculty Of Archaeology, MA Tesis Classical Archaeology, s. 2-3.

⁴⁶⁶H. Alanyalı (2002). Hellenistik Dönem Tanagra Atölyelerinde Terrakotta Üretimi. Eskişehir: II. Uluslararası Pişmiş Toprak Sempozyumu, s. 180; Verhagen 2012, **a.g.k.**, 2.

⁴⁶⁷Çalık Ross-Büyükün 2002, **a.g.k.**, 211.

değildir. Dini ritüellerle açık bir bağlantıları bulunmaz daha çok günlük hayattan görüntülerdir⁴⁶⁸.

Erken Hellenistik Dönem’de ayakta *himation*lu kadın figürinlerinde, *khiton* üzerinde derin kıvrımlar görülür. Bu kıvrımlar Geç Klasik stilini yansıtır ve ağırlık iki bacak arasında dağılmış ve serbest bacak bir parça önde yapılır⁴⁶⁹.

Kat. No.: 40, kaide üzerinde ayakta duran bir kadın figürinidir. Yüzdeki ayrıntılar aşınmıştır. Alnının üzerinde *nodus* vardır. Saçlar omuzlarına ve sırtına dökülmüştür. Sağ bacak taşıyıcı, sol bacak hafif ileri uzatılmıştır. Uzun bir *khiton* giymiş, *khiton*unun eteklerinde dikey kıvrımlar görülür. *Khiton*unun üzerinde sol omzundan gelip dizlerine kadar gövdesini saran bir *himation*u vardır. *Himation*unun kumaşı sol kolunda toplanır. Sağ kolu dirsekten kıvrılmış, eli beline dayanmıştır. Boynu kalın, *khiton*unun yakası boyunda “V” şeklindedir. Baş hafif öne eğiktir. Duruşu ve *himation*un sarılması bakımından yakın örnekleri olan⁴⁷⁰ figürin kalın gövde yapısı, vücut hatlarının sarıldığı *himation*un altında yok olması özellikleri dikkate alınarak MÖ 4. yy sonu-MÖ 3. yy başına tarihlenmelidir.

3.4.3. Kadın Başları

Kadın başları genel olarak başın gövdeye eklendiği yerden kırılanlar (Kat. No.: 41, Kat. No.: 42, Kat. No.: 45, Kat. No.: 47, Kat. No.: 49, Kat. No.: 51) ve kalıp eklenti yerlerinden kırılanlardan (Kat. No.: 43, Kat. No.: 44, Kat. No.: 46, Kat. No.: 48, Kat. No.: 50, Kat. No.: 52) oluşmaktadırlar. Saç stilleri ve başlarında taşıdıkları aksesuarlara göre stilistik olarak gruplandırılmıştır. Knidos saç stilinde, *stephaneli*, örtülü, *strophion*lu, *hydraphoros* ve kadın başı (herhangi bir kategoride yer almayan) olarak ayrılmıştır. Knidos saç stilinde başlarda iki figürin yer almasına rağmen, *stephaneli* (Kat. No.: 44) ve örtülü başlar içinde de (Kat. No.: 49) Knidos saç stilinde olanlar vardır. Bu figürinler bölüm içinde belirtilmiştir.

3.4.3.1. Knidos Saç Stilinde Başlar

Knidos saç stili, MÖ 4. yy görülür. Praksiteles’in yaptığı Knidos Aphrodite’si heykelinin saç stiline kopyasıdır. Knidos saç stilinde saçların kabarık şekilde ikiye ayrılması, ikiye ayrılan saçların bir bant yardımıyla bastırılması, ensede gevşek şekilde

⁴⁶⁸Çalık Ross-Büyükün 2002, **a.g.k.**, 211; Verhagen 2012, **a.g.k.**, 2.

⁴⁶⁹Gülbüzer 2019, **a.g.k.**, 314-315.

⁴⁷⁰Winter 1903, **a.g.k.**, 87,8; Besques 1971, **a.g.k.**, Lev. 73 Rhodos b D338; Mollard-Besques 1963, **a.g.k.**, Lev. 24 d M 75.

bağlanması bu stilin karakteristik özellikleridir⁴⁷¹. Knidos saç stili MÖ 3. yy oldukça yaygın olup, tanımlayıcı bir isim olarak kullanılmıştır. Terrakotta figürinlerde bu saç stilinin en erken şekli, MÖ 250 civarında görülmüştür. Bu stil, özellikle MÖ 3. yy sonu ve MÖ 2. yy'da yoğun olarak kullanılmıştır. MÖ 3. yy'ın ikinci çeyreğinde yüz daha geniş, burun kısa ve gözler çekiktir⁴⁷².

Praksiteles saç stilinde yapılmış kadın başı Kat. No.: 41 no'lu kadın başında, baş dik bir şekilde durmaktadır. Gözlerde göz kapakları belirgindir. Göz tipi oval, burun geniş, dudaklar kapalı ve belirgindir. Yüz dolgun, çene geniş, boyun incedir. Saçlar alnın ortasından ortadan ikiye ayrılmış ve her iki tarafta da geriye doğru taranmış arkada ense hizasında bir topuz oluşturmuştur. Yanlarda saçlar derin ve kalın çizgiler halinde işlenmiştir. Alın üçgensel şekilde ve tam tepe noktası aşınmadan dolayı belirsizdir. Belirgin olarak işlenen göz kapağı, kalın ve küçük dudakları, yuvarlak ve dolgun yüz şeklinden dolayı MÖ 3. yy'la tarihlenmelidir. **(Görsel 2.11. 41.)**

Kat. No.: 42'nin başı hafif sola doğru eğimlidir. Gözler badem şeklindedir ve göz kapakları belirgindir. Burun basık ve küçük, dudaklar kapalı, çene ve yüz dolgundur. Boyun yüze oranla geniştir ve boyunda Venüs halkası vardır. Saçlar dalgalı bir şekilde başın tam ortasından ikiye ayrılmış yanlardan geriye doğru taranmış ve ensede bir topuzla toplanmıştır. Derin dalgalar oluşturan saç alında üçgen oluşturur. Figürinin belirgin olarak işlenen göz kapakları, yuvarlak ve dolgun yüzü, başın boyna doğru açıyla yerleştirilmesi ve boynunda görülen Venüs halkası dikkate alınarak tarihlendirme MÖ 3. yy olarak önerilebilir. **(Görsel 2.11. 42.)**

Venüs halkasının ilk örneklerine MÖ 4. yy'da büyük boyutlu heykellerde karşılaşılır. Sonrasında terrakotta figürinlerde de uygulanır ve MÖ 2. yy'la kadar özenle işlenir. MÖ 2. yy'da ince bir kesikle belirtilmiştir. MÖ 1. yy'da ise genellikle Venüs halkası işlenmez. Başın boyna bir açıyla yana yatık veya eğik olarak özenle yerleştirilmesi MÖ 3. yy boyunca devam eder. MÖ 2. yy'a gelindiğinde ise doğallıktan uzaklaştığı görülür⁴⁷³. Knidos saç stilineki kadın başlarının pekçok örneği bulunmuştur⁴⁷⁴.

⁴⁷¹Furtwängler 2010, **a.g.k.**, 343.

⁴⁷²Burr-Thompson 1963, **a.g.k.**, 36-37, Bell 1981, **a.g.k.**, 65.

⁴⁷³Thompson 1963, **a.g.k.**, 24.

⁴⁷⁴Morgan 1935, **a.g.k.**, 209, fig 13 a; Beques 1971, **a.g.k.**, Lev. 178f; Töpferwein 1976, **a.g.k.**, Lev.50, 354; Bell 1981, **a.g.k.**, 193, 490; A. Queyrel (1988). *Les Figurines Hellenistiques De Terre Cuite*. Paris: De Boccard, Lev. 61 643; Merker 2000, **a.g.k.**, Lev. I 5, C166; Burn-Higgins 2001, **a.g.k.**, (Tanagra) 2108, (Corfu) 2232; G. Şakar (2009) *Smyrna Antik Kentinde Bulunan Pişmiş Toprak Figürinler*.

3.4.3.2. *Stephaneli Başlar*

Stephane hilal biçimli genelde sade olan bir taçtır. Özellikle Aphrodite ve diğer tanrıçaların saçlarında bulunmaktadır. Erken örnekleri Klasik Dönem'e tarihlenmekle birlikte, bu örneklerde tanrıçaların *polos*larına, benzer bir forma sahiptir. Helenistik Dönem'de diğer kadınlar tarafından da takılmış ve genellikle Knidos saç stilinde kullanılmıştır. *Stephaneler* alçak ve yüksek form olmak üzere iki ana gruba ve pek çok farklı tipe ayrılmaktadır. Yüksek forma sahip olanlar oturur biçimdeki kadın figürinlerinde karşımıza çıkarken *stephanelerin*, bazen üstü veya altı ya da her iki kenarına silmelerle süslenmiştir⁴⁷⁵. Bu forma sahip olan ilk örnekler MÖ 270'de II. Asinoe sikkesinde görülür. Zamanla, *stephane* daha çıkık ışınlarla ve zikzaklarla süslü hale gelir ve MÖ 2. yy'da ise alnın üstünde daha zarif bir görünümde yapılmıştır⁴⁷⁶. *Stephane* için ele geçen en geç örnekler Tarsus örnekleridir ve MS 2. yy'a tarihlenmektedirler. Anadolu'da MÖ 1. yy'da yaygın olarak kullanılan *stephane*, çoğunlukla MÖ 3. yy ve MÖ 2. yy arasında başı kavrayan alçak form yerini giderek belirginleşen zikzak veya ışın motifleriyle süslenmiş modellere bırakmıştır⁴⁷⁷.

Orta yükseklikteki bir *stephanesi* olan Kat. No.: 43, kalıp birleşim yerinden ayrılmış ve *stephanenin* üst kısmı kırılmıştır. Ortadan ikiye ayrılmış, kabarık saçları üzerine *stephane* tam oturtulmamıştır. Saçlar geniş alın üzerinde derin çizgilerle dalgalar belirtilmiştir. Derin bir çizgi de *stephane* ile saçları birbirinden ayırır. Kalın göz kapakları ve benzer örnekleri⁴⁷⁸ dikkate alınarak, Kat. No. 43 no'lu figürin MÖ 4. yy sonu-MÖ 3. yy başına tarihlendirilmiştir. **(Görsel 2.11. 43.)**

Kat. No.: 44 no'lu figürinin de orta yükseklikte bir *stephanesi* vardır. Knidos saç stilindeki başını hafif soluna eğmiştir. Saçlar yanlardan arkaya doğru taranmış ve toplanmıştır. *Stephanenin* sadece sol kısmı korunmuştur. Boynundaki eğim saçın işlenişi ve benzerlerinden yola çıkarak MÖ 3. yy'ın ikinci yarısına tarihlenmiştir⁴⁷⁹. **(Görsel 2.11. 44.)**

Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lev. X, Kat. No 7; Özbay 2016, **a.g.k.**, 294, Kat. No. 82; Çekilmez 2017, **a.g.k.**, Lev. 17, K.1.

⁴⁷⁵Thompson 1963, **a.g.k.**, 49.

⁴⁷⁶Thompson 1963, **a.g.k.**, 50.

⁴⁷⁷Bell 1981, **a.g.k.**, 67.

⁴⁷⁸Bell 1981, **a.g.k.**, 197; Merker 2000, **a.g.k.**, H186, H17; Burn-Higgins 2001, **a.g.k.**, Lev. 73 Pergamon 2413.

⁴⁷⁹Mollard-Besques 1963, **a.g.k.**, Lev. 202 b Myrina 1287; Bell 1981, **a.g.k.**, 652; Graepler 1997, **a.g.k.**, Lev. 64 131.

Kat. No.: 45'in başında yüksek bir *sthephane* vardır. *Stephanenin* altında kabarık ve her iki tarafta arkaya toplanmış saçları vardır. Yüz ayrıntıları tamamen aşınmış oluşundan dolayı tarihlendirme *sthephane* yüksekliği ve başın formuna benzer özellikler dikkate alınarak ve benzerlerinden⁴⁸⁰ yola çıkarak MÖ 3. yy'a tarihlendirilmiştir⁴⁸¹. **(Görsel 2.11. 45.)**

Kat. No.: 46'nın başında yüksek bir *sthephane* vardır. *Stephanenin* altında kabarık ve arkada toplamış saçları, ayrıca *stephanenin* üzerinde çizgisel süslemeleri görülür. İnce yüzü önüne eğilmiş şekilde yapılmıştır. Yüz ayrıntıları aşınmış olduğundan, başın formuna yakın benzerlerinden yola çıkarak MS 1. yy'a tarihlendirilmiştir⁴⁸². **(Görsel 2.11. 46.)**

3.4.3.3. Örtülü Kadın Başları

Örtülü kadın başları bölümünde altı adet örnek bulunur. Kendi içinde örtünme şekillerine göre farklı tipolojik özellikler gösterirler. Antik Dönem'de başın kapatılması bir örtü ile olabileceği gibi *himationun* başa geçirilmesi ile de yapılmıştır⁴⁸³. Tanagra'nın ayakta giyimli kadın figürinleri içinde örtülü baş uygulaması dansçı kadın betimlemelerinde sıklıkla rastlanmaktadır. MÖ 4. yy'da saçların kapatılması ve peçe takma geleneği oldukça yaygınken⁴⁸⁴, Hellenistik Dönem'in erken örneklerinde baş neredeyse açık denecek biçimde başörtüsü geride yapılmıştır. Geç safhalarında başörtüsü başın büyük bölümünü kapatmaktadır. Bazı terrakotta örneklerde ise MÖ 3. yy'a tarihlendirilmelerine rağmen başörtüsü sadece yüzü açıkta bırakması ve abartılı biçimde başı sarmış olması yapım kolaylığı ile ilgilidir. Kalıpta başörtüsünün baş ve gövde arasındaki ince kumaş dokusunu ve derin girintilerini işlemek zordur⁴⁸⁵.

Örtülü kadın başlarının ortak özellikleri başlarının üzerinde *himationun* devamı olan ya da bir eşarbin bulunmasıdır. Hepsinde saçlar örtünün önünde görülmektedir. Hiçbirinin örtüsü boynunu kapatmadan yanlarından sarkar. Kat. No.: 47'nin, Arkaik kadın heykellerinde görülen üç aşamalı bir örtüsü vardır. Örtünün altında küçük bir

⁴⁸⁰Mollard-Besques 1963, **a.g.k.**, Lev. 199 h Myrina 1250; Queyrel 1988, **a.g.k.**, Lev. 68, 735; Merker 2000, **a.g.k.**, H187.

⁴⁸¹Mollard-Besques 1963, **a.g.k.**, Lev. 202 b Myrina 1287; Bell 1981, **a.g.k.**, 652; Graepler 1997, **a.g.k.**, Lev. 64 131.

⁴⁸²Mollard-Besques 1963, **a.g.k.**, Lev. 200 i Myrina 1250, Lev. 201 a Myrina 1241; Burn-Higgins 2001, **a.g.k.**, Smyrna 2319.

⁴⁸³Çokay-Kepçe – Özden-Gerçeker 2011, **a.g.k.**, 28.

⁴⁸⁴Thompson 1963, **a.g.k.**, 50.

⁴⁸⁵S. Aybek (2009). *Metropolis İonia I Heykel: Metropolis'de Hellenistik Ve Roma Dönemi Heykeltıraşlığı*. İstanbul: Homer Kitabevi, s. 67.

kısmı görülen saçlar, ortadan ikiye ayrılmıştır. Benzerlerinden yola çıkarak MÖ 4. yy sonuna tarihlendirilmiştir⁴⁸⁶. **(Görsel 2.11. 47.)**

Kat. No.: 48, Oldukça aşınmış olmasına rağmen kabarık dalgalı saçları üzerinde örtüsü vardır. Diğer kadın başlarına göre örtü başta daha geride yapılmıştır. Arkası kırık ve eksiktir. Benzer örnekleri yardımıyla MÖ 3. yy sonuna tarihlendirilmiştir⁴⁸⁷. **(Görsel 2.11. 48.)**

Kat. No.: 49, hafif sağa yaslanmış başta, ortadan ikiye ayrılmış saçları geriye doğru taranmıştır. Başın tam ortasında başı örten başlıkta saç topuzunun oluşturduğu kabarıklık saç tipinin, Knidos saç tipinde olduğunu göstermektedir. Boyun yüze oranla kalındır ve Venüs halkası bulunmaktadır. Belirgin göz kapakları, hafif aralık bırakılmış dolgun dudakları MÖ 3. yy özelliği göstermesi ve benzerlerinden yararlanarak MÖ 3. yy'a tarihlendirilmiştir⁴⁸⁸. **(Görsel 2.12. 49.)**

Kat. No.: 50'de hafif kabarık, dalgalı saçları üzerinde bir örtü vardır. Başını Kat. No.: 49'da olduğu gibi sağa doğru yaslamıştır. Ancak örtüsü Kat. No.: 49'a göre daha öndedir. Kalıp birleşim yerinden ayrılmış ve yüz ayrıntıları aşınmıştır. Ancak baş jesti ve örtü biçiminden MÖ 2. yy'ın ikinci yarısına tarihlendirilmiş, olan figürinin çok sayıda benzeri vardır⁴⁸⁹. **(Görsel 2.12. 50.)**

Kat. No.: 51'de de başın ortasından itibaren kapatan örtünün altında saçlar kabarıktır. Arkada saç topuzunun kabarıklığı belirgindir. Benzer örnekleri dikkate alınarak MÖ 1.yy - MS 1. yy'la tarihlendirilmiştir. **(Görsel 2.12. 51.)**

Kat. No.: 52'nin küçük zarif bir yüzü, ince bir boynu vardır ve yüz ayrıntıları aşınmıştır. Başında *sakkos* ve onun üzerinde başın etrafını çevreleyen bir örtü görülür. Benzer örnekleri MÖ 1. yy ilk yarısına tarihlendirilmiştir⁴⁹⁰. Aphrodite için kullanılan bu stilde, bir arka plan oluşturmak için rüzgârda havaya uçan *himation* yelken veya bir deniz kabuğu benzeri görünüm verir. Bu tema önce *lekythoslar* üzerindeki resimlerde görülür. Ernansichtige Grup Resimi'nden kile çevrilmiş bir sahnedir. Tanrıçanın deniz

⁴⁸⁶Şakar 2009, **a.g.k.**, Lev. 4 Kat No 1.

⁴⁸⁷Besques 1971, **a.g.k.**, Lev. 75 d. D 347; Bell 1981, **a.g.k.**, Lev. 106, 630; Rumscheid 2006, **a.g.k.**, Lev. 77 Kat. No. 189.

⁴⁸⁸Mollard-Besques 1963, **a.g.k.**, Lev. 138 d Myrina 1182, Lev.139 b Myrina 1197; Queyrel 1988, **a.g.k.**, Lev. 70, 764; Merker 2000, **a.g.k.**, Lev. 60, H 430; Özbay 2016, **a.g.k.**, 288, Kat No. 76.

⁴⁸⁹Mollard-Besques 1963, **a.g.k.**, Lev. 139 b 1197; Besques 1971, **a.g.k.**, Lev. 144 a. D750; Töpperwein 1976, **a.g.k.**, Lev. 5, 32; Rumscheid 2006, **a.g.k.**, Lev. 66 Kat. No. 163; Özbay 2016, **a.g.k.**, 251, Kat No 40.

⁴⁹⁰Winter 1903, **a.g.k.** 144, 6; Mollard-Besques 1963, **a.g.k.**, Lev.37 f Myrina 919; Töpperwein 1976, **a.g.k.**, Lev. 2, 8; Kaplan 2009, **a.g.k.**, Lev. 10 Kat. No. 35.

kökeni ile bağlantılıdır. MÖ 4 yy'da bu tür yeniden canlanmış ve terrakottalarda gerçekçi bir şekilde yapılmıştır. MS 2. yy sonunda Romalılar tarafından da kullanılmıştır⁴⁹¹. Myrina'da bu tür Aphrodite örnekleri kabartma olarak yapılmıştır. Bronz orijinalin kil kopyası olarak yapılmış olmalıdırlar. Bu tür rölyefin, makyaj kutusu kapağı için şablon görevi gördüğü de düşünülür ve çeşitlerine Myrina buluntularında da rastlanmıştır⁴⁹². **(Görsel 2.12. 52.)**

3.4.3.4. *Strophionlu Kadın Başları*

Strophion “simit taç” Hellenistik Dönem'den itibaren görülmeye başlayan bir başlık türüdür. MÖ 1. yy'da sık görülür. Genellikle ince çelenkler şeklinde yapılmışlardır. Çoğunlukla Knidos tipi ve kavun dilimi saç tiplerinde kullanılmışlardır. Erken örneklerde üzerinde simetrik sıralı halde noktalarla bezelidir. Sonrasında bu simetrik noktaların yerini tek düze noktalar ya da sık çapraz çizgiler almıştır. MÖ 2. yy'dan itibaren daha kalın bir şekilde yapılmıştır. MÖ 1. yy'da başı tamamen çevrelemeden kulak çevresinde bırakılmıştır⁴⁹³.

Kat. No.: 53'de *strophionun* üzerinde çapraz çizgiler vardır. Yüksek bir görünüme sahip olan *strophionun*, üst sağında kırık bir çıkıntı vardır. Bu çıkıntı bir *stephane* parçası gibi görünse de büyük ölçüde kırık oluşu ne olduğunun anlaşılmasını güçleştirir. Alın oval ve dardır. Dolgun ve yuvarlak yüzde göz ayrıntıları aşınmış, burun geniştir. Dudaklar kapalı ve dudak ayrıntıları aşınmış ve boynu kalındır. Çok belirgin olmamakla birlikte, solunda *strophionun* ucu ya da saç buklesi sarkmaktadır. Saçlar önden ve yanlardan geriye doğru taranmış ve hafif bir kabarıklık oluşturmuştur. Bu haliyle baş, MÖ 3. yy-MÖ 2. yy özellikleri göstermektedir. **(Görsel 2.12. 53.)**

Kat. No.: 54'ün başı hafif sağa dönüktür ve başında alçak bir *strophion* vardır. Sağında *strophionun* bağı veya saç buklesi sarkar. Yüz yuvarlak hatlara sahiptir ve yüzeydeki aşınmadan dolayı ayrıntılar belli değildir. Ancak *strophionun* alçak oluşundan erken tarihli olduğunu düşündürür. Figürin, benzer örnekler yardımıyla MÖ 3.yy-MÖ 1.yy arasına tarihlendirilmiştir⁴⁹⁴. **(Görsel 2.12. 54.)**

⁴⁹¹D. B. Thompson (1968). Three Centuries Of Hellenistic Terracottas, *Hesperia ASCSA*, s. 44.

⁴⁹²U. Mrogenda (1996). *Die Terrakottafiguren Von Myrina Eine Untersuchung Ihrer Möglichen Bedeutung Und Funktion Im Grabzusammenhang*. Frankfurt: Europäische Hochschulschriften Archaologie, Peter Lang, s. 71.

⁴⁹³Thompson 1963, **a.g.k.**, 45-47.

⁴⁹⁴Mollard-Besques 1963, **a.g.k.**, Lev. 208 e Myrina 1373, i 1576; Pisani 2006, **a.g.k.**, Lev. 36 e.; Durnagözü 2020, **a.g.k.**, Lev. 80, Kat. No. 187.

Kat. No.: 55'te *strophionunun* etrafı, sık çapraz çizgilerle bezeli bir figürin başıdır. Göz, dudaklar ve çene ayrıntıları tamamen aşınmış, burun ise hafif belirgindir. Figürin, kalın çapraz çizgili *strophionu* yardımıyla MÖ 2. yy'a tarihlendirilmiştir. **(Görsel 2.12. 55.)**

3.4.3.5. *Hydrophoros* Başı

Başının üzerinde *hydria* taşıyan kadın figürinleri “*Hydrophoros*” olarak adlandırılır⁴⁹⁵. Bu figürinlerin ilk örnekleri, Anadolu'nun güney batısında Arkaik Dönem'den Ciddi Stil'e geçiş evresinde görülmüştür. Demeter'le bağlantılı kült alanlarında sıklıkla ele geçen bu figürinlerin bereket kültüyle ilişkili olduğu bilinmektedir⁴⁹⁶. MÖ 5. yy-MÖ 4. yy'larda oldukça yaygındır. Önceleri Ciddi Stil etkilerini hissettirirken MÖ 5. yy ve MÖ 4. yy'da Zengin Stil etkileri egemendir⁴⁹⁷. Karia Bölgesi'nde popüler olan *Hydrophoros*'ları kült ritüellerinin bir parçası olarak su ile arınma için veya günlük hayatın bir parçası olarak su taşıyan genç kızlar ya da su Nyphaları olduğu düşünülür⁴⁹⁸.

Kat. No.: 56, boyundan aşağısı kırık ve eksik olan, başında üç kulplu *hydria* taşıyan kadın figürinidir. Yüz ayrıntıları aşınmıştır. Saçlar kabarık alın dar, göz çukurları belirgin, burun ve dudaklar aşınmış ve çene geniştir. Benzer örneklerden yola çıkarak genel olarak Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmiştir⁴⁹⁹. **(Görsel 2.12. 56.)**

3.4.3.6. *Kadın Başı*

Kat. No. 57 başını hafif sağına doğru eğmiş bir kadın başıdır. Yüzde göz kapakları kalın yapılmıştır, gözler iri badem şeklinde, burun ince uzun, dudaklar belirgin, çene dolgun ve yüz zariftir. Boyun yüzden gövdeye genişler. Saç kıvrımları ayrıntılıdır ve alın üzerinde ortada çatal oluşturmuştur. Yanlardan geriye doğru taranmış arkada yatay çizgilerle betimlenmiştir. Arkada ensede dört saç buklesi aşağı doğru sarmaktadır. Omuzda giysinin yakası üç kalın oval yivle belirtilmiştir. Giysi yakasının oval formu nedeniyle, figürin MÖ 3. yy sonu-MÖ 2. yy'a tarihlendirilmiştir. **(Görsel 2.13. 57.)**

⁴⁹⁵W. Kroll (1939). “Hydrophoros”, *RE S IV*, Verlag J.B. Metzler, Stuttgart, s. 769.

⁴⁹⁶Özbay 2019, **a.g.k.**, 69.

⁴⁹⁷Gülbüzer 2019, **a.g.k.**, 311.

⁴⁹⁸Işık 1980, **a.g.k.**, 181.

⁴⁹⁹Higgins 1954, **a.g.k.**, Lev. 67, 501; Pisani 2006, **a.g.k.**, Lev. 30 c; Burn-Higgins 2001, **a.g.k.**, Lev. 85. 2513, 2515, 2517; Özbay 2019, **a.g.k.**, 69, Kat. No. 52; Durnagözü 2020, **a.g.k.**, Lev. 67, Kat. No. 147.

Klasik Dönem’de sık kullanılan “V” biçimli yakanın yerini oval form almaya başlamıştır. Oval yaka düzenlemesi Hellenistik Dönem heykeltıraşlığında gelişim gösterir. İlk olarak II. Berenike’nin betimlendiği fayans *oinokhoeler*de MÖ 3. yy sonunda ortaya çıkmıştır. Bu yeni form Pergamon sunağında Selene ve Hekate figürlerinde görülür. Yüksek Hellenistik Dönem boyunca giderek yaygınlaşmıştır⁵⁰⁰.

3.5. Erkek Figürinleri

Erkek figürinleri erkek başları ve gövde parçaları olarak iki grupta incelenmiştir.

3.5.1. Erkek Başları

Bu grupta değerlendirilen üç örnek vardır. Bu başların üçü de farklı dönem özellikleri göstermektedir. Kat. No.: 58’in başında bir *polos* olan sakallı bir erkek figürin başıdır. Elinde *phiale* tutan *poloslu* sakallı erkek başları, Karia Bölgesi’nde popülerdir. *Polosun*un yüksekliği ve formundan yola çıkılarak Kat. No.: 58 no’lu figürin MÖ 4. yy başına tarihlendirilmiştir⁵⁰¹. **(Görsel 2.13. 58.)**

Kat. No.: 59 ise sakallı bir erkek figürinin sağ profilidir. Başını hafif yukarı doğru kaldırmıştır. Alnının üst kısmında saçlar yatay çizgilerle belirtilmiş, burun ve göz çukuru belirgindir. Dudaklar aşınmış, sakallar kabarık şekilde şakakda saçlarla birleşmiştir. Geniş alnı, iri gözleri, belirgin göz kapakları, gür kabarık sakalları ve yüzündeki *pathos* ifadeden dolayı figürin Hellenistik Dönem özellikleri gösterdiği görülür. Hellenistik Dönem’de Zeus, Asklepios⁵⁰² ve Herakles⁵⁰³ benzer şekilde yapılmış ve figürin örneklerinde genel olarak bu şekilde tanımlanmıştır⁵⁰⁴. **(Görsel 2.13. 59.)**

Kat. No.: 60’da saçlar önde kalın kazıma çizgilerle geriye doğru işlenmiştir. Arkada kısa ve dalgalı çizgilerle saçlar belirtilmiştir. Alında belirgin yatay üç derin çizgi ile alnı kırışıklığı betimlenmiştir. Göz kapakları belirgindir ve gözler iri işlenmiştir. Burun geniş ve ayrıntılıdır. Bıyıklar ve sakallar derin kazıma çizgilerle belirtilmiştir. Saçlar kulakları hafif kapatır. Saç ve sakalın gür şekilde gösterilmesine karşın yüzde derin kırışıklar ile yüzde portre özelliği görülür. Bu özellikler ile de figürin genel olarak Roma İmparatorluk Dönemi’ne tarihlenmiştir. **(Görsel 2.13. 60.)**

3.5.2. Gövde Parçaları

⁵⁰⁰Işın 2007, **a.g.k.**, 35.

⁵⁰¹Higgins 1954, **a.g.k.**, Halicarnassus Lev. 66, 485-488.

⁵⁰²Töpperwein 1976, **a.g.k.**, 235, Lev. 72, 489.

⁵⁰³Rumscheid 2006, **a.g.k.**, Lev. 127 Kat. No. 290-291.

⁵⁰⁴Güçlü 2006, **a.g.k.**, Lev. 1, Res 1a-1b.

Kısa *khiton* giymiş erkek figürinlerine ait iki gövde parçası vardır. İkisi’de tek cepheli yapılmış küçük boyutlu figürinlerdir. Giysileri birbirinden farklıdır.

Kat. No.: 61 boyundan itibaren başı kırık ve eksik olan figürin, alçak bir kaide üzerinde ayakta duran bir figürin parçasıdır. Kaide figürinle bütün halde yapılmıştır. Sağ bacak taşıyıcı, sol bacak yana uzatılmıştır. Dizlerine kadar uzanan kısa bir *khiton* giymiştir. *Khiton*unun kumaşı eteğinde dikey, gövdesinde yatay drapeler oluşturur. Sağ kolu dirsekten katlanmış, sol göğsünde birleşmiştir ve elinde bir nesne tutar. Sol kolu da gövdeye birleşik, kumaş yığını içinde aşağı sarmıştır. **(Görsel 2.13. 61.)**

Kat. No. 62’de bacaklar hafif açıktır. Kısa bir *khiton* giymiştir. *Khiton* göbek kısmında diagonal kıvrımlar oluşturmuştur. Ancak Kat. No.: 61’e göre daha sade görünür. İki kolu da dirsekten kıvrılmış ve göğüs hizasındaki yuvarlak bir çelenk tutar. Bu şekilde iki eliyle çelenk tutan Hellenistik Dönem’e tarihlenen Cyrenaica’da iki Nike figürini vardır⁵⁰⁵. Ancak Kat. No. 62 no’lu figürin giysi özelliklerinden dolayı genel olarak Roma Dönemi’ne tarihlendirilmiştir. **(Görsel 2.13. 62.)**

3.6. Oyuncak

3.6.1. Çıngırak

Çıngıraklar, içine ses çıkartması için kil topların veya tohum ya da boncukların konulduğu bebekler için yapılmış oyuncaklardır. Çıngırakların ayrıca kötü ruhları kovmak için yapılmış olduğuna ilişkin görüşler de vardır. Elinde çıngırağı olan bebek betimlemesi örneği, Atina’da bulunmuş kırmızı figür tekniğinde yapılmış bir *chous* üzerindeki betimlemedir. Bu bir çubuğun ucunda ses çıkaran bir parçadır. Başka bir çıngırak şekli ise tutulması çok kolay olmayan itilerek ya da yuvarlanarak oynanan terrakottadan yapılmış çıngıraklardır.⁵⁰⁶ Güvercin⁵⁰⁷, domuz⁵⁰⁸ boğa⁵⁰⁹, horoz⁵¹⁰, gibi hayvan şeklinde yapılabilirler. Beşik şeklinde çıngırak örneğinin erken örneklerine ilk kez Rodos’da MÖ 5. yy başlarına tarihlenen Kamiros Mezarları’nda rastlanmıştır. Higgins bu tipi beşik içerisinde çocuk olarak tanımlamıştır. Bu çıngıraklarda çıplak

⁵⁰⁵Burn-Higgins 2001, **a.g.k.**, Lev. 121, 2741, 2742.

⁵⁰⁶A. Özcan (2003). Antik Çağda Pişmiş Toprak Oyuncaklar. Eskişehir: III. Uluslararası Pişmiş Toprak Sempozyumu, s. 167.

⁵⁰⁷Çekilmez 2017, **a.g.k.**, Kat No. 119-121.

⁵⁰⁸V. Tolun (2002). *Asos Batı Nekropolü 1988-1994 Kazılarında Bulunan Pişmiş Toprak Heykelcikler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 50, Lev. LXXVII, Kat. No. 160-162.

⁵⁰⁹Çokay-Kepçe – Özden-Gerçeker 2011, **a.g.k.**, 198, Kat. No. 115(MS 2- 3. yy).

⁵¹⁰Çokay-Kepçe – Özden-Gerçeker 2011, **a.g.k.**, 199, Kat. No. 116 (MS 2- 3. yy).

erkek çocuk yüksek kabartma şeklinde işlenmiştir⁵¹¹. Benzer örnekleri Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonunda⁵¹², Parion’da⁵¹³ bulunmuştur.

Doğu Yunanistan ve Küçük Asya’da özellikle Rodos’tan çok sayıda parça ile temsil edilen beşikte uyuyan çocuk betimi sıklıkla Geç Hellenistik Dönem’den Roma Dönemi’ne tarihlenen mezarlardan bulunmuştur. Eski Yunan geleneğine göre yeni doğmuş çocuklar *liknon* adındaki “tahıl sepetine” yerleştirilirdi. Ayrıca Delphi’de her iki yılda bir yeniden doğuşu kutlanan “Dionysos Liknites” kültüyle bağlantılıdır. Burada *liknon* Dionysos’a yapılan atıfla ilişkilendirilebilir. Beşikte uyuyan çocuk, tohum veya ekmekle özdeşleştirilmiştir. Beşikte yatan çocuk motifi, sırt üstü ya da yan yatmış şekilde olabileceği gibi *liknon*’un şekli de değişkendir ve içi bir yastıkla döşenmiştir⁵¹⁴.

Beşikte çocuk tipinde çocukların kanatsız betimi gibi kanatlı betimi de Hellenistik Dönem’de ortaya çıkmıştır. Kanatlı betimin Eros olduğu kabul edilir. Betimlemelerde baş bir yastığa yaslanır, bazen bacaklarını kendine çekmiş şekilde uzanmakta ve altında pelerininin kıvrıklıkları görülür. Kol duruşları farklılık gösterir, bu yüzden tipolojik olarak kolların konumu hakkında kesin bir şey söylenemez. Bazen Eros, dizleri eklemlerden kıvrılarak sola doğru yatar. Bu pozisyonda iken sağ kol sola katlanmış, sol kol dirsekten kıvrılıp başın altına koymuş ve uzun kanatlar birleştirilip arkaya katlanmıştır⁵¹⁵. Bazen de sırt üstü uzanmış, boynunda çiçek çelengi ile betimlenir. Kıvrılmış dizler yukarı bakar ve ayaklar üst üste gelir. Bu tip genel olarak MÖ 3. yy son çeyreğine tarihlidir⁵¹⁶.

Kat. No.: 63 Beşik içerisinde uyuyan bir çocuk figürinidir. Çocuğun bacakları yan yana, kısa ve kalındır. Gövde kalın ve bodur yapılmıştır. Üst gövdede kollar birbirine göğüste birleştirilmiştir. Boyun çok kısa kafa gövdeyle orantılandığında büyüktür. Dudaklar aralıktır ve yüzdeki burun göz alın saç ayrıntıları aşınmıştır. Ön kısımda figürün solunda kenar kısmında iki küçük delik vardır. Muhtemelen bu delikler çingırağı asmak için yapılmıştır. Bombeli yapılmış arka kısım, yarısına kadar kırık ve eksik olduğundan arkada olması gereken delik korunmamıştır. Ayrıca arka kısmın korunmaması nedeniyle, içinde ses çıkarmasını sağlamak için bulunması gereken kil top

⁵¹¹Higgins, 1954, **a.g.k.**, 72.

⁵¹²Çokay-Kepçe – Özden-Gerçeker 2011, **a.g.k.**, 34.

⁵¹³Kassapoğlu 2015, **a.g.k.**, Lev. 230-231, 293-294.

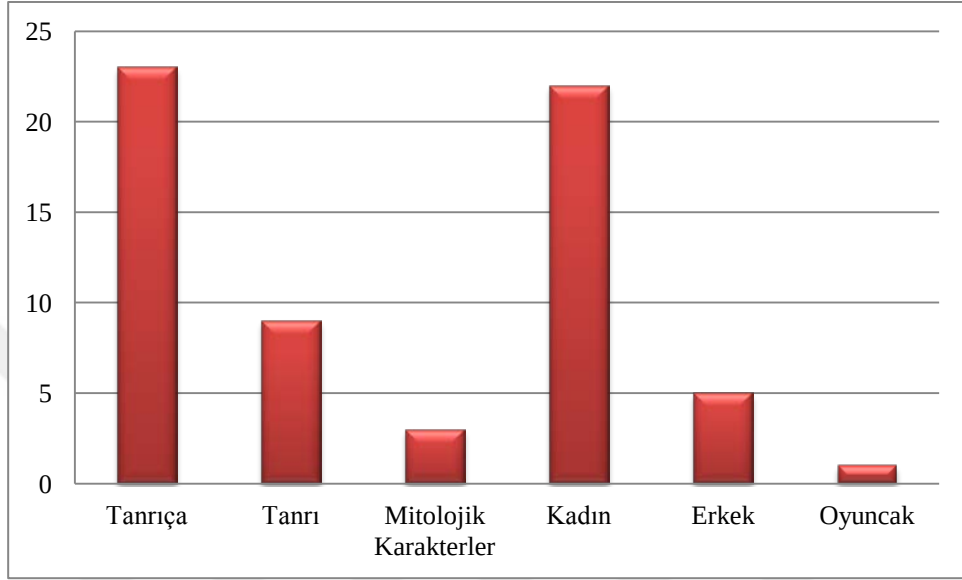
⁵¹⁴M. Söldner (1986). *Untersuchungen zu Liegenden Erosen in der Hellenischen Und Römischen Kunst*. NewYork: Band 1, Verlag Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main. Bern, s. 189.

⁵¹⁵Söldner 1986, **a.g.k.**, 190.

⁵¹⁶Söldner 1986, **a.g.k.**, 191.

ya da tohum yoktur. Baş ve ayaklarının olduğu kısım simetrik olarak yarım daire şeklinde bir çıkıntı ile belirtilmiştir. Yivli yan kısımları, ortaya doğru hafif daralan bir eğimden oluşan formu, Higgins'in Rhodos figürinlerinde, mezar buluntusu olarak tanımladığı örneklerle benzer ve bu örnekler MÖ 5. yy başına tarihlendirilmiştir⁵¹⁷.

(Görsel 2.13. 63.)

Şekil 1.4. Figürinlerin Tipolojik Dağılımı

⁵¹⁷Higgins 1954 a.g.k., Lev. 30 Rhodos 156-157.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

4.1. Kütahya Arkeoloji Müzesi Terrakotta Figürinlerinin Kültürel ve Dinsel

Bağlantıları

Kutsal alanlar insanların dünyevi dünyasından ayrı, tanrılara tapınıldığı ve ritüellerin gerçekleştirildiği yerlerdir. Eski zamanlarda tapınma, dua etme, adak verme, kurban etme ve arınma ritüelleri, doğanın kutsadığı özel bir yerde gerçekleştirilmiştir. *Temenosun* (kutsal alanın) genişliği bazen iple bazen *temenos* duvarı ya da hayali çizgileri birbirine bağlayan işaret taşları ile belirlenmiştir. Kutsal alanlardaki odak noktası kurbanların sunulduğu sunaklardır. Kutsal alanlarda ilk başlarda tanrının varlığı ima edilmiş, sonrasında ahşap veya terrakottadan yapılmış görüntüler ile somutlaştırılmıştır. MÖ 6. yy'da kutsal alanlar taştan binalar ile donatılmıştır⁵¹⁸.

Doğadaki açık hava kutsal alanları genellikle doğal bir olgu tarafından belirlenir. Bir dağın zirvesi, ağaç, mağara, pınar, koru, büyük bir kaya gibi. Yerin kutsal doğası arkeolojik olarak yalnızca birkaç adak nesnesi ve kurban kalıntısı bazen de bir sunak buluntusu ile tespit edilmektedir⁵¹⁹.

İnsanlar için kolay elde edilebilir ucuz malzemeden yapılan ve pek çok amaç için üretilmiş olan terrakotta figürinler Antik Çağ boyunca tapınaklar ve kutsal alanlarda, mezarlarda, evlerde, atölyelerde ve kırsal alanlarda ele geçmişlerdir⁵²⁰. Birden fazla amaç için üretilenler olduğu gibi kült için tek amaçla üretilenler de vardır⁵²¹. Tanrılara adak olarak sunulan terrakotta figürinlerin, zamanla tapınaklarda artması nedeniyle bu adaklar *bothroi* (çukurlara) gömülmüştür. Kutsal alanların çevresinde yer alan bu çukurlarda, farklı dönem örnekleri bir arada bulunur. Bu figürinlerin tekrar kullanımını engellemek için ise figürinler kırılmışlardır⁵²².

Figürinlerin muhtemel buluntu yeri olabilecek kutsal alanları ya da figürinlerin adandığı tanrıları belirlemek için çevredeki kültürleri incelemek gerekir. Orta Anadolu'nun batı kesimlerinde dini yapıyı gösteren başlıca kültürler Ana Tanrıça Kybele, Ay Tanrısı Men ve Zeus'tur⁵²³.

⁵¹⁸J. Pedley (2005). *Sanctuaries And Sacred In The Ancient Greek World*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 29.

⁵¹⁹Pedley 2005, **a.g.k.**, 39.

⁵²⁰Gülbüzer 2019, **a.g.k.**, 31; Tavukçu 1999, **a.g.k.**, 36

⁵²¹Higgins 1967, **a.g.k.**, 9; Kaplan 2009, **a.g.k.**, 171.

⁵²²Higgins 1967, **a.g.k.**, 1.

⁵²³Mitchell 1993, **a.g.k.**, 28.

Arkeolojik ve epigrafik buluntulardan, antik dönemde Kütahya ilinde en çok tapınım gören tanrının Zeus olduğu anlaşılır⁵²⁴. Zeus, Küçük Asya'nın diğer merkezlerinde olduğu gibi Kütahya ve çevresinde de farklı epithetler almıştır. Bu *epithet*lerin saptandığı yazıtlar, kutsal bir alan içerisinde olduğu düşünülen Kadoi (Gediz İlçesi) sınırları içindeki Pınarbaşı'nda yoğunudur⁵²⁵. Pınarbaşı'nda bulunan yazıtlarda saptanan tanrılar bölgeye özgü kutsal güçlerdendir. Bu tanrılar Zeus Alsenos⁵²⁶, Zeus Ampeleites⁵²⁷, Zeus Petarenos⁵²⁸, Zeus Orocboreites⁵²⁹, Zeus Thallos'tur⁵³⁰. Phrygia'nın Kuzeybatısında belgelenen Zeus Bronton⁵³¹ kültürüne Kotiaieion Antik Kenti ve Aizanoi Antik Kenti'nin teritoryumunda da rastlanmaktadır⁵³². Zeus Bronton kültürünün varlığına Aslanapa ilçesi Terziler Köyü, Kadoi'da Pınarbaşı Köyü ve Kotiaieion'da Başören'de ele geçen yazıtlar örnektir⁵³³. Kotiaieion'da Akçaköy ve Karaağaç Ören'de ele geçirilmiş iki adak steli üzerinde Zeus Bennios adına rastlanmıştır⁵³⁴. Kusura (Aslanapa İlçesi Esenköy) yakınlarında bir sunak üzerinde Zeus Olympos'un adı geçer. Kotiaieion ile Nakoleia arasında Makas Alan Ovası'nda bulunan yazıtlarda görülen Zeus Syreanos ise bölgenin diğer kutsal güçlerindendir⁵³⁵. Geç Antik Çağ'da bölgedeki dinsel değişimler ile ilgili çalışmalarda sıklıkla yer alan Theos ve Hypsistos'da bölgenin yazıtlarında adı geçen tanrılardır⁵³⁶. Theos Rhodios'a, Symnaus'da (Simav)⁵³⁷, Theos Epekoos'a Tiberiopolis'deki (Hasanlar) ele geçen sunaklarda rastlanır⁵³⁸. Zeus dışında bölgede karşılaşılan diğer

⁵²⁴İznik (2018). Ana Hatlarıyla Roma İmparatorluk Dönemi'nde Cotiaeum Halkının Dinsel Yaşamı. Ankara: Kütahya Müzesi 2017 Yılı, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, s. 301.

⁵²⁵İznik 2018, **a.g.k.**, 301.

⁵²⁶Bitkileri büyüten, ağacı olmayan kutsal alanı koruyan ormanlık alanı gözetken şeklinde tercüme edilmektedir. İznik 2018, **a.g.k.**, 301.

⁵²⁷*Epithet*in bağcılık ile ilişkili bir *epithet* olduğu düşünülür. İznik 2018, **a.g.k.**, 301.

⁵²⁸Zeus'un Grek panteonunda baş tanrı olması ile alakalıdır. İznik 2018, **a.g.k.**, 302.

⁵²⁹Dağ köyü veya kutsal mağaraların koruyucu tanrısını ifade ettiği düşünülür. İznik 2018, **a.g.k.**, 302.

⁵³⁰Filiz, körbe dal, sürgün anlamındadır. İznik 2018, **a.g.k.**, 302.

⁵³¹Cox – Cameron 1937, **a.g.k.**, xxxiv.

⁵³²E. Akyürek-Şahin (2002). *Phrygia'da Çiftçi Tanrısı: "Dii Brontonti Eukhen"*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü s. 55.

⁵³³Akyürek-Şahin 2002, **a.g.k.**, 55. Kütahya'da bulunmuş adaklar Kat No. 67, 134, 159, 160, 170, 199, 206, 207, 208, 210. *Epithet* gök gürlemesi, gürleme anlamındadır. İznik 2018 **a.g.k.**, 302.

⁵³⁴T. Drew-Bear (1976). Local Cults in Graeco-Roman Phrygia, GRBS 17.3, s. 255; Levick – Mitchell 1988, **a.g.k.**, xiii; İznik 2018 **a.g.k.**, 302.

⁵³⁵İznik 2018 **a.g.k.**, 303.

⁵³⁶Ş. D. Ful (2008). *Yazıtlar Işığında Mysia Bölgesi Kültürleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü s. 176, Kat. No. 229-130; İznik 2018, **a.g.k.**, 303.

⁵³⁷Ful 2008, **a.g.k.**, 175, Kat. No. 226.

⁵³⁸Ful 2008, **a.g.k.**, 175, Kat. No. 227.

tanrılar Men, Helios⁵³⁹ ve Apollon'dur⁵⁴⁰. Aizanoi de ise Zeus, Dionysos, Meter Steuene kültlerinin varlığı anlaşılmaktadır⁵⁴¹. Zeus Kültü söz konusu olduğunda Aizanoi sikkelerinde Zeus ve Meter Steuene kültlerinin Zeus'un doğuşu yoluyla iç içe geçtiği görülmektedir⁵⁴². Aizanoi Commodus sikkelerinde de Kybele bir çocuğu (Zeus'u) tutarken betimlenmiştir⁵⁴³. Bölgede Zeus'la yoğun bir şekilde *epithet*leri ile karşılaşmaktadır. Buluntuların geldiği bölgeler açısından bakıldığında Pınarbaşı Mevkii'nin önemli bir kutsal alan olduğu anlaşılmaktadır⁵⁴⁴.

Kütahya'da bulunmuş olan steller üzerinde rastlanan tanrıçalar ise Hekate ve Artemis'tir. Bazı stellerdeki yazıtlarda tanrıça Hekate'nin adı belgelenmiştir⁵⁴⁵. Kütahya'da MS 2. yy'ın ikinci yarısına ve MS 3. yy'ın başına tarihlenen "Hekateli steller" olarak adlandırılan bir grup mezar steli bulunmuştur⁵⁴⁶. Kütahya'da Aslanapa İlçesi'nin 9 km güneyinde yer alan Dindymos'un eteklerinde bulunan Yağcılar Köyü'nde, Kütahya Müzesi'nde bulunan Hekate eserlerinin altısı bulunmuştur. Bulunan eserler bu köyün çevresinde bir Hekate Kutsal alanının var olduğunu kanıtlar niteliktedir⁵⁴⁷. Artemis'e MS 2. yy'ın sonu ya da MS 3 yy'ın başına tarihlenen Kütahya merkeze 50 km uzaktaki Peşemit'te bulunan adak steli üzerinde rastlanmaktadır⁵⁴⁸.

Tüm bu tanrı ve tanrıçalara sikkeler üzerinde de rastlanır. Kütahya ili sınırları içinde sikke bastığı bilinen yedi tane antik kent bulunur. Bu kentler Aizanoi, (Çavdarhisar), Ankyra (Simav – Kilseköy), Appia (Altıntaş- Abya Köyü) Kadoi ya da Cadi (Eski Gediz), Kotiaum (Kütahya), Synaus (Simav), Tiberiopolis (Emet-Eğrigöz?)'dir⁵⁴⁹. Bu kent sikkeleri Augustus Dönemi'nden Galienus Dönemi'ne (MÖ.1 yy-MS 3. yy) kadar basılmıştır. Sikkeler üzerinde betimlenen tanrı ve tanrıçalar Apollon, Asklepios, Dionysos, Helios, Hephaistos, Herakles, Hermes, Nehir tanrısı Hermos, Poseidon, Nehir Tanrısı Rhyndacus, Sarapis, Zeus, Artemis Ephesia, Athena,

⁵³⁹Simav'da ele geçen bir yazıtta tanrı Helios Mithras adı ile geçer. Kültün buraya Pers koloniciler tarafından getirildiği sanılır. Ful 2008, **a.g.k.**, 126, Kat. No. 151.

⁵⁴⁰Iznik 2018, **a.g.k.**, 304.

⁵⁴¹Levick – Mitchell 1988, **a.g.k.**, xxx.

⁵⁴²Kelp 2015, **a.g.k.**, 196.

⁵⁴³Aulock 1979, **a.g.k.**, Kat. No. 63.

⁵⁴⁴Iznik 2018, **a.g.k.**, 309.

⁵⁴⁵N. E. Akyürek-Şahin (2019). Kütahya Müzesindeki Hekate Eserleri Işığında Yukarı Porsuk Vadisi'nde (Kütahya) Hekate Kültü, Ankara: *Kütahya Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Tarih Araştırmaları: Kütahya Müzesi 2018 Yılı Bilgin Kültür Sanat Yayınları*, s. 134.

⁵⁴⁶Akyürek-Şahin 2019, **a.g.k.**, 136.

⁵⁴⁷Akyürek-Şahin 2019, **a.g.k.**, 149.

⁵⁴⁸Iznik 2018, **a.g.k.**, 305.

⁵⁴⁹Tulay 1988, **a.g.k.**, 125.

Demeter, Hekate, Hera, Hygeia, İsis, Kybele, Laetitia, Nike, Persophone, tanrıça Roma, Tyche ve Vesta'dır.⁵⁵⁰

Tüm bu tanrı ve tanrıçalar dışında mitolojide yarı tanrı olarak bilinen Herakles'in heykeli 2021 yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi'nin sürdürdüğü Aizanoi Antik Kenti'ndeki kazı çalışmalarında "Dinlenen Herakles" heykel tiplemesine uygun bir heykeli bulunmuştur.⁵⁵¹

4.1.1. Terrakotta Figürinlerle Bağlantılı Kültler

4.1.1.1. Meter Kültü

Phrygia'daki etkinliği bilinen Ana Tanrıça ikonografik olarak betimlenen önemli bir kült figürüdür.⁵⁵² Phrygia'da Phrygler Dönemi'nde *antropomorfik* görüntüleri yapılan tek tanrı Kybele olmuştur. Bu dönemde tüm tasvirlerinde yüksek bir *polosu* ve pelerini ile ayakta, cepheden gösterilmiştir.⁵⁵³ Hellenistik Dönem'e kadar Phrygia biçimiyle, antik çağın geç dönemlerine kadar da Hellenleşmiş görünümüyle tapınım görmeye devam etmiştir.⁵⁵⁴ MÖ 3. yy sonlarında Romalılar Magna Mater'i, Hellenleşmiş bir tarzla olsa da Roma Cumhuriyeti'nin kültleri arasında benimsemişlerdir.⁵⁵⁵

Meter Kültü Hellenistik Yunan dünyasında çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. İskender'in seferinin Meter kültü üzerine doğrudan bir etkisi olmasa da İskender'in ölümünden sonra oluşan politik düzen, tanrıçanın kültünün yayılımını etkilemiştir. Örneğin Pergamon kenti, tanrıça kültü açısından önemli merkez haline gelmiştir. Hellenizmin yayılışının Phrygialı Matar kültü üzerindeki etkisi, sadece Anadolu tarzının yerini Yunan tarzının alması değil bu ikisinin karışımından yeni bir Meter formunun yaratılmasındadır.⁵⁵⁶ Öyle ki Phrygialı Matar kültünün Yunanlaştığı tanrıçanın adından da anlaşılmaktadır. O, yer adından türeme bir sıfatla anılmıştır. Meter Dindymene, Dindymos Dağı ve çevresinde, Güneydoğu Phrygia'da Kaysaria (Kayseri) yakınlarında Sızma'da Meter Zizimmene, Aizanoi'de ise kutsal mağaradan esinlenerek

⁵⁵⁰ Aulock 1979, **a.g.k.**, 85; Tulay 1988, **a.g.k.**, 125-127.

⁵⁵¹ https://haber.dpu.edu.tr/tr/haber_oku/61bc8d556c611/aizanoi-kazilarinda-herkul-heykeli-bulundu (Erişim tarihi 30.12.2021).

⁵⁵² G. S. Gasparro (1985), *Soteriology And Mystic Aspects In The Cult Of Cybele And Attis*, Leiden E. J. Brill, s. 25; Roller 2013, **a.g.k.**, 133.

⁵⁵³ Naumann 1983, **a.g.k.**, 91.

⁵⁵⁴ Roller 2013, **a.g.k.**, 133.

⁵⁵⁵ Naumann 1983, **a.g.k.**, 283-288; Roller 2013, **a.g.k.**, 23.

⁵⁵⁶ Roller 2013, **a.g.k.**, 223.

Meter Steuene adıyla tapınılıyordu⁵⁵⁷. Hellenistik Dönem’de Ana Tanrıça için daha sık kullanılan bir ad da Agdistis olmuştur⁵⁵⁸. Phrygia’da Dokimeion’da önemli bir Agdistis kültü vardır. Hellenistik Dönem’de Yunan olmayan Anadolu halkının dinsel yaşantısında egemen güç olmayı sürdürür. Kült daha çok Anadolu’nun eski merkezlerinde parlar⁵⁵⁹. Tanrıça Magnesia kentinde Meter Sipylene ya da Meter Plastene olmuştur. Erythrai’de Meter Kybeleie idi Smyrna’da hem Meter Sipylene hem de Meter Smyrnaïke sıfatıyla anılıyordu. Smyrna’nın güneyinde Gallesion Dağı’nda Meter Gallesia’nın bir açık hava tapınağı vardır. Pergamon’da Meter Aspordene Troas’da Meter Idaia idi⁵⁶⁰. Meter, Leto olarak Apollon ve Artemis’in annesi ile eş tutulmuştur⁵⁶¹.

Tanrıçaya çeşitli sıfatlarla seslenilmekteydi. Dağların Anası genel bir terim olmakla birlikte Anadolu’da yer adlarından türeyen ve her zaman çok sayıda olan sıfatları, MS 1. yy’da her kasaba ve köyün Meter’e kendine özgü bir biçimde seslendiği bir noktaya varmıştır⁵⁶². Midas Kenti’nin kuzeyindeki kırsal bir alanda bulunan MS 2. yy’a ait bir adak sunağı üzerinde önemli bir sıfat görülür. “Bu sunak Meter Kybele’ye adanmıştır”.⁵⁶³ Bu Phrygia dilinde *kubileya* sıfatını ve Anadolu’da Kybele’nin tanrıçanın adı değil sıfatı olduğunu gösterir niteliktedir⁵⁶⁴. Meter’in kültü kentlerden uzak kırsal bölgelerde dağlık arazilerde öne çıkar. Ana Tanrıça kültüründe MS ilk iki yüzyıl boyunca iki farklı eğilim görülmektedir. Tanrıça hem kentlerin hem de kırsal bölgelerin koruyucusudur⁵⁶⁵.

Meter kültürünün yayılım alanı O’na adanan çok sayıda heykelcik, sunak ve yazıtlı levhalardan oluşan kanıtlardan da bellidir. Tanrıçayı tahtında otururken elinde *phialesi* ve *tympanon*, yanında aslanlarıyla betimleyen küçük heykelcikler ve kabartmalar, standart Meter adağı olma özelliklerini sürdürmüş ve MS 1. yy’la kadar Anadolu’da geniş bir alana yayılmıştır⁵⁶⁶.

⁵⁵⁷ Gasparro 1985, **a.g.k.**, 35; Roller 2013, **a.g.k.**, 224.

⁵⁵⁸ Agdistis hakkında, Gasparro 1985, **a.g.k.**, 31-42.

⁵⁵⁹ Naumann 1983, **a.g.k.**, 18; Roller 2013, **a.g.k.**, 234.

⁵⁶⁰ Ö. Çapar, (1979). Anadolu’da Kybele Tapınımı. Ankara: *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, s. 194; Roller 2013, **a.g.k.**, 235.

⁵⁶¹ Kelp 2015 **a.g.k.**, 199.

⁵⁶² Roller 2013, **a.g.k.**, 381.

⁵⁶³ Cox – Cameron 1937, **a.g.k.**, No 213.

⁵⁶⁴ Roller 2013, **a.g.k.**, 382.

⁵⁶⁵ Roller 2013, **a.g.k.**, 384.

⁵⁶⁶ Roller 2013, **a.g.k.**, 382.

Kütahya ili sınırlarında Phryg Dönemi'nde Matar tapınımını Kütahya Merkez ilçe köylerinden Fındık köyünün sınırlarında⁵⁶⁷, Tavşanlı'da Deliklitaş'ta⁵⁶⁸, Aizanoi'deki kutsal alanı Steunos Mağarası'ndadır. Tanrıçaya burada Meter Steunene adıyla tapınılmıştır⁵⁶⁹. Kutsal işlev olarak mağaralar saygın bir adakta bulunma yeridir. Işık, mağaraların tanrıçanın evi olduğunu söyler⁵⁷⁰. Ayrıca Aizanoi'deki Zeus Tapınağı'nın alt katının batı cephesi Kybele'ye adanmış olduğu düşünülür⁵⁷¹. Tanrıçanın mağaraları hep kayalık ve ormanlık alanlarda, özellikle çam ormanı ile kaplı dağların yamaçlarında bulunur⁵⁷².

Aslanapa ilçesi Ortaca Köyü'nde ele geçirilmiş, MS 1. yy'ın ikinci yarısına tarihlendirilmiş yazıt üzerinde Meter Oriene adı geçer ve Kusura (Aslanapa Esenköy) yakınlarında bir adak sunak üzerinde tasvir edilmiş tanrıların annesi olarak Meter Theon için hazırlanmış bir büst bulunmuştur⁵⁷³. Aizanoi kentinin baş tanrısı Zeus'tur. Ancak edebi kaynaklarda Meter Steunene'nin adı geçer. Aizanoi yakınlarında küçük bir kasabada Meter Kikle'a'ya adına rastlanmıştır⁵⁷⁴. Kadoi'de Meter Steunene'nin "Zeus'un annesi" olduğunu ima eden bir adak bulunmuştur⁵⁷⁵. Bu tip figürinler Penkalas'ın (Çavdarhisar Koca Çay) kenarında Kybele için bir başka kült alanı olan İlicikören'de de bulunmuştur⁵⁷⁶.

Eski Gediz'de Kadoi Antik Kenti'nin de yer aldığı alanda ana kayaya oyulmuş basamaklar yer alır. Bu basamakların aşağısında Gediz Çayı geçmekte ve etrafında nişler yer almaktadır. Bu basamaklar kentin *akropolüne* çıkış için kullanılabileceği gibi kaya kütlesi Kybele için kutsal kabul edildiğinden, buranın aynı zamanda Kybele için kült amacıyla kullanılabileceği düşünülmektedir⁵⁷⁷. Kybele tapınımının olduğu düşünülen başka bir alan da Appia'da (Altıntaş İlçesi) Çaltepe Mevkii'ndedir. Antik

⁵⁶⁷Sivas 2004 **a.g.k.**, 948.

⁵⁶⁸Naumann 1983, **a.g.k.**, 41; Sivas 1999 **a.g.k.**, 110.

⁵⁶⁹Roller 2013, **a.g.k.**, 395.

⁵⁷⁰F. Işık (1999), *Doğa Ana Kubaba Tanrıçaların Ege'de Buluşması*. Antalya: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü; Ekin – Meriç 2013, **a.g.k.**, 68.

⁵⁷¹Aulock 1979, **a.g.k.**, 87.

⁵⁷²Ekin – Meriç 2013, **a.g.k.**, 68-69.

⁵⁷³İznik 2018 **a.g.k.**, 305; B. Levick – S. Mitchell (1993). *Monuments from Appia and the Upper Tembris Valley, Cotiaeum, Cadi, Synaus, Ancyra Sidera and Tiberiopolis, MAMA X*, London, s. 84.

⁵⁷⁴Roller 2013, **a.g.k.**, 382.

⁵⁷⁵Robert 1981, **a.g.k.**, 354; Levick – Mitchell 1988, **a.g.k.**, xiii.

⁵⁷⁶Ateş 2010, **a.g.k.**, 53-54; Kelp 2015 **a.g.k.**, 189.

⁵⁷⁷S. Ünan (2018). *Kütahya Müzesi'nde Bulunan Bir Grup Kybele Heykelciği*. Ankara: Kütahya Müzesi 2017 Yıllığı, s. 367.

kalıntıların bulunduğu geniş alan Çaltepe Kalesi adıyla tescillenmiştir⁵⁷⁸. Çaltepe Kalesi'nin güney eteklerinde on basamaklı merdiven şeklinde bir düzenleme yapılmıştır. Kült tapınımı dışında işlevsel olmayan bu merdivenin alt basamağı önünde doğu batı yönünde uzanan 20-25 m. uzunluğunda bir kanal bulunur. Mağara şeklinde doğal görünümü olan bu alanın Kybele ile ilgili bir kutsal alan olma ihtimali bulunur⁵⁷⁹.

Kütahya Müzesi kayıtlarında Kütahya'dan satın alma yoluyla ele geçmiş mermer Kybele heykelcikleri bulunmaktadır⁵⁸⁰. Kotiaieion Antik Kenti'nde Kybele'nin betimlendiği çok sayıda kabartma yer almaktadır⁵⁸¹. Ayrıca Kotiaieion'da Kybele'nin Roma Dönemi sikkeleri üzerinde de tasvirleri bulunmaktadır⁵⁸².

Tanrıça Kybele kültüne başka bir kanıtta steller üzerindeki betimlemelerdir. MS 2.- 3. yy'lara tarihlenen, Pınarbaşı'nda bulunan stel üzerinde tanrıça aslanlar arasında tahtında otururken, Aslanapa'da bulunan bir stelde ise tanrıça *bomos* üzerinde uzun saçlı ve başında *polosu* ile betimlenmiştir⁵⁸³. Buluntu yeri Aslanapa Nuhören Köyü olan Kütahya Arkeoloji Müzesi'ndeki heykelcikte tanrıça yanında ondan daha küçük betimlenmiş çobanlar gibi kepenek giymiş bir figürle görülür. Bu figür tanrıçanın bölgede Roma Dönemi'nde de devam eden kült karakteri hakkında bilgi vermektedir. Tanrıça Nuhören Köyü'nde çobanların ve sürülerin koruyucusu sıfatı ile bir çobanla betimlenmiştir⁵⁸⁴.

Kotiaieion Antik Kenti'nde de Kybele'yi gösteren çok sayıda kabartma bulunmuştur. Tasvirlerinde istisna olarak kolunda bir kartal durduğu da olur. Sikkeler üzerinde MS. 2. yy'dan itibaren iki aslanın çektiği bir savaş arabası üzerinde Kybele betimi de kullanılmıştır. Bütün bunlar Kybele'nin kentte önemli bir kültü olduğunu gösterir. Ancak modern Kütahya'nın gelişimi nedeniyle antik kalıntılar korunamamıştır⁵⁸⁵. Aizanoi'de Kybele'nin tahtında oturan tanrıça betimi yaygın olarak kullanılır. İmparatoriçeler de sikkeler üzerinde sık sık Kybele gibi betimlenmekteydiler⁵⁸⁶.

⁵⁷⁸Ünan 2018, **a.g.k.**, 367.

⁵⁷⁹Ünan 2018, **a.g.k.**, 368.

⁵⁸⁰Ünan 2018, **a.g.k.**, 369.

⁵⁸¹Kelp 2015, **a.g.k.**, 187.

⁵⁸²SNP (1982). *Sylloge Nummorum Graecorum, The Royal Collection of Coins and Medals. Volume VI. Phrygia to Cilicia*. Danish National Museum. Copenhagen, Phrygia no: 323.

⁵⁸³Iznik 2018, **a.g.k.**, 304.

⁵⁸⁴Soykal – Alanyalı 2011, **a.g.k.**, 147-148.

⁵⁸⁵Kelp 2015, **a.g.k.**, 187.

⁵⁸⁶Naumann 1979, **a.g.k.**, 91, Lev 76, Kat. No. 46, 47(Domitia).

Kybele figürinlerinde Yunan temsillerinden farklı olarak ayakta betimlenmiş aslan ve küçük erkek çocuklar ile gösterildiği Kat. No.: 6 no'lu figürin tipi hem Meter Steunene Kutsal Alanı buluntuları hem de İlincikören buluntuları arasında görülür. Bu figürin tipi sadece iki bölgede ortaya çıktığı için bölgeye özgü yeni bir tip olduğu ve Kat. No.: 6'da görülen betimin Meter Steunene'nin kült görüntüsü olduğu düşünülür⁵⁸⁷. Kybele başlarından oluşan Kat. No.: 7, Kat. No.: 8, Kat. No.: 9, Kat. No.: 10 ve Kat. No.: 11'den oluşan figürinler **(Görsel 2.3.)**, Aslanapa Bayat Köyü Kayaören Mevkii'den gelmiştir. Kırık fragmanlardan oluşan bu figürinler, farklı dönem özellikleri gösterirler. Bu durum bölgede süregelen bir tanrıça kültürünün varlığına işaret etmektedir. Kat. No.: 3, Seyitömer Höyüğü 1992 yılı kazısında bulunmuştur. Baş, sol omzu ve göğüs altından kırık ve eksik olan tahtın arkalığının dikey çıkıntısı kırılmış bir Kybele figürin parçasıdır. **(Görsel 2.1. 3.)** Kat. No.: 5, Domaniç Saruhan Köyü buluntusudur. Diğerlerinden *polosun* şekli açısından farklıdır. **(Görsel 2.2. 5.)** Yerel bir tip olma ihtimali yüksektir. Kütahya'da Kybele kültürünün oldukça yaygın olduğu Kütahya'daki farklı bölgelere göre bazen yerel özellikler gösterdiğini bu figürinler de destekler.

4.1.1.2. Aphrodite Kültü

Sevgi, aşk, ahengin ve bunlara bağlı olarak ailenin bereketinin yanında doğadaki bereket ve canlılığı simgelediği kültürlerde bulunmaktadır. Aphrodite kültürünün en önemli merkezlerinden biri kabul edilen Kıbrıs/Paphos'daki *Hierokepia*, Atina'da *en kepois* (bahçelerdeki) *epitheti* ile tapınım gördüğü kentler, tanrıçanın Yakın Doğu kökenli bereket ve doğanın canlılığı özelliğinin görüldüğü örneklerdir⁵⁸⁸. Atina'daki kültürün genç kızların geçiş ritüelleri ile ilgili olduğu da düşünülmektedir. Aphrodite'nin toplumsal uyum ile ilgili kültürleri de vardır⁵⁸⁹. Aphrodite denizcilerin, deniz yolculuklarının ve limanların koruyucusu olarak da tapım görmüş pruva ve yunus gibi sembollerle *pontia* (denize ait), *euploia* (güvenli deniz ve gemi yolculuğu) gibi *epithetler* almıştır⁵⁹⁰. Aphrodite'yi İştâr ya da Aştarte ile özdeş kılan bir özelliği de koruyucu özelliğini beraberinde getiren savaş ve ölümle ilgili özelliğidir. *Areia*

⁵⁸⁷Ateş 2010, **a.g.k.**, 53.

⁵⁸⁸Şakar 2015, **a.g.k.**, 109.

⁵⁸⁹Şakar 2015, **a.g.k.**, 110.

⁵⁹⁰G. E. Durna (2002). *Antik Çağda Güney Batı Anadolu (Karia) Bölgesinde Aphrodite Kültü: Aphrodite Karakterine Analitik Bir Yaklaşım*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 19-20; Şakar 2015, **a.g.k.**, 110.

(savaşçı) ya da *Strateia* (komutan) *epithetine* bağlı olarak kent tanrıçası olarak da tapınım görmüştür⁵⁹¹.

Kütahya’da Aphrodite kültü hakkında kanıtlara bakıldığında, Aizanoi Antik Kenti’de 2021 yılında sürdürülen kazı çalışmalarında Aphrodite ve Dionysos heykellerinin başları bulunmuştur⁵⁹². Kütahya Arkeoloji Müzesi terrakotta figürinleri arasındaki Aphrodite figürinleri müzeye satın alma yoluyla gelmiştir (Kat. No.: 13, Kat. No.: 14, Kat. No.: 15, Kat. No.: 16, Kat. No.: 17, Kat. No.: 18, Kat. No.: 19). **(Görsel 2.4.- Görsel 2.5.)** Bu buluntular doğrudan Aphrodite kültünün varlığına dair kesin bir kanıt sunmamaktadır. Ancak Venüs Genetrix tipindeki Kat. No.: 20 no’lu figürin Aslanapa Bayat Köyü Kayaören Mevkii’nden hibe edildiğinden, bu figürinin Aslanapa çevresinde bulunmuş olduğu düşünülebilir.

4.1.1.3. Athena Kültü

Erken dönemlerde bilge bir savaş tanrıçası ve kent tanrıçası olarak tapılan Athena zamanla zanaatkârların koruyucusu, özellikle de metal işleyenlerin ve dokumacılık yapanların koruyucusu olarak tapınım görmüştür⁵⁹³.

Anadolu’da Athena kültü oldukça yaygındır. Schefold, Athena kültünün özellikle Aiolis ve Troas bölgelerinde baskın olduğunu söyler. Akurgal, İonia Bölgesi’ndeki başlıca tapınakların Athena’ya adanmış olduğundan bahsederken Aiolis, Troas ve İonia bölgelerindeki kültün kökenini İlion’daki geleneğe bağlar. Sadece Batı Anadolu’da tespit edilmiş 17 tane Athena tapınağı bulunur⁵⁹⁴. Athena kültü Pamphylia Bölgesi’nde de yaygındır⁵⁹⁵. Athena kültüründe figürinler erken dönemlerden itibaren adak eşyası olarak kullanılmıştır ancak bunların çok azı Athena tasviridir. Athena’ya bırakılan figürinlerin çoğunluğu başka tiplerde üretilmiştir. Rumscheid, Priene’deki konutlardan gelmiş Athena figürinlerinin özel kültler kapsamında kullanılmış ve Athena’nın Ana Tanrıça/Kybele’nin yanında evin koruyucu tanrılarından biri olarak görülmüş olabileceğini belirtmektedir⁵⁹⁶.

⁵⁹¹Durna 2002, **a.g.k.**, 20-21; Şakar 2015, **a.g.k.**, 110.

⁵⁹²https://arkeofili.com/kutahyada-tanri-aphrodite-ve-dionysos-heykel-baslari_bulundu/ (Erişim Tarihi: 20.12.2021).

⁵⁹³Şakar 2015, **a.g.k.**, 142.

⁵⁹⁴Dereboyu 2012, **a.g.k.**, 323.

⁵⁹⁵İ. Dağlı – Dinç (2020), *Cults And Religious Life of Pamphylia From The Archaic To The Late Antique Period*, İstanbul: Koç Üniversitesi, s. 67-86.

⁵⁹⁶Rumscheid 2006, **a.g.k.**, 239.

Kütahya’da Athena tapınımı ile ilgili olarak Aizanoi meclis binasında Cladius zamanında Athena’nın Zeus ve Hestia ile birer rahipliğinin bulunması⁵⁹⁷ ayrıca Aizanoi⁵⁹⁸, Ankyra⁵⁹⁹, Kotiaion⁶⁰⁰ sikkeleri üzerinde betimlemelerine rastlanması kanıt oluşturur. Kütahya Arkeoloji Müzesi terrakotta figürinleri arasında Kat. No.: 21 no’lu figürin Athena figürinidir. Buluntu yeri bilinmeyen figürin müzeye müsadere yolu ile gelmiştir. (**Görsel 2.6. 21.**)

4.1.1.4. Nemesis Kültü

Nyks kızlarından biri olan Nemesis hem bir tanrıça hem bir soyutlamadır⁶⁰¹. Bu Yunan Tanrıçası intikamın kişileştirilmesidir⁶⁰². Helene’nin Annesi olan Nemesis Troia Savaşı bağlamında önemlidir. Nemesis insan kibrini tanrılara, insanlara ve ölümlere karşı yanlışları cezalandırma işlevine sahiptir⁶⁰³.

Nemesis tapınımının Arkaik Döneme uzandığını, Rhamnaus’da Nemesis’e adanan, Petrakos tarafından yapılan, MÖ 499 yılına tarihlenen bronz miğfer sayesinde bilinmektedir⁶⁰⁴.

Nemesis’in Zeus’la olan efsanesinde, Nemesis utanç ve isteksizlik duygusuyla kendisini takip eden Zeus’tan kaçmaya çalışır, bunu yaparken her türlü kara ve deniz hayvanına dönüşür. Sonunda bir kaz haline gelir, Zeus ise kuğuya dönüşür. Nemesis bir yumurta üretir ve onu bataklığa saklar. Yumurta bir şekilde Leda’nın eline geçer ve Helene doğar. Kuğu binicisinin Aphrodite değil de Nemesis olduğuna ilişkin düşünceler vardır⁶⁰⁵.

Zeus’la birleştiği yer olan Eratosth’da Nemesis kültü ve MÖ 5. yy’a ait bir Nemesis Tapınağı kalıntıları vardır. Pausanias Smyrna’da eski bir Nemesis kültü olduğunu söyler⁶⁰⁶. Strobon Nemesis’in Anadolu kökenli bir tanrıça olduğunu, Smyrna’nın tanrıçanın anavatanı olduğunu belirtir⁶⁰⁷. Smyrna’daki kültü için Kybele’den türediği, Yunan kolonistlerle kültün Küçük Asya’ya taşındığı ve ilk Ionialı

⁵⁹⁷Levick – Mitchell 1988, **a.g.k.**, xxx.

⁵⁹⁸Aulock 1979, **a.g.k.**, Kat. No 42.

⁵⁹⁹Tulay 1988, **a.g.k.**, 126.

⁶⁰⁰SNL 1982, **a.g.k.**, Phrygia no: 325.

⁶⁰¹Hesiodos Theogonia 223.

⁶⁰²Hornum 1993, **a.g.k.**, 6.

⁶⁰³Hornum 1993, **a.g.k.**, 9; J. Stenger (1996) “Nemesis” *Der Neue Pauly Band 8*. Weimar: Verlag J. B. Metzler Stuttgart, s. 818.

⁶⁰⁴Hornum 1993, **a.g.k.**, 10.

⁶⁰⁵Herter 1984, **a.g.k.**, 2343.

⁶⁰⁶Pausanias 9, 35, 6.

⁶⁰⁷Strabon 13, 1, 4.

kolonistlerin tanrıçayı Smyrna'ya taşıdıklarına ilişkin görüşler vardır⁶⁰⁸. Nemesis'in iki ayrı karakteri bulunur. Nemesis "Aidos" ile pozitif etkiye sahip engelleyici bir faktördür. İkinci olarak insanlarda "acı" olarak ortaya çıkar⁶⁰⁹. Smyrna kültürünün özelliği iki Nemesis'e de saygı göstermeleridir⁶¹⁰. Hellenistik Dönem öncesinde Nemesis kültü Rhamnus ve Atina'da Epidauros ve Aegis gibi adalarda yayıldı. İmparatorluk Dönemi'nde Dacia Pannonia ve Norieum'a nüfus etmiş, Aleksandria ve Antiochia'a taşınmıştır⁶¹¹. Nemesis'in Attika'da Rhamnous'da, Smyrna ve Aleksandria'da tapınakları vardır⁶¹². Nemesis kültü Roma İmparatorluk Dönemi'nde geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bu kült özellikle gladyatörler ve sporcular arasında rağbet görmüştür. Batı Anadolu'da gladyatör oyunlarının yapıldığı önemli merkezlerden biri olan Ephesos'da da Nemesis kültürünün var olduğu düşünülmektedir⁶¹³. Augustus Dönemi'nden itibaren bazen sikkelerde tek kanatlı ya da kanatsız gösterilir⁶¹⁴. Nemesis'in saygı gördüğü Smyrna'da İmparatorluk Dönemi'nde onun onuruna oyunlar düzenlenmiştir⁶¹⁵. Nemesis sikkeler üzerinde khthonik yönün de devreye girdiği kanatlı tasviri ile görülür⁶¹⁶. MS 3. yy ortaların bir kabartma üzerinde elinde terazi ve ölçüm çubuğu (arşın) ayaklarının yanında tekerlek ile gösterilmiştir⁶¹⁷.

Roma Dönemi'nde Nemesis'e tapanların çoğu kamu görevlileri ve askerlerdir. Nemesis imparatoru, imparatorluğu ve yerel yöneticilerin korunmasında görevliydi. Nemesis'in devlet düzeninin korunmasındaki gücünü birçok amfitiyatro, tiyatro ve *stadionda* gösterir⁶¹⁸.

Kütahya'da Nemesis kültürüne dair kesin kanıtlara rastlanamamıştır. Kütahya Arkeoloji Müzesi terrakotta figürinleri arasında müzeye satın alma yoluyla gelmiş bir adet Nemesis (?) figürini bulunur (Kat. No.: 22). Buluntu yeri tam olarak bilinmeyen figürinin kanatlı tasviri oluşu Nemesis'in *khthonik* yönüyle bağlantılı olarak mezar

⁶⁰⁸Herter 1984, **a.g.k.**, 2356.

⁶⁰⁹Stenger 1996, **a.g.k.**, 818.

⁶¹⁰Herter 1984, **a.g.k.**, 2353.

⁶¹¹Herter 1984, **a.g.k.**, 2356.

⁶¹²Hornum 1993, **a.g.k.**, 10.

⁶¹³M. Büyükkalyoncu – C. Şimşek (2010). Ayasuluk'ta Bulunmuş (Efes) Nemesis Adak Steli, Metropolis Ionia II Yolların Kesiştiği Yer, Recep Meriç İçin Yazılar. İstanbul: Homer Kitabevi, s. 81.

⁶¹⁴Herter 1984, **a.g.k.**, 2353.

⁶¹⁵Stenger 1996, **a.g.k.**, 819.

⁶¹⁶SNG Copenhagen. (1948). *The Royal Collection of Coins and Medals Danish National Museum Phrygia Part I*. Koppenag. Nr. 415. 417-422; Hornum 1993, **a.g.k.**, 12; Kelp 2015, **a.g.k.**, 203.

⁶¹⁷Kelp 2015 **a.g.k.**, 203. Taf. 66, 2.

⁶¹⁸Hornum 1993, **a.g.k.**, 89-90.

buluntusu olduğunu düşündürmektedir. Figürünün büyük ölçüde sağlam oluşu da bu görüşü destekler niteliktedir. (Görsel 2.6. 22.)

4.1.1.5. Eros Kültü

Hellenistik Dönem figürin üretiminde en çok karşılaşılan mitolojik figürlerden biri de Eros'tur. Bazen Aphrodite ile çoğunlukla tek başına tasvir edilir. Aphrodite ile benzer yaratıcı güçleri temsil etmekte Aphrodite'nin görevlerinin tamamlayıcısı olarak görülmektedir⁶¹⁹. Eros tek başına tapım gördüğü merkezlerde genellikle bir bereket tanrısı olarak görülmektedir. Atina Akropolisi'nin kuzey eteğinde Aphrodite ile tapınım gördüğü bir kült alanı vardır. Burada bereket tanrısı olarak anılmaktadır⁶²⁰. Vazo resimlerinde Eroslar ve Nikeler genellikle mezarlarda, uçan tiplerde tasvir edilir.⁶²¹

Terrakotta figürinler içinde Kat. No.: 24, Kat. No.: 25, Kat. No.: 26, ve Kat. No.: 27 müzeye satın alma yoluyla gelmiştir. Kat. No.: 27'nin buluntu yeri Simav'dır. Diğerlerinin buluntu yeri belirsizdir. (Görsel 2.7.)

4.1.1.6. Men Kültü

Ay Tanrısı Men MÖ 3. yy'dan MS 3. yy'a kadar İtalya'dan Pontus'a kadar geniş bir alanda tapınım görmüştür⁶²². Anadolu'da Men tapınımının en yoğun görüldüğü yerler Lydia ve Pisidia ile bu bölgelerin Phrygia ile olan sınırlarıdır⁶²³. Tanrıya tapınım kentlerde değil genel olarak kırsal bölgelerde yaygındır⁶²⁴. Küçük Asya'daki en önemli Men kült merkezini, 1911 yılında Ramsay, Calder ve Hardie, Yalvaç'ın güneyinde Pisidia Antiokheiası'na kutsal bir yol ile bağlı Karakuyu Tepesi'nde keşfetmişlerdir⁶²⁵. Tanrının Lydia'daki kült merkezinin, önemli bir tarım ve ticaret merkezi olan Kula Vadisi olduğu düşünülür⁶²⁶. Phrygiada Men kültürünün nümizmatik kanıtları oldukça fazladır⁶²⁷. En fazla veriye Phrygia Epiktetos olarak bilinen batıda Örencik Ovası'ndan, doğuda Alpu Ovası'na, kuzeyde Eskişehir – Bilecik İl sınırına, güneyde Nakoleia ile

⁶¹⁹Şakar 2015, a.g.k., 125.

⁶²⁰Şakar 2015, a.g.k., 126.

⁶²¹Mrogenda1996, a.g.k., 127.

⁶²²H. Boyana (2019). Phrygia Epiktetos'taki Men Kültü Üzerine Notlar, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* s. 66.

⁶²³Boyana 2019, a.g.k., 67.

⁶²⁴Boyana 2019, a.g.k., 73.

⁶²⁵B. Büyükgün (2006). *Men Kültüyle İlgili Eskişehir, Afyon, Kütahya ve Pamukkale Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Bazı Taş Eserler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 6.

⁶²⁶Boyana 2019, a.g.k., 67.

⁶²⁷Lesky 1981, a.g.k., 691.

sınırlanan alanda ulaşılmıştır⁶²⁸. Bu bölgede Nakoleia ile Dorylaion arasında kalan dağlık, kırsal bölge tanrının izlerine daha sık rastlanılan alandır⁶²⁹. Men kültüne Phrygia Epiktetos’da kentlerden çok kırsalda tapınım gören yerli bir tanrı olarak karşılaşılır. Tanrı bu bölgede bereket, doğum, ölüm, aile ve çocukla ilişkilendirilmiş, aile ve topluluğun esenliği için kendisine adaklar adanmıştır⁶³⁰.

Tanrı Men’e ait kültün Kütahya’da varlığını Simav ve Emet’te ele geçen yazıtlardan anlaşılmaktadır⁶³¹. Simav’da bulunan üzeri kabartmalı mermer stelde Telesphoros ve Men’in birleştiği figür tasvir edilmiştir. Cepheden, ayakta başında tepeli başlığı, omuzlarının arkasında hilal, sağ elinde mızrakla tasvir edilmiş yazıtında, tanrıya bir ithaf olduğu kanıtlanmıştır⁶³². Men’in Telesphoros’la ilişkilendirilmesi tanrının kurtarıcı ve çocukların tanrısı olarak da tapınım gördüğünü gösterir⁶³³. Tiberiopolis’de (Emet) ele geçen stellerin birinin üzerinde tanrıyı “Hosios kai Dikaos⁶³⁴” ile birlikte, başka bir stelde ise tanrı Hekate ile birlikte görülür⁶³⁵. Tiberiopolis (Hasanlar Köyü’nde) ele geçen bir yazıtta Kyntiane adındaki bir kadın ölen oğlu için Hekate ile birlikte Men’e adakta bulunmuştur. Bu yazıt Ay tanrısının çocukların sağlığı ile olduğu kadar ruhlarının esenliği ile de ilişkili olduğunu ve yazıtın sonuna eklenen “Paian’ın oğlu” tamlaması, Men’le baba oğul ilişkisi kurulduğunu gösterir⁶³⁶. Kütahya’da bulunan hem mezar hem de adak işlevi olan başka bir stelde elinde palmye dalı ve sırtında hilal ile Men, elinde *polos* ve meşale tutan Hekate ve bir elinde balta tutan diğer eliyle de bir köpeği besleyen bir figürle görülmüştür. Hekate’nin yer altı ve ölümle ilgili bağlantısı dikkate alındığında, Men’in de aile mezar taşında ölümle ilişkilendirildiğini gösterir⁶³⁷.

Kütahya Müzesi’nde bulunan Appia’da (Altıntaş İlçesi’ne bağlı) Gökçeler Köyü’nde bulunmuş MS 2. ya da 3. yy’a tarihlenen stelde at üzerinde tunik giymiş tanrının Men olduğu düşünülür⁶³⁸. Kotiaecum Antik Kenti’nde bulunmuş bir adak stelinde Men “Ακραιος” sıfatını almıştır. Bu sıfatın kentin Akropolisi ile bağlantılı olabileceği ya da “şiddetle esmek” anlamına gelen “ἀκραίος” kelimesinden türediği

⁶²⁸Boyana 2019, **a.g.k.**, 67.

⁶²⁹Boyana 2019, **a.g.k.**, 73.

⁶³⁰Boyana 2019, **a.g.k.**, 74.

⁶³¹Ful 2008, **a.g.k.**, 130.

⁶³²Ful 2008, **a.g.k.**, 130-131, Kat. No. 153.

⁶³³Boyana 2019, **a.g.k.**, 74.

⁶³⁴Ful 2008, **a.g.k.**, 131, Kat. No. 154.

⁶³⁵Ful 2008, **a.g.k.**, 131, Kat. No. 211.

⁶³⁶Boyana 2019, **a.g.k.**, 70.

⁶³⁷Erzen 1953, **a.g.k.**, 5; Boyana 2019, **a.g.k.**, 70.

⁶³⁸Iznik 2018 **a.g.k.**, 304.

düşünülmektedir⁶³⁹. Hem Apollon Lairbenos hem de Men Askaenos Phryg tanrıları olarak araştırma tarihine girmiştir⁶⁴⁰. Yazıtlar dışında Kütahya Arkeoloji Müzesi'nde Kütahya Yağcılar Köyü'nde bulunmuş mermer Men heykelcikleri de vardır⁶⁴¹. Figürinler arasında Kat. No.: 30 Tanrı Men başlığı altında değerlendirilmiştir. **(Görsel 2.8. 30.)**

4.1.1.7. *Nymphalar*

Nymphalar ikinci derece önemli tanrılardandır. Artemis, Dionysos, Apollon, Hermes ve Pan gibi tanrılara eşlik eden tanrılardır⁶⁴². Nympha'ya çoğunlukla vahşi doğada, kaynaklarda veya mağaraların yakınında ve daha sonra Romalıların tapınaklarında ibadet edilmiştir⁶⁴³. Kırsal alanlardaki terrakotta figürinler de Achelous ve Nymphalara da adanmıştır⁶⁴⁴. Figürinlerden Kat. No.: 33 kucağında bir domuz yavrusu tutan Nympha'dır. **(Görsel 2.9. 33.)**

4.1.1.8. *Attis Kültü*

Roma Dönemi'nde Tanrı Attis'le ilgili ilk kanıtlar Lydia kült uygulamalarında bulunur. Sardes'teki Attis kültünün varlığı MS 2. yy sonrasına ait yontma betimler ve yazıtlar yoluyla saptanmıştır⁶⁴⁵. Kapı mezar kabartmalarında ve lahitlerden bilinen Attis Kybele'nin yoldaşdır⁶⁴⁶.

Attis için her yıl Mart ayında kült törenleri yapılır⁶⁴⁷. Attis Küçük Asya'da çeşitli tipler ile betimlenmiştir. Bu betimler *Kybele Kourotphoros* (Kybele – çocuk Attis), *Attis Castrotus* (Çoban Attis), elleri bağlı Attis, *Attis hilaris* (Ölü Attis), ve Attis Aslan'dır⁶⁴⁸.

Ana Tanrıça arkeolojik belgelerde kucağında oturur ya da uzanır durumda ya da yanında ayakta duran bir çocukla betimlenmiştir⁶⁴⁹. Kütahya Arkeoloji Müzesi'nde Roma Dönemi'ne tarihlenen bir örnekte oturan giyimli bir kadın yanında başlıklı bir

⁶³⁹Boyana 2019, **a.g.k.**, 71.

⁶⁴⁰Kelp 2015, **a.g.k.**, 196.

⁶⁴¹Büyükgün 2006, **a.g.k.**, 255-259, Kat. No. 30-31.

⁶⁴²Tisserant -Siebert 1997, **a.g.k.**, 891; Grimal 1997, **a.g.k.**, 548; Cömert, 2010, **a.g.k.**, 84.

⁶⁴³Käppel 1996, **a.g.k.**, 1071-1072.

⁶⁴⁴Higgins 1967, **a.g.k.**, 1: Tavukçu 1999, **a.g.k.**, 38.

⁶⁴⁵Roller 2013, **a.g.k.**, 390.

⁶⁴⁶Kelp 2015, **a.g.k.**, 189.

⁶⁴⁷Gasparro 1985, **a.g.k.**, 65.

⁶⁴⁸Akça 2004, **a.g.k.**, 62.

⁶⁴⁹Gasparro 1985, **a.g.k.**, 31; Akça 2004, **a.g.k.**, 62.

çocukla betimlenmiş⁶⁵⁰, benzer bir örneği bu defa kucağında başlıklı bir çocuk olan Erythrai'dan gelen ve MÖ 6. yy'la tarihlenen terrakotta heykelciği Vermaseren Ana Tanrıça ve Attis olduğunu söylemiştir⁶⁵¹. Diodorus, Ana Tanrıça'nın bütün çocukların koruyucusu bir kimliği olduğu, bu betimlerin her zaman Ana tanrıça ve çocuk Attis olmayabileceğini belirtir⁶⁵². Attis'in çoban olarak betimlemelerinde, Ana Tanrıçanın yanında elinde çobandeğneği ve *syrinx* (Pan kavalı) ile betimlenmiştir. Bazen de otlatıldığı hayvanlarla değişik şekillerde betimlenmiştir. Kütahya'da yanında bir koyunla birlikte tasviri vardır⁶⁵³.

Kütahya ve çevresinden Attis kültüne ait kanıtlar bulunmaktadır. Bunlar Ana Tanrıça'nın yanında Attis, başlıklı bir çocuk olarak betimlendiği bir heykele ait parçada⁶⁵⁴, Kütahya Ermeni Mezarlığı'ndan bir örnekte dört panelli bir mezar kapısında koyun ve Herakles Kerberos ile birlikte gösterilmiştir. Bu Attis'in çoban kimliği ile alakalıdır⁶⁵⁵. Kütahya Arkeoloji Müzesi'nde Roma Dönemi'ne tarihlenen üç adet (ikisi mermer, biri terrakotta) Attis başı bulunur⁶⁵⁶. Aizanoi'de, MÖ 1. yy-MS 1. yy'a tarihlenmiş, sadece baş kısımları korunmuş iki terrakotta örnek vardır⁶⁵⁷. Benzer tipolojiye sahip olan başların, belirgin özelliği başlıklarıdır. Başlığın *kymbachos* kısmı hiçbir yere eğim yapmadan, boru gibi yukarı doğru uzanmaktadır⁶⁵⁸. Attis, Phryg tanrısı için yapılan bir ilahide olduğu gibi Pan ile eşleştirildiğinde Kybele Kültü ve Dionysos'la olası bir bağlantı dikkat çekicidir⁶⁵⁹.

Aizanoi Kazısı'nda bulunan Attis başı (Kat. No.: 34), da Kütahya'da Attis kültürünün varlığına katkı yapan bir buluntudur. **(Görsel 2.9. 34.)**

4.1.1.9. *Kourotrophos*

“Emziren Anne” anlamına gelen ve *kourotrophos* bereket ve doğurganlık vasıflarına sahip olmakla birlikte, birçok tanrıçanın yan ismi ve *epitheti* olarak da karşılaşılr. Genellikle mezar ve kült alanlarından gelen kalıntılarda aileler, çocukları için *kourotrophos* özelliği olan tanrılara adaklar sunmuşlardır. Bu figürinlerin

⁶⁵⁰Akça 2004, **a.g.k.**, 63, Lev. 10b, Kat. No. 139.

⁶⁵¹Akça 2004, **a.g.k.**, 63, Lev. 36b, Kat. No. 186.

⁶⁵²Akça 2004, **a.g.k.**, 63.

⁶⁵³Soykal –Alanyalı 2011, **a.g.k.**, 150; Akça, 2004, **a.g.k.**, 65, Lev. 10a, Kat. No. 138.

⁶⁵⁴Akça 2004, **a.g.k.**, 78, Lev. 10a, Kat. No. 139.

⁶⁵⁵Akça 2004, **a.g.k.**, 78, Lev. 10a, Kat. No. 138.

⁶⁵⁶Akça 2004, **a.g.k.**, 79, (mermer) Lev. 11, 12a, Kat. No. 140-141. (terrakotta) Lev. 12b, Kat. No. 142.

⁶⁵⁷Akça 2004, **a.g.k.**, 77, Lev. 7a-c, Kat. No. 133-135.

⁶⁵⁸Akça 2004, **a.g.k.**, 78.

⁶⁵⁹Kelp 2015, **a.g.k.**, 196.

tanrıçalara ait olup olmadıkları atribü yardımıyla anlaşılmaktadır. *Kourotrophos* figürinleri çocukların bakımı, korunması, eğitimi ya da çocuk sahibi olmak isteyen kadınların tanrılardan yardım dilemesi ile alakalıdır⁶⁶⁰. Bu figürinler, farklı dönemlere tarihlenen, birçok merkezde ayakta ya da oturur durumda, farklı tiplerde bulunmuştur⁶⁶¹. *Koutrotphoros* figürinleri özellikle kutsal alanlarda bulunmaktadır. Buna en iyi örnekler Aizanoi’de Meter Steunene kutsal mağarasından bulunan çok sayıda *koutrotphoros* figürinidir⁶⁶². Değerlendirilen figürinler arasındaki *koutrotphoros* örneğinin (Kat. No.: 36) buluntu yeri bilinmemekle birlikte başındaki yüksek poloslu Kybele kültüyle bağlantılı olabileceğini ve Aizanoi’de Meter Steunene kutsal mağarasından gelmiş olabileceğini düşündürmektedir. (Görsel 2.9. 36.)

4.2. Terrakotta Figürinlerin Mezar Konteksindeki Rolü

Antik çağda üretilen terrakottaların büyük bölümü mezarlarda ele geçmiştir. Çok sayıda ve sağlam durumda örnekler vermesi açısından mezarlarda bulunan terrakottalar önemlidir⁶⁶³. Bu eserler, ölülerin korunmasına ve mezar sahiplerinin ruhlarının neşelenmesine yönelik olduğuna dair düşünceler vardır. Ancak figürinler arasında tanrı ve tanrıça figürinlerinin yoğunlukta olması bunların dinsel amaçla kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu figürinlerle ölen kişinin diğer yaşama boş gitmemesini de amaçlamış olmalıdır. Boeotia’da bulunmuş ve Basel Müzesi’nde sergilenen, MÖ 420’lere tarihlenen bir mezar steli üzerindeki kabartmada bir kadın sol elinde Arkaik Dönem özellikleri taşıyan bir figürini tutarken tasvir edilmiştir. Mezar steli üzerine bu konunun işlenmesi terrakotta figürinlerin mezarlara ölü hediyesi olarak konulduklarını göstermektedir⁶⁶⁴.

Mezarlarda bulunan terrakotta figürinlerin tam olarak ne amaçla konulduğu tartışma konusudur. İster ölen kişiye eşlik etmek için, isterse oyuncak olarak olsun terrakottaların ölen kişiyle bırakılması dini bir eylemdir⁶⁶⁵.

Antik çağda öbür dünyada daha iyi bir hayat sunma gücüne ve yeteneğine sahip olan *khthonik* tanrıları, insanlar *khthonios* olarak adaklarla onurlandırılırdı. Bu

⁶⁶⁰F. Ç. Coşkun (2008). Adana Mersin, Silifke Müzeleri’nde Bulunan Kourotrophos Figürinleri. *Eskişehir: 4. Uluslararası Pişmiş Toprak Sempozyumu*, s. 181- 197.

⁶⁶¹Mollard-Besques 1963, **a.g.k.**, Lev. 35, b MYR 52, c MYR 53; Çokay-Kepçe – Özden-Gerçeker 2011, **a.g.k.**, 117; Coşkun 2008, **a.g.k.**, 195-197; Queyrel 1988, **a.g.k.**, Lev. 28, 260-261.

⁶⁶²Işık 1980, **a.g.k.**, 192.

⁶⁶³Kaplan 2009, **a.g.k.**, 172.

⁶⁶⁴Tavukçu 1999, **a.g.k.**, 37.

⁶⁶⁵R. M. Ammerman (1990). “The Religious Context, Hellenistic Terracotta Figurines”, *The Coroplast’s Art*, J.P. Uhlenbrock. New York: Aristide D. Caratzas, Publisher New Rochelle, s. 44.

khthonik tanrılar için bazı dinsel bayramlarda ya da törenlerde, kurbanlar kesilir, sıvı sunular yapılırdı. *Khthonik* tanrıların tam figürleri veya büstleri mezarların içerisine ölümlerle birlikte bırakılırdı⁶⁶⁶.

Doğa tanrıçası olan Ana Tanrıça Kybele'nin, yaşamın sonunda yalnızca ona dönmek üzere ondan çıktığını simgeleyen toprak ana olarak *khthonik* niteliği vardı⁶⁶⁷. *Khthonik* niteliğini anlatan bir efsanesinde, Kybele'nin Attis'e olan sevgisi Zeus'un kıskançlığına neden olduğu ve Zeus'un Attis üzerine yaban domuzu gönderip Attis'i öldürmesi, bunun üzerine yas tutan *khthonik* Kybele'nin görevlerinden uzaklaşması ülkede bir kısırlığa, insan ve hayvanların yok oluşuna sebep oluşu anlatılır. Demeter-Persephone'ninkine benzerliği olan bu mitin farkı, Attis'in ölümünün Persephone gibi her yıl yer altı dünyasına gidip (ölüm) sonra ortaya çıkışı (dirilme) değildir. Attis bir kez ölür ve her yıl anılır. Bu şekilde düzen geri döner⁶⁶⁸.

Anadolu'da mezarlara bırakılan tanrı veya tanrıça figürinleri arasında Aphrodite ve Eros sıklıkla ele geçmektedir⁶⁶⁹. Örneğin her ikisi de Myrina mezarlarında MÖ 3. yy'dan MS 1. yy içerisine kadar sürekli izlenen tipler olmuşlardır. Buna rağmen Tanagra mezarları figürinleri, çoğunluğu kişisel statüleri yansıtan anlamlar içerir ve fazla dinsel anlam taşımazlar. İonia'da MS 1.yy da Aphrodite'ye olan ilginin devam ettiğini, Diphylon tarafından imzalanmış Knidos Aphrodite'si ve yarı çıplak betimlenmiş kopyalarının mezarlarda bulunmuş pek çok örneğinden bilinir⁶⁷⁰. Mezarlara bırakılan Aphrodite'ler kadın, erkek ayrımı olmaksızın her ölünün yanına bırakılabilen ve tanrıçanın yeniden yaratıcı gücünün önemli bir göstergesidir. Tanrıçanın bu gücü (yeniden hayata dönebilme kuvveti) bir umut kaynağı olarak düşünülüyor olmalıdır⁶⁷¹. Aynı zamanda cinsellik ve güzellik sembolü olarak görülen Aphrodite figürinlerinin mezarlarda bulunması, tanrıçaya duyulan saygının yanı sıra özellikle evli kadınları ölümünden sonrada koruyacağı inancıyla açıklanabilir⁶⁷². Aphrodite heykelciğini bağışlayan kişi Aphrodite'nin yenileyici güçlerinin ölüye bahşedilebileceğini ummuş olmalıdır⁶⁷³.

⁶⁶⁶T. Korkut (2005). "Pisidia'da Chthonik Aphrodite Kültü", *Adalya*, s. 154.

⁶⁶⁷Gasparro 1985, **a.g.k.**, 103.

⁶⁶⁸Gasparro 1985, **a.g.k.**, 44-45.

⁶⁶⁹Şakar 2015, **a.g.k.**, 108.

⁶⁷⁰Havelock 1995, **a.g.k.**, 110-111.

⁶⁷¹İşin 2007, **a.g.k.**, 34.

⁶⁷²Tamsü -Polat 2017, **a.g.k.**, 99.

⁶⁷³Havelock 1995, **a.g.k.**, 110-111.

Tanrıça Aphrodite'nin de *khthonik* tanrılardan biri olduğu kabul edilmiş ve O'na inanan insanlara öbür dünyada tanrısal sonsuz bir hayat vereceğine inanılmaktaydı. Bundan dolayı pek çok mezar içerisine Aphrodite figürinleri bırakılmıştır⁶⁷⁴. Aphrodite'nin *androphonos* (insan katili), *tymborychos* (mezarıcı), *persephaessa* (ölüleraleminin kraliçesi) *epithet*leri tanrıçanın ölüm ve ölümden sonraki yaşamda kutsal bir güç olduğunu göstermektedir⁶⁷⁵.

Değerlendirilen figürinler arasında Aphrodite figürinleri sekiz adettir. Tam durumda olan dört figürin Kat. No.: 16, Kat. No.: 17, Kat. No.: 18, Aphrodite Anadyomene tipinde, Kat. No.: 19 ise Venüs Genetrix tipindedir. Kat. No.: 16 ve Kat. No.: 17'de Aphrodite'nin yanında Herme bulunur. Aphrodite ve Hermes Hermeleri'nin *khthonik* yönü dikkate alındığında bu figürinlerin mezar buluntusu olma ihtimalinden söz edilebilir.

Athena figürinleri Troas bölgesinde genelde Assos'da mezar hediyesi olarak bulunmuştur. Tanrıçanın mezarlarda bulunması Zeus'un başından doğuşu ile bağlantılı olarak öldükten sonra yeniden doğuşu simgelediği şeklinde açıklanmaktadır⁶⁷⁶.

Nemesis de yaşam ve ölümden sorumlu *khthonik* karakterli bir ilahi figür olarak görülmüştür⁶⁷⁷. Nemesis'in *khthonik* kökeni teorisini desteklemek için Artemis ve Kybele ile yakın bir bağlantısı olduğu ileri sürülmüştür⁶⁷⁸. Nemesis'in ölülerle bağlantısı, mezar anıtlarında Nemesis'in ölülere karşı uygunsuz tutum ve cezalandırma işlevinin bir parçası olarak görülmektedir⁶⁷⁹. Figürinler arasındaki Kat. No.: 22'nin tam durumda ve kanatlı oluşu, Nemesis'in *khthonik* karakteri ile bağlantılı mezar buluntusu olabileceğini düşündürmektedir.

Khthonik karakteri olan bir başka tanrıçada Persephone'dir. Demeter'le Zeus'un kızı, yer altı tanrısı Hades tarafından kaçırılma ve Demeter'in kızını ararken tuttuğu yasla ilgili efsanesi vardır. Persephone yeraltı dünyasına bağlı kalır⁶⁸⁰. Figürinler arasında Kat. No.: 23 Persephone örneğidir.

Hellenistik Dönem'de Eros figürinleri daha çok mezar hediyesi olarak mezarlara bırakılmıştır. Mezarlarda bulunan Eros figürinleri ölen kişiye yol gösteren rehberler ya

⁶⁷⁴Korkut 2005, **a.g.k.**, 154.

⁶⁷⁵Durna 2002, **a.g.k.**, 23.

⁶⁷⁶Tavukçu 1999, **a.g.k.**, 249.

⁶⁷⁷Hornum 1993, **a.g.k.**, 6.

⁶⁷⁸Hornum 1993, **a.g.k.**, 7.

⁶⁷⁹Hornum 1993, **a.g.k.**, 8.

⁶⁸⁰Güntner 1997, **a.g.k.**, 956; Grimal 1997, **a.g.k.**, 146; Cömert 2010, **a.g.k.**, 70.

da ölüyü koruyan *amulet* olarak düşünülmüştür⁶⁸¹. Mezar buluntusu olabilecek olan dört Eros figürininden (Kat. No.: 24, Kat. No.: 25, Kat. No.: 26, Kat. No.: 27), ikisi büyük ölçüde tam durumdadır.

Hermes Hermelerinin sınır taşları ya da mezar işaretleri olarak kullanıldıkları düşünülmektedir. Hermes Hermeleri mezar stelleri üzerinde Hellenistik Dönem’le birlikte görülmeye başlanmış “Hermes *Khthonios*’un” simgesi olarak yorumlanmıştır⁶⁸². Hermes Hermeli mezar stellerinde figürler, genellikle *himation*lu ya da çıplak olarak yapılır⁶⁸³. Mezar stelleri dışında Hermelerin terrakotta figürin örnekleri de mezarlarda ele geçmektedir⁶⁸⁴. Bazı araştırmacılar mezar içerisindeki terrakotta Hermelerin bir sporcu simgesi olarak mezar sahibinin sporcu kimliğini vurgulamak için kullanıldığını düşünmektedir. Mezar içerisindeki Hermelerin, ölünün ruhunu ve huzurunu kötülöklere karşı koruyan, *apotropaik* bir simge olduğu da ileri sürölmektedir⁶⁸⁵.

Hermes’in önemli görevlerinden biri olan ölülere kılavuzluk etmek, ruhları yer altına taşımaktır. Kütahya Arkeoloji Müzesi terrakotta figürinleri arasında bulunan iki adet Herme’den Kat. No.: 28, Aizanoi kenti kazılarında bulunmuştur⁶⁸⁶. Bu figürinin Hermes Hermesi’nin ölünün ruhuna rehberlik etmesi için Hermes’in *psyhepompos* özelliği ile ilgili olarak yerleştirilmiş olduğu düşünülmektedir⁶⁸⁷. Mezar içinde bulunan biri sağlam, diğerrinin sadece başı bulunan iki Hermes Hermesi’nin yanında bulunan kandil buluntusundan yola çıkarak, muhtemelen ölen kişinin ruhunun da bu kandille birlikte *psyhepompos* Hermes’inin peşine takılıp Hades’e geçtiği şeklinde yorumlanmıştır⁶⁸⁸.

Men ölülerin koruyucusu ve yer altı tanrısı olarak *Khythonios/Katakhythonios* sıfatı ile de tapınım görmüştür ve mezarların koruyucusu sıfatı eklenmiştir. Men’in ölen kişinin ruhunun arınması için onu beklettiği ve yeraltına götürdüğüne inanılmıştır⁶⁸⁹. Ay’ın akşamları doğması sabahları kaybolması, insanların Ay’ın yer altı dünyasına gittiğini düşünmeleri, Ay Tanrısı Men’in yer altı sıfatı ile tapınım görmesini

⁶⁸¹Şakar 2015, **a.g.k.**, 126.

⁶⁸²N. Yıldırım (2012). Herakles Hermelerinin Anlamı ve Kullanımı, *Mediterranean Journal of Humanities*, s. 231.

⁶⁸³Yıldırım 2012, **a.g.k.**, 232.

⁶⁸⁴Özer 2013, **a.g.k.**, 44.

⁶⁸⁵Yıldırım 2012, **a.g.k.**, 233.

⁶⁸⁶Özer – Doksanaltı 2017, **a.g.k.**, 287.

⁶⁸⁷Özer 2013, **a.g.k.**, 44.

⁶⁸⁸Özer – Doksanaltı 2017, **a.g.k.**, 293.

⁶⁸⁹Erzen 1953, **a.g.k.**, 8.

sağlamıştır⁶⁹⁰. Değerlendirilen figürinlerden Kat. No.: 30 no'lu Men figürini de mezar ile bağlantılı bir figürin olma ihtimalini taşımaktadır.

Giyisili kadın tipleri, mezar hediyesi olarak en sık rastlanan grupları oluşturur. Tanagra, Aleksandria ve Myrina gibi birçok merkezde bunun örneklerine rastlanmaktadır. Troia, Priene, Pergamon gibi merkezlerde mezar hediyesi dışında ev ve kutsal alanlarda da bulunmuştur⁶⁹¹. Figürinler arasında değerlendirilen ayakta kadın figürinin de (Kat. No.: 40) mezar hediyesi olabileceği düşünülebilir.

4.3. Atölye (?)

Kütahya Arkeoloji Müzesi'ndeki 63 adet terrakotta figürinin büyük kısmı müzeye satın alma ve hibe yoluyla gelmiştir. Müze'ye yürütülen kazılardan gelen figürinlerden 5'i Aizanoi Kazısı, 2'si Seyitömer Kazısı'ndan ve 1'i de İlcikören Yüzey Araştırması'ndan gelmiştir. Satın alma yolu ile müzeye gelen figürinlerin 35'inin buluntu yeri belli değildir. Müzeye hibe edilen 13 figürinin buluntu yeri olarak Aslanapa Bayat Köyü Kayaören Mevkii olduğu belirtilmiştir. Bu figürinlerde bazı benzer stil ve teknik özellikler görülür. Kil renkleri sarı (Kat No.: 10, Kat No.: 11, Kat No.: 46, Kat No.: 55, Kat No.: 56, Kat No.: 59), soluk sarı (Kat No.: 20) kahverengimsi sarı (Kat No.: 7, Kat No.: 8, Kat No.: 9) ve kırmızımsı sarıdan (Kat No.: 48, Kat No.: 50, Kat No.: 51) oluşan açık renklerdir. Bu figürinlerde beyaz astar uygulamasına dair bir kalıntı görülmez. Bunların dışında buluntu yeri bilinmeyen ancak benzer özellikler gösteren figürinler de (Kat No.: 7 ve Kat No.: 12) vardır. Aslanapa figürinlerinden Kat No.: 10 ve Kat No.: 11'in İlcikören buluntusu olan Kat No.: 6 ile benzer stil özelliklerine sahip oluşları bölgeye özgü figürinler yapan, yerel bir atölye olabileceğini gösterir. Seyitömer Kazısı buluntusu olan Kat. No.: 3 ve Kat. No.: 61'in yüzeylerinde, hamurundaki taşçıklar ve hamurun kireçli olmasından kaynaklı boşluklar görülür. Kesitlerinde hızlı pişirmeden kaynaklanan griliklerin oluşu, ikisinin de içinin dolu olarak tek kalıp yöntemi ile yapılması, arkasının düz oluşu ve arkasında sert bir cisimle düzeltme izlerinin oluşu, elbise kıvrımlarının özenli yapılması açısından benzer özellikler gösterir. Müzeye satın alma yoluyla gelmiş buluntu yeri Balıkesir olan iki Aphrodite figürini (Kat No.: 16, Kat No.: 17) aynı kalıptan çıkmış figürinler olmalıdır. Taşçık ve kireç katkılı kaba hamura sahip, tek kalıp yöntemi ile içleri dolu yapılmış, arkaları düz bırakılmış figürinler olan Kat No.: 37, Kat No.: 38, Kat No.: 39'un benzer

⁶⁹⁰Sönmez 2020, a.g.k., 32.

⁶⁹¹Mrogenda 1996, a.g.k., 47, 61; Işın 2007, a.g.k., 25.

stil özelliklerine sahip olduğu görülür. Değerlendirilen figürinlerin hiçbirinde ise imza ya da atöyle işareti tespit edilememiştir.

4.4. Stil Özellikleri

Kütahya Arkeoloji Müzesi figürinleri arasında benzer stil özellikleri gösteren örnekler vardır. Bunlar arasında Kybele figürinlerinde (Kat No.: 6, Kat No.: 10, Kat No.: 11, Kat No.:12) görülen, bölgeye özgü bir özellik olan üçgensel başlık, bu başlığın üzerinde dikey çizgi, ortadan ayrılmış iki yana sarkmış saçlar, dar alın, olgun bir kadını anımsatan dolgun yüz, ortak stil özellikleridir. Başlıkları farklı olsa da bu özellik diğer Kybele figürinlerinde (Kat. No.: 7, Kat. No.: 8, Kat. No.: 9) ve bir Aphrodite figürininde (Kat. No.: 15) de görülür. Kadın figürinleri arasındaki Kat No.: 37, Kat No.: 38, Kat No.:39'un cepheden dik bir duruşla betimlenmeleri, başları üzerindeki örtünün omuzların arkasından aşağı sarkması, omuzlara dökülen uzun saçlar ve tek cephelilik stil birliğini oluşturur. Ayrıca farklı dönem özellikleri gösterecek de benzer şekilde tek cepheli içi dolu, ön yüzü özenli işlenmiş olan Kat. No.: 3, Kat No.: 61 ve Kat No.: 62'de bu gruba dahil edilebilir. Stil birliğinden söz edilebilecek olan iki figürin de Kat. No.: 57 ve Kat. No.: 60'tır. Bu figürinlerin kalın çizgisel göz kapakları, saçların kalın çizgilerle belirtilmesi, yüzde ve saçlardaki siyah boya kalıntıları figürinlerin ortak özellikleridir. Ayrıca bu figürinlerin hamur renkleri de benzerdir. Aphrodite Anadyomene (Kat. No.: 16, Kat. No.: 17) ve Venüs Genetrix (Kat. No.: 19) *noduslu* saç stilleri, başların dik duruşu, uzatılmış gövdeleri, sağ bacağın taşıyıcı, sol bacağın dizden hafif kıvrılmış, öne doğru küçük bir adım atmış oluşları, başın dik olmasına rağmen gövdedeki "S" hareketi ortak özellikleridir.

Arkası bombeli yapılmış olan Kat No.: 31 ve Kat No.: 32 aynı genişlik ve yakın kalınlıkta oluşu, bir figürinin iki ayrı parçası olabileceğini düşündürür. Ancak kırık kısımları birleştirildiğinde orantısız bir görünüm ortaya çıkar, bu Kat No.: 31'in fazla aşınmış olmasından kaynaklanır.

4.5. Sonuç

Günümüzde Kütahya İli'nin bulunduğu alan binlerce yıllık geçmişe sahiptir. Özellikle Roma Dönemi'nde kurulmuş birçok antik kent günümüz Kütahya il sınırları içinde kalır. Kütahya Arkeoloji Müzesi terrakotta figürinin büyük bir kısmı müzeye satın alma yolu ile gelmiş olsa da kazı buluntusu ve yüzey araştırması yoluyla gelenler de vardır. Bu durum figürin tiplerinde çeşitliliğin fazla oluşuna neden olmakla birlikte,

bölgeye özgü figürin gruplarının belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Ancak yukarıda bahsedildiği gibi kil renkleri ve stil özellikleri açısından benzerlik gösterenler kendi içlerinde gruplara ayrılabilirler.

Kütahya Arkeoloji Müzesi'nde bulunan ve değerlendirilen tanrı, tanrıça ve mitolojik karakterlerin betimlendiği figürinler, büyük ölçüde bölgede varlık gösteren kültler ile ilişkili olmalıdır.

Tanrı, tanrıçaların kült karakterlerinin yanında antik dönemde bazı tanrı ve tanrıçaların *khthonik* karaktere sahip olduğuna inanılmış ve bu da bu tanrıların, öldükten sonra ölen kişilere yol gösterici olmaları için onların imgelerinin mezarlara konulmasına neden olmuştur. Değerlendirilen figürinler arasında *khthonik* nitelik taşıyan, tanrı (Eros, Herme, Men) ve tanrıça (Kybele, Aphrodite, Athena, Nemesis (?), Persephone) figürinleri vardır. Bu figürinlerin mezar buluntusu olma ihtimali de bulunmaktadır.

Terrakotta figürinler adak ve mezar hediyesi dışında, evlerde süs ya da çocuklar için oyuncak olarak da kullanılmışlardır.

Figürinler arasında günlük hayatın bir parçası olma işlevine uygun olarak bir de oyuncak örneği olan çingirak bulunmaktadır (Kat. No. 63). Oyuncaklar çocukları eğlendirmek için yapılsalar da özellikle çocuk mezarlarına, mezar hediyesi olarak bırakıldıkları bilinir.

Tanrı ve tanrıçalar dışında, değerlendirilen grup içerisinde sıradan insanları temsil eden kadın ve erkek figürinleri de bulunmaktadır. Bunlar arasında kadınlar (Kat. No.: 36-Kat. No.:40), erkekler (Kat. No.: 61- Kat. No.:62), kadın başları (Kat. No.:41-Kat. No.:57) ve erkek başlarıdır (Kat. No.:58- Kat. No.:60).

Değerlendirilen gruplar içerisinde tanrıça figürinlerinin sayısı tanrılardan fazla olduğu gibi kadın ve erkek figürinleri arasında da kadınların sayısı fazladır. Kadın betimlemelerinde saç stili olarak Knidos saç stili kullanımı çoğunluktadır bunun dışında farklı olarak *noduslu* saç tipi de görülür. Farklı dönem özellikleri gösterebilir de kadınların çoğunda başların örtülmesi dikkat çekicidir.

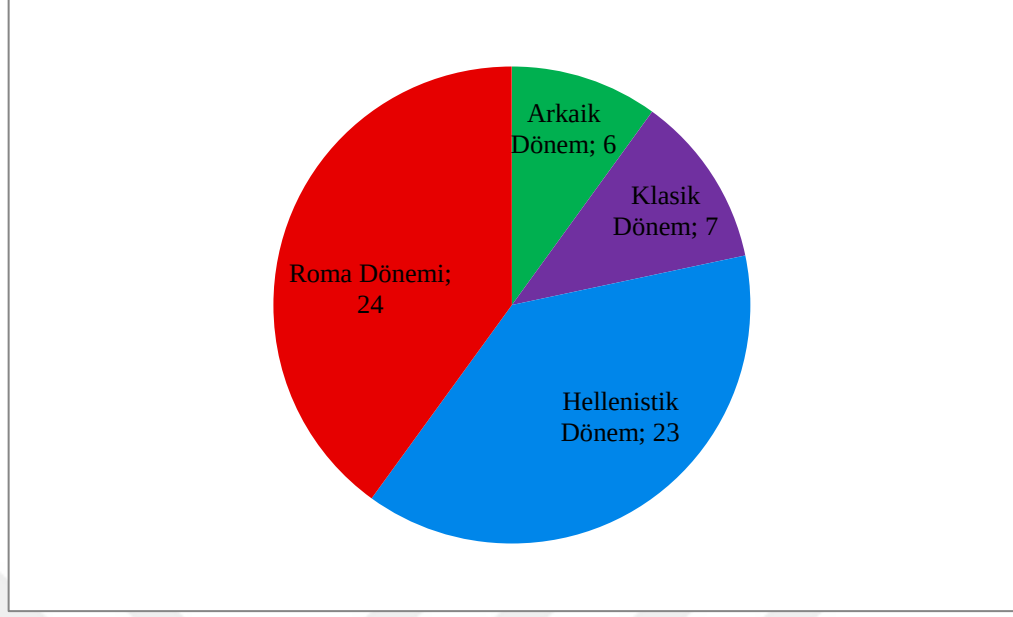
Figürinler antik dönem insanların günlük yaşamlarından izler taşır. Figürinler arasında başlarda örtü kullanımının yoğunluğu ve örtüş biçimi muhtemelen bölgede farklı dönemler içinde sık tercih edilen bir tip olduğu gösterir. Örtülü başlar dışında başta *stephane* ve *strophion* kullanılan diğer başlıklardır. Kybele ve *Poloslu* Tanrı dışında *kourotrophos* ve bir erkek başında da *polos* görülür.

İncelenen terrakotta figürinlerden Arkaik Dönem özellikleri gösteren 6 figürin (Kat.No.: 1, Kat. No.: 5, Kat.No.: 37, Kat.No.: 38, Kat.No.: 39, Kat. No.: 63), Klasik Dönem özelliklerine sahip 4 figürin (Kat. No.: 2, Kat. No.: 31, Kat. No.: 32, Kat. No.: 58), Geç Kalsik Dönem özellikleri gösteren 3 figürin bulunurken (Kat. No.: 40, Kat. No.: 43, Kat. No.: 47) genel olarak büyük bir kısmı Hellenistik Dönem(Kat. No.: 3, Kat. No.: 7, Kat. No.: 8, Kat. No.: 13, Kat. No.: 14, Kat. No.: 22, Kat. No.: 23, Kat. No.: 26, Kat. No.: 27, Kat. No.: 33, Kat. No.: 34, Kat. No.: 41, Kat. No.: 42, Kat. No.: 44, Kat. No.: 45, Kat. No.: 48, Kat. No.: 49, Kat. No.: 50, Kat. No.: 52, Kat. No.: 53, Kat. No.: 55, Kat. No.: 56, Kat. No.: 57), Erken İmparatorluk Dönemi (Kat. No.: 5, Kat. No.:16, Kat. No.:17, Kat. No.: 19, Kat. No.: 21, Kat. No.: 24, Kat. No.: 25, Kat. No.: 28, Kat. No.: 29, Kat. No.: 35, Kat. No.: 36, Kat. No.: 51) ve Roma Dönemi (Kat. No.: 4, Kat. No.: 6, Kat. No.: 10, Kat. No.:11, Kat. No.:12, Kat. No.:18, Kat. No.: 20, Kat. No.: 46, Kat. No.: 60, Kat. No.: 61, Kat. No.: 62) özellikleri göstermektedir.

Tamamı kalıp tekniği ile yapılan figürinlerin, çift kalıp tekniğinin yanında tek kalıpla yapılmış örnekler de vardır. Pişirme dereceleri figürinlere göre değişse de hamur özellikleri genellikle kabadır, hamurlarında taşçık ve kireç görülür. Figürinlerin sırtında bulunan buhar deliklerinin tamamı daireseldir. Bunun yanında hem sırtında hem de alt açıklığı olan örnekler ve sadece alt açıklığı olan örnekler olduğu gibi buhar deliği olmayan örnekler de vardır. Kaide tipleri farklılık gösterse de kareye yakın dikdörtgen kaide çoğunluktadır. Erkek figürinlerinin sakallı yapılmaları ortak özellikleridir. Tüm durumda olan 14 figürinin yükseklikleri 7.6 cm ile 38.3 cm arasında değişmektedir.

Buluntu yerleri arasında müzeye 1997 yılında hibe yoluyla gelen Aslanapa buluntularının yoğun oluşu ve bu figürinler arasında benzerlikler görülmesi Aslanapa çevresinde kaçak mezar buluntularına işaret eder niteliktedir.

Değerlendirilen gruplar içerisinde koroplast ya da atölye imzasına dair iz bulunmamaktadır. Müzeye farklı yollarla kazandırılmış olan 63 adet figürin içerisinde, birçok farklı özellik olmasına karşın, kendi içlerinde benzer gruplara ayrılabilceği, bazı tiplerde görülen yoğunluğun bölgeye özel figürin karakterlerinin tespit edilebileceğini göstermektedir. Bölgede yapılacak sistematik kazı ve araştırmaların sayısı arttırıldığında ve bölgesel alanda saptanan örnekler için kil analizlerinin de yardımıyla, bölgede lokal üretimin olup olmadığına ve hangi ölçüde olduğuna dair önemli bilgilerin elde edilmesi kaçınılmazdır.

Şekil 1.5. *Terrakotta Figürinlerin Tarihsel Dağılımı.*

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

- Homer. *Homer İlyada* (5 b.). (F.Koçak, Çev.) Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2011.
- Homer. *Odyseia* (Cilt VIII). (Çev: A. Erhat, & A. Kadir) İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2013.
- Hesiodos. *Theogonia*. (Çev: S. Eyuboğlu, & A. Erhat) Ankara: TTKY, 1977.
- Herodotos. *Herodotos Tarihi*, (Çev: M. Ökmen), İstanbul, Türkiye İşbankası Yayınları.
- Strabon. *Geographika: Antik Anadolu Coğrafyası Kitap XII-XIII-XIV*,. (Çev: A. Pekman) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2015.

Modern Kaynaklar

- Ağtürk, T. Ş., & Arslan. N. (2015). *A Terracotta Treasure At Asos*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Akça, S. (2004). *Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Belgeler Işığında Küçük Asya'da Attis Kültü*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Araştırma Projesi.
- Alanyalı, H. (2002). Hellenistik Dönem Tanagra Atölyelerinde Terrakotta Üretimi. Eskişehir: II. Uluslararası Pişmiş Toprak Sempozyumu.
- Ammerman, R. M. (1990). The Religious Context, Hellenistic Terracotta Figurines. J. Uhlenbrock içinde, *The Coroplast's Art* (s. 37-46). New York: Publisher New Rochelle.
- Ateş, G. (2010). "Bilder aus Gebranntem Ton" Neues Über den Kult der Kybele in der Aizanitis. K. Rheidt içinde, *Aizanoi Und Anatolien* (s. 48-58). Verlag Philipp Von Zabern.
- Ateş, G. (2018). Kybele İkonografisinde Tympanon. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1).
- Auge, C., & De Bellefonds, P. (1986). Eros (In Peripheria Orientali). *LIMC III*. N. Yaloris (Ed.), Zürich - Münih: Artemis Yayınları.
- Aulock, H. (1964). Phrygien 9. *SNG Deutschland* (Cilt 24). içinde Berlin: Heft.
- Aulock, H. (1979). Zur Münzprägung Von Aizanoi. R. Naumann içinde, *Der Zeustempel Zu Aizanoi* (Cilt 12, s. 82-94). Berlin: Verlag Walter, De Gruyter & Co.
- Aulock, H. (1980). *Münzen Und Atadte Phrygiens II* (Cilt 27). İstanbul: Deutsches Archäologisches Institut Abteilung.

- Aybek, S. (2009). *Metropolis İonia I Heykel: Metropolis’de Hellenistik Ve Roma Dönemi Heykeltıraşlığı*. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Aydınğün, Ş. (2003). Tapınç Heykelcikleri, Metropolis: Ana Tanrıça Kenti. *Arkeo Atlas* 2, 136-143.
- Aydın-Tavukçu, Z. (2006). *Parion Nekropolü 2005 Yılı Buluntuları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayburtluoğlu, C. (1977). *Erythrai II Pişmiş Toprak Eserler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Bear, T. D. (1978). *Nouvelles Inscriptions de Phrygie*. Zutphen.
- Bell, M. (1981). *The Terracottas: Morgantina Studies I*. New Jersey: Princeton University Press.
- Berke, K., & Mersich, N. (1990). *Phrygien Und Psidien* (Cilt 7). Wien: Tabula Imperii Byzantini.
- Berndt-Ersöz, S. (2006). *Phrygian Rock-Cut Shrines. Structure, Function, and Cult Practice*. Boston: Brill Leiden.
- Berndt-Ersöz, S. (2012). Frig Krallığı: Kökenleri, Tarihi ve Politik Gelişimi. T. T. Sivas, & H. Sivas içinde, *Frigler* (s. 16-43). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Besques, S. (1972). *Figurines et Reliefs en Terre-cuite Grecs Étrusques et Romains III, Époques Hellénistique et Romaine Grèce et Asie Mineure*. Paris: Éditions des Musées Nationaux.
- Bilgen, N. (2008). Seyitömer Höyüğü 2006 Yılı Kazısı. 30. *KST*, 2, s. 321-332. Ankara.
- Bittel, K. (1958). *Untersuchungen auf Büyükkale*. MDOG.
- Bittel, K. (1963). *Phrygisches Kultbild aus Bogazköy*. Berlin: AntP1,II.
- Brixhe, C. (2013). *The Personal Onomastics of Roman Phrygia Roman Phrygia Culture And Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Boudy, G. (1997). Attis. *DNP* 2. içinde Stuttgart: Verlag J.B. Metzler.
- Bosworth, A. B. (2005). *Büyük İskender’in Yaşamı ve Fetihleri: Fetih Ve İmparatorluk*. (H. Çalışkan, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Boyana, H. (2019). Phrygia Epiktetos’taki Men Kültü Üzerine Notlar. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 66-80.

- Boysal, Y. (1967). *Grek Klasik Devir Heykeltraşlığı (İÖ 5. Ve 4. Yüzyıllar)*. Ankara: Güzel İstanbul Matbaası.
- Bozbay, S. (1991). *Kütahya Şehir Coğrafyası*. İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Burr, D. (1934). *The Terracottas From Myrina In The Museum Of Fine Arts*. Boston.
- Burn, D. & Higgins, R. A. (2001). *Greek Terracottas In The British Museum (Cilt III)*. London: Great Britain at Cambridge University Press.
- Bürchner, L. (1927). Kadoi. *RE X. 2* (s. 1477). içinde Stuttgart: Verlag J.B. Metzler.
- Büyükgün, B. (2006). *Men Kültüyle İlgili Eskişehir, Afyon, Kütahya ve Pamukkale Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Bazı Taş Eserler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Büyükkalyoncu, M., & Şimşek, C. (2010). *Ayasuluk'ta Bulunmuş (Efes) Nemesis Adak Steli, Metropolis Ionia II Yolların Kesiştiği Yer, Recep Meriç İçin Yazılar*. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Calder, W. (1928). *Monuments from Dorylaeum And Nikolea. MAMA V*. Manchester: The Manchester University Press.
- Civelek, A. (2013). Antik Dönem Sanatında Bereket Boynuzu. *Arkeoloji ve Sanat* (143), 103-112.
- Cömert, B. (2010). *Mitoloji Ve İkonografi*. Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Çapar, Ö. (1978). Roma Tarihinde Magma Mater (Kybele) tapınımı. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Dergisi, XXIX*(1-4), 167-189.
- Çapar, Ö. (1979). Anadolu'da Kybele Tapınımı. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Dergisi, XXIX*(1-4), 191-210.
- Çekilmez, M. (2015). Halikarnassos Yarımadası'nda Bir Grup Figürin. *TÜBA*(18), 109-123.
- Çekilmez, M. (2017). *Tralleis Güney Nekropolü Terrakotta Figürinleri*. Aydın: Aydın Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Çevirici - Coşkun, F. (2008). Adana Mersin, Silifke Müzeleri'nde Bulunan Kourotrophos Figürinleri. 4. *Uluslararası Pişmiş Toprak Sempozyumu* (s. 181-197). içinde Eskişehir.

- Çokay Kepçe, S., & Özden Gerçekler, S. (2011). *Kilden Suretler Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonundan Antik Çağ Terrakotta Figürinleri*. İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi.
- Dinç, İ. D. (2020). *Cults And Religious Life of Pamphylia From The Archaic To The Late Antique Period*. İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Dereboylu, E. (2012). *Aigai Pişmiş Toprak Figürinleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Drew-Bear, T. (1976). Local Cults in Graeco-Roman Phrygia, 17.3. *GRBS*(17), 247-268.
- Drew-Bear, T. (1996). Map 62 Phrygia. R. Talbert içinde, *Barrington Atlas of the Greek and Roman World Map* (s. 957-975). Princeton University Press.
- Drew-Bear, T. (2011). Ankyra Sidera'dan Yeni Yazıtlar. 28. *KST*, 3, 311-315.
- Dönmez, Y. (2014). Türkiye'nin Bitki Coğrafyası Çalışmaları. *Coğrafya Dergisi*, 29(1), 1-27.
- Dönmez, Y. (2014). Kütahya Ovası ve Çevresinin Coğrafi Özellikleri. *Türkiye Coğrafya Dergisi*(26), 34-47.
- Durna, G. E. (2002). *Antik Çağda Güney Batı Anadolu (Karia) Bölgesinde Aphrodite Kültü: Aphrodite Karakterine Analitik Bir Yaklaşım*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Durnagözü, N. (2020). *Stratonikeia Koroplastığı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü.
- Ehrenberg, V. (1976). Synaon. *RE IV. A*, 2, (s. 1326-1327). içinde Stuttgart: Verlag J.B. Metzler.
- Erdinç, Z. (2020). *Aizanitis Bölgesi Mezar Taşları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü.
- Erdinç, Z. (2021). Aizanitis Bölgesi Sınırlarına İlişkin Bir Öneri. *Arkhaia Anatolika*(4), 162-173.
- Efe, T. (2010). 1988 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları. *Anadolu Araştırmaları*, 1-19.
- Erhat, A. (2013). *Mitoloji Sözlüğü* (21 b.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Erzen, A. (1953). Ay Tanrısı Men'in Adı ve Menşei Hakkında. *Belleten*, XVII(65), 1-14.
- Fleischer, R. (1984). Aphrodite. *LIMC II* (s. 2-154). Zürih - Münih: N. Yaloris (Ed.), Artemis Yayınları.
- Fidan, E. (2017). Batı Anadolu Arkeolojisine Yeni Bir Katkı: Eskişehir Kütahya İlleri Tarih Öncesi Dönem Yüzey Araştırmaları. *Türk Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü Haberler*, 43, 27-30.
- Foss, C. (1985). *Survey of Medieval Castles of Anatolia I: Kütahya*. . Oxford: BAR.
- Franke, P. (2007). *Roma Döneminde Küçük Asya Sikkeleri Yansımasında Yunan Yaşamı*. İstanbul: Ege Yayınları.
- French, D. (1993). 1991 Yılı Roma Yolları Mil Taşları ve Yazıtları Araştırması. X. *AST* (s. 199-206). içinde Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ful, Ş. D. (2008). *Yazıtlar Işığında Mysia Bölgesi Kültleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Furtwängler, A. (2010). *Masterpieces Of Greek Sculpture A Series Of Essays On The History Of Art*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gasparro, G. S. (1985). *Soteriology And Mystic Aspects In The Cult Of Cybele And Attis*. Leiden: E. J. Brill.
- Grimal, P. (1997). *P.Grimal Mitoloji Sözlüğü*. (S. Tamgüç, Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Goldman, H. (1940). The Acropolis Of Halae. *Hesperia*, 9(4), 381-514.
- Güler, K., & E.Ersoy. (2004). Kütahya Medhiyelerine Dair. E. İ. Çetin içinde, *Prof. Dr. Abdurrahman Güzel'e Armağan*. Ankara: Gazi Eğitim ve Kültür Vakfı.
- Güntner, G. (1997). Persephone. V. Lambrinoudakis içinde, *LIMC VIII*, 1-2. Zürih - Münih: Artemis Yayınları.
- Gürbüzer, E. (2012). *Klaros Kazılarında Bulunmuş Olan Pişmiş Toprak Figürinler Ve Kültler Açısından Değerlendirmeleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürsoy, Ü. (2006). *Roma İmparatorluk Döneminde Kotiaion Tarihi Ve Sikkeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Havelock, C. (1995). *The Aphrodite Of Knidos And Her Successors: A Historical Review Of The Female Nude In Greek Art*. Michigan: The University Michigan Press.
- Hermay, A. (1986). Eros. N. Yaloris (Ed.) içinde, *LIMC III*, 1-2. Zürih – Münih: Artemis Yayınları.
- Herter, H. (1984). Nemesis. *RE XVI*, 2. içinde Stuttgart: Verlag J.B. Metzler.
- Higgins, R. A. (1954). *Catalogue Of The Terracottas In The Department Of Greek And Roman Antiquities British Museum* (Cilt I). London: At The University Press Oxford.
- Higgins, R. A. (1967). *Greek Terracottas*. London: Methuen-Co Ltd. Press.
- Higgins, R. A. (1986). *Tanagra and Figurines*. New Jersey: Princeton University Press.
- Hoff, R. V. (2011). *New Research In Aizanoi 2007-2009*. Kütahya : Archaeological Research in Western Central Anatolia.
- Hornum, M. B. (1993). *Nemesis, The Roman State, And The Games*. Leiden: E. J. Brill.
- Höricht, S. (1978). *Roma, Le Terrecotte Figurate Di Cuma Del Museo Archeologico Nazionale Di Napoli*. Roma: Publicato con un contributo del M.P.I.
- Işık, F. (1980). *Die Koroplastik Von Theangele In Karien Und Ihre Beziehungen Zu Ostionien Zwischen 560 Und 270 v. Chr.* Tübingen: Verlag Ernst Wasmuth.
- Işık, F. (1989). Batı Uygarlığının Kökeni Erken Demir Çağı Doğu-Batı ve Sanat İlişkilerinde Anadolu. *TAD (XXVII)*, 1-39.
- Işık, F. (1999). *Doğa Ana Kubaba Tanrıçaların Ege’de Buluşması*. Antalya: Adalya.
- Işın, G. (2007). *Patara Terrakottaları Hellenistik ve Erken Roma Dönemleri*. İstanbul: Ege Yayınları.
- İznic, E. (2018). Ana Hatlarıyla Roma İmparatorluk Dönemi’nde Cotiaeum Halkının Dinsel Yaşamı. S. Ünal (Ed.), içinde, *Kütahya Müzesi 2017 Yıllığı* (s. 299-312). Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Jooticn, A. (1990). Heraphroditos . *LIMC V* (s. 268-285). J. Pouilloux (Ed.). Zürih - Münih: Artemis Yayınları.
- Kahrstedt, U. (1962). Kotys. *RE XI*, 2. (s. 1550-1555). içinde Stuttgart: Verlag J.B. Metzler.

- Käppel, L. (1996). *Nymphen. Der Neue Pauly 8* . içinde Stuttgart: Verlag J.B.Metzler. Weimar.
- Kaplan, D. (2009). *Çanakkale Arkeoloji Müzesi Frank Calvert Koleksiyonu Terrakotta Figürinleri*,. Yayınlanmış Doktora Tezi Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaplan, H. (2016). Mahallî Şairin Mahallî Coğrafyası: Kütahyalı Rahîmi'nin Şiirlerinde Yer Adları. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 17*, 121-172.
- Kasapoğlu, H. (2015). *Parion Antik Kenti Roma Dönemi Terrakotta Figürinleri (2004-2013)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, M. A. (2011). *Türkiye Tarihi ve Uygarlıkları II: Türkiyenin Eski Çağ Tarihi Ve Uygarlıkları Pers Hakimiyeti Ve Hellenistik Dönem*. İzmir: İlyas Yayınevi.
- Kaymakçı, S. (2012). Antikçağ'da Kelkit Vadisi'ndeki İnanç ve Tapınımlar-Kültler. *TüBa-Ar*, 79-94.
- Kelp, U. (2015). *Grabdenkmal Und Lokale Identität Ein Bild Der Landschaft Phrygien In Der Römischen Kaiserzeit*. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH.
- Keune, J. B. (1937). Aizanoi. *RE I. 1* (s. 1129-1146). içinde Stuttgart: Verlag J.B. Metzler.
- Kielau, S. (2018). *Terrakotten Aus Pergamon*. Berlin: GmbH.
- Kleiner, D. (1992). *Roma Sculpture*. London: Yale University Press.
- Kleiner, F. S. (2010). *A History Of Roman Art*, . Wadsworth: Cengage Learning.
- Knibbe, D. (1978). Ephesos-nicht nur die Stadt der artemis. Die anderen ephesischen Götter. S. Şahin, E. Schwertheim, & J. Wagner içinde, in *Studien zur Religion und Kultur Kleinasiens. Festschrift für Friedrich Karl Dörner zum Geburtstag am 28 Februar 1976* (s. (ÉPRO, 66)). Leiden: Brill.
- Koçak, M. (2013). *Aphrodite Am Pfeiler: Studien Zu Aufgestützten/Angelehnten Weiblichen Figuren Der Griechischen Marmorplastik*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Korkut, T. (2005). Pisidia'da Chthonik Aphrodite Kültü. *Adalya*, 151-166.
- Kousser, R. (2008). *Hellenistic And Roman Ideal Sculpture The Allure Of The Classical*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Köster, A. (1926). *Die Griechischen Terrakotten*. Walter de Gryten GmbH & Co KG.
- Krall, W. (1939). *Hydrophoros*. *RE S IV*. içinde Stuttgart: Verlag J.B. Metzler.
- Künzl, E. (1970). Venus vor dem Bade. Ein Neufund aus der Colonia Ulpia Traiana und Bemerkungen zum Typus der sandalenlösenden Aphrodite. *BJb*, (170), 102-162.
- Lesky, A. (1981). Men . *RE*, XV,1. içinde Stuttgart: Verlag J.B. Metzler.
- Lloyd, S. (1998). *Türkiye'nin Tarihi Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*. (E.Varinlioğlu, Çev.) Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- Levick, B. & Mitchell, S. (1988). Monuments from Aezanitis. *MAMA IX*. London.
- Levick, B. & Mitchell, S. (1993). Monuments from Appia and the Upper Tembris Valley, Cotiaeum, Cadi, Synaus, Ancyra Sidera and Tiberiopolis. *MAMA X*. London.
- Mansel, A. (2014). *Ege Ve Yunan Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Meriç, A. E. (2013). *Metropolis Ana Tanrıça Kutsal Mağaraları* . İstanbul: Homer Kitabevi.
- Merker, G. S. (2000). *The Sanctuary of Demeter And Kore Terracotta Figurines of The Classical, Hellenistic And Roman Periods*. New Jersey: ASCSA.
- Michaelis, A. (1887). The Cnidian Aphrodite of Praxiteles. *JHS*(8), 341-344.
- Mitchell, S. (1993). *Anatolia Land Men And Gods In Asia Minor I: The Celts In Anatolia And The Impact Of Roman Rule* (Cilt 1). Newyork: Clarendom Press Oxford.
- Mollard-Beques, S. (1963). *Figurines Et Reliefs En Terre-Cuite Grecs Et Romains II: Myrina Musee Du Louvre Et Collections Des Universites De France* . Paris.
- Morgan, C. (1935). The Terracotta Figurines from the North Slope of the Acropolis. *Hesperia*(4), 189-213.
- Mroghenda, U. (1996). *Die Terrakottafiguren Von Myrina Eine Untersuchung Ihrer Möglichen Bedeutung Und Funktion Im Grabzusammenhang*. Frankfurt: Europäische Hochschulschriften Archaeologie, Peter Lang.
- Munn, M. (2006). *The Mother Of The Gods, Athens, And The Tyranny Of Asia* . University Of California Press.

- Naumann, R., & Naumann, F. (1973). *Der Rundbau In Aezani: Mit Dem Preisedikt Des Diokletian Und Das Gebaude Mit Dem Edikt In Stratonikeia*. Tübingen: Verlag Ernst Wasmuth.
- Naumann, R. (1979). *Der Zeustempel Zu Aizanoi*. Berlin: Verlag Walter, De Gruyter & Co.
- Naumann, F. (1983). *Die İkonographie Der Kybele In Der Griechischen Kunst*. DAI.
- Okan, E. (2016). Tykhe Ya Da Fortuna. *Sanat Ve Tasarım Dergisi*, 1(1), 1-14.
- Oy, H. (2018). İç Batı Anadolu’da Kutsal Bir Dağ: Murat Dağı (Dindymos). *SEFAD*, 40, 283-286.
- Ömerî, Ş. b. (2014). *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesâlikü’l Ebsâr*. (A.Batur, Çev.) İstanbul: Selenge Yayınları.
- Özbay, A. (2016). *Klazomenai Karantina Adası Kuzey Yamacı Kazılarında Ele Geçen Pişmiş Toprak Figürinler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özbay, A. (2019). Kadın Figürinleri. G. Coşkun içinde, *Afyonkarahisar Müzesi Terrakotta Figürinleri* (s. 56-76). Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Özcan, A. (2003). *Antik Çağda Pişmiş Toprak Oyuncaklar*. Eskişehir: III. Uluslar arası Pişmiş Toprak Sempozyumu.
- Özer, E. (2012). Aizonai Kazısı 2011 Çalışmaları. *34.KST*, 277-288.
- Özel, E. (2013). *Aizonai I 2012 Kazı ve Araştırma Raporları*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Özer, E. & Korkmaz, H. (2014). Tarihsel Süreçte Aizanoi Kentindeki Dört Yapıda Tahrip Ve Koruma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 11-20.
- Özer, E. & Doksanaltı, E. M. (2017). Aizanoi Kuzey Nekropolis’de Bulunan Bir Mezarı Anlamak Okumak Ve Yorumlamak: Heraklesli Mezar. *Cedrus V*, 288-300.
- Özgan, R. (2013). *Roma Portre Sanatı II*, (Cilt II). İstanbul: Ege Yayınları.
- Özgan, R. (2016). *Hellenistik Devir Heykeltraşlığı II Erken Hellenistikten Yüksek Hellenistiğe*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Özhanlı, M. (2003). Kilikya’da Arkaiik Dönem “Terrecotta” Üretimi . *III. Uluslararası Pişmiş Toprak Sempozyumu*, 182-188.

- Öztaşkın, M. (2010). I. Frigya (Phrygia) Bölgesi Bizans Dönemi Tarihi, Y. Uçkan (Ed.) içinde, *Frigya (Phrygia) Bölgesinde Bizans Dönemi Kaya Mimaris* (s. 18-25). Eskişehir.
- Parman, E. (2002). *Ortaçağda Bizans Döneminde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Pedley, J. (2005). *Sanctuaries And The Sacred in The Ancient Greek World* . Cambridge: Cambridge University.
- Petzl, G. (1999). Men. *Der Neue Pouly* 7. içinde Stuttgart: Verlag J.B. Metzler.
- Perçin, Ö. (2019). *Seleukeia Sidera Terrakotta Figürinleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pisani, M. (2006). The Collection of Terracotta Figurines in the British School at Athens. *BSA* (101), 269-368.
- Prayon, F. (1987). *Phrygische Plastik: die früheisenzeitliche Bildkunst Zentral-Anatoliens und ihre Beziehungen zu Griechenland und zum Alten Orient*. Tübingen.
- Prehn, B. (1967). Koutrophos. *RE XI*, 2. içinde Stuttgart: Verlag J.B. Metzler.
- Price, T. H. (1978). *Kourotrophos Cults And Representations Of The Greek Nursing Deities* (Cilt III). Netherlands: E.J.Brill, Leiden Studies Of The Dutch Archaeological And Historical Society.
- Queyrel, A. (1988). *Les Figurines Hellenistiques De Terre Cuite*. Paris: De Boccard.
- Ramsay, W. (1890). *The Historical Geography Of Asia Minor IV*. London.
- Rein, M. J. (1996). Phrygian Matar: Emergence of an Iconographic Type . E. N. Lane içinde, *Kybele, Attis And Related Cults, Essays in Memory of M.J. Vermaseren*. Leiden: E.J. Brill.
- Rives, J. & Zubarik, S. (1996). Venus. *DNP* (Cilt 6). içinde Stuttgart: Verlag J.B.Metzler Stuttgart.
- Robert, L. (1981). Documents d'Asia Mineure. *BCH*, 105(1), 331-360.
- Robertson, N. (1996). The Ancient Mother Of The Gods A Missing Chapter In The History Of Greek Religion. E. N. Lane içinde, *Kybele, Attis And Related Cults, Essays in Memory of M.J. Vermaseren* (s. 239-304). Leiden: E.J. Brill.

- Roller, L. (2013). *Anadolu'da Kybele Kültü Ana Tanrıça'nın İzinde*. (B.Avunç, Çev.) İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Romano, I. B. (1990). The Coroplast's Art, Hellenistic Terracottas Of Gordion. J.P.Uhlenbrock içinde, *The Coroplast's Art*. New York: Publisher New Rochhelle.
- Rous, I. H., Çaldıran-Işık, M. E., & Korgaz, G. (2019). *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yunan-Roma Dönemi Pişmiş Toprak Smyrna Figürinleri Katoloğu*. İstanbul: Varia Anatolica.
- Ruge, W. (1943). Tiberiopolis. *RE VI. A, 1* (s. 790-792). içinde Stuttgart: Verlag J.B. Metzler.
- Ruge, W. (1943). Kotiaieion. *RE XI, 2* (s. 1526-1527). içinde Stuttgart: Verlag J.B. Metzler.
- Ruge, W. (1943). Phrygia. *RE, XX, I*. içinde Stuttgart: Verlag J.B. Metzler.
- Rumscheid, F. (2006). *Die Figürlichen Terakotten Von Priene II, Pergamon*. Berlin: DAI.
- Saltuk, S. (1993). *Arkeoloji Sözlüğü*. İstanbul: İnkilap Kitapevi.
- Schmidt, E. (1997). Venus. *LIMC VIII. V*. Lambrinoudakis (Ed.). Verlag Zürich Und Düsseldorf: Artemis yayınları.
- Schwenn, F. (1955). Kybele. *RE, XI, 2*. (s. 2250, 2298). içinde Stuttgart: Verlag J.B. Metzler.
- Schwertheim, E. (2009). *Antik Çağ'da Anadolu*. (N.Batu, Çev.) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Seifert, M. (2009). *Aphrodite Herrin Des Krieges Göttin Der Liebe*. Printed in Germany.
- Sevin, V. (1982). Frygler. *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi* (Cilt 1, s. 248-274). içinde Görsel Yayınlar.
- Sevin, V. (2007). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* (Cilt 1). Ankara: TTKY.
- Siebert, G. (1990). Hermes. *LIMC V* (s. 285-387). Zürich - Münih: Artemis Yayınları.
- Simon, E. (1997). Kybele. *LIMC VIII. V*. Lambrinoudakis (Ed.). (s. 744-766). Zürich - Münih: Artemis Yayınları.
- Silenoi. *LIMC VIII. V*. Lambrinoudakis (Ed.). Zürich - Münih: Artemis Yayınları.

- Sivas, T. (1999). *Eskişehir, Afyonkarahisar, Kütahya İl Sınırları İçindeki Phryg Kaya Anıtları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Sivas, T. & Sivas, H. (2003). 2002 Yılı Eskişehir Kütahya Afyonkarahisar İlleri Yüzey Araştırması. *Kültür Varlıkları Ve Müzeler Genel Müdürlüğü Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 21(2), 155-166.
- Sivas, T. (2004). Friglerde Ana Tanrıça/Matar Kubileya Tapınımına Ait Kült Anıtları Üzerine Yeni Gözlemler. *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri*, 935-959.
- Smith, R. R. (2013). *Hellenistik Hetkel*. (A.Y.Yıldırım, Çev.) İstanbul: Homer Kitabevi.
- Smith, J. M. (2020). *Antik Yunan Kadın Kıyafetleri*. (İ. Dağlı, Çev.) Ankara: Töz Yayınları.
- SNG Copenhagen. (1948). *The Royal Collection of Coins and Medals Danish National Museum Ionia*. Kopenhagen.
- SNG Deutschland. (1964). *Sammlung v. Aulock. Phrygien 9. Heft*. Berlin.
- SNG Copenhagen. (1982). *Phrygia to Cilicia. The Royal Collection of Coins and Medals*. (Cilt VI). Danish National Museum.
- Soykal-Alanyalı, F. (2002). Ephesos'da Bulunmuş Olan Bir Terrakotta Figürin Işığında Kourotrophoi. *II. Uluslararası Pişmiş Toprak Sempozyumu* (s. 169-176). Eskişehir.
- Soykal-Alanyalı, F. (2011). Ana Tanrıça Kültünde Çoban Ve Çoban Tanrılar. E.G.Naskali içinde, *Çoban Kitabı* (s. 145-158). İstanbul: Kitabevi.
- Sönmez, B. E. (2020). *Roma İmparatorluk Dönemi'nde Afyon Müzesi'nde Bulunan Adak Heykelcikleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Söldner, M. (1986). *Untersuchungen zu Liegenden Eroten in der Hellenischen Und Römischen Kunst*. New York: Verlag Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main.
- Stenger, J. (1996). *Nemesis. Der Neue Pauly* 8. içinde Stuttgart: Verlag J. B. Metzler.
- Steuart, J. (1842). *A Description of Some Ancient Monument With Inscriptions Still Existing in Lydia and Phrygia*. London.

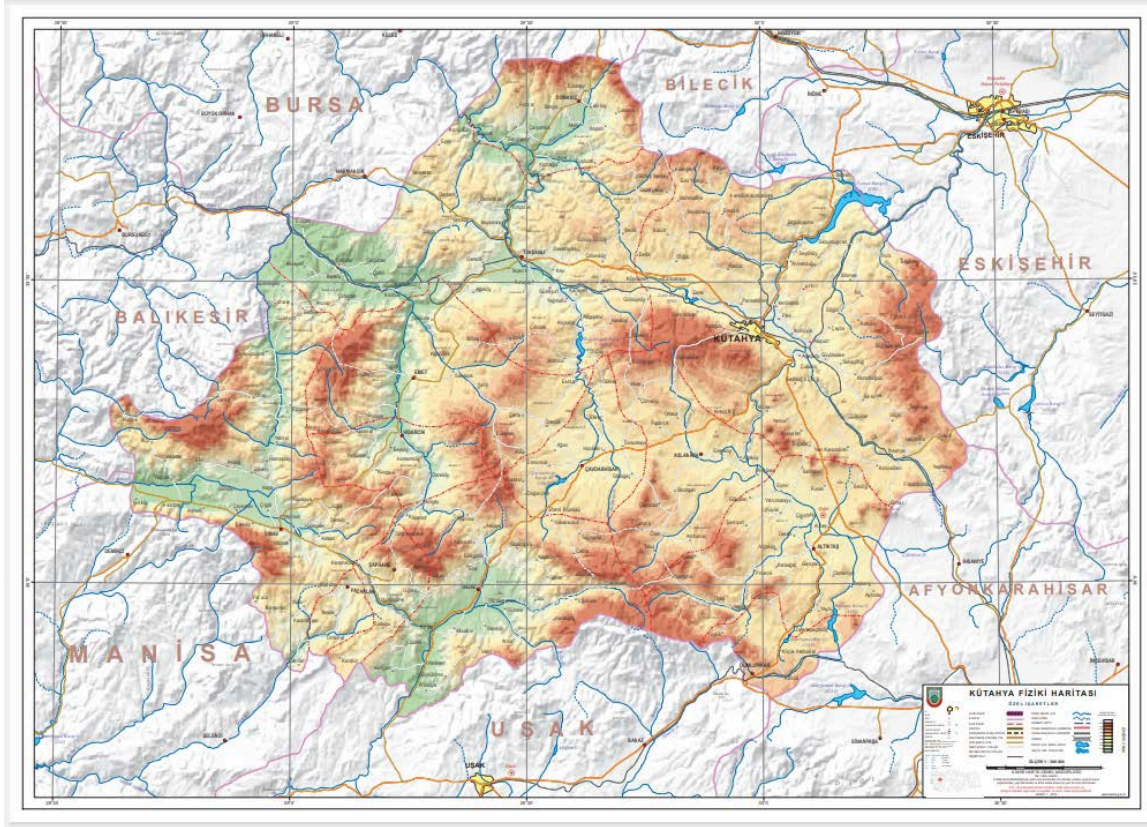
- Şahin, E. A. (2002). *Phrygia’da Çiftçi Tanrısı: “Dii Brontonti Eukhen”*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, N. E. (2019). Kütahya Müzesindeki Hekate Eserleri Işığında Yukarı Porsuk Vadisi’nde (Kütahya) Hekate Kültü, Ankara: Kütahya Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Tarih Araştırmaları. S.Ünan içinde, *Kütahya Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Tarih Araştırmaları:Kütahya Müzesi 2018 Yıllığı* (s. 127-200). Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Şakar, G. (2009). *Smyrna Antik Kentinde Bulunan Pişmiş Toprak Figürinler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şakar, G. (2015). *Smyrna Terrakottaları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tahberer, S. (2006). *Adana Arkeoloji Müzesi’ndeki Hellenistik ve Roma Dönemlerinin Araştırması ve Uygulanması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Takacs, S. A. (1999). Kybele. *DNP* (Cilt 6, s. 950-956). içinde Stuttgart: Verlag J.B. Metzler.
- Tamsü-Polat, R. (2017). *Stratonikeia Akdağ Nekropolü*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Tamsü-Polat, R., Polat, Y., & Lubotsky, A. (2020). An Idol-Shaped Stele with an Old Phrygian Inscription in the Territory of Nakoleia , *GEPHYRA*, 45-67.
- Tamsü-Polat, R., & Demir, N. (2021). Kütahya Müzesinden Bir Grup Tanrıça Figürini. S. Ünan. (Ed.) içinde, *Kütahya Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Tarih Araştırmaları, Kütahya Müzesi 2021 Yıllığı*. (s. 233-273). Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Tavukçu, A. (1999). *Tavukçu Troas Bölgesi Terrakotta figürinleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Texier, C. (2002). *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi II*. (A.Suat, Çev.) İstanbul: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Tisserant, M. H., & Siebert, G. (1997). Nympha. *LIMC VIII, 1.2*. Zürih - Münih: V. Lambrinoudakis (Ed.). Artemis Yayınları.

- Thompson, D. (1963). *Troy, The Terracotta Figurines in The Hellenistic Period* . Princeton University Press.
- Thompson, D.B. (1968). Three Centuries Of Hellenistic Terracottas, *Hesperia*.
- Thonemann, P. (2013). Phrygia: an anachist history, 950 BC-AD 100. E. P. Thonemann içinde, *Roman Phrygia Culture And Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tolun, V. (2002). *Asos Batı Nekropolü 1988-1994 Kazılarında Bulunan Pişmiş Toprak Heykelcikler*. İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Topbaş, A. (1991). Seyitömer Höyüğü 1990 Yılı Kurtarma Kazısı. II. Müze Kurtarma Kazıları Semineri (s. 11-34). Ankara.
- Töpperwein, E. (1976). *Terrakotten Von Pergamon*. Berlin: Deutsches Archäologisches Institut.
- Tulay, A. S. (1988). Kütahya Bölgesi Şehir Sikkeleri. *TAD*, 125-136.
- Türktüzün, M. (1991). Roma Devri Nekropolü Kurtarma Kazısı. *TAD*, 39, 225-227.
- Türktüzün M- Ünan S.- Karaca R. – Gürbüz S (2014). Dereköy Nekropolü Kurtarma ve Temizlik Çalışması. *Kütahya Müzesi 2013 Yıllığı* (Cilt 1, s. 139-146). Ankara.
- Türktüzün, M. & Ünan, S. (2014). Çiledir Höyük Erken Tunç Çağı II Bulguları. *TüBa-Ar*(17), 49-72.
- Türktüzün, M. (2015). Kütahya'nın Kaleleri. (Ed: S. Ünal) içinde, *Kütahya Müzesi 2014 Yıllığı* (s. 123-165). Ankara.
- Uçankuş, H. T. (2002). *Ana Tanrıça Kybele'nin Ve Kral Midas'ın Ülkesi Phrygia*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uçkan, Y. O. (2010). *Frigya (Phrygia) Bölgesinde Bizans Dönemi Kaya Mimarisi*. Eskişehir: Tepebaşı Belediyesi.
- Uğurlu, E. (2001). Heykeltraş Praxsiteles. *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(3), 377-399.
- Uzun Çarşılıoğlu, İ. H. (1932). *Bizans ve Selçukilerle Germiyan Ve Osmanoğulları Zamanında Kütahya Şehri*. İstanbul: Devlet Matbaası.

- Ünan, S. (2018). Kütahya Müzesi'nde Bulunan Bir Grup Kybele Heykelciği. S. Ünan içinde, *Kütahya Müzesi 2017 Yıllığı* (s. 361-384). Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Verhagen, K. (2012). *Tanagras: A Mystery Unveiled? A Material Context Study Of Terracotta Figurines In Late Clasical, Early Hellenistic Greece* . Leiden: University Of Leiden, Faculty Of Archaeology, MA Tesis Classical Archaeology.
- Vermaseren, J. (1977). *Musea et Collectiones Private*. Leiden: CCCA VII.
- Vermaseren, M., & De Boer, M. (1986). Attis. *LIMC III* (s. 22-44). N. Yaloris (Ed.), Zürih-Münih: Artemis Yayınları.
- Vermaseren, M. (1987). *Asia Minor. CCCA I*. Printed In The Netherlands.
- Vollkommer, R. (1992). Men. *LIMC VI* (s. 462-473). J. Pouilloux (Ed.), Zürih - Münih: Artemis Yayınları.
- Winter, F. (1903). *Die Anticen Terracotten II: Die Typen Der Figürlichen Terrakotten* (Cilt III).
- Yıldırım, N. (2012). Herakles Hermelerinin Anlamı ve Kullanımı. *Mediterranean Journal of Humanities*, 229-237.
- (2019). *Kütahya İli 2018 Yılı Çevre Durum Raporu*. Kütahya: Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü.
- (2014). Kütahya Müzesi 2013 Yıllığı. (Ed.) S.Ünan. Ankara: Kütahya Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Kütahya Müze Müdürlüğü.
- (2015). Kütahya Müzesi 2014 Yıllığı. (Ed.) S.Ünan. Ankara: Kütahya Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Kütahya Müze Müdürlüğü.
- (2016). Kütahya Müzesi 2015 Yıllığı. (Ed.) S.Ünan. Ankara: Kütahya Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Kütahya Müze Müdürlüğü, Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık.
- (2017). Kütahya Müzesi 2016 Yıllığı. (Ed.) S.Ünan. Ankara: Kütahya Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Kütahya Müze Müdürlüğü, Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık.
- (2018). Kütahya Müzesi 2017 Yıllığı. (Ed.) S.Ünan. Ankara: Kütahya Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Kütahya Müze Müdürlüğü, Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık.

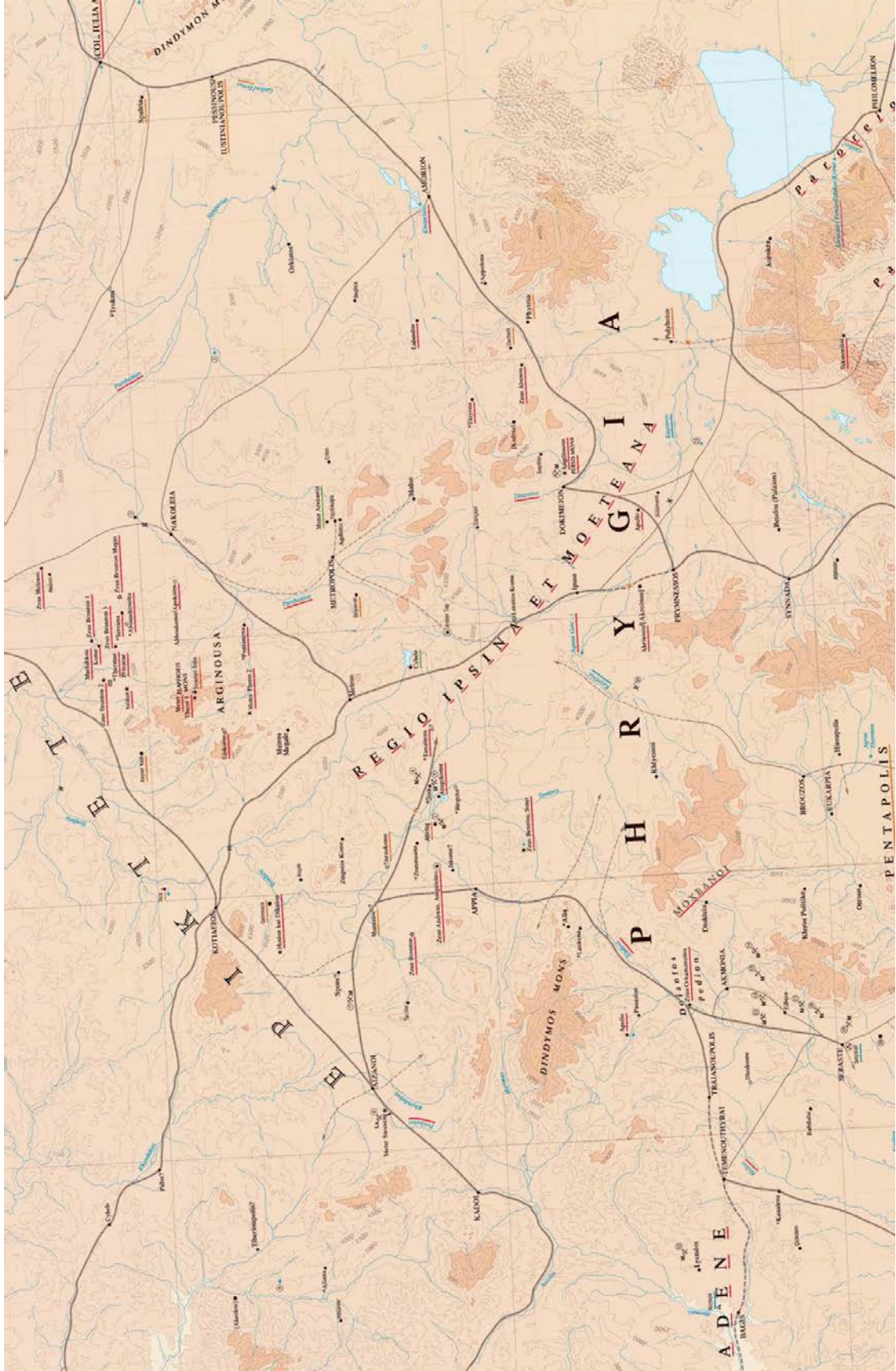
- (2019). Kütahya Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Tarih Araştırmaları Kütahya Müzesi 2018 Yıllığı. (Ed.) S.Ünan. Ankara: Kütahya Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Kütahya Müze Müdürlüğü, Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık.
- (2020). Kütahya Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Tarih Araştırmaları Kütahya Müzesi 2019 Yıllığı. (Ed.) S.Ünan. Ankara: Kütahya Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Kütahya Müze Müdürlüğü, Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık.
- (2021). Kütahya Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Tarih Araştırmaları Kütahya Müzesi 2021 Yıllığı. (Ed.) S.Ünan. Ankara: Kütahya Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Kütahya Müze Müdürlüğü, Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık.

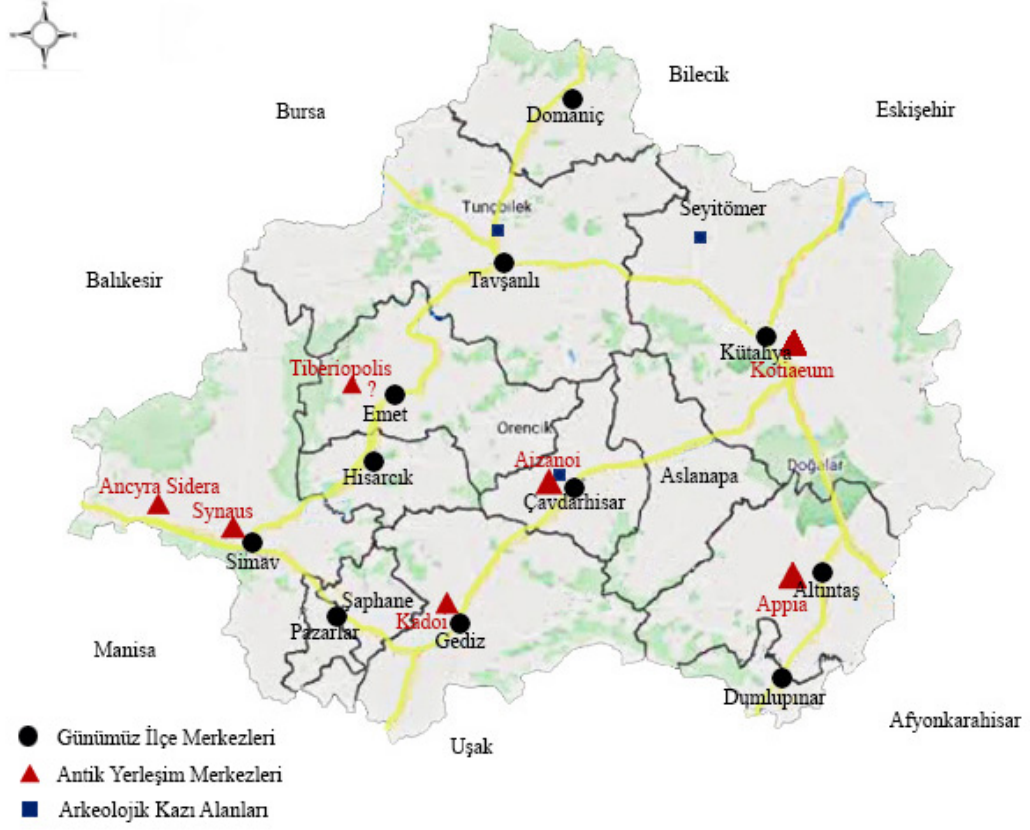
Görsel 1.1. *Kütahya Fiziki İl Haritası*

Kaynak: <https://www.harita.gov.tr/urun/kutahya-fiziki-il-haritasi/364>

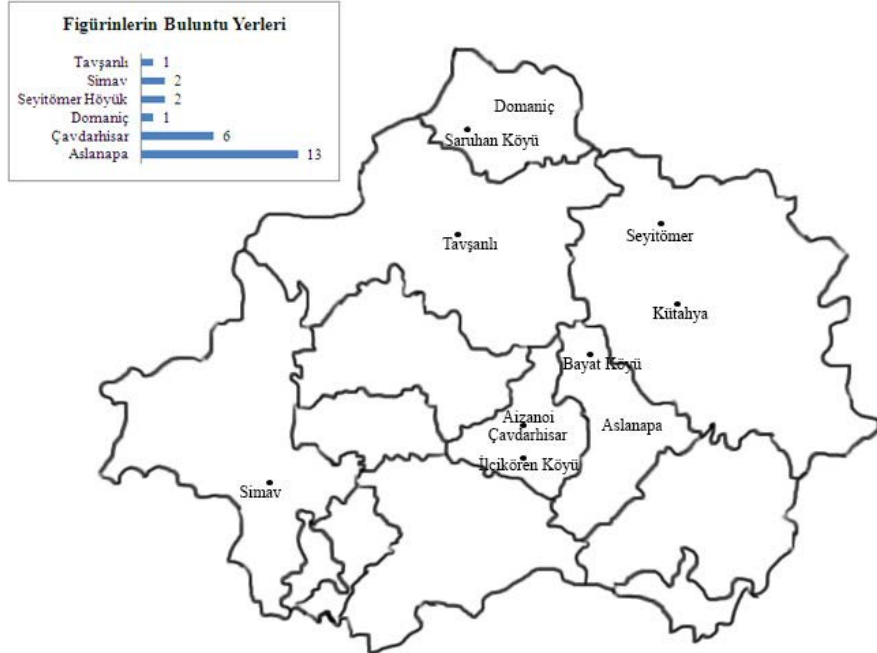

Görsel 1.2. *Phrygia Epiktetos haritası*

Kaynak: Barrington Atlas of the Greek and Roman World Map 62

Görsel 1.3. Kütahya İl sınırları içinde antik kentlerin gösterimi

Görsel 1.3. Harita üzerinde figürinlerin buluntu yerleri gösterimi.

Şekil 1.6. Figürinlerin buluntu yerlerine göre sayısal dağılımı

Görsel 2.1.

1. (Yük: 12.2 cm)

2. (Yük: 9 cm)

a.

b.

3. (Yük: 4.2 cm)

4. (Yük: 14 cm)

Görsel 2.2.

a.

5. (Yük: 6.7 cm)

b.

a.

6. (Yük: 16.7 cm)

b.

Görsel 2.3.

7. (Yük: 8.1 cm)

8. (Yük: 3.7 cm)

9. (Yük: 5 cm)

10. (Yük: 6 cm)

11. (Yük: 5.6 cm)

12. (Yük: 7.5 cm)

Görsel 2.4.

Görsel 2.5.

16. (Yük: 27.5 cm)

17. (Yük: 27.5 cm)

18. (Yük: 38.3 cm)

19. (Yük: 21 cm)

20. (Yük: 6.1 cm)

Görsel 2.6.

a.

21. (Yük: 20 cm)

b.

22. (Yük: 22.5 cm)

23. (Yük: 12 cm)

Görsel 2.7.

24. (Yük: 12.8 cm)

25. (Yük: 18.6 cm)

26. (Yük: 8 cm)

27. (Yük: 7.6 cm)

Görsel 2.8.

a.

b.

28. (Yük: 14.5 cm)

a.

b.

29. (Yük: 11.6 cm)

30. (Yük: 5.3 cm)

31. (Yük: 7.2 cm)

32. (Yük: 6.5 cm)

Görsel 2.9.

a.

33. (Yük: 7.2 cm)

b.

34. (Yük: 3.9 cm)

35. (Yük: 3.8 cm)

a.

b.

36. (Yük: 14.1 cm)

Görsel 2.10.

a.

37. (Yük: 8 cm)

b.

38. (Yük: 6.5 cm)

a.

39. (Yük: 7.5 cm)

b.

40. (Yük: 12.8 cm)

Görsel 2.11.

a.

41. (Yük: 6.5 cm)

b.

42. (Yük: 4.2 cm)

43. (Yük: 6.5 cm)

44. (Yük: 3.8 cm)

45. (Yük: 4.8 cm)

46. (Yük: 3.7 cm)

47. (Yük: 2.3 cm)

48. (Yük: 3.5 cm)

Görsel 2.12.

49. (Yük: 6.1 cm)

50. (Yük: 2.4 cm)

51. (Yük: 7.5 cm)

52. (Yük: 2.4 cm)

53. (Yük: 8 cm)

54. (Yük: 3.3 cm)

55. (Yük: 3.7 cm)

56. (Yük: 5.9 cm)

Görsel 2.13.

a. 57. (Yük: 5.1 cm)

b.

58. (Yük: 2.5 cm)

59. (Yük: 7 cm)

a.

60. (Yük: 4.2 cm)

b.

61. (Yük: 11.1 cm)

62. (Yük: 7.6 cm)

a.

b.

63. (Yük: 8.5 cm)

Görsel 2.14.

16. K(Yük: 5 cm)

18. K(Yük: 7.3 cm)

19. K(Yük: 2 cm)

21. K(Yük: 3 cm)

22. K.(Yük: 4 cm)

24. K(Yük: 1.4 cm)

25. K(Yük: 2 cm)

a.

b.

28. K(Yük: 2.7 cm)

a.

b.

32. K(Yük: 1.8 cm)

a.

b.

36. K(Yük: 1.7 cm)

40. K(Yük: 1.6 cm)

a.

b.

61. K(Yük: 1.3 cm)

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı: Nesrin DEMİR

Yabancı Dil: İngilizce

Doğum Yeri ve Yılı:

E-Posta:

Eğitim Geçmişi:

- Yüksek Lisans, 2019-2022, Anadolu Üniversitesi, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı
- Lisans, 2012-2017, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

Mesleki Geçmişi:

- 2021 Eskişehir İli Seyitgazi ve Han İlçesi Yüzey Araştırması (Doç. Dr. Rahşan TAMSÜ POLAT Başkanlığında)
- 2015 Alacahöyük Kazısı (Prof. Dr. Aykut Çınaroğlu Başkanlığında)

Yayınları ve Bilimsel/Sanatsal Faaliyetleri:

R. Tamsü-Polat – N. Demir (2021). Kütahya Müzesinden Bir Grup Tanrıça Figürini. S. Ünan. (Ed.) içinde, *Kütahya Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Tarih Araştırmaları, Kütahya Müzesi 2021 Yıllığı*. (s. 233-273).